

Espoo 2000

SANAT KIVETTYVÄT KAUPUNGIKSI

Tutkimus Helsingin kaupunkisuunnittelun prosesseista ja ihanteista

Pasi Mäenpää Arto Aniluoto Rikhard Manninen Sampo Villanen

TEKNILLINEN KORKEAKOULU
TEKNISKA HÖGSKOLAN
HELSINKI UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
TECHNISCHE UNIVERSITÄT HELSINKI
UNIVERSITE DE TECHNOLOGIE D'HELSINKI

Jakelu:
Teknillinen korkeakoulu
Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus
PL 9300
02015 TTK
Puh. +358-9-451 4083
Fax +358-9-451 4071
E-mail: ytk-tilaus@hut.fi
[Http://www.hut.fi/Yksikot/YTK/](http://www.hut.fi/Yksikot/YTK/)

Taitto: Marina Johansson
Kannen kuva: Väinö Kunnaksen maalaus Kaupunki tulee, 1927, Ateneumin taide-
museum, kuvaaja Kuvataiteen keskusarkisto/Pirje Mykkänen
Kuviot: Vesa Kanninen/Proville

Julkaisu on tekijänoikeussäännösten alainen. Teosta voidaan lukea ja tulostaa henkilö-
kohtaista käyttöä varten. Käyttö kaupallisiin tarkoituksiin on kielletty.

© Pasi Mäenpää, Arto Niiniluoto, Rikhard Manninen ja Sampo Villanen

ISBN 951-22-5252-X
ISSN 1455-7797

Otamedia Oy
Espoo 2000

ESIPUHE

Helsinki on Suomen pääkaupunki. Pääkaupungin suunnittelu kiinnostaa aina paitsi kaupunkilaisia myös laajempaa yleisöä. On selvä puute, että Helsingin kaupunkisuunnittelun kehitystä ja sen piirteitä ei ole aiemmin analysoitu kokonaisvaltaisesti kaupunkisosiologian ja -politiikan tutkimuksen näkökulmista.

Tämä tutkimus ”Sanat kivettyvät kaupungiksi” tarttuu haasteeseen. 70-luvulta 90-luvulle ylettyvässä selvityksessä tutkijat tekevät kaupunkisuunnittelijoiden ja -päättäjäien haastattelujen pohjalta analyttisiä viiltojaan Helsingin suunnitteluun. Tavoitteena on kaupunkisuunnitteluinstituution sisältä avautuvien näkökulmien kokonaisanalyysi.

Tutkimuksessa pohditaan Helsingin kaupunkisuunnittelun keskeisiä kysymyksiä: suhdetta kaupunkipolitiikkaan ja kestäväan kehitykseen, väestönkasvun aiheuttamia paineita, vuorovaikutteisen suunnittelun kehitystä, suhdetta asukkaisiin, kansainvälistymistä ja kaupunkihallinnon eri osien välisiä suhteita. Tapaus-tutkimuksissa sukellaan Vuosaareen, Pikku Huopalahteen ja Töölönlahdelle. Diagnoosi kertoo suunnitteluparadigmojen murroksesta, kaupungin uudesta asemasta yhteiskunnassa sekä suunnittelijoiden valinnoista ’attraktiivisuuden’, ’sosiaalisen tasa-arvon’ ja ’ekologisen kestävyden’ tavoitteiden ristiaallokossa.

Tutkimus on syntynyt Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimus-harjoituskurssin harjoitustyönä. Tekijöidensä innostuksen myötä ja tutkija Pasi Mäenpään ohjauksessa hanke laajeni varsin mittavaksi ”tutkimusharjoitukseksi”. Tuloksena oli niin kiinnostava analyysi, että Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus ei epäröinyt ottaa julkaistavakseen tätä työtä, kun tekijät sitä tarjosivat.

Kaupunkitutkimuksen piirissä laadulliset haastattelututkimukset ovat tänä päivänä jo arkea. Lukijalle, joka ei tunne sosiaalitieteellistä kvalitatiivista analyysia tällainen tutkimus voi tuntua aluksi vieraalta. Koska tutkimus perustuu metodikurssin harjoitukseen, on työssä esitelty laajasti myös tutkimusmenetelmän perusteita ja sen käyttöä. Tässä suhteessa julkaisu toimii myös mainiona johdatuksena kvalitatiiviseen haastattelututkimukseen.

Puheiden ja tekstien analyysin kautta on mahdollista päästä käsiksi tekojen taustalla olevaan maailmaan: arvoihin, ihanteisiin ja ideologioihin sekä myös eri

tahojen käsityksiin tapahtumista. Parhaimmillaan haastattelutiedon analyysi yhdistettynä tapahtumahistoriaan luo syvempää ymmärrystä eri toimijoiden välisistä suhteista sekä toimintaa suuntaavien käsitteiden ja paradigmojen muutoksista. Kvalitatiivisen metodin avulla on myös mahdollista analysoida yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja vallankäytön ilmenemismuotoja uudella tavalla.

Kun käsitellään yhden kaupungin ja sen tietyn organisaation tekemisiä ja käsityksiä, on kyse osittain aroista asioista. Tutkimuksen tekijät ovatkin joutuneet miettimään haastateltujen anonyymiyttä suhteessa virkatyön julkisuuteen. On myös korostettava, että haastattelujen kvalitatiiviseen analyysiin nojaava tutkimus pyrkii kuvaamaan ja jäsentämään ennen kaikkea toiminnassa vaikuttavia näkemyksiä ja paradigmoja. Tässä suhteessa tutkimus eroaa tapahtumien yksityiskohtaiseen kuvaukseen keskittyvästä historiallisesta tutkimuksesta.

Toivottavasti tämä työ innostaa keskusteluun pääkaupunkimme suunnittelusta ja rakentamisesta. Tutkimuksellisesti työ raivaa mielenkiintoista uutta polkua kaupunkipolitiikan ja -suunnittelun tutkimukseen. Ehkäpä tällaisia kaupunkisosiologian ja -politiikan tutkimuksen välimaastossa liikkuvia selvityksiä pitäisi tehdä jatkossa myös muista kaupungeista ja niiden suunnitteluorganisaatioista.

Espoossa 27.11.2000

Rauno Sairinen
Tutkimuspäällikkö

Kiitokset

Kiitämme Tuukka Haarnia, Anne Hailaa, Jon Maurya ja Harry Schulmania, joiden kanssa keskusteleminen auttoi meitä suunnistamaan kaupunkisuunnittelun ja sen tutkimuksen kentällä.

Kiitoksen saavat tutkimusprojektiin sen alkuvaiheessa osallistuneet ja tausta-aineistoa keränneet sosiologian opiskelijat Jenni Blomgren, Hanna Hägglund, Esa Kaitila, Tommi Nieminen, Kalle Sinivuori ja Katja Yesilova. Taustatyön lisäksi Blomgren, Hägglund ja Nieminen osallistuivat myös tutkimussuunnitelman ja haastattelurungon laatimiseen.

Tutkimusraportin tai sen osien lukemisesta ja kommentoimisesta kiitämme Pia Bäcklundia, Riikka Haapalaista, Anne Hailaa, Riitta Hanifia, Ari Jaakolaa, Hilikka Lehtosta, Sari Puustista ja Harry Schulmania sekä etenkin Mervi Ilmosta ja Raulo Sairista. Näistä Haapalaista, Hanifia, Ilmosta ja Sairista kiitämme myös oivasta kielenhuollosta ja oikoluvusta.

Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskusta kiitämme siitä, että tutkimus otettiin laitoksen julkaisuohjelmaan.

Kiitos kuuluu myös haastatelluille Helsingin kaupunkisuunnittelun ammattilaisille, jotka tekivät tutkimuksen mahdolliseksi. Heidän ajatuksensa opettivat meille paljon.

Tutkimus on saanut Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan innovatiivisten oppimis-
muotojen tukea.

Tekijät

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	9
I JOHDANTO	11
Aineistot, menetelmät ja tutkimusprosessi	13
II 1960-LUVUN KAIKU TÄMÄN PÄIVÄN KAUPUNKISUUNNITTELUSSA	25
1960-luvun idea hyvinvointivaltiosta ja kaupunkisuunnitteluviraston synty	26
Pyrkimys tasa-arvoiseen ja oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan	27
Kokonaisvaltaisuus kaupunkisuunnittelun perustavana periaatteena	29
Sosiaaliseen suuntautunut kaupunkisuunnittelu	39
Kaupunkisuunnittelun kriisi 1990-luvun lopulla?	41
Kokonaisvaltainen hallinta ja hajauttamissuuntaus	43
Viraston suvereenius uhattuna	49
III VÄESTÖNKASVU KAUPUNKISUUNNITTELUN VAATIMUKSENA	51
Väestökehitys ja väestöennusteet	51
Väestönkasvuun vastaaminen on kaupunkisuunnittelun velvollisuus	54
Maan loppuminen ja siirtyminen ”ylläpitokulttuuriin”	57
IV KANSAINVÄLISYYS KAUPUNKISUUNNITTELUSSA	60
Strategiatason, toiminnallisen tason ja tutkimustason kansainvälisyys	61
Kansainvälisyys kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmissa	63
Miten strategiatason kansainvälisyys konkretisoituu kaavoitustyössä	66
V ELINKEINOELÄMÄN UUSI MERKITTÄVYYS	72
Elinkeinoelämän ohjaavuus ja yritysystävällisyyden vaatimus	72
”Antikapitalistinen ilmapiiri” ja yksityistämisen pelko	75
Laman pysyviä vaikutuksia – onko mikään muuttunut?	78
Kaupunkikuvan mittakaavan hallinta elinkeinoelämän puristuksessa	82
VI ASUKASOSALLISTUMINEN KAUPUNKISUUNNITTELUSSA	87
Asukkaat ovat niitä, joille kaupunkia tehdään	87
Kysymys asukasosallistumisen oikeutuksesta	89
Muttakistaako uusi rakennuslaki suunnitteluprosessia?	96
Kaksi asukasosallistumisen erityistapausta: Vuosaari ja Pikku Huopalahti	99

VII KAUPUNKISUUNNITTELU JA KESTÄVÄ KEHITYS	105
Taustaa	105
Neljä suhtautumistapaa kestäväen kehityksen vaatimuksiin	107
Kestäväen kehityksen nousun syyt	113
Ristiriitaiset vaatimukset	114
Kestävä kehitys uhkana viraston suvereeniuudelle	116
Ekologisesti kestäväen suunnittelun mahdollisuus	121
VIII KAUPUNKIPOLITIIKKA JA SEN SUHDE KAUPUNKISUUNNITTELUUN	123
Kaupunkipolitiikka on uusi ja monimerkityksinen käsite	123
Kaupunkipolitiikan konkretisoituminen Helsingissä ja pääkaupunkiseudulla	130
Strategioiden osuus käytännön kaupunkisuunnittelussa	137
Kaupunkipolitiikka heijastuu suunnittelijoiden työnkuvaan	142
Kaupunkipolitiikka heijastuu suunnitteluihanteisiin	148
Yhteenvedo kaupunkipolitiikasta ja sen suhteesta kaupunkisuunnitteluun	152
IX VANHA JA UUSI SUUNNITTELUIHANNE – TAPAAUS TÖÖLÖNLAHTI	153
Kiista musiikkitalon rakentamisesta	154
Johtajien riitely	156
Kaksi kilpailevaa kaupunkisuunnittelun ihannetta	161
Ajatus kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimien yhdistämisestä	167
Johtopäätökset	169
X KUN SANAT KIVETTYVÄT KAUPUNGIKSI	171
Asukkaat suunnitteluprosessissa	171
Kestävä kehitys 1960-lukulaisen suunnittelun jatkeena	173
Segregaatio: tasa-arvon ihanteesta hallintaan ja attraktiivisuuteen	176
Tiedonmuodostus suunnittelun perustana	177
Törmäävät suunnitteluihanteet	180
Kaupunki ja hyvä kaupunki	184
Kaupunkipolitiikka ja kaupunkien uusi rooli yhteiskunnassa	187
LÄHTEET	191
Liite 1 Pekka Korpinen: Jälkikirjoitus ja vastalause	
Liite 2 Haastattelurunko	

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa selvitetään, mitkä ovat Helsingin kaupunkisuunnittelua koskevat tärkeimmät puhutavat, miten kaupunkisuunnittelijat ymmärtävät ne ja miten ne konkretisoituvat kaupunkisuunnitteluksi. Tarkoituksena on tuottaa ajankohtaista tietoa Helsingin kaupunkisuunnittelun toimintaympäristöstä, kuvata suunnittelun prosessia siihen osallistuvien näkökulmasta sekä analysoida vallitsevia suunnitteluideoita ja -ihanteita. Tutkimusta varten haastateltiin 15 kaupunkisuunnitteluun osallistuvaa keskeistä henkilöä.

Tutkimus osoittaa, että 1960- ja 1970-luvun vasemmistolainen, rationalistinen, loogis-empiristinen ja kokonaisvaltaista suunnittelua korostava maailmankuva vaikuttaa edelleen voimakkaasti helsinkiläiseen kaupunkisuunnitteluun. Tämä merkitsee sosiaalisten näkökohtien painottamista. 1990-luvun lopulle tultaessa tutkimustiedon merkitys suunnittelussa on vähentynyt. Samalla kaupunkisuunnitteluviraston suvereeni asema on tullut uhatuksi. Liikennesuunnittelu on poikkeus, sillä teknisenä suunnitteluna sen tietoperusta ja oikeutus eivät ole joutuneet kyseenalaisiksi.

9

Väestönkasvu on ollut Helsingissä tärkein suunnittelua ohjaava tekijä 1960-luvulta asti. 2000-luvulle tultaessa kaavoituskelpoinen maa uhkaa loppua, jolloin suunnittelun odotetaan siirtyvän kasvukulttuurista ylläpitokulttuurin suuntaan. Maankäyttöä koskevien ristiriitojen uskotaan lisääntyvän tulevaisuudessa voimakkaasti. Suhteellisen matalalinjainen mittakaava on suunnittelijoiden arvostama ja vaalima Helsingin kaupunkikuvan ominaispiirre, jonka pelätään tulevaisuudessa murtuvan.

Voimistuva puhetapa suunnittelussa on kansainvälistyminen, jota esiintyy kaupungin strategiatyön, käytännön toiminnan ja tutkimuksen tasoilla. Myös elinkeinoelämän painoarvo on kaupunkisuunnittelussa kasvanut. Osa suunnittelijoista pitää kehitystä luonnollisena, osan mielestä se on uhka suunnittelulle. Kaavoittajiin kohdistuu erityinen vaatimus yritysystävällisyyteen. Myös kaavoituksen vähittäinen yksityistäminen koetaan tulevaisuuden uhaksi. 1990-luvun alun laman myötä kiinteistöviraston ja -lautakunnan merkitys kasvoi, kun tonttien myynnille asetettiin kasvavat tuottotavoitteet.

Suunnittelijoilla on halua toteuttaa suunnittelun avoimuuden vaatimusta ja suunnitella kaupunkia nimenomaan asukkaalle. Tätä vastaan asettuu kuitenkin suunnittelijoiden asiantuntemus sekä päätöksentekojärjestelmän demokraattisuus ja legitimiys. Suunnittelujärjestelmän perusteita ei haluta muuttaa. Suunnittelijat asettuvat puolustuskannalle suhteessa asukasosallistumiseen, ja tilanne nähdään valtataisteluna. Asukasosallistumista pidetään yhtenä suunnittelun tulevaisuuden haasteista.

Kestävä kehitys on kaupunkisuunnittelun yleinen vaatimus. Käytännössä se asettaa suunnittelulle ristiriitaisia vaatimuksia. Suunnittelijat vastustavat kestävästä kehitystä silloin, kun se asettuu asukasosallistumisena kaupunkisuunnitteluviraston suvereenia asemaa vastaan. Kestävä kehitys voidaan myös ymmärtää kokonaistehokkuuden merkityksessä, jolloin sitä käytetään legitimoimaan suunnitteluhankkeita.

Kaupunkipolitiikka on uusi, monimerkityksinen ja epämääräinen käsite, joka merkitsee tietoista ja tavoitteellista vaikuttamista kaupunkien kehitykseen. Käsitteellä voidaan tarkoittaa muun muassa valtion kaupunkeihin suuntautuvaa politiikkaa, kaupunkien omaa politiikkaa vetovoimaisuutensa kasvattamiseksi tai keinoa selviytyä Euroopan integraation ja globalisaation synnyttämässä kilpailutilanteessa.

Helsingissä kaupunkipoliittisilla strategioilla korostetaan kaupungin vahvuuksia ja nivotaan ne konkreettisiin hankkeisiin. Strategiat muotoilee kaupungin johto ja niillä on vaikutusta käytännön kaupunkisuunnitteluun sekä säännösten että mielikuvien kautta. Osa suunnittelijoista pitää kuitenkin strategioita pelkkänä retoriikkana vailla todellista merkitystä. Helsingin tavoitteena on luoda attraktiivinen kaupunki, joka vetää ihmisiä, pääomia ja kulttuuria puoleensa ja on kansainvälisesti tunnettu. Hyvän kaupungin mittarit eivät ole enää hyvinvoivat ja onnelliset ihmiset vaan kaupunkiin liitetyt positiiviset mielikuvat.

Töölönlahden suunnittelun yhteydessä ilmenneet apulaiskaupunginjohtajan ja virastopäällikön väliset henkilöistiriidat perustuvat kokonaisvaltaisen ja inkrementalistisen tai evolutionaarisen suunnitteluihanteen kilpailuasetelmaan. Molemmat ihanteet oikeuttavat itsensä toista tieteellisempänä ja demokraattisempana. Kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun ihanteeseen kuuluu monimuotoisuus kokonaissuunnitelmaa luotaessa mutta yksipuolisuus hanketasolla. Evolutionaarisen kaupunkisuunnittelun ihanteeseen kuuluu yksipuolisuus kokonaisvisiota luotaessa mutta monimuotoisuus hanketason suunnittelussa.

Kaupunkisuunnitteluviraston edustama kokonaisvaltainen suunnittelu on purkautunut käytännössä aiempaa monimuotoisemmaksi, mutta suunnitteluihanteena se elää vahvasti. Inkrementalismi, jota kaupungin johto edustaa, toteutuu erityisesti Töölönlahdella. Kommunikatiivinen suunnittelu puolestaan on saanut jalansijaa erityisesti uuden Vuosaaren suunnittelussa. Kommunikatiivinen suunnitteluihanne tukeutuu virinneeseen asukasaktiivisuuteen ja uuden maankäyttö- ja rakennuslain henkeen.

Kestävä kehitys muodostaa kiistakapulan kokonaisvaltaisen ja kommunikatiivisen suunnitteluihanteen välillä, koska sitä voidaan tulkita molempien hyväksi. Kokonaisvaltainen ja inkrementalistinen suunnitteluihanne puolestaan törmäävät tiedonmuodostuksessa: edellinen näkee suunnittelun myös tiedon tuottamisena, jälkimmäinen vain tiedon soveltamisena tai asiantuntemuksena. Inkrementalismien ja kommunikatiivisen suunnitteluihanteen välinen kiistakysymys liittyy talouden ensisijaisuuteen ja suunnitteluprosessien avoimuuteen itseisarvona. Helsingiläinen kaupunkisuunnittelu kehkeytyy näiden kolmen suunnitteluihanteen kamppailuna.

Avainsanat: kaupunkisuunnittelu, kaupunkipolitiikka, kaupunki, Helsinki, kaupunkitutkimus, kaupunkisosiologia

I Johdanto

Mitkä ovat tärkeimmät Helsingin kaupunkisuunnittelua koskevat haasteet? Miten kaupunkisuunnittelijat hahmottavat yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia? Mitkä asiat vaikuttavat kaupungin suunnitteluun ja rakentamiseen? Miten sanat kivettyvät kaupungiksi?

11

Kaupunkien kehittämistä ja suunnittelua koskeva keskustelu on muuttunut. Kaupunkisuunnitteluun on alettu kohdistaa uudenlaisia vaatimuksia, jotka liittyvät ympäristönsuojeluun ja suunnittelun demokraattisuuteen. Yhdyskuntasuunnittelun tavoitteita ja keinoja on pyritty arvioimaan uudelleen. Kaupunkisuunnittelun sijasta puhutaan enemmän kaupunkipolitiikasta, ja kestävästä kehityksestä on tullut kaikkialle ulottuva hallinnon ja kehittämistyön yleiskäsite ja vaatimus. Kaupungit ovat alkaneet rakentaa uudenlaista suhdetta itseensä ja toimintaympäristöönsä. Suomen suuret kaupungit eivät ole enää vain alueellisia hallintojärjestelmiä vaan ne pyrkivät itsenäisemmiksi toimijoiksi ohi valtiollisten rakenteiden. Ne alkavat pitää globaaleja taloudellisia virtoja ja verkostoja ensisijaisina toimintaympäristöinä.

Samaan aikaan kaupunkilaiset vaativat vahvempaa sitoutumista paikallisen tason arkeen. Pyrkimys kasvattaa tasaisesti kaikkien asukkaiden hyvinvointia on vaihtunut huoleksi syrjäytymisestä ja sosiaalisten ongelmien kasaantumisesta. Syvä taloudellinen lama 1990-luvun alussa synnytti sekä uusia ongelmia että uudenlaisia keskustelua, joka poikkesi aiemmista tavoista hahmottaa ongelmia ja uhkia. Lama vaikutti myös siihen, että kaupungit alkoivat voimakkaammin huolehtia elinkeinoelämän tarpeista ja mahdollisuuksista kehittää niitä. Kaupunkien kehittäminen alkoi kiteytyä puheeksi strategioista, joilla sopeudutaan yhdentyvään Eurooppaan ja globaaliin talousjärjestelmään. Kaupunkipolitiikan tavoitteeksi tuli kaupunkien menestyminen maailmanmarkkinoilla ja sitä kautta tapahtuva kaupunkilaisten hyvinvoinnin kasvu. Kaupunkisuunnittelulle näytti jäävän toissijainen asema paremman kaupunkielämän rakentamisessa.

Helsingissä kaupunkisuunnittelu on kuitenkin vahva instituutio. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto kehittyi 1960-luvulla ratkaisemaan taloudellisen rakennemuutoksen sysäämän maaltamuuton ongelmia. Vastaava Helsinkiä paisuttava murros on meneillään nytkin. 1960- ja 70-luvuilla kaupunkia rakennettiin ja kehitettiin fyysisesti osana kokonaisyhteiskunnallista hyvinvointivaltion rakentamistyötä. 2000-luvulle tultaessa Helsingin kaupunkisuunnitteluinstituutio on ikään kuin rakentanut jo yhden kaupungin. Samalla se on rakentanut myös itsensä: organisaati rakenne, suunnittelun professio, hallintokulttuuri sekä suunnittelutoimen ja poliittisen päätöksenteon välinen suhde ovat muotoutuneet historiallisesti omanlaisikseen.

Vuosituhanen vaihteen Suomessa on meneillään kaupungistumisen toinen aalto, joka jälleen ajaa maakuntien väkeä kasvukeskuksiin ja ”uuden talouden” äärelle. Tilanne on analoginen mutta ei samanlainen kuin 1960-luvulla. Yhteiskunnallinen tilanne on toinen ja ihmisten elämä tarpeineen ja ongelmineen on jäsentynyt toisella tavalla. Kehityksen ja edistyksen idea on muuttunut, samoin kuin aatemaailma yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja paremman yhteiskunnan luomisen taustalla. Yhteiskunnan ja kulttuurin muutos merkitsee sekä hyvän kaupungin ihanteen muuttumista että sen tavoittelun prosessin ja keinojen vaihtumista toisiksi.

Tässä tutkimuksessa kysytään, mitkä ovat Helsingin suunnittelun tavoitteet ja keinot tänä päivänä. Tutkimuksen tarkoituksena on antaa ajankohtaista tietoa Helsingin kaupunkisuunnittelun toimintaympäristöstä, kuvata suunnittelun prosesseja siihen osallistuvien näkökulmasta sekä analysoida vallitsevia suunnitteluideoita ja -ihanteita.

Tutkimuksen ensimmäisenä tavoitteena on tuoda ajankohtaista, asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden käymää keskustelua Helsingin kaupunkisuunnittelusta laajempaan tietoisuuteen. Toisena tavoitteena on jäsentää ja kuvata tätä keskustelua. Kolmanneksi keskustelua pyritään erittelemään suhteessa kaupunkisuunnittelun historiaan, teoriaan ja aiempaan tutkimukseen. Neljänneksi tarkastelu tähtää suunnitteluprosessin toimijoiden toimintastrategioiden selvittämiseen ja suunnitteluprosessien mahdollisesti kohtaamien ongelmien osoittamiseen. Viidenneksi tutkimus pyrkii esittämään *kaupunkisuunnitteluinstituution sisältä* avautuvan kokonaiskuvan Helsingin kaupunkisuunnittelua ohjaavista tai siihen vaikuttavista diskursseista. Näillä tarkoitetaan suunnittelua jäsentäviä käsitteitä (esim. kaupunkipolitiikka), siihen kohdistuvia vaatimuksia (esim. kestävä kehitys), muutospainetta (esim. väestönkasvu), suunnitteluinstituution määrittämiä tavoitteita (esim. mitta-kaavan hallinta), yleisiä suunnitteluihanteita (esim. kokonaisvaltainen suunnittelu) ja käsityksiä siitä millainen on hyvä kaupunki, jota kaupunkisuunnittelulla lupulta tavoitellaan.

Tutkimus tehtiin tutkimusharjoituskurssilla Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella, mutta se vei tekijänsä paljon kurssivaatimuksia pidemmälle sekä työn määrän että vaativuuden suhteen. Projektia veti valtiotieteen maisteri Pasi Mäenpää, joka toimii tällä hetkellä projektitutkijana Helsingin kaupungin tietokeskuksessa. Projektitutkijan toimi on osa yliopiston ja kaupungin välistä tutkimusyhteistyötä. Tätä tutkimusta voi siis pitää yliopiston ja kaupungin yhteistyön käytännön tuloksena.

Tutkimusryhmän muut jäsenet, Arto Aniluoto, Rikhard Manninen ja Sampo Villanen, ovat sosiologian laitoksen opiskelijoita. Työnjako näkyy tutkimusraportissa siten, että luvut I ja X on kirjoittanut Mäenpää, luvut II ja VII Villanen, luvut III, IV, V ja VI Manninen sekä luvut VIII ja IX Aniluoto. Tutkimus on kuitenkin kokonaisuudessaan tekijöidensä keskinäisen intensiivisen yhteistyön tulosta.

Aineistot, menetelmät ja tutkimusprosessi

13

Tutkimusprojekti sai alkunsa keväällä 1998 sosiologian laitoksella järjestetystä opintopiiristä. Tutustuimme asiantuntijoiden opastuksella kuuteen eri aikakausina rakennettuun ja siksi luonteeltaan varsin erilaiseen helsinkiläiseen kaupunginosaan: Kuloosaareen, Käpylään, Pihlajistoon, Pasilaan, Ruoholahteen ja Pikku Huopalahteen. Opintopiirissä heräsi kysymys, miten Helsinkiä suunnitellaan tänä päivänä ja millaista kaupunkia nykyinen kaupunkisuunnitteluinstituutio pitää hyvänä asua ja elää. Koska kysymykseen ei löytynyt selviä vastauksia kirjallisuudesta, päätimme ryhtyä tutkimaan asiaa itse. Sosiologinen, kaupunkisuunnittelua koskeva laadullinen tutkimus, joka sekä kuvaisi suunnittelun nykytilaa että erittelisi sitä kriittisesti, näytti olevan tarpeen. Suomalainen kaupunkitutkimus on 1990-luvun vaihteessa käydyn suunnittelukriittisen keskustelun jälkeen suuntautunut enemmän kaupunkipolitiikkaan kuin kaupunkisuunnitteluun (ks. Kalliovaara 1999). Vaikuttu siltä, että kaupunkisuunnittelusta oli tullut kaupunkipolitiikan sisään jäävä ja toissijainen keskustelunaihe.

Tutkimus aloitettiin perehtymällä kaupunkisuunnittelua käsittelevään tutkimukseen, Helsingin suunnittelua ja rakentamista koskevaan lehtikirjoitteluun sekä Helsingin suunnitteluorganisaatioon ja -järjestelmään. Tämän esitutkimusvaiheen pohjalta muotoiltiin tutkimusongelmat ja tutkimusasetelma. Tutkimuksen temaatinen viitekehys oli alkuvaiheessa epäselvä. Tämä johtui ensiksikin siitä, että tutkimuskohde, kaupunkisuunnittelua koskeva keskustelu, oli tutkijoille kovin tuntematon alue. Toiseksi kaupunkisuunnittelu on yleensäkin alue, jossa, erästä haastateltua kaavoittajaa lainaten, "kaikki vaikuttaa kaikkeen". Kaupunkisuunnittelusta

keskustelevat suunnittelun ammattilaiset, poliittiset päätöksentekijät, tutkijat, kaupunkien kehittäjät ja kaupunkilaiset. Keskustelun käsitteet ovat liukuvia ja eri tahot käyttävät niitä eri merkityksissä sekä omin intressein ja tarkoitusperin ladattuina. Harry Schulmanin (1990, 178–179) mukaan kaupunkikehityksestä ei keskustella objektiivisesti siten, että tutkija voisi vakioda siinä käytetyt käsitteet. Sen sijaan tutkimus voi Schulmanin mielestä ottaa tehtäväkseen tunnistaa tärkeät käsitteet, tarkastella kuinka niitä eri tilanteissa käytetään ja selkeyttää niiden välisiä suhteita.

Käsitteet, puhutavat ja suhtautumistavat

14

Tämä tutkimus pyrkii tunnistamaan kaupunkisuunnittelun ja kaupunkikehityksen keskeiset käsitteet. Tarkoituksena on muodostaa kuvaa suunnittelijoiden käymän suunnittelukeskustelun puhetapojen kentästä tai puheavaruudesta. Käsitteitä tarkastellaan avoimina ja määrittymättöminä. Mitä käsitteitä suunnittelijat käyttävät ja mitä he niillä tarkoittavat? Käsitteiden, kuten esimerkiksi ”kestävä kehitys” tai ”kaupunkipolitiikka” monimerkityksisyyden, kontekstuaalisuuden ja tuottavuuden olettaminen on tutkimuksen lähtökohta. Kontekstuaalisuudella tarkoitetaan tässä sitä, että käsitteiden merkitys syntyy erityisesti suhteessa puhujan/toimijan asemaan kaupunkisuunnittelun kentällä sekä työhön, jota hän suunnitteluprosessissa tekee. Tuottavuudella tarkoitetaan, että käsitteillä on taipumus luoda käyttäjässään tapoja ymmärtää todellisuutta ja suhtautua siihen tietyillä tavoilla.

Kaupunkisuunnittelua koskevan keskustelun keskeiset käsitteet tulevat yleensä suunnittelujärjestelmän ulkopuolelta, jolloin niillä on yksi tai useampi lähettäjä ja yhteiskunnallinen tulosuunta. Käsitteet esitetään yhteiskunnallisina vaatimuksina kaupunkisuunnittelujärjestelmälle ja sen toimijoille, mikä pakottaa toimijat ottamaan ne haltuunsa ja suhteuttamaan ne omaan puhemaailmaansa. Näiden käsitteellisten haltuunottojen ja niistä rakentuvien suhtautumistapojen tunnistaminen ja muotoileminen on tämän tutkimuksen tärkein analyysiväline. Schulmanin mainitsema käsitteiden välisten suhteiden selkeyttäminen on tutkimuksen toinen metodinen toimintatapa.

Kaupunkisuunnittelulla voidaan tarkoittaa suppeasti kaupunkisuunnitteluvirastossa tapahtuvaa konkreettista suunnittelutoimintaa tai laajasti kaupungin kehittämistä ja sitä koskevaa keskustelua. Tässä tutkimuksessa kaupunkisuunnittelua lähestyttiin suppeammassa merkityksessä siinä mielessä, että aineisto rajattiin pääosin kaupunkisuunnitteluviraston sisäiseksi: tarkoituksena oli tutkia nimenomaan kaupunkisuunnittelijoiden puhetapoja. Aineiston keruu suunnattiin kuitenkin sisällöllisesti siten, että kaupunkisuunnittelu ymmärrettiin mahdollisimman laajasti. Tavoitteena oli siten haastatella niitä, jotka ovat kaupunkisuunnittelun toimi-

joita suppeassa merkityksessä, ja tavoittaa heidän näkökulmansa kaupunkisuunnitteluun sen laajassa merkityksessä.

Aineistolähtöinen tutkimusasetelma

Tutkimuskohteeksi valittiin kaupunkisuunnittelijat ja aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelu. Aluksi menetelmäksi kaavailtiin ryhmähaastattelua, mutta siitä luovuttiin, koska eräiden Helsingin kaupunkisuunnittelua läheltä seuraavien asiantuntijoiden mielestä suunnitelma ei henkilöiden ja organisaatioiden välisistä ristiriidoista johtuen ollut toteuttamiskelpoinen. Tutkimusasetelmaksi muodostui *aineistolähtöinen laadullinen tutkimus*, jossa pääpaino asetettiin suunnittelua koskevan puhemaailman tai diskurssiavaruuden kartoittamiselle ja kuvaamiselle. Aineistolähtöisyys merkitsi sitä, että tutkimusongelmia ei täsmennetty etukäteen selkeiksi hypoteeseiksi aineiston keräämistä varten, vaan pyrittiin antamaan aineistolle eli haastatelluille tilaa nostaa esiin keskeisiä teemoja, kysymyksiä ja jäsenyyksiä. Haluttiin antaa aineiston johdatella relevantteihin ja hedelmällisiin kysymyksenasetteluihin. Aineisto ei tietenkään kirjaimellisesti itse nostanut teemojaan esiin, vaan tutkijat jäsensivät ja tematisoivat aineistoa pohtimalla jatkuvasti ja intensiivisesti karttuvan aineiston laatua.

Tutkimuksen alkuvaiheessa pyrittiin siihen, että tutkimusprosessi on avoin uusille näkökulmille. Tutkimuksen viitekehyksen epäselvyys oli tietoista ja kysymyksenasettelun annettiin ikään kuin leijua ilmassa. Sen vastapainoksi tutkimusryhmä keskusteli paljon lähes jokaviikkoisissa projektikokouksissa ja kannusti kutakin tutkijaa kehittämään omaa näkökulmaansa tutkimukseen. Metodina oli sekä tausta-aineistoa tarkasteltaessa, haastattelurunkoa rakennettaessa että haastatteluaineistoa kerätessä etsiä ja muotoilla tutkimusongelmia.

Vaikka viitekehys ja kysymyksenasettelu pidettiin avoimina kentälle lähtöön asti, ei sinne tietenkään lähdetty puhtaalta pöydältä. Aineiston keräämistä edelsi lähes puolen vuoden jakso, jolloin kerättiin tausta-aineistoa, selvitettiin kaupunkisuunnittelun organisaatiota ja siihen osallistuvia toimijoita ja kartoitettiin aiempaa tutkimusta. Kaupunkisuunnittelua koskevien tutkimusten, lehtiartikkelien ja muun kirjallisuuden pohjalta hahmotettiin ajatuksia ja hypoteeseja siitä, millaisista aineksista kaupunkisuunnittelua koskeva keskustelu tänä päivänä muodostuu. Näitä olivat esimerkiksi kaupunkisuunnittelun teoriassa meneillään oleva paradigmaattinen muutos kokonaisvaltaisesta suunnittelusta kohti yksityistävämpää suunnittelua. Tutkimuksissa puhuttiin myös suunnittelun kommunikatiivisesta käänteestä, joka nojasi teoreettisesti Habermasin ”kommunikatiiviseen rationaalisuuteen” ja joka käytännössä esiintyi usein asukasosallistumisen vaatimuksena. Uusi

maankäyttö- ja rakennuslaki laajensi vuoden 2000 alusta kuntalaisten asemaa suunnitteluprosessissa.

Asiantuntijuuden kriisiytymisestä ja modernin aikakauden kääntymisestä post-moderniksi tai refleksiiviseksi moderniksi oli keskusteltu kaupunkitutkimuksen piirissä jo aiemmin. Kestävä kehitys näytti olevan tärkeä argumentti suunnitelmia perusteltaessa. Kaupunkipolitiikan käsite esiintyi keskustelussa uutena iskusanana, mutta sitä koskevien kirjoitusten pohjalta oli vaikea päästä perille siitä, mitä sillä tarkemmin tarkoitettiin. Suomen liittyminen Euroopan unioniin ja talouden globalisaatio olivat taustatekijöitä useissa eri keskusteluissa kaupungista ja kaupunkisuunnittelusta. Lisäksi mediajulkisuudessa uutisoitiin Helsingin suunnittelutointa johtavan apulaiskaupunginjohtajan ja kaupunkisuunnitteluviraston päällikön kesken syntyneen vakavaa kiistaa kaupungin keskustan suunnittelusta.

Monet asiat kaupunkisuunnittelun ympärillä näyttivät olevan liikkeessä. Eräänlaiseksi tutkimuksen metatason viitekehyykseksi muodostui käsitys kaupunkisuunnittelun toimintaympäristön muutoksesta ja joutumisesta uudenlaisten ulkoapäin tulevien vaatimusten kohteeksi. Muutoksen hahmottaminen suunnitteluprosessin sisältä käsin – sen keskeisten toimijoiden näkökulmasta – sekä muutoksen vangitseminen jäsenyteeneksi kuvaksi asettuivat tutkimuksen tavoitteeksi.

Kentälle menoa eli haastatteluvaihetta varten tarvittiin myös temaattisella tasolla kulkeva sisällöllinen jäsenyys. Suunnittelukeskustelua ja -tutkimusta kartoittaneen esitutkimusvaiheen pohjalta muodostettiin temaattinen viitekehys (ks. ku-

16

		Toiminnallinen ulottuvuus	
Reflektiivinen ulottuvuus		Käytännöt (prosessit)	Tavoitteet (ihanteet)
	Itseymmärrys	ammattillinen identiteetti	ammattillinen eetos
		”roolit”, ”asiantuntijuus”, ”suunnitteluilmapiiri”, ”eliitti”	”pluralismi”, ”luovuus”, ”oikeuttaminen”, ”osallistaminen”
Sosiaalisen maailman ymmärrys	diskurssit	ideologiat	
	”suunnittelun kriisi”, ”konfliktit”, ”kansainvälinen kilpailukyky”, ”YVA”, ”säätäminen”, ”osaamiskeskukset”	”kaupunkipolitiikka”, ”pluralismi”, ”uhat”, ”haasteet”, ”kestävä kehitys”	

Kuvio 1. Viitekehys kaupunkisuunnittelijoiden haastattelututkimusta varten.

vio 1), jolla teemoja operationalisoitiin kysymyksiksi haastattelurunkoa varten. Viitekeh्यeksi rakennettiin nelikenttä erilaisista käsitteistä ja niiden takana olevista puhetavoista, joita aiemmasta tutkimuksesta ja suunnittelukeskustelusta nostettiin esiin. Viitekeh्यessä on jaettu kaupunkisuunnittelijoiden puhe toiminnalliseen ja toimintaa ymmärtävään ulottuvuuteen. Toiminnallinen ulottuvuus on puolestaan jaettu suunnittelun käytäntöjä koskeviin ja tavoitteenasettelua koskeviin puhe- tapoihin. Toimintaa ymmärtävä eli reflektiivinen ulottuvuus on jaettu itseymmärrykseen ja ympäröivää maailmaa tai yhteiskuntaa koskevaan ymmärrykseen. Viitekehystä käytettiin eräänlaisena karttana tutkimuskohteena olevasta diskursiivisesta kentästä sekä heuristisena välineenä haastattelurunkoa valmistettaessa. Sen pohjalta tehtiin myös työnjako, kun aineiston keruusta siirryttiin varsinaiseen analyysiin.

Haastatteluvaiheessa kävi ilmeiseksi, että esitutkimusvaiheessa tehty kartoitus meneillään olleesta suunnittelukeskustelusta muodosti mielekkään tematiikan haastattelujen pohjaksi. Teemat olivat haastattelijoille yleensä tuttuja ja heitä saattoi niistä puhuttaa.

17

Haastateltavien valinta

Tutkimuksen viitekehyn täsmentymättömyys ja aineistolähtöisyys merkitsivät sitä, että tutkimuksen raja- us syntyi pitkälti sen mukaan, mitä haastateltavat puhuivat. Tämän takia haastateltavien valinta tai valikoituminen muodostui tärkeäksi kriteeriksi sille, kuinka hyvin tutkimus kuvaa Helsingin kaupunkisuunnittelun tämän päivän prosesseja ja ihanteita. Tutkimusta varten haastateltiin 15 henkilöä. He olivat kaupunkisuunnitteluviraston päällikkötason virkamiehiä (vähintään toimito- tai projektipäälliköitä), kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja, kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta vastaava apulaiskaupunginjohtaja sekä kaupunginkanslian korkea virkamies. Kaavoitusosaston kaikista toimito- tai projektipäälliköistä haastateltiin yli puolia. Koulutukseltaan valtaosa haastatelluista oli arkkitehteja.

Kaikki haastatellut olivat merkittävässä asemassa kaupunkisuunnittelussa joko paikallisen tai laajemman mittakaavan kaavoitusratkaisujen organisatorisilla tasoilla. Haastatelluiksi valittiin johtavan tason virkamiehiä siksi, että heidän näkemyksensä katsottiin painoarvoltaan muita merkittävämmiksi kaupunkisuunnittelun kentällä. Lisäksi heillä katsottiin olevan muita laajempi näköala tälle kentälle. Tämän ajateltiin merkitsevän ensiksikin sitä, että johtavien virkamiesten kautta kaupunkisuunnittelukentän puheavaruus saadaan mahdollisimman laajasti kartoitettua. Toiseksi aineistosta muodostui mahdollisimman ”tiheä” siinä mielessä, että mahdollisimman monet haastatellut puhuivat samoista asioista kuin muutkin haastatellut.

Haastatellut esiintyvät tutkimusraportissa nimettöminä. Tavoitteena on ollut se, että he eivät ole tunnistettavissa analyysistä tai käytetyistä sitaateista. Eräät tutkimuksessa haastatelluista virkamiehistä esiintyvät kuitenkin joissakin kohdissa omilla virkanimikkeillään. Tähän päädyttiin siksi, että muuten tutkimusraportista olisi jouduttu jättämään pois erittäin merkittävä määrä tietoa. Monet käsiteltävät asiat liittyvät niin kiinteästi haastateltujen virka-asemiin, että haastatellun yksilöinti on välttämätöntä. Haastateltu on yksilöity vain silloin, kun se on ollut käsiteltävän asian kannalta välttämätöntä.

Haastattelumenetelmä ja tutkimusetiikka

Joidenkin haastateltujen tunnistettavuus asettaa tutkimuksen julkistamiselle jonkinasteisen eettisen ongelman, sillä yleensä sosiologista tutkimusta tehtäessä lähtökohtana on, että haastateltujen henkilöllisyys ei tule julki. Haastatelluille kerrottiin haastattelun aluksi aineistoa käytettävän siten, että haastateltujen nimiä ei tutkimusraportissa mainita, jolloin heidän henkilöllisyytensä ei ole tunnistettavissa. Johtavassa asemassa oleville huomautettiin kuitenkin lisäksi, että henkilöllisyyden kategorinen salaaminen heidän kohdallaan on muita hankalampaa. Johtajien yksilöimistä ei voitu välttää silloin, kun käsiteltiin esimerkiksi johdon suhdetta kenttään tai vertailtiin instituutioiden johdon keskinäisiä näkemyksiä. Johtajien näkemysten ymmärrettävästi suurempi painoarvo ja merkitys johti myös siihen, että heidän puhettaan oli tarkoituksenmukaista analysoida seikkaperäisemmin kuin muiden. Näistä syistä johtavassa asemassa olevat haastatellut ovat monessa kohdin tutkimusraporttia tunnistettavissa, vaikka heidän nimiään ei mainita. Lisäksi aineistolähtöinen tutkimusasetelma johti tilanteeseen, jossa kahden johtavassa asemassa olevan haastatellun henkilöityminen aineistossa ei antanut mahdollisuutta käsitellä aihetta yksilöimättä osapuolia. Siksi luvussa IX kaksi haastateltua johtavaa virkamiestä esiintyvät virkanimikkeillään läpi koko käsittelyn.

Joidenkin haastateltujen tunnistamiseen johtavaa menettelyä puolustaa paitsi tutkimuksen tarkoituksenmukaisuus ja haastateltujen informointi salaamisen ongelmista myös se, että haastattelut tehtiin virka-aikana haastateltujen työhuoneissa eikä niissä kosketeltu muita kuin virkatyöhön kuuluvia asioita. Tutkimus ei käsittele haastateltuja yksityishenkilöinä vaan heidän tapojaan edustaa virka-asemaansa kaupunkisuunnitteluinstituutiassa. Haastattelut eivät siten ole vertailukelpoisia sellaisten sosiologisille tutkimuksille tyypillisten teemahaastattelujen kanssa, joissa haastatellaan ihmisiä heidän kotonaan ja heidän yksityiselämäänsä kuuluvista asioista.

Tässä tutkimuksessa asettuu vastakkain kaksi tutkimuksen eettistä peruseriaa: tutkijain ja haastateltujen henkilöityksen suojaus ja julkisissa viroissa toimivien

virkamiesten työn avoimuuden vaatimus. Näistä jälkimmäistä on pidetty mainituissa kohdissa tärkeämpänä. Lisäksi luvun IX käsittely perustuu pitkälti julkisista lehtitiedoista ja asiakirjoista koostuvaan sekundaariaineistoon.

Tutkimuksen eettinen ongelma on ratkaistu siten, että ne haastatellut, jotka tutkimusraportin jossain kohdassa yksilöidään, saivat kyseiset kohdat nähtäväkseen ennen raportin julkaisemista. Yhdelle haastatellulle annettiin koko tutkimusraportti, koska hän esiintyy virkanimikkeellään yksilöitynä monessa kohdassa. Toinen useimmiten yksilöitynä esiintyvä johtava virkamies ei ole voinut tarkastaa omaa osuuttaan, koska hän kuoli juuri ennen tutkimuksen valmistumista. Tutkimusraportissa yksilöidyille haastatelluille annettiin mahdollisuus tarkastaa, että haastatteluisia annettuja tietoja oli käytetty asiallisesti. Lisäksi tutkimusraportti luovutettiin kaikille haastatelluille ennen sen julkaisemista.

Haastattelut ja niiden tekeminen

19

Haastattelut tehtiin vuodenvaihteessa 1998–1999 neljän kuukauden kuluessa siten, että uudet haastateltavat valittiin aikaisemmin kerätyn aineiston pohjalta nousseiden kysymysten sekä tutkimuksen edetessä kehittyvän tutkimusongelman perusteella. Tutkimusprosessi siis ohjasi jatkuvasti aineistonkeruun suuntaamista. Kaupunkisuunnitteluorganisaatiota koskevan tiedon karttuessa aineistoa suunnattiin tärkeiksi osoittautuville alueille. Tämä merkitsi ensinnäkin sitä, että aineistoa kerättiin sekä alueellisen organisaation että projektiorganisaation mukaan. Toiseksi haastateltavia valittiin sillä perusteella, että mukaan saatiin suunnittelijoita, jotka olivat vastikään suunnitelleet tai olivat parhaillaan suunnittelemassa merkittäviä kohteita. Kolmanneksi käytettiin niin sanottua lumipallomenetelmää haastattele-malla suunnittelijoita, joita edelliset haastattelut olivat nostaneet esiin. Kun kaupunkisuunnittelijoista oli saatu näillä kriteereillä järkeväksi ja riittäväksi katsottu otos, haettiin aineistoon kaupunkisuunnitteluviraston ulkopuolista näkökulmaa. Samalla aineistoa kartutettiin erityisesti siinä tarkoituksessa, että aineistonkeruun ja tutkimusprosessin kuluessa syntyneisiin merkittävimpiin kysymyksiin saataisiin lisämateriaalia. Yksi henkilö kieltäytyi haastattelusta.

Haastattelut kestivät yleensä puolestatoista tunnista kahteen tuntiin. Haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja. Tämä merkitsi sitä, että käytettiin haastattelurunkoa, jonka pohjalta tehtiin lisäkysymyksiä ja pyrittiin puhuttamaan haastateltavia erityisesti asioista, joita he itse pitivät tärkeinä. Haastattelurunko on liitteessä 2. Haastattelut eivät olleet saaneet kysymyksiä etukäteen. Useimmissa haastatteluissa oli kaksi haastattelijaa. Päähaastattelijan tehtävänä oli viedä haastattelu läpi viidestä teema-alueesta koostuvaa narratiivista rakennetta seura-

ten. Apuhaastattelijan tehtävänä oli huolehtia tekniikasta, seurata haastattelun kulkua sekä kysyä tarkentavia ja teemoja kehittäviä lisäkysymyksiä, jotka voisivat jäädä päähaastattelijalta huomaamatta. Tarkoituksena oli opetella haastattelutekniikkaa ja varmistaa mahdollisimman monipuolinen ja kattava haastatteluteemojen käsittely. Käytännössä roolit alkoivat pian sekoittua ja työnjaosta luovuttiin. Kolmessa viimeisessä haastattelussa haastattelihoita oli vain yksi.

Haastattelujen kysymyksenasettelut kehittyivät koko tutkimuksen ajan kertyneestä aineistosta tehtyjen välitulkintojen avulla. Tutkimusasetelmaa ja haastattelujen antamia vastauksia tarkasteltiin aina uusien haastattelujen valossa. Haastattelurunko oli sillä tavoin kehittyvä, että pohdiskelun seurauksena seuraavien haastattelujen sisältöä muokattiin jatkuvasti peruskysymyksenasettelun pysyessä kuitenkin samana. Kaupunkisuunnittelusta pyrittiin tavoittamaan se mitä haastateltavat pitivät tärkeänä, mutta yhä uudestaan kysyttiin myös sellaisten tekijöiden vaikutusta Helsingin kaupunkisuunnitteluun, joita haastateltavat yksi toisensa perään vähätelivät.

Haastattelurungon lisäksi myös haastattelijat kehittyivät aineiston keruun edessä siten, että he omaksuivat kaupunkisuunnittelijoiden käyttämiä käsitteitä ja saattoivat syventää myöhempiä haastatteluja ensimmäisiä pidemmälle. Haastattelijat tulivat tutuiksi esimerkiksi sellaisten käsitteiden kanssa kuin ”ylläpitokulttuuri” tai ”KAALI”. He myös oppivat esimerkiksi sen, että Helsingin liikekeskustan hallitsemattoman laajenemisen estäminen on ollut eräs viraston ylpeydenaiheista ja että Uudenmaan liitto, jonka pitäisi tehdä seutukaavaa, ei ole suorittanut tehtäväänsä suunnittelijoiden mielestä riittävän hyvin. Tällaisten asioiden ymmärtäminen haastateltavien ottaessa ne puheeksi mahdollisti myöhemmissä haastatteluissa syvällisemmän keskustelun kunkin teeman kohdalla. Näin alkupään haastattelut olivat myöhempiä haastatteluja merkittävämpiä informaationlähteinä kaupunkisuunnittelun ja erityisesti kaupunkisuunnitteluviraston käsitejärjestelmistä, eri toimijoiden rooleista ja viraston historiasta. Jälkipään haastattelut taas toimivat alkupään haastatteluja paremmin yhä yksityiskohtaisempien henkilökohtaisten käsitysten ja sosiaalisen maailman rakenteiden tulkitsemisessa. ”Oppiva” ja vain osittain systemaattinen haastattelumetodi merkitsee sitä, että aineiston sisäinen vertailukelpoisuus on jossain määrin puutteellinen. Tämä on pyritty ottamaan analyysissä huomioon.

Kunkin haastattelun jälkeen haastattelijat pohtivat haastattelun onnistumista ja vertailivat tekemiään huomioita sekä kävivät läpi haastattelun sisältöä ja sen herättämiä ajatuksia. Koko tutkimusryhmä kokoontui haastattelujen välillä projektikokouksiin keskustelemaan viimeisimmän haastattelun sisällöstä ja sen tuomasta lisästä aineistoon ja tutkimusongelmiin. Tämän pohjalta päätettiin tutkimuksen suuntaamisesta edelleen. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin sanasta sanaan.

Haastateltavien asennoituminen

Tutkimukseen ja harjoituskurssityöhön suhtauduttiin yleensä myötämielisesti. Tutkimuksen aikaisemmasta tutkimuksesta poikkeava luonne sai monet haastateltavista kertomaan innostuneestikin omasta työstään tai esimerkiksi siitä, mitä jotkut julkisuudessa huomiota saaneet kaupunkisuunnittelua koskevat tapahtumat haastateltavien mielestä merkitsivät. Haastateltavien asennoitumiseen vaikutti myös se, että haastattelijat olivat sosiologian opiskelijoita. Syntyi vaikutelma, että haastattelijoita pidettiin jossain määrin kaupunkisuunnittelusta kiinnostuneina nuorempina kollegoina, joiden kanssa saattoi jakaa ammatillisia asioita tai joita saattoi opastaa tai suorastaan opettaa kaupunkisuunnittelun saralla. Osa suhtautui haastattelijoihin kriittisesti ja saattoi – erityisesti haastattelun alussa – epäillä tutkimusasetelman onnistuneisuutta. Myös joitakin kysymyksiä tai kysymyksenasetteluja karsastettiin:

Haastattelija: *Onko vielä jotain asioita, joista ammennat ideoita suunnittelutyöhön?*

Haastateltava: *No sinähän tiedät varsin hyvin, ettei tuolla tasolla saada mitään relevantteja vastauksia kylläkään.*

Toi kysymyksenasettelu on musta helvetin epähedelmällinen, että “onko virkamiehillä niinku valtaa vai ei?”

21

Moni haastateltava oli taipuvainen refleктоimaan haastattelijoiden kysymyksiä, jotkut jopa ennakoimaan seuraavia kysymyksiä ja peräänkuuluttamaan tutkimuksen tarkoituksia. Jotkut suorastaan haastoivat haastattelijat kyseenalaistamaan haastattelukysymysten mielekkyyttä ja käsiteltävien teemojen relevanssia tutkimusongelman kannalta. Tällaisten tilanteiden takia kahden haastattelijan käyttö oli järkevää, jotta haastattelu saatettiin viedä kunnialla läpi. Tutkimusaineistolle ja tutkimusongelmien kehittymiselle tällaisista keskusteluista oli paljon hyötyä.

Myös haastateltavien käsitys sosiologiasta tieteenalana vaikutti heidän suhtautumiseensa haastattelutilanteeseen. Joidenkin haastateltavien vastauksiin sisältyi sosiologian paradigmoja ja jopa metodologiaa koskevia oletuksia. Nämä perustuivat usein vanhentuneeseen tai kapeaan kuvaan sosiologiasta tieteenalana eivätkä vastanneet tämän tutkimuksen lähestymistapaa.

Jyissakin haastatteluissa haastatellut joutuivat syystä tai toisesta lopettamaan aikaisemmin kuin oli sovittu. Tällöin he suostuivat aina uuteen haastatteluun. Nämä toisella kerralla tehdyt haastattelut olivat poikkeuksetta erityisen hedelmällisiä. Ilmapiiri muodostui huomattavasti luottamuksellisemmaksi ja haastatteluissa päästiin avoimempaan vuorovaikutukseen kuin ensimmäisissä ja yksiosaisissa

haastatteluissa. Teemahaastatteluja tehtäessä onkin syytä pohtia kannattaisiko käyttää kahta haastattelukertaa, joista ensimmäinen tähtäisi luottamuksellisen ja luontevan suhteen luomiseen haastattelijan ja haastateltavan välille.

Aineiston analyysi ja tulkinta

Tutkimuksen aineistolähtöisyys merkitsi sitä, että tutkimusasetelman rakentaminen sekä aineiston kerääminen ja sen analyysi tapahtuivat osin limittäin. Tutkimusasetelmaa rakennettiin ja tutkimuskohdetta rajattiin vielä aineiston keruun jo alettua, jotta tutkimusasetelma muodostuisi mahdollisimman relevantiksi. Haastattelukysymyksiä uudistettiin ja suunnattiin sen mukaan, miten ja mistä edelliset haastatellut olivat puhuneet. Aineistolähtöisyys tarkoittaa sitä, että yleisen tutkimusongelman (millaisia puhetapoja kaupunkisuunnittelu sisältää ja miten ne konkretisoituvat suunnittelussa) pohjalta lähtenyt ja aiempaan tutkimukseen perustunutta kysymyksenasettelua tarkennettiin aineiston avulla. Tutkimusprosessi eteni hermeneuttisessa kehässä siten, että aineistolle esitetyt kysymykset tuottivat uusia kysymyksiä ja aineiston jäsentämisen tapoja. Metodina oli pyrkiä aineistoa läpikäymällä ja siitä keskustelemalla jatkuvasti etsimään ja muotoilemaan uusia tapoja esittää kysymyksiä ja jäsentää aineistoa.

22

Yleinen tapa, jolla aineistoa jäsennettiin, oli paikantaa aineistossa jännitteisiä aiheita. Tämä tapahtui havaitsemalla ensiksi jokin haastatellun tärkeänä pitämä asia. Sitten katsottiin, mitä muut haastatellut puhuivat samasta asiasta. Jos asia esiintyi monen haastatellun puheessa, sitä alettiin pitää mahdollisena tutkimusteemana, jota eriteltiin tarkemmin ja tarkasteltiin systemaattisesti koko aineiston laajuudessa. Erityishuomio annettiin asioille, joista oltiin joko erimielisiä tai joihin sovellettiin keskenään erilaisia lähestymistapoja. Käsittelyn tarkoituksenaan oli tunnistaa tärkeimpiä puhetapoja ja eritellä niiden vaihtelua. Haastateltujen keskinäisten erojen lisäksi paikallistettiin asioiden välisiä suhteita, niiden yhteensopivuutta tai varsinkin ristiriitaisuutta. Aineiston sisäisen vertailun ohella tehtiin vertailua aiempaan tutkimukseen ja muuhun tausta-aineistoon. Näin käsiteltävät tutkimusteemat muotoutuivat aineiston sisältämistä tai esiin tuomista jännitteistä sekä haastateltujen että heidän esittämiensä asioiden kesken.

Tutkimuksen aineistolähtöisen asetelman ansio oli se, että tutkijoiden ennakkokäsitykset eivät voineet vääristää haastateltujen vastauksia ja heidän esittämiensä erilaisten kaupunkisuunnittelun teemojen relevanssia tutkimukselle. Haastateltujen tärkeinä ja ajankohtaisina näkemät kaupunkisuunnittelun ulottuvuudet ja suuntauksukset eivät jääneet ansaittua vähemmälle huomiolle tutkijoiden omien mieltymysten vuoksi, vaan tutkijat esittivät omia kysymyksiään aineistolle nimenomaan

tehtyjen haastattelujen tematiikasta ponnistaen. Tutkijoiden käsitys helsinkiläisen kaupunkisuunnittelun tämän hetken tilasta rakentui melko tiiviiseen yhteyteen haastateltujen käsitysten kanssa, tosin lähtökohdat ja tiedonintressi olivat luonnollisesti erilaisia. Tämä oli hyvä siinä mielessä, että voitiin päästä hyvin sisälle kaupunkisuunnittelijoiden maailmaan: heidän näkökulmansa tuli ymmärretyksi ja opituksi sisäistäen. Ongelma tällaisessa menettelyssä voi muodostua, jos tutkijat sisäistävät liian hyvin haastateltujen näkökulman tutkittavaan asiaan ja tutkijoiden kriittisyys haastateltuja kohtaan heikkenee. Tässä tutkimuksessa sitä ehkäisi haastateltujen käsitysten moninaisuus laajakantoisimpien kysymysten yhteydessä.

Aineiston keräämisen loppuvaiheessa alkoi tutkijoille muodostua omia lähestymistapoja ja kiinnostuksen kohteita aineistoon. Näitä pyrittiin tukemaan sekä analyysin monitasoisuuden että käytännön työnjaon vuoksi. Aineistolähtöinen laadullinen tutkimus perustuu omaehtoiseen intensiiviseen työskentelyyn aineiston kanssa ja sen seurauksena syntyviin jäsennyksiin ja tulkintoihin. Samalla kun analyysin etenemisestä keskusteltiin tutkimusryhmässä, annettiin tilaa kunkin tutkijan keskittyä siihen tematiikkaan, joka häntä prosessin myötä alkoi erityisesti kiinnostaa.

23

Tutkimuksen luonne ja tarkoitus

Tutkimus ei ole Helsingin kaupunkisuunnittelun kokonaisselvitys. Sellaiseen aineisto ei anna myöten eikä se ollut tarkoituksenakaan. Kysymys on eräänlaisesta sosiologisesta interventiosta suunnittelujärjestelmään (vrt. esim. Sulkunen 1998, 17). Tutkimuksella pyrittiin osallistumaan tietyn yhteiskunnan lohkon, helsinkiläisen kaupunkisuunnittelun puhemaailmaan empiirisen tutkimuksen ja käsitteenmuodotuksen keinoin. Tarkoituksena oli ”päästä sisään” kaupunkisuunnitteluun puhe-maailmana ja eritellä sen keskeisiä ulottuvuuksia. Tällä tavoin pyrittiin kartoittamaan, kuvaamaan ja jäsentämään Helsingin kaupunkisuunnittelun diskursiivista kenttää. Tarkoituksena oli päästä suunnittelun muodollisen ja julkilausutun tason ohi tarkastelemaan suunnittelujärjestelmää sisäpuolelta eli sen toimijoiden näkökulmista. Tutkimuskohteena ovat suunnitteluprosessiin osallistuvien käsitykset ja suhtautumistavat, joiden kautta Helsingin kaupunkisuunnittelun prosesseja ja ihanteita tarkastellaan.

Tutkimusta ei pidä lukea mitattuna ja objektiivisena tietona kaupunkisuunnittelusta vaan tieteellisesti jäsennettynä puheenvuorona kaupunkisuunnittelusta ja sitä koskevasta keskustelusta.

Tutkimus on kulttuurintutkimusta siinä mielessä, että se tutkii kaupunkisuunnittelun toimijoiden puhetta. Se ei tarkastele suunnittelun tavoitteita, keinoja ja toteutuneita tuloksia sellaisenaan vaan pyrkii jäsentämään niiden keskinäisiä suh-

teita toimijoiden puhemaailmoissa. Tutkimuskohteena ovat toimijoiden tavat konstruoida oman työkenttensä ja kaupunkisuunnittelun maailma. Analyysissä näitä tapoja muotoillaan, luokitellaan ja vertaillaan toisiinsa sekä kirjallisiin lähteisiin. Yksinkertaistettuna aineistolle esitetty kysymyksenasettelu kuuluu: mistä haastatellut puhuvat, miten he asioista puhuvat ja mitä he tarkoittavat. Tutkimuksen lähtökohtana olivat erilaiset kaupunkisuunnitteluun liittyvät ajankohtaiset käsitteet ja puhetavat, esimerkiksi kaupunkipolitiikka, kestävä kehitys ja asukasosallistuminen. Niitä lähestyttiin ennalta määrittämättöminä puhetapoina.

Tämä tarkoitti yhtäältä sitä, että käsitteiden ja puhetapojen merkitys tai sisältö ei ollut annettua vaan avointa määrittelylle. Toisaalta puhetapoja pidettiin siinä mielessä abstrakteina ja avoimina, että niiden konkretisoituminen suunnittelussa ei ole ennalta määriteltävissä. Näin tutkimuksen tehtävänä oli tarkastella sitä, 1) mitkä ovat tällä hetkellä keskeisimmät Helsingin kaupunkisuunnittelun käsitteet ja puhetavat, 2) miten suunnittelun eri toimijat ymmärtävät nämä puhetavat sekä 3) miten puhetavat operationalisoituvat suunnitteluprosessissa eli käytännön työssä. Puhetapoja tutkimalla pyrittiin lisäksi kuvaamaan suunnittelun viimeaikaista muutosta ja jäsentämään suunnitteluprosessin luonnetta.

II 1960-luvun kaiku tämän päivän kaupunkisuunnittelussa

25

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston perustamiseen antoi lähtölaukauksen suuri alueliitos vuonna 1946, jolloin kaupungin pinta-ala kasvoi yli nelinkertaiseksi. Tuolloin kaavoituksesta vastasi kiinteistöviraston kiinteistötoimiston asemakaavaosasto, jossa oli töissä ainoastaan kolmisenkymmentä ihmistä. (Herranen 1997, 121, 168.) Kaupungin koon valtava kasvu aiheutti myös kaavoitusorganisaation työmäärän kasvua. Haastatellun virastopäällikön mukaan uusille esikaupunkialueille, muun muassa Herttoniemeen, Munkkiniemeen ja Lauttasaareen tarvittiin liikenneyhteyksiä, joita suunnittelemaan perustettiin liikennekomitea. Komitea päätyi kuitenkin esittämään erillisen kaupunkisuunnitteluviraston perustamista, sillä se katsoi, ettei liikennettä voitu suunnitella muusta kaupunkisuunnittelusta erillään.

Kaupunkisuunnitteluvirasto perustettiin Helsinkiin huhtikuun alussa vuonna 1964, jonka jälkeen se kasvoikin nopeasti suureksi virastoksi: vuonna 1967 siellä oli 114 työntekijää, vuonna 1971 jo 250 (Kaupunkisuunnittelulautakunta 1964; Kaupunkisuunnitteluvirasto 1967; Herranen 1997, 127–128). Tuolloin maassa käytiin kiihkeää sosiaalipoliittista keskustelua. Suomalainen kaupunkisuunnittelukin oli voimakkaan kritiikin kohteena paitsi kaavoituksen hitauden myös tornimaisten ja ahtaiden kaupunkikeskustojen rakentamisen vuoksi (Herranen 1997, 126). Haastatteluaineiston perusteella viraston asema on tänä päivänä vahva kaupunkisuunnittelussa. Virasto on edelleen suuri; tällä hetkellä siellä työskentelee kolmisen sataa ihmistä. Olenaisempaa kuitenkin on, että se on säilyttänyt asemansa kaupungin kaavoitusmonopolin toimeenpanevana elimenä.

1960-luvun idea hyvinvointivaltiosta ja kaupunkisuunnitteluviraston synty

26

Johanna Hankonen on tutkinut lähiöiden rakentamiseen johtanutta yhteiskunnallista kehitystä vuosien 1958 ja 1968 välillä. Tuolloin kaupunkisuunnittelussa tapahtui hänen mukaansa murros, joka nosti tehokkaan asuntorakentamisen tavoitteelliseksi ja toiminnalliseksi perusajatukseksi suunnittelulle. 1960-luvun lopulla rationalistiset suunnitteluperiaatteet alkoivat vaikuttaa voimakkaammin lähiöitymisen kiihtyessä ja tieteellis-teknologisen yhteiskuntakehityksen kritiikin noustessa. (Hankonen 1994a, 16.) Tämän tutkimuksen haastatelluista suuri osa aloitti työnsä juuri 1960-luvun lopulla tai 1970-luvun alussa. Aika on jättänyt selvät jälkensä heidän ajatuksiinsa kaupunkisuunnittelun keinoista ja päämääristä. He puhuvat 1960-luvulla syntyneestä laajasta poliittisesta virtauksesta, joka sai aikaan muun muassa opiskelijaradikaalien mielenilmaukset 1970-luvun alussa ja joka sävytti kaikkea yhteiskunnallista keskustelua. Noina aikoina kaupunkisuunnitteluvirastoon tulleista haastatelluista lähes kaikki suhtautuvat 1960- ja 1970-luvuilla kaupunkisuunnittelussa vallalla olleisiin aatteisiin edelleen myönteisesti ja pitävät tuolloisia tavoitteita ja ihanteita hyvinä pyrkien toteuttamaan niitä yhä työssään. Haastattelut antavat myös viitteitä tieteellis-teknologisesta suunnitteluihanteesta ja rationalismin perinteestä. Nykyisen kaupunkisuunnittelun suhde 1960- ja 1970-lukujen yhteiskuntapoliittisiin linjauksiin ja suunnittelun tavoitteisiin nousee aineistossa hyvin näkyväksi ja värittää suunnittelijoiden puhetta edelleen siinä määrin, että on aiheellista tutkia 1960-luvulta kumpuavaa suunnittelun aatteellista perustaa lähemmin.

Yksi haastateltujenkin mainitsema sosiaalipoliittisessa keskustelussa vaikuttanut auktoriteetti on Pekka Kuusi. Vuonna 1961 julkaistussa ”60-luvun sosiaalipoliittikka” -kirjassaan hän esitti ohjelmansa suomalaiselle hyvinvointivaltiolle. Kuusen keynesiläiset talouspoliittiset tavoitteet saavutettaisiin ja suotuisa *hallittu* taloudellinen kasvu sekä yhteiskunnallinen vakaus turvattaisiin parhaiten riittävien sosiaalisten tulonsiirtojen avulla. Liiallisen sosiaalisen eriarvoisuuden eliminointi sekä yhteiskunnan rationaalinen suunnittelu olivat kirjan ja tuolloin käydyn yhteiskunnallisen keskustelun pääteemoja. Kuusen mukaan nämä olisivat oikea tapa luoda Suomeen elintason kasvua, josta oli tullut hyvin tärkeä pyrkimys. (Hankonen 1994a, 50–54.)

Kuusi ei juuri puuttunut kaupunkisuunnitteluun ”60-luvun sosiaalipoliittikassa”, mutta liitti sen kyllä yhteiskunnan suunnittelun piiriin ja antoi suunnittelijoille selkeitä neuvoja muissa teksteissään. Hänen ja muiden aikalaisten hahmottelema yhteiskuntapoliittinen suuntaus vaikutti tämän tutkimuksen perusteella myös Helsingissä uudelleen muotoutumassa olleeseen kaupunkisuunnitteluinstituutioon.

Kuusen laatima malli hyvinvointivaltiolla rakentui ajatukselle yhteiskunnan suunniteltavuudesta, ja myös kaupunkisuunnittelun uusi organisointi perustui tähän ajatukseen. 1960-luvulla muotoutuneeseen hallitun suunnittelun ideologiaan kuului olennaisesti positivistinen ajattelutapa, joka oletti tieteen voivan arvovapaasti selvittää ihmisten parhaat tarpeet ja mieltymykset. Tällöin myös kaupunkisuunnittelu voisi perustua varmaan tietoon siitä, mikä on ihmisille parasta (Hankonen 1994a, 57). Helsingin kaupunkisuunnitteluvirastoon ideologia kulki kahta tietä. Yhtäältä koko viraston perustaminen oli kokonaisvaltaisen ja tietoon pohjautuvan kaupunkisuunnittelun ihanteen mukaista. Toisaalta siihen rekrytoidut nuoret arkkitehdit olivat ottaneet hyvinvointivaltion rakentamisen omaksi asiakseen jo opiskeluvaiheessa.

Silloin kun mä lähdin tälle uralle, kyllä se oli ihan selvä valinta jo valmistumisvaiheessa, että mä lähdän kaupunkisuunnittelijaksi, niin nämä yhteiskunnalliset asiat oli hyvin voimakkaasti pinnalla ja kyllä mä aika paljon uhrasin aikaa semmoseen. Että vaikka mulla ei ollut yhteiskunnallisten aineiden koulutusta lainkaan (...) niin mä yritin, minkä nyt vapaa-aikana ehti, ja sitten jonkin verran työn ohessa näiden meidän tutkijoiden kanssa keskustellen, niin yritin päästä niistäkin perille.

27

Pyrkimys tasa-arvoiseen ja oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan

Puhuessaan 1960-luvun lopusta ja 1970-luvun alusta haastatellut viittaavat ”yhteiskunnalliseen ajatteluun” ja ”kaupunkisuunnittelun yhteiskunnallistumiseen” tai ”sosiaaliseen aspektiin”, joka oli merkittävä osa kaupunkisuunnittelua. Taustalla ovat uuden sukupolven esiin nostamat vaateet yhteiskunnan demokratisoimisesta ja uuden tasa-arvon luomisesta. Yhteiskunnallinen keskustelu oli kriittistä vallitsevaa järjestystä kohtaan. Myös kaupunkisuunnittelu oli joutunut Suomessa kritiikin kohteeksi, kun aluerakentaminen johti huonosti suunniteltuihin lähiöihin ja Helsingin kasvu oli pysähtynyt vastoin kaupunkisuunnittelun perustana olleita arvioita (Herranen 1997, 127). Haastatellut viittaavat myös kaupunkisuunnittelun intressidonnaiseen päätöksentekoon, joka ehkäisi yhteisen hyvän toteutumista.

Oli semmonen tavaton innostus, että nyt ruvetaan rakentamaan yhteiskuntaa demokraattisemmin, koska katsottiin, että päätöksenteko oli ollut hyvin tämmöstä hyvävelijärjestelmällä toimivaa ja siten rakentajien ja kaikkien intressipiirien etujen mukaista.

1970-luvun uudet kaupunkisuunnittelijat halusivat nyt tehdä kaupunkisuunnittelusta rationaalista ja ”parantaa yhteiskuntaa”, kuten eräs haastateltu asian ilmaisee. Yhteiskunnan parantaminen oli mahdollista juuri kaupunkisuunnittelun keinoin, sillä se on haastateltujen mukaan kaksisuuntaisessa vuorovaikutussuhteessa muun yhteiskunnan kanssa.

Yhteiskunta on se, joka tuottaa arkkitehtuuria ja arkkitehtuurilla on paitsi ulkoinen olemus sitten näkyä, näyttää joltakin, niin silloin sosiaalinen sisältö käyttää sitä omasta, omaan tarkoitukseensa, taikka sitten ei.

28

Kaupunkisuunnittelu nähtiin (ja nähdään) siis aikaisempaa voimakkaammin juuri ihmisten elinympäristön tuottamisena ja kaupunkia suunniteltiin ihmisten käyttöön, ei vain arkkitehdin esteettisiä tarpeita tyydyttämään. 1970-luvulla kaupunkisuunnittelijat korostivat nimenomaan suunnittelun sosiaalisia vaikutuksia suhteessa taloudellisiin kysymyksiin ja estetiikkaan. He halusivat itse vaikuttaa yhteiskuntaan kaupunkisuunnittelun avulla. Haastatteluaineistossa esiintyvistä, hyvinvointivaltion kehittämiseen sitoutuvasta puheesta voidaan erotella oikeudenmukaisen ja tasa-arvoisen yhteiskunnan päämäärät.

Sieltähän (Pekka Kuusen 60-luvun sosiaalipolitiikasta) tuli nää perusarvot nämä tulonjako ja tasaaminen ja siis kaikille hyvää yhteiskunnan, kaikille tasapuolisesti hyvä yhteiskunnan rakentamisasia. Sitä yritettiin kääntää sitten kaupunkisuunnittelun ja arkkitehtuurin kielelle ja nähtiin että hyvä arkkitehtuuri kuuluu kaikille ja hyvä ympäristö kuuluu kaikille ja myöskin sosiaaliset tavoitteet, jotka varmasti teitä kiinnostaa.

Konkreettisemmin ja kaupunkisuunnittelun kannalta olennaisemmalla tasolla tämä tarkoittaa sitä, että kaupunki oli suunniteltava sosiaaliselta rakenteeltaan tasaiseksi. Tasa-arvon kannalta oli tärkeää, että eri alueet eivät erilaistuisi liikaa, mikä kasaisi köyhyyttä tietyille alueille. Kantakaupungin korttelien slummiutumisen pelko oli ollut taustalla jo aikaisemmassa kaupunkisuunnittelun kritiikissä 1950-luvulla (Heranen 1997, 126). Eri alueiden erilaistumisen välttäminen ja slummiutumisen estäminen pysyivät kaupunkisuunnittelun tavoitteina myös 1970-luvulla. Erään haastatellun sanoin suunnittelijat olivat ”vasemmistolaisia, yhteiskunnallisia, yhteiskunnallisen päätöksen siivittämiä”. Käytännössä kaupunkirakenteeseen vaikutettiin riittäväällä asuntorakentamisella ja luomalla sosiaalisesti sekoitettua asukasrakennetta uusille alueille.

Yleisellä tasolla haastatellut sanoivat ajatelleensa kaupunkia ja yhteiskuntaa voitavan suunnitella tasa-arvoisemmaksi ja oikeudenmukaisemmaksi kokonaisval-

taisen suunnittelun avulla. Se edellytti paitsi suunnitelmien perustuvan tietoon lopputulokseen vaikuttavista tekijöistä ja toiminnan seurauksista, myös kaupungin valtaa toteuttaa suunnitellut toimenpiteet siten kuin ne oli tarkoitettu.

Kokonaisvaltaisuus kaupunkisuunnittelun perustavana periaatteena

Suomessa 1960- ja 1970-luvuilla käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa ajateltiin modernin projektille ominaisella tavalla yhteiskunnan olevan suunniteltavissa rationaalisesti riittävän tiedon ja erilaisten ongelmakenttien kokonaisvaltaisen hallinnan avulla. Paavo Uusitalon (1974) mukaan Pohjoismaissa jaettiin 1970-luvulla yhteiskuntasuunnittelu taloussuunnitteluun, sosiaalisuunnitteluun eli toiminnalliseen suunnitteluun sekä fyysiseen eli maankäytön suunnitteluun. Kaksi jälkimmäistä olivat siinä mielessä ensin mainitulle alisteisia, että niihin kuului myös rahoituksen suunnittelu. Lisäksi taloussuunnittelu tapahtui suurimmaksi osaksi kahdesta muusta sektorista erillään yksityisissä yrityksissä, jotka eivät pyrkineet yleisen hyvinvoinnin edistämiseen. Yhteiskuntasuunnittelun perimmäinen päämäärä oli taloudellinen kasvu ja siihen pyrittiin nimenomaan taloussuunnittelulla. Kaksi muuta suunnittelusektoria pyrkivät tässä rakennelmassa tasaamaan taloudellisen kasvun tuottamat kulutusmahdollisuudet siten, ettei yhteiskunta eriarvoistuisi kohutuuttomasti. (Mt., 16–18.) Tällainen tavoitteenasettelu nousee selvästi esiin virastossa 1960- ja 1970-luvuilla aloittaneiden haastateltujen vastauksissa.

29

Meille oli aika tärkeä miettiä siis hyvin oikeudenmukaisuutta, siis tämmöstä egaliteettia jollakin tavalla. Siis tämmöstä hyvin vasemmistolaista pyrkimystä tuottaa hyvää arkkitehtuuria niille, jotka tarvitsee ympäristöä muutenkin. Ja silloin Katajanokka oli hyvin tärkeä sikäli, että se oli ensimmäistä kertaa, kun Helsingissä tietoisesti lähdettiin sekoittuneeseen yhdyskuntarakenteeseen. Siis tietoisesti tuotettiin aravatuotantoa sellaiselle paikalle, jolle olisi tullut muuten yksinomaan miljonäärejä.

Hankosen (1994a, 474) mukaan kokonaisvaltainen suunnittelu oli pyrkimys, joka läpäisi koko yhteiskunnan. 1960-lukulaisen käsityksen mukaan kaikki vaikeatkin yhteiskunnalliset, esimerkiksi kaupunkisuunnittelua koskevat kysymykset voitiin ratkaista, mikäli kaikki asiaan liittyvät tekijät otettiin huomioon. Haastatellut ovat hyvin tietoisia myös tällaisista ajatuksista.

Yliopistomaailmassa kokonaisvaltainen suunnittelu oli (60-luvulla) aivan läpilyövä ideologia, että kaikkea piti suunnitella kokonais-

valtaisesti ja uskottiin, että jos vaan saadaan kaikki asiat saman pöydän ääreen, niin optimiratkaisu syntyy väistämättä systemaattisen työn tuloksena.

Kokonaisvaltainen suunnittelu on edelleen toimiva jäsenyys monien Helsingin kaupunkisuunnittelijoiden suunnitteluihanteesta. Ilman kaupunkisuunnittelun kokonaisvaltaista hallintaa on heidän mukaansa vaikeaa kehittää kaupunkirakennetta myönteiseen suuntaan.

Jos tämä kaupunkisuunnittelupuoli sillä tavalla vähenee, niin siitä seuraa ulkoisessa kaupunkikuvassa se että meille tulee hajanaisempi ympäristö ja meille ei tule enää ehjiä katuja, useimpien kaupunkien laidat on sitä myöskin.

30

Kokonaisvaltaisen suunnittelun mahdollisuus perustuu haastateltujen puheessa kahteen tekijään. Ensimmäinen on suunnittelun vaikutuksia ja seurauksia koskeva tutkimustieto, joka painottuu käsittelemään kaupungin sosiaalista rakennetta ja suunnittelun vaikutuksia sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyyn ja välttämiseen. Toinen on kaupunkisuunnittelun hallinta kahdessa mielessä: yhtäältä on hallittava kaupunkisuunnittelun prosessia siten, että kaupungin suunnittelu on pääasiallisesti niiden kaupungin organisaatioiden vastuulla joilla on siihen tarkoitukseen parhaat resurssit. Helsingin tapauksessa korostuu nimenomaan kaupunkisuunnitteluviraston rooli. Toisaalta on hallittava kaupunkirakennetta, mikä onnistuu prosessin hallinnan avulla. Tässä hallinnaksi nimitetty käsite koostuu näin kahdesta päällekkäisestä, toimintoina ajalliseen järjestykseen asetettavasta ja osin yhteisiä elementtejä sisältävästä suhteesta kaupunkisuunnitteluviraston ja muiden tahojen välillä. Ne palautuvat kuitenkin viime kädessä toisiinsa, mikäli kaupunkisuunnitteluviraston toiminnan päämäärien katsotaan olevan kaupungin suunnittelun yleisiä päämääriä, eli hallinta määritellään nimenomaan kaupunkisuunnitteluviraston kaupunkiin kohdistuvien tavoitteiden kautta. Esimerkkinä hallinnan vähenemisestä on kaupunkisuunnitteluviraston kaavoitusvallan liukuminen kiinteistöviraston suuntaan. Kun kiinteistövirasto sopii tonttivarauksesta tietynlaiselle ratkaisulle ilman kaupunkisuunnitteluviraston kaavoituksellista aloitetta (esim. yleiskaavan määräyksiä), syntyy tilanne, jossa maankäyttöön vaikuttaa ratkaisevasti jonkin muun tahon kuin kaupunkisuunnitteluviraston toiminta. Tällöin sen enempää kaavoitusprosessi kuin kaupunkirakenteen kehityskään eivät ole tontin osalta kaupungin hallinnassa.

Kokonaisvaltaiseen suunnitteluun kuuluu kaksi osaa, jotka ovat välttämättömiä sen toiminnalle. *Tutkimustieto* ja *hallinta* erottuvat haastatteluista sekä tärkei-

nä suunnittelutyön komponentteina ja edellytyksinä että viime aikoina uhatuiksi joutuneina arvoina.

Tutkimustieto suunnittelun pohjana

Haastatellut mieltävät tutkimukset, selvitykset ja muun tiedon hankkimisen ja saamisen tärkeäksi osaksi suunnittelutyötä. Erityisen korostunut tutkimuksen asema oli 1960- ja 1970-luvuilla. Kaupunkisuunnittelun ajateltiin perustuvan sille, että tiedettiin mahdollisimman paljon suunniteltavista kohteista ja niihin vaikuttavista tekijöistä. Myös Pekka Kuusi piti tieteen avulla saavutettua tietoa edellytyksenä rationaalisen suunnittelun kautta tapahtuvalle yhteiskunnan parantamiselle.

Yhdyskuntasuunnittelun varsinainen pulma onkin siinä, miten saada tarkoin todetuksi eli mitatuksi se, mitä ihminen yhteiskunnalta odottaa. Jos rakennamme ihmistä varten, kaukonäköisenkään suunnittelijan näkemys tai intuitio ei riitä ohjenuoraksi. Tarvitsemme tietoa, nimenomaan siitä, mitä ihmiset itse ajattelevat ja kokevat yhteiskunnan jäseninä. Ihmisille rakennettu yhdyskunta on lopultakin rakennettavissa vain ihmisten toiveiden ja tarpeiden tuntemisen varaan. (Kuusi 1963, 203.)

31

Hankosen mukaan tieteen tarjoamaa lupausta intuitiota paremmasta tiedosta seurasi kaupunkisuunnittelun murros, joka nosti ”tiedon” nuoren suunnittelijapolven periaatteelliseksi lähtökohdaksi. Hän tarkoittaa tiedon käsitteellä ”sosiaaliteknologista tutkimusta” eli empiiristä sosiaalitutkimusta, jonka avulla saataisiin selville, mitä ihmiset todella itse haluavat fyysiseltä ympäristöltään. Tutkijan oma arvo-perusta saatavaan tietoon vaikuttavana tekijänä sivuutettiin ja oletettiin, että ihmisten toiveista voidaan saada absoluuttista tietoa, jonka avulla voitaisiin rakentaa oikealla tavalla toimivaa yhteiskuntaa. (Hankonen 1994a, 57.) Haastatteluaineisto tukee Hankosen käsitystä tutkimustiedon merkityksestä kaupunkisuunnittelussa. Se on eräs tässä tutkimuksessa esiin nousevista kaupunkisuunnittelun keskeisistä ihanteista. Haastatellut viittaavat tiedolla nimenomaan kaupunkisuunnittelun esityönä tehtäviin selvityksiin ja tutkimuksiin.

Ja sitten myöskin usko suunnitteluun sillä tavalla että etukäteen tutkimalla, analysoimalla ensin asiat ja sitten niin kuin ehdotus siltä pohjalta, systemaattisesti edeten on mahdollista ratkaista näitä ongelmia.

Millä lailla tekee uutta aluetta, niin sen pitäisi aika semmoseen varmoihin tutkimuksiin perustua, jos lähtee jotain voimakkaasti erityyppistä tekemään, että saa sitten sen toivotun lopputuloksen eikä

jotain muuta siitä johtuvaa lopputulosta, jota ei ole osannut ajatella etukäteen.

1960-luvulla perustettu virasto oli myös organisatorisesti rakennettu tieteellistä ongelmanratkaisua silmällä pitäen. Virastossa työskenteli alkuaajoista saakka kaa-voittajien lisäksi tutkijoita. Haastatellun tutkijan mukaan vuoden 1968 suuri liikennetutkimus nosti tutkimustiedon uuteen rooliin kaupunkisuunnittelussa ja mullisti koko kaupunkisuunnittelun. Aikaisemmin kaupunkisuunnittelu perustui paljolti yksittäisten nimekkäiden arkkitehtien seuraamiseen.

Että se ei enää ollut yhden gurun ideoita, vaan että siihen tuli tällästä, että haluttiin vedota toisaalta tietoon ja sitten tämmöseen rationaaliseen päätöksentekoon.

32

Viraston laajetessa voimakkaasti 1970-luvun alussa siihen liitettiin oma tutkimustoimisto. Haastateltujen mukaan tuolloin tehty tutkimus oli tarpeellista, jotta kaupunkia voitiin onnistuneesti suunnitella. Hankittu tieto oli luonteeltaan paljolti sosiaalitieteellistä tietoa ja sitä kerättiin nimenomaan suunnittelun sosiaalisten vaikutusten selvittämiseksi.

Tämä virasto oli mun mielestä edistyksellinen kun tämä laajeni sillon 70-luvun alussa, niin täällä oli tutkimustoimisto ja tehtiin ihan ansiokasta työtä näiden sosiaalis-sosiologisten asioiden selvittämisessä. Sosiaalikysymysten ja erilaisia semmosia siihen liittyviä ja myöskin muita tutkimuksia, tietysti eihän nyt pelkästään sitä sektoria.

Sosiologian teorioista haettiin vastauksia kaupunkisuunnittelun ongelmiin, joita ratkaisemalla kaupunkisuunnittelijat ajattelivat kaupungin rakentuvan tasa-arvoiseksi ja sosiaalisia eroja hylkiväksi. Näin tieto ja tietäminen kaupunkisuunnittelun ihanteena nivoutui kaupunkisuunnittelun sosiaalisiin päämääriin. Tieto oli nimenomaan tietoa siitä, miten yhteiskuntaan voitaisiin vaikuttaa alueellisen segregaaation ehkäisemiseksi ja sosiaalisen tasa-arvon lisäämiseksi.

Tiedonmuodostuksen merkitys on säilynyt tähän päivään asti melko vahvana kaupunkisuunnittelijoiden käsityksissä, vaikka se heidän mielestään on menettänyt merkitystään kaupunkisuunnittelun muiden toimijoiden parissa. Haastatellut korostavat tiedon merkitystä toisaalta suunnitteluun välittömästi liittyvänä osana, toisaalta kaupungin tulevaa kehitystä luotaavana tekijänä, jonka avulla päättäjät voivat tehdä suunnittelua edeltäviä linjauksia. Esimerkiksi kaupunkisuunnitteluviraston päällikkö kutsuu haastattelussa virastoa “tiedeyhteisöksi” ja pitää sen ensisi-

jaisena tehtävänä tiedon hankkimista kaupunkisuunnittelun pohjaksi ja sen välittämistä päätöksentekijöille:

Meillä on hyvin vahva tutkimus, koska tämmösen kaupunkisuunnitteluviraston täytyy tutkimuksen kautta saada mahdollisimman tarkka ja hyvä kuva olemassa olevasta tilanteesta.

Liikennesuunnittelu erikoistapauksena

Liikennesuunnittelua käsitellään seuraavassa erikseen, sillä sen suhde tutkimustietoon poikkeaa muusta maankäytön suunnittelusta. Briitta Koskiahon (1997a) on tutkimuksessaan ekologisesta kaupungista pohtinut myös liikenteen ja sen suunnittelun suhdetta ympäristöön. Hän toteaa liikennesuunnittelun lähtevän edelleen loogis-rationaalisen suunnittelun periaatteista, joita Walter Siebel on kuvaillut hyvin positivistisiksi: kaiken tiedon oletetaan olevan suunnittelijan saatavilla, tavoitteiden oletetaan olevan keskenään ristiriidattomia ja kaikkien tarvittavien keinojen oletetaan olevan käytettävissä. Koskiahon itse pitää loogis-rationaalista suunnittelua välttämättömänä mutta riittämättömänä lähtökohdana liikennesuunnittelulle. (Mt., 175–176.) Liikenteen verkostomainen luonne edellyttää suunnittelulta enemmän loogista prosessointia kuin kaupunginosien suunnittelu. Liikenneverkon eri osat ovat sidoksissa toisiinsa ja vaikuttavat toisiinsa suoraan, jolloin niitä ei voi kehittää toisistaan riippumatta. Haastatteluaineiston perusteella Koskiahon tulkinta liikennesuunnittelun loogis-rationaalista luonteesta näyttää oikeansuuntaiselta: tutkimustiedon rooli on siinä suurempi kuin muussa maankäytön suunnittelussa, ja haastateltu liikennesuunnittelija uskoo kokonaisvaltaiseen suunnitteluun vankemmin kuin muut kaupunkisuunnittelijat keskimäärin.

33

Mä pidän sitä (kaupunkisuunnittelun keskusjohtoisuutta) kyllä hyvin tärkeänä ja korostaisin, että minun mielestäni pitäisi pääkaupunkiseudun kaupunkisuunnittelun olla keskitettynä eli se että nyt ollaan neljässä kaupungissa tekemässä vähän erilaisia kaupunkisuunnitelmia ja pyrkimässä erilaisiin ratkaisuihin, niin siitä on aika huomattavasti haittaa. Ja kuitenkin siis näin isossa taajamassa kuin mitä tämä Helsingin seutu on, jos ei nämä kokonaislinjat, niin kuin yleiskaavatasoinen suunnittelu ole yksissä käsissä, niin aiheutetaan huomattava määrä ongelmia sitten eri alueille, jos näitä suunnitellaan täysin toisistaan riippumatta. Eli pitää olla semmonen kokonaiskonsepti, jolloin se kokonaisuus toimii ja sen jälkeen eri osa-alueilla voi olla paikallisesti aika suurikin vaikutusmahdollisuus ratkaisuihin.

Helsingin liikennesuunnittelussa, kuten muussakin kaupunkisuunnittelussa toiminnan perustaminen tieteelliseen tietoon vakiintui Wilbur Smithin ja Pentti Polvisen vuonna 1968 tekemän liikenneselvityksen ansiosta. Smith ja Polvinen tekivät toimistoineen kaupunginvaltuuston tilauksesta selvityksen kaupungin liikennemäärien kehityksestä ja ennustivat liikennemäärien kasvavan voimakkaasti. Heidän työhönsä kuului myös suunnitelma, joka olisi lisännyt Helsinkiin kymmeniä kilometrejä moottoriteitä. Suunnitelman seurauksena, mutta sen vastaisesti Helsinkiä alettiin määrätietoisesti rakentaa joukkoliikennettä suosien ja metrosta päätettiin heti seuraavana vuonna. Suunnitelman amerikkalaisvaikutteinen auto-kaupunkivisio siis torjuttiin, mutta tutkimusosaa pidettiin erittäin hyvänä ja sen antamaa esimerkkiä alettiin noudattaa yleisesti helsinkiläisessä kaupunkisuunnittelussa. Tuolloin ensimmäistä kertaa Helsingissä käytettyä tietokonemallinnusta liikenteen kehityksestä käytetään liikennesuunnittelussa edelleen lähes samanlaisena kuin Smithin ja Polvisen aikana.

Liikennesuunnittelussa hyödynnettävä tieto on kuitenkin erilaista kuin maankäytön suunnittelun yhteydessä aikaisemmin esitetty sosiaaliin kysymyksiin ja ongelmiin keskittyvä tieto. Liikennesuunnittelussa pyritään mallintamaan liikennemäärien kehitystä kaupungin eri osissa ja tekemään ratkaisuja näiden mallinnusten pohjalta. Ratkaisut perustuvat siis usein täysin matemaattisiin laskelmiin siitä, miten liikenne määrällisesti kehittyi. Tiedon ollessa kvantitatiivista sen ajatellaan olevan sitäkin arvoneutraalimpaa ja siihen voidaan tukeutua vielä ehdottomammin kuin maankäytön suunnittelussa. Haastatellun liikennesuunnittelijan tiedekäsitys onkin melko objektivistinen. Hän jopa rinnastaa suunnittelun perustelut ja oikeutuksen luonnonlakeihin:

Liikenteessä on sellaisia tekijöitä, jotka on pakko ottaa huomioon. Ja yksi on tietysti se, että kun auto liikkuu, niin sillä on tietty liike-energia. Ja jos se liike-energia suuntautuu väärään paikkaan, niin syntyy onnettomuus. Se onnettomuus voi olla sitten usein hyvin tuhoisakin. Ja tämmöselle luonnonlaille ei kukaan poliittinen päätöksentekijä mahda mitään, se on niin kuin fakta ja se täytyy ottaa silloin huomioon.

Liikennesuunnitteluosastolla työskentelevä haastateltu nimittää liikennesuunnittelua ”insinööritieteeksi”, joka liittyy paljon tiukemmin kokonaisvaltaisen suunnittelun kehikkoon kuin maankäytön suunnittelu. Hän käsittää tieteen kehityksen myös evolutionistisesti ja pitää liikennesuunnittelua tieteellisesti muuta kaupunkisuunnittelua edistyneempänä.

Siis muussa suunnittelussa ei ole päästy tässä mielessä yhtä pitkälle.

Hän liittyy kuitenkin kokonaisvaltaisen suunnittelun myös maankäytön suunnitteluun tiukemmin kuin muut haastatellut. Kokonaisvaltainen suunnittelu näyttää olevan liikennesuunnittelussa siis vielä keskeisempi ihanne kuin maankäytön suunnittelussa.

Hallinta

Ihanteellisessa kokonaisvaltaisen suunnittelun tilanteessa valitut toimenpiteet perustuvat tutkimustietoon, mutta kokonaisvaltaista suunnittelua voi toteuttaa ainoastaan, mikäli suunnittelu on lisäksi enemmän tai vähemmän yhden tahon hallinnassa. Tämä taho voi näin ollen rakentaa kokonaisuuden eri osat tarkoituksenmukaisesti toisiaan funktionaalisesti täydentäviksi. Haastattelujen perusteella kaupunki on kaupunkisuunnittelua hallitseva toimija. Kaupungin eri virastot ja kaavoitukseen osallistuvat valtion laitokset saattavat joskus olla erimielisiä tavoitteista ja niihin sopivista keinoista, mutta kaiken kaikkiaan suunnittelu on kuitenkin kaupungin, ja viime kädessä kaupunginvaltuuston, päätösvallan alainen.

1970-luvun ajattelussa kaupunkirakenne oli ihannetilanteessa kaupungin tietoisien toiminnan tulosta. Siihen voitiin vaikuttaa, jos tiedettiin mitä seurauksia mikäkin toimenpide aiheuttaa. Kaupunkirakenteen ja -suunnittelun prosessin hallinta nousee yhdeksi tämän haastatteluaineiston näkyvimmäksi kaupunkisuunnittelijoiden toiveeksi, joka koskee kaupunkisuunnittelun nykytilaa. Taustalla vaikuttaa se, että kaupunkisuunnitteluun on kuulunut olennaisesti Kuusen muotoilema rationaalinen ja suunniteltavissa olevan maailmankuva, jossa todellisuutta on ensin ymmärrettävä tietämällä siitä riittävästi ja ottamalla kaikki tekijät huomioon. Sen jälkeen yhteiskuntaa voidaan suunnitella ja muuttaa halutulla tavalla. Kaupunkisuunnittelussa suunnitelmien toteuttaminen vaatii lisäksi valtaa kaupunkisuunnittelun prosessiin suhteessa maanomistajiin, rakennuttajiin ja joihinkin muihin julkisen hallinnon ulkopuolisiin intressiryhmiin.

Kaupungilla on 1970-luvun vaihteesta asti todella ollut kaupunkisuunnittelussa valtaa, jonka avulla se – ja kaupunkisuunnitteluvirasto sen toimeenpanevana elimenä – on pystynyt toteuttamaan mieleistään maankäyttöpolitiikkaa. Taustalla on kuntien kaavoitusmonopoli, joka Suomessa toteutuu laajempaan kuin esimerkiksi Keski-Euroopassa sekä Helsingin suuri maanomistus, joka on vuoden 1946 suuren alueiitoksen peruja.

Kaupunkisuunnitteluvirasto tuli niin vahvaksi sen takia, että kaupunki omistaa maa-alueita. (...) Ja (Helsinki) pystyy sillä tavalla todellakin valtaa käyttämällä ensin kaavoittamaan alueet ja sitten jakamaan tontit ja sitten hallitusti viemään asioita eteenpäin.

Myös HITAS-järjestelmä on aikaisemmin antanut asemakaavoittajalle mahdollisuuden vaikuttaa voimakkaasti rakennussuunnitteluun.

Toisaalta myös kaupungin järjestelmässä, HITAS-käytännössä, asemakaavoittajien määräysvalta, holhoamisvalta on saatettu rakennussuunnitteluun hyvin pitkälle.

Viime vuosina tilanne on kuitenkin HITAS-järjestelmän osalta muuttunut, ja kaupunginkansliassa työskentelevä haastateltu kertoo kaupungin pyrkivän kompensoimaan asemakaavoittajien aseman heikentymistä muilla keinoin.

Että se (kaupunkisuunnitteluvirasto) on keskeinen sen takia, että meillä on ollut instrumentit ja nyt kun HITAS-järjestelmä kesäkuun -97 päätöksellä ajettiin alas, niin sitten on epätoivoisesti etsitty keinoja, millä sama määräysvalta rakennussuunnitteluun päin asemakaavoittajat voisivat ylläpitää.

36

Aineiston perusteella kaavoitusviranomaisten asemassa on tapahtumassa muutos, joka vähentää kaupunkisuunnitteluviraston hallintaa sekä kaupunkisuunnittelu-prosessiin että kaupunkirakenteeseen. Kaupunkirakenne on kuitenkin edelleen hallinnassa. Todisteina hallinnan aikaisemmasta merkityksestä ovat kaupunkirakenteeseen vaikuttaneet toimenpiteet. Kaupunki on haastateltujen mukaan voinut konkreettisesti ohjailla kaupunkirakenteen kehitystä kulloistenkin vallalla olevien kaupunkisuunnittelun suuntausten ja ihanteiden mukaisesti:

Mä voin sanoa niin että silloin -67, kun mä tulin yleiskaavaa tekemään, niin se yleiskaava oli valmis -70 ja kaikki ne tavoitteet jotka silloin asetettiin niin kuin metro, aluekeskukset, Itäkeskus, Malmi ja nämä kasvusuunnat, kaikki ne on toteutunut.

Ne toimenpiteet mitä silloin tehtiin ne kaavoitusjärjestelmät jotka luotiin sitten käytännössä lain pohjalta, kaikki organisaatiot ja sellaset, ne oli raskaat ja suuret ja aikaa ja voimia viepiä, mutta niillä saatiin, niin kuin jyrättiin läpi tuloksia.

Esimerkkitapaus hallinnan käytöstä: keskustan konttoristumisen estäminen

Erityisesti 1970-luvulla kaupungin keskusta oli konttoristumassa voimakkaasti ja Helsingissä pelättiin kehityksen johtavan keskustan autoitumiseen ja amerik-

kalaistyyllisen *central business districtin* syntymiseen. Kaupunkisuunnittelussa tämä haluttiin estää ja vuoden 1976 yleiskaava sekä saman ajan asemakaavatyö valjastettiin tähän tarkoitukseen. Rakennettiin aluekeskuksia, joille ohjautuisi osa liikelämän paineista ja työpaikoista. Haastateltujen mukaan valitut toimenpiteet olivat tehokkaita ja toivottu vaikutus saavutettiin.

Liikekeskustan hallitsematon laajeneminen siis oli se uhka, jota siten 70-luvulla määrätietoisesti torjuttiin kantakaupungin yleiskaavalla, joka -76 tehtiin ja koko tää detaljikaavoitustyö tähtäsi palvelemaan sen strategian toteuttamista silloin. Se kehityshän on se tai se saatiin ikäänkuin sitten tiukkaan hallintaan, että se ei ole enää pulmana.

Minun mielestäni 70-luvulla ja silloin on ollut hyvin selvästi teemana tämä keskustan pitäminen asuttuna ja silloin taisteltiin piilokonttoristumista vastaan ja ajateltiin että keskustan vastapainona tarvitaan tämmösiä työpaikka-alueita ja sijoitettiin tai ruvettiin suunnittelemaan näitä aluekeskuksia. Tuli tämä Malmi, Lepävaara, Itäkeskus.

37

Samaa ongelmaa torjuttiin myös rajaamalla rakennusoikeus keskustan tonteilla pienemmäksi kuin olemassa oleva rakennuskanta. Näin vanhan rakennuksen purkaminen ei tuottanut hyötyä omistajalle, sillä tilalle olisi voinut rakentaa ainoastaan alkuperäistä pienemmän rakennuksen. 1980-luvulla rakennussuojelumääräykset ovat nousseet tärkeäksi keinoksi paitsi keskustan rakennusten suojelussa myös kaupunkisuunnittelun uuden moniarvoisuuden ja kerroksellisuuden vaalimisessa.

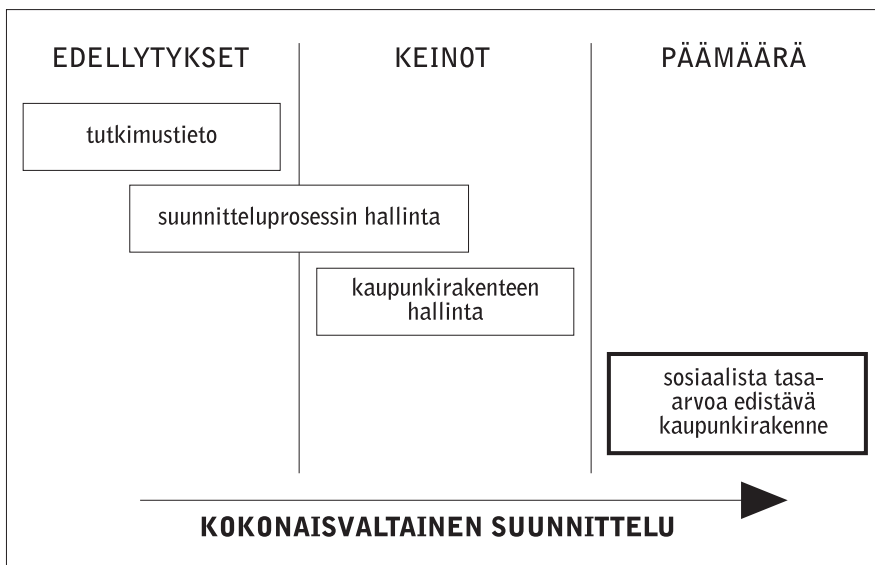
80-luvulla yks tämmönen linja, joka on uutena tullut esiin, on että tämä rakennussuojelun merkitys on noussut silloin. Ennen kun kaikkiin näihin vanhoihin rakennuksiin suhtauduttiin vähän niinku ”puurötelöitä, mitä niitä säilyttää?” Mutta että nyt nähdään tämän ympäristön kerroksellisuus ja se nähdään semmosena suurena voimavarana.

Kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun rakentuminen haastatteluissa

1970-luvulta periytyvästä kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun ihanteesta voidaan haastattelujen perusteella rakentaa kaavio, joka esittää sen pääpiirteet. Kuvio 2 esittää kokonaisvaltaisen suunnittelun ideaalityypin, ei siis yhdenkään haastatellun käsitystä sellaisenaan. Kokonaisvaltainen suunnittelu on prosessi, joka voidaan ja-

kaa suunnittelun edellytyksiin, keinoihin ja päämäärään. Sen tavoitteena on luoda sosiaalista tasa-arvoa edistävää kaupunkirakennetta, joka toteutuu hyvin vain, mikäli suunnitteluprosessin muut elementit ovat paikallaan.

Kuviossa 2 on esitetty kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun edellytykset, keinot ja päämäärä vasemmalta oikealle etenevässä järjestyksessä. Koko suunnittelun edellytys on tutkimustieto siitä, miten suunnittelutoimenpiteet vaikuttavat suunnittelun tavoitteen toteutumiseen. Tutkimustieto on pitkälti sosiaalitieteellistä. Suunnitteluprosessin hallinta on yhtäältä kokonaisvaltaisen suunnittelun edellytys, mutta toisaalta myös keino, jolla tavoitteeseen pyritään. Suunnitteluprosessin hallinnan tulisi sijoittua mahdollisimman paljon kaupunkisuunnitteluvirastoon. Kaupunkirakenteen hallinta on pääasiallisesti se toimintatapa, jolla katsotaan päästävän tavoitteeseen, eli kaupungin sosiaalista tasa-arvoa edistävään kaupunkirakenteeseen, joka haastattelupuheessa esiintyy puhtaaksiviljellyn kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun päämääränä. Päämäärän toteutuminen edellyttää kaikkien muiden kuviossa esiintyvien elementtien läsnäoloa suunnitteluprosessissa.

Kuvio 2. Kokonaisvaltainen kaupunkisuunnittelu haastatteluaineistossa.

Haastatelluista kaupunkisuunnitteluviraston työntekijöistä suurin osa on tullut virastoon 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Ennen vuotta 1973 työnsä aloittaneet puhuvat viraston alkuajoista melko yksituumaisesti yhteiskunnallisen heräämisen

ja vaikuttamisen aikana. Koska vuoden 1973 jälkeen kaupunkisuunnitteluvirastossa aloittaneet haastatellut eivät puhu ajasta, jolloin he eivät olleet siellä töissä, voidaan epäillä 70-lukulaisuudesta esitetyn kuvan yleistettävyyttä koko viraston henkilökuntaan. Haastateltavat on kuitenkin valittu nimenomaan sillä perusteella, että heillä on suuri vaikutus Helsingin kaupunkisuunnitteluun. Näin ollen haastatteluaineiston antama kuva todella kertoo siitä, mitkä suuntauksset ovat merkittäviä Helsingin suunnittelun kannalta.

1970-luvun kokonaisvaltaisen suunnittelun ihannetta voidaan pitää siinä mielessä erittäin merkittävänä suunnitteluperiaatteena Helsingin kaupunkisuunnittelussa, että sitä enimmäkseen kannattavat suunnittelijaesimiehet saavat omia käsityksiään kaupunkisuunnittelusta merkittävässä määrin läpi. Kun lisäksi todetaan, että kokonaisvaltaisen suunnittelun ihanne tulee – hieman ohuemmin – esille myös muiden haastateltujen puheesta, on selvää, että se on keskeinen kaupunkisuunnittelua koskeva ihanne, joka ainakin toistaiseksi vaikuttaa merkittävien suunnittelijoiden tavoitteenasetteluun ja kaupungin fyysistä rakennetta koskeviin ratkaisuihin. Kokonaisvaltainen suunnittelu esiintyy haastatteluaineistossa eräänlaisena suunnittelijoiden ajatuksia kokoavana teemana.

39

Sosiaaliseen suuntautunut kaupunkisuunnittelu

1960- ja 1970-lukujen suunnitteluajatus voidaan nimetä sosiaaliseen suuntautuneeksi kaupunkisuunnitteluksi. Sillä tarkoitetaan arkkitehdin suuntautuneisuutta nimenomaan kaupunkisuunnittelun sosiaalisiin kysymyksiin painottaen niitä enemmän kuin taloudellisia tai esteettisiä. Sosiaaliseen suuntautuneiden kaupunkisuunnittelijoiden ajatuksilla on yhtäläisyyksiä poliittisen vasemmistolaisuuden kanssa sikäli kun he haluavat ehkäistä yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja tavoittelevat kaupunkilaisille yhtäläisiä mahdollisuuksia asuin- ja elinympäristön suhteen, mutta tärkeitä ovat myös kaupunkirakenteen monipuolisuus ja arkkitehtoninen pluralismi sekä asuinalueiden moniarvoisuus. Suunnittelijat perustelevat omaa toimintaansa ”yhteisellä hyvällä” ja ”kaupungin edulla”, joiden tavoittelu kuuluu heidän toimenkuvaansa kaupungin virkamiehinä. Kaupungin kaavoituksessa käyttämä valta, joka mahdollistaa suunnitteluorganisaatiolle näihin päämääriin pyrkimisen, nähdään joskus vastakohtaiseksi vapaan kilpailun ja elinkeinonharjoittamisen kanssa. Eräs haastateltu kertoo syytöksistä, joita kaupungin kaavoitusmonopolia vastustavat tahot ovat esittäneet. Kaupungin kaavoitusmonopolia on tällöin nimitetty sosialismiksi. Tällainen vastakkainasettelu on kuitenkin yksinkertaistus, jota seuraava haastateltukaan ei hyväksy:

Yksi ainakin, joka välillä aina otetaan kaupunkisuunnittelun kriisinä esiin, että tämä on sosialismia. Että jyrätään päätöksiä. Eikä vapaa kilpailu pääse jylläämään, mutta en mä nyt sitä sellasena näe.

40

Vapaus ja tasa-arvo, joihin kaupunkisuunnittelijoiden pyrkimykset viime kädessä kiteytyvät, ovat valistusfilosofian keskeistä normatiivista sisältöä. Länsimaisia yhteiskuntia on rakennettu näitä päämääriä toteuttamaan kulloisenakin aikana hyviksi nähdyin toimenpitein 1700-luvulta lähtien, jonka lopussa Ranskan vallankumous loi esimerkin yhteiskuntien uudelle järjestämiselle tasavalloiksi, kumottujen sääty-yhteiskuntien sekä monarkioiden tilalle. Vapauteen ja tasa-arvoon on pohjautunut myös koko yhteiskunnan lävistänyt modernin projekti, joka sisältää niin ikään valistusfilosofiasta lähteneen ajatuksen yhteiskunnan edistymisestä ja täydellistymisestä vähitellen (Gronow 1996, 40) ja jonka loppumista nyt uumoillaan, todistellaan, surraan tai juhliataan (esim. Heiskala 1995). Kaupunkisuunnittelussa modernin projektia on toteutettu edellä kuvattujen tasa-arvoa rakentavan suunnittelun, sosiaalisten kysymysten pohdiskelun, sekä kokonaisvaltaisen ja tietoon sekä hallintaan perustuvan suunnittelun avulla. Modernismin ihanteet pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideologialla värittyneinä ovat vaikuttaneet voimakkaasti 1960- ja 70-luvuilla valmistuneiden suunnittelijoiden ajatuksiin ja toimintaan.

Jos mä vertaan siihen 67:ään, minun tulooni tänne, niin mä voisin kuvata sitä aikaa että se oli hyvin semmosen sosialidemokraattisen, skandinaavisen hyvinvointivaltioideologian läpätunkemaa.

Sosiaaliseen suuntautunut kaupunkisuunnittelu merkitsee tässä sosiaalisten kysymysten ottamista mukaan kaupunkisuunnittelun viitekehykseen ja nimenomaan siten, että niille annetaan runsaasti painoarvoa. Kaupunkirakenteen tuottamien ja siihen suhteutuvien sosiaalisten ongelmien katsotaan tässä ajattelutavassa kuuluvan tärkeimpiin, joita jokaisessa kaupunkisuunnitteluun kuuluvassa tehtävässä pyritään ratkaisemaan. Seuraava sitaatti on henkilöltä, jonka haastattelussa ei esiinny paljonkaan sosiaaliseen suuntautuneita kannanottoja. Hänen lausumansa kuvaa sosiaaliseen suuntautuneen kaupunkisuunnittelun perustaa, mutta osoittaa sen kasvaneen tärkeäksi muidenkin kaupunkisuunnittelijoiden keskuudessa.

Selvästi se on se estetisoiva suunnittelu, joka on niissä (yhdykskuntasuunnittelua opettavissa) kouluissa suosiossa ja totta kai se on osa kaupunkisuunnittelua, mutta että tässä on kaikkea muutaki, sosiaalipuolta ja ihan muita, elämäntapoihin liittyviä asioita ja muita, että tässähän se estetiikka ei saa mennä muiden asioiden edelle.

Kaupunkisuunnittelun erottaa siis tämänkin haastatellun mielestä taloarkkitehtuurista suuntautuminen ensisijaisesti muunlaisiin kysymyksiin kuin esteettisiin. Kaupunkisuunnittelun on pystyttävä liikkumaan niin taloudellisella, sosiaalisella kuin esteettiselläkin kentällä ja sovitettava yhteen toisiaan huomioimattomia vaatimuksia hyvin kompleksisessa yhteiskunnan kontekstissa.

Siis mä kutsuisin sitä, että kaupunkisuunnittelu oli tällasta aika laaja-alaista. Siinä käsiteltiin monia tällaisia kysymyksiä ja mä kutsuisinkin sitä just kaupunkisuunnitteluksi.

Kaupunkisuunnittelun kriisi 1990-luvun lopulla?

Haastatteluaineiston perusteella Helsingin kaupunkisuunnittelu on tällä hetkellä organisatorisesti kovien muutospaineiden alla. Jussi Jauhiainen (1995, 276–278) on tutkinut kaupunkisuunnittelua Suomessa, erityisesti Turussa ja puhuu funktionalistisen kaupunkisuunnittelun kriisistä, joka on alkanut betonilähiöiden kritiikistä ja syventynyt funktionalistisen suunnittelun periaatteiden kriisiksi. 1990-luvulla kaupunkisuunnittelun moderni perusta jatkuvasti uutta etsivänä ja tässä mielessä edistyksellisenä sekä aina aikaisempaa parempana on kyseenalaistettu ja vaihtoehtoiksi ovat nousseet postmodernit suuntaukset, joissa ei ole enää yhtä ratkaisua, vaan erilaisuutta voidaan hakea uuden ja vanhan kohtaamisesta (Sager 1999, 88). 1990-luvun lama saattoi valtiojohtoisen hallintokoneiston yhä heikompaan asemaan, ja virkakoneistossa pääsivät vallalle pyrkimykset organisaatioiden keventämiseen ja hajauttamiseen. Samalla aikaisemmin yhteiskunnalle kuulunutta vastuuta ja valtaa on pyritty siirtämään yksityisille toimijoille.

Jauhaisen mukaan markkinavetoinen suunnittelu on ollut nousussa Suomessa 1990-luvun puolivälissä, kun se muualla Länsi-Euroopassa on 1990-luvun epäonnistumisten seurauksena joutunut epäsuosioon. Kaupunkisuunnittelun markkinavetoistuminen on vaikuttanut myös kaavoitusorganisaatioon, joka on joutunut uudistusten kohteeksi. Kokonaisten kaupunginosien suunnittelu on vaihtunut yksittäisten hankkeiden erilliseen, pistemäiseen suunnitteluun. (Jauhiainen 1995, 278–279.) Konkreettisesti suunnittelun päämäärien ja ihanteiden muutos on näkynyt kaupunkisuunnittelun sääntelyn purkamisena Suomessa (mt., 259). Riitta Vesalan Lahtea koskevan tutkimuksen (1994, 163, 167) mukaan yksittäisten intressiryhmien – keskeisimpänä elinkeinoelämän – suuri vaikutus suunnitteluun ajaa asema-kaavoitusta yhä enemmän hankekaavoituksen suuntaan.

Toinen Jauhaisen hahmottama merkittävä 1990-luvun lopun kaupunkisuunnittelulle asetettu uusi tavoite on ympäristöministeriön vuoden 1995 raportissaan

esille nostama kestävä kaupunkirakenne. Päämääränä on aktiivinen ja taloudellisesti, sosiaalisesti, ekologisesti sekä kulttuurisesti kestävä kaupunki. (Jauhiainen 1995, 279.) Haastatteluaineistossa on havaittavissa myös molempien uusien suuntausten vaikutus Helsingin kaupunkisuunnittelun diskursseihin. Kaupunkisuunnittelun liberalisointi ja yksityistäminen nähdään hyvää suunnittelua uhkaaviksi suuntauksiksi. Kestävä kehitys puolestaan korostuu haastatteluissa elinvoimaisena kaupunkisuunnittelun periaatteena. Muutos voidaan heijastaa yleisempään siirtymään kokonaisvaltaisesta, päämäärälähtöisestä suunnittelusta keinoja korostavaan, inkrementalistiseen suunnitteluun tai prosesseja korostavaan kommunikatiiviseen suunnitteluun (vrt. Sager 1999).

Helsingin kaupungin suunnitteluorganisaatio on ollut voimakkaampi ja itsenäisempi kuin monissa muissa Suomen kaupungeissa. Sääntelyn purkaminen on kuitenkin vaikuttanut Helsingissä kaupungin kaavoitusorganisaatioon samalla tavalla kuin se Jauhiaisen mukaan on vaikuttanut Suomessa. Haastattelujen perusteella Helsingin kaupunkisuunnittelussa näyttää olevan käynnissä suuri muutos. Vanha suunnittelijapolvi on siirtymässä eläkkeelle ja samaan aikaan kaupunkisuunnittelun organisaatio ja sen toimintatavat ovat haastateltujen mukaan joutuneet muospaineiden kohteiksi. Jauhiaisen mukaan valtion talouskriisi samanaikaisesti hallinnon uudistamisen kanssa on johtanut julkishallinnon keventämiseen ja hajauttamiseen ja käytännössä julkishallinnon vastuun siirtämiseen yksityiselle sektorille (Jauhiainen 1995, 278).

Myös Helsingissä on viime vuosina pyritty pienentämään kaavoitusorganisaation roolia kaavoituksessa. Kaupunki hankkii rahaa myymällä tontteja ja helpottaa yritysten sijoittumista kaupunkiin niin sanotuin maankäytön esisopimuksin, joissa kaupunki sopii tontin käytöstä ennen sen luovuttamista vuokralle. Merkittävää tässä prosessissa on haastateltujen mukaan se, että tontin käytöstä sovittaessa kaavoitettavan tontin työjärjestys muuttuu. Tontin käytöstä sovitaan muualla kuin maankäyttöön erikoistuneessa asiantuntijaorganisaatiossa, jolloin tontin käyttö ei välttämättä ole kaupunkirakenteen kannalta tarkoituksenmukaista. Myös asuntojen hinta- ja laatusääntelyjärjestelmä eli HITAS on ajettu alas, jolloin valtaa on siirtynyt kaavoittajilta rakennuttajille. On jopa keskusteltu kaupunkisuunnittelu- sekä kiinteistötoimien yhdistämisestä säästöjen saavuttamiseksi sekä organisaation tehokkuuden lisäämiseksi (Organisaatiokomitean mietintö 1995, ks. tarkemmin luku IX).

Uudet vaatimukset näkyvät myös kaupunkisuunnittelusta ja sen ihanteista käytävissä keskustelussa. Laman aiheuttaman resurssipulan jäädytettyä jotkut organisaation hajauttamiseen tähtäävät uudistukset 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa keskustelu hallinnollisista uudistuksista ja kaupunkisuunnittelun toimintatavoista on jälleen päässyt vauhtiin. Haastattelut kuvaavat modernin kaupunkisuunnittelu-

ideologian muospaineita sen eri osa-alueilla. 1970-luvun ihanteet ovat uhattuina 1990-luvun lopussa. Vanhan, kokonaisvaltaisen suunnittelun tilalle näyttää olevan tunkeutumassa toisenlainen, evolutionaariseen ajatteluun perustuva inkrementalistinen suunnitteluprosessi, joka antaa kaupungin ulkopuolisille toimijoille enemmän liikkumatilaa kaavoituksen prosessissa kuin aikaisemmin. Monet haastatellut näkevät tällaisen kehityksen uhkana kaavoituksen laadulle. He ovat huolissaan kaupunkirakenteen kehityksestä, mutta useimmat heistä ajattelevat optimistisesti uhkien olevan vain väliaikaisia ja uskovat perinteisen, keskusjohtoisen kaupunkisuunnittelun jatkuvan jatkossakin. Sosiaaliseen suuntautunut sukupolvi puolustaa joka tapauksessa vielä omaa suunnittelullista näkökantaansa ennen siirtymistään eläkkeelle.

Kokonaisvaltainen hallinta ja hajauttamissuuntaus

43

Kaupunkisuunnittelijoiden puheesta erottuu usein viittauksia kokonaisvaltaiseen suunnitteluun kohdistuviin uhkiin. Sosiaaliseen suuntautuneen kaupunkisuunnittelun perustana toimiva kokonaisvaltainen suunnittelu tarvitsee toimiakseen tietoa ja suunnitteluprosessin hallintaa, kuten edellä on esitetty. Suunnittelijoiden mukaan yhteiskunnalliset suuntaukset ja tietyt, yksilöidyt toimijat vaikuttavat kuitenkin vanhan kokonaisvaltaisen suunnittelun vastaisesti. Jotkut toimijat pyrkivät vähentämään kaupunkisuunnitteluviraston hallintaa kaavoitukseen nähden. Hallinnan menettäminen vähentäisi ratkaisevasti kaupunkisuunnitteluorganisaatioiden mahdollisuuksia säädellä kaupunkirakenteen kehitystä.

Yksityistäminen hallinnan uhkana

Suurin osa niistä haastatelluista, jotka puhuvat kaupunkisuunnittelusta kokonaisena yhteiskunnallisena toimena ja käsittelevät haastatteluissaan esimerkiksi kaupunkisuunnitteluvirastoa yhtenä kaupunkisuunnittelun toimijana, mainitsevat muodossa tai toisessa kaupunkisuunnittelun ”yksityistämisen” ongelmana, joka saattaa vaikuttaa suunnitteluprosessin tuloksiin kielteisesti.

Se (ajalle tyypillinen suunnitteluilmapiiri) on se oikeistolaisuus, joka yleensä menee, että yhteiskunnallinen suunnittelu pitäisi lopettaa ja yksityisen markkinavoiman pitäisi saada tuottaa kaikille parasta mahdollista ympäristöä.

He ovat huolissaan kehityksestä, jossa julkisen hallinnon roolia maankäytön suunnittelussa vähennetään ja organisaatioita kevennetään. Tämä näkyy Helsingissä

heidän mukaansa jopa pyrkimyksinä tarkoituksellisesti heikentää kaupunkisuunnitteluviraston asemaa suunnitteluprosessissa.

Eräällä tavalla meidän ongelmamme on siitä että tämä on muodostunut semmoseksi poliitikkojen kannalta liian itsenäiseksi ja liian osaavaksi laitokseksi ja nyt tätä haluttaisiin niinku pikkaisen... (pienentää).

44 Kyseessä on nimenomaan kaupunkisuunnitteluprosessin hallinnan heikkeneminen. Kaupunkirakenteen hallinta edellyttää mahdollisuutta käyttää valtaa kaupungissa, kaupungin rakentumiseen vaikuttaviin tekijöihin ja toimijoihin. Eräs tällaisen vallan lähde on kaupungin suuri maanomistus. Toinen on kaupungin lakiin perustuva asema kaavoitusmonopolin käyttäjänä. Rakennuslaki mahdollistaa rakentamisen vain voimassa olevan kaavan mukaisesti, ja kaavan laatii kunta. Se on turvannut kaupunkisuunnitteluorganisaatioiden mahdollisuuden toteuttaa rationaalista yhteiskunnan suunnittelua. Vaihtoehtona olisi yksityisten toimijoiden vapaampi rakentaminen omistamilleen tonteille. Haastatellut pitävät kuntien kaavoitusmonopolia selkeästi parempana vaihtoehtona.

Tietyissä mielessä jos luotetaan siihen, että markkinat hoitaa kaiken, niin silloin voidaan tietysti ajatella, että markkinat hoitaa myöskin kaupunkisuunnittelun ja silloin voi kuvitella kyllä, että siinä jää aika paljon semmosia yhteiskunnalle kuuluvia veloitteita hoitamatta. Ainakin tämmönen pitemmän tähtäyksen näkemys, mikä ei ole tyypillistä ollenkaan markkinoille, -ajattelulle, jäisi puuttumaan.

Moni haastateltu näkee kuitenkin merkkejä siitä, että suunnittelu on kehittymässä kohti markkinavetoisempaa mallia. Toiset ovat huolissaan, toiset suhtautuvat siihen neutraalimmin.

Kun kaupunki toimijana on menettänyt nyt kuitenkin aika paljon tämmöstä kaavoitusmielessä merkitystään. Että on tullut nämä yksityiset toimijat ja tälläset, niin en mä tiedä nyt sitten, onko se nyt niin hirveessä kriisissä, että nehän sitten toimii yritysmaailman parhaaksi tekemällä tavalla, että se on vaikea mennä sanomaan. Mutta kyllä jotenkin tämmönen fiilinki on, että ei oikein ole, jonkinlaisia murrosaikaa tässä eletään, että semmonen selkeä.

Trendi on vaihtunut tai tämä muoti, tämä yhteiskunnallinen näkemys ja kaupunkisuunnittelun näkemys ja koko talouselämä ja kaik-

ki vaan karkeimpana esimerkkinä nyt suunnilleen, että Sanomatalo tuli siihen mihin se joittenkin herrojen päätöksellä tuli. Ja kaavoittajat juoksee perässä ja tekee parhaansa, että se prosessi edes käydään oikeudenmukaisesti ja kuullaan asianomaisia ja lopputulos on siedettävä. Tässä karkeudessaan tämä tarina.

Kamppi–Töölönlahden alueella esiinousseet maankäytön esisopimukset on eräs tapa, jolla kaupunkisuunnitteluviraston asema voidaan konkreettisesti sivuuttaa. Näitä kaupungin johto tekee maanomistajien tai yritysten kanssa ilman kaupunkisuunnitteluviraston esivalmistelua. Valmistelun puuttumisen kielteisinä seurauksina haastatellut näkevät kaupunkirakenteen tarkoituksenmukaisen kehittämisen vaarantumisen tai konkreettisemmin esimerkiksi kaupungin tämänhetkisellem, ihmisläheiselle mittakaavalle vahingolliset suuret rakennukset, joita erityisesti vastustetaan monessa haastattelussa. Yksi julkisuudessa esillä ollut esimerkki on Töölönlahdelle suunniteltu musiikkitalo, jota virastopäällikkö haastattelussaan vastustaa (ks. luku IX).

45

Apulaiskaupunginjohtaja edustaa haastatteluaineistossa poikkeavaa näkemystä. Hän pitää tämänhetkistä kaupunkisuunnitteluorganisaatiota liian suurena.

Noo, se (kaupunkisuunnitteluorganisaatio) on vähän raskas tämän kokonaisvaltaisen suunnittelun näkökulman takia, mutta on se tässä vuosien mittaan hiukan keventynyt ja sehän on menossa kohti tilaajaorganisaatiota niin, että yksityiset suunnittelutoimistot tekevät sen raa'an työn näiden tilauksesta.

Apulaiskaupunginjohtajan selvä ero moniin muihin haastateltuihin viittaa siihen, että hän edustaa sosiaaliseen suuntautuneelle kaupunkisuunnittelulle vierasta inkrementalistista suhtautumista suunnitteluun (ks. luku IX).

Haastatteluissa toistuvasti mainittu toimija, jonka vallan liiallinen kasvu suunnitteluprosessissa nähdään uhkana kokonaisvaltaiselle suunnittelulle, on kiinteistövirasto. Yksityistämisen viitataan usein myös kiinteistöviraston välityksellä tehtäviin tonttikauppoihin, jotka heikentävät kokonaisvaltaisen suunnittelun suoraa vaikutusta kaupunkiympäristöön. Kiinteistövirasto ja -lautakunta kontrolloivat yhtä tärkeimmistä kaavoituksellisen vallankäytön välineistä, maanomistusta. Kaupungin tekemiin maakauppoihin liittyy usein suunnitelmia myös tonttimaan käytöstä. Kaupunkisuunnittelijat kuvaavat kielteisenä pitämässään menettelyssä virastojen roolit siten, että kiinteistölautakunta tekee käytännössä kaavoituspäätöksiä sopiessaan maankäytöstä maata ostavien yritysten kanssa, ja kaupunkisuunnitteluvirasto toimii vasta tämän jälkeen toimittajana tehtävälle tilaukselle.

Aikaisemminhan ei juurikaan myyty, mutta sitten nyt viime vuonna tai tänä vuonna asetettiin jo kiinteistövirastolle tavoite, että heidän täytyy myydä tontteja 200 miljoonan markan edestä. Ja ensi vuodelle se on nostettu 400 miljoonaan markkaan. Ja silloin tulee juuri semmoinen tilanne, että tämmöisestä kaavoituksesta alkaa tulla semmoinen kamreeritoimen osa, elikkä täytyy kaavoittaa sellaisia tontteja, joita kiinteistötoimi voi myydä. (...) Niin nyt alkaakin tämä budjettitoimen kiinnostus herätä entistä vahvemmin tähän hommaan ja nämä jäljellä olevat maat, niitä jaellaan sitten, omaisuutta myydään tätä yhteistä niin kuin veljet tuolla Venäjällä. Tämä oli vähän pahasti sanottu.

46

Ongelmallista kiinteistöviraston tonttikaupassa on haastateltujen mukaan se, että maankäytön suunnittelun asiantuntemus lepää vankasti kaupunkisuunnitteluvirastossa, joka kykenee kokonaisvaltaiseen suunnitteluun. Näin ollen on yleisen edun mukaista, että päätökset maankäytöstä valmistellaan siellä.

Kiinteistövirasto haluaisi semmosen systeemin, että he jakaa tontteja tuolla maailmalla, yrittäjille ja rakentajille ja sitten he tilaavat meiltä kaavan. Me ollaan niinku heidän alihankkija jonkunlainen tämmönen näin heidän alaisuus, heidän mukaisensa kaava, heidän mielen mukainen. Ja sehän johtaisi kyllä tosi katalaan tilanteeseen ja tommosia Sanomat Oy:n tapaisia saataisi sitten, kuin sieninä saateella tulisi. Joo, että kokonaisuushan ei olisi kenenkään käpälissä silloin. Että se kokonaisuuden hallinta on, joka on varmasti meidän viraston semmonen vahva osaamisen alue, aina ollut.

Osa haastatelluista mainitsee myös kaupunkisuunnittelijoiden lahjomattomuuden virkamiehen hyveenä, joka takaa sen, että kaupunkisuunnitteluvirasto ajaa nimenomaan kaupunkilaisten yhteistä etua. He ovat sitä mieltä, että sopimusten teko maankäytöstä yritysten kanssa on ongelmallista siksi, että kaupungin saama maksu tontin sopivasta käyttöoikeudesta saattaa ylittää sellaiset intressit, jotka kaupunkilaisille olisivat kuitenkin tärkeämpiä. Kaupunkisuunnittelijat eivät itse virkamiehinä tällaisen sopimisen tielle lähde:

Ja viraston suunnittelijat eivät saisi mennä liikaa mukaan sellaisiin kauppoihin tai semmosein sopimuksiin. Juuri tuossa hyvin kriittisesti ja kielsin itse asiassa meidän viraston puolesta kieltäydyin itse ja kielsin muitakin allekirjoittamasta semmosta sopimusta, jolla haluttiin yhteistyössä kiinteistön omistajan kanssa saada eräs julkinen hanke käyntiin sillä tavalla, että etukäteen luvataan, että me tulemme kaavoittamaan näin ja näin paljon kerrosalaa sinne ja

sinne. Me emme saa semmosessa olla mukana, kaupunginjohtajat voi tehdä semmosia sopimuksia ja antaa meille määräyksiä, että tutkikaa, mutta me ei saataisi olla siinä mukana.

No, mulla se on helppo, koska mä en kaveeraa elinkeinoelämän kanssa muuta kun ihan virallisissa kuvioissa. Mä en koskaan osallistu siis. Siis kieltäydyn aina päivällisistä, lounaista ja tollasista. Olen aina tehnyt sen. (...) Arkkitehdeillä on aika korkea moraali, että ei ne mene sinne.

Taustalla on sosiaaliseen suuntautuneen suunnittelun käsitys kaavoitusprosessin demokraattisuudesta. Laajan suunnittelukoneiston tehtävänä on tämän näkemyksen mukaan tutkia kaupunkia ja toimia kaupunkisuunnittelun asiantuntijana, jonka on osattava kertoa mikä kulloinkin on kaupungille hyväksi. Sosiaaliseen suuntautuneessa kaupunkisuunnittelussa kaupungin edulla tarkoitetaan nimenomaan asukkaiden etua, joka toteutuu, kun kaupunkirakenne antaa mahdollisimman tasarvoiset elämisen mahdollisuudet erilaisille väestöryhmille. Kaupunkisuunnittelijat pyrkivät tähän päämäärään keräämällä mahdollisimman objektiivista tietoa, jonka he pyrkivät parhaansa mukaan välittämään kaupunkilaisia edustavalle parlamentaariselle elimelle eli kaupunginvaltuustolle. Sen edustajana ja viraston yhteyselimenä toimii puolestaan kaupunkisuunnittelulautakunta. Erityisen tärkeää tässä mallissa on se, että kaupunkisuunnitteluvirasto on se taho, jolla on merkittävin asiantuntemus kaupunkisuunnittelussa. Suunnittelijan käsityksen oikeellisuutta mitataan lautakunnassa ja kaupunginvaltuustossa. Siellä suunnittelijoiden on pystyttävä perustelevaan esittämänsä ratkaisut niin hyvin, että heitä uskotaan. Valta on haastateltujen mukaan sittenkin viime kädessä aina poliitikoilla. Mutta jotta asiantuntijuuden suoma vaikutusvalta olisi legitimiä ja suunnittelijat todella ajaisivat kaupunkilaisten etua, kaupunkisuunnitteluviraston on pysyteltävä tiukasti erossa muista, esimerkiksi taloudellisista intresseistä.

47

Täällähän yritetään olla kuntalaisten intressien puolustajina monia muita intressejä vastaan. Kaupunkisuunnittelussa ja arkkitehtuurissa on niin, tai rakentamisessa yleensä niin talouden puolesta-puhujia on monia, mutta ympäristön laadun, mittasuhteiden, kaupunkirakennustaiteen ja arkkitehtuurin puolustajia ei ole kuin yks taho tai kaks taho, rakennusvalvonta hoitaa omalta osaltaan tehtäviä.

Ennen lamaa näytti siltä, että kaavoitusprosessissa annetaan aikaisempaa merkittävämpi rooli yksityisille tahoille. Puhuttiin ”neuvottelukaavoituksesta”, joka tarkoittaa yhä useampien toimijoiden mukaan ottamista kaavoitusprosessiin. Lama jäädettiin

kaikki suunnitellut organisaatiouudistukset, ja tilanne säilyi tältä osin ennallaan. Mutta lamalla oli myös toisenlaisia vaikutuksia, jotka heikensivät kaupunkisuunnitteluviraston asemaa kaavoituksessa. Laman aikana kaupungin kassaan piti saada rahaa, ja kaupunki siirtyi omistamiensa maiden vuokraamisesta niiden myymiseen. Lisäksi yrityksiä oli houkuteltava työllisyystilanteen parantamiseksi. Laman mentyä ohi tonttikaupat jäivät vakiintuneeksi käytännöksi, mikä aiheuttaa monen haastatellun hieman epäluuloisen suhtautumisen kiinteistövirastoon. Nyt apulaiskaupunginjohtaja tosin kertoo kaupunginhallituksen pohtivan tonttivarausten ottamista tiukemmin omiin käsiin kiinteistölautakunnalta, jonne ne ovat ”liukuneet”. Tämä olisi kuitenkin vain pieni korjausliike, eikä se vielä muuttaisi kokonaisvaikutelmaa, jonka mukaan suunnittelu on liukumassa kohti hankekohtaisuutta ja yhä suurempaa yksityisten toimijoiden itsenäisyyttä.

48

Tiedon rooli vähentynyt

Sosiaaliseen suuntautuneelle kaupunkisuunnittelulle tärkeä tutkimustieto on myös menettänyt merkitystään kaupunkisuunnittelun keskiössä. Sama ilmiö näkyy kaupunkisuunnittelun eri osa-alueilla. Yleiskaavan tasolla yleiskaavatoimiston tiedon hankinta ja käyttö on vähentynyt.

Juu, se (tieteellisyys, suunnittelun perustuminen tutkimukseen) on vähentynyt voimakkaasti tässä meidän virastossa. Yleiskaavaorganisaatio oli se, joka ei tehnyt vaan yleiskaavaa, vaan joka tutki myöskin ja pohti näitä asioita. Sitähän organisaatiota ei varsinaisessa mielessä ole enää, vaan se organisaatio on muuttunut etupäässä tämmöseksi kerrosalan etsimispartioksi.

Kaupunkisuunnitteluviraston tutkimusyksikössä tilanne on samanlainen:

Haastattelija: *No tätä yksikköä ajatellen vois kuvitella, että on ajat huonontuneet?*

Haastateltava: *No on! Ihan selvästi, ihan selvästi, ihan selvästi. Totta kai. Että ikään kuin ei olisi kysyntää niin paljon kuin aikaisemmin, että tämä on minusta ihan selvä tilanne.*

Tietoa korvaamaan on tullut saman haastatellun mukaan mielikuvia.

Jotenkin mulla on semmonen käsitys, että tänä päivänä vaikutaan enemmän tämmösillä mielikuvien luomisilla ja tälläsillä asioilla kuin tiedolla.

Sama haastateltu esittää vielä, että sosiaalisia ongelmia ehkäisemään hankittu tieto on kärsinyt inflaation. Onkin selvää, että kun tieto on aikaisemmin ollut luonteeltaan sosiaalisiin ongelmiin painottuvaa, sosiaalisten ongelmien merkityksen vähentyminen on johtanut tiedon merkityksen vähenemiseen. Monet sosiaaliseen suuntautuneen suunnitteluihanteen aikanaan omaksuneet haastatellut sanovat ilmapiirin koventuneen ja muiden seikkojen nousseen sosiaalisia päämääriä tärkeämmiksi kaupunkisuunnittelussa.

Tämmöset yhteiskunnalliset ja tälläset ongelmat, ne on jääneet sinne taka-alalle ja etualalle on pääasiassa tulleet tälläset fyysiset ja tälläset ratkaisut (...) että kun aikaisemmin silloin perusteltiin näitä ratkaisuja juuri näillä analyyseilla ja tälläsillä, niin nyt sitä ei enää tehdä.

Tiedon merkityksen vähenemiseen löytyy haastatteluista kaksi selitystä. Toiset haastatellut sanovat, ettei tietoa enää arvosteta kaupunkisuunnittelun apuvälineenä niin paljon kuin edellisinä vuosikymmeninä. Enää ei uskota siihen, että tiedon avulla löytyisi vastauksia ongelmiin. Ilmiön syyt ovat epämääräisiä: vedotaan vallalla olevaan yleiseen oikeistolaisuuteen tai ajan muutokseen.

Toinen selitys on kiire. Monet valittavat, etteivät kiireiltään ehdi lukea tutkimuksia ja hankkia tietoa samalla lailla kuin aikaisemmin. He toivoisivat voivansa lukea enemmän kuin nyt on mahdollista. Kaupunkisuunnittelussa onkin esitetty kritiikkiä juuri suunnitteluprosessin hitautta kohtaan, ja organisaatioiden keventämispyrkimyksiä sekä markkinavetoisuuden suuntaan etenemistä on perusteltu prosessin nopeuttamisella nykyisestä. Myös uuden maankäyttö- ja rakennuslain avulla pyritään joustavoittamaan prosessia poistamalla ympäristöministeriöltä kaavojen hyväksyttäminen. Pyrkimykset ja jo toteutetut organisatoriset toimenpiteet näyttävätkin johtavan siihen, että kaavoitusprosessi nopeutuisi selvästi. Tällöin tutkimustiedon kerääminen ja siihen perehtyminen tulevat tutkimuksen aikaa vievän luonteen vuoksi menettämään merkitystään suunnitteluprosessissa. Kiinnostava kysymys onkin, mitä tämä tulee merkitsemään kaavoituksen ja rakennetun ympäristön laadulle.

Viraston suvereenius uhattuna

1990-luvun kaupunkisuunnittelupuheessa esiin nousevat, vaarassa olevat ihanteet voidaan koota saman metaforan alle. Sitä voi kutsua kaupunkisuunnitteluviraston suvereeniuudeksi. Suvereenius tarkoittaa arkikielessä itsemääräämisoikeutta, mutta myös jonkin asian taidokasta hallintaa. Kaupunkisuunnitteluviraston suvereenius

merkitsee haastatteluissa sen asemaa kaupunkisuunnittelun ytimessä. Se edellyttää myös viraston valtaa kaupunkisuunnittelun ratkaisuihin, valtaa joka perustuu asiantuntijuuteen ja yleisen edun tavoittelemisessa ilmenevään hyväntahtoisuuteen.

Kaupunkisuunnitteluviraston suvereeniuteen kuuluu myös tästä aineistosta esiin nouseva puolustautumisen ulottuvuus. Kaupunkisuunnittelun kokonaisvaltaisuus, joka perustuu tietoon ja hallintaan, on osoitus tästä suvereeniudesta, ja kaikki vanhaa suunnittelujärjestelmää koskevat uhat asettuvat tätä kokonaiskäsitettä vastaan. Suvereeniuteen kuuluu käsitys siitä, että kaupunkisuunnitteluviraston on edustamansa asiantuntijuuden vuoksi saatava käyttää kaavoituksessa valmisteluvaltaa riippumattomasti, sillä se on taho, joka voi tuottaa ja jakaa tietoa siitä, millä tavalla kaupunkirakenne ja kaupunkiympäristö ovat kaupunkilaisen kannalta mahdollisimman hyviä. Viime kädessä kyse on vallasta eli siitä, kuka määrää premissit sille, millaista kaupunkia rakennetaan. Juuri tämän vallan sijoittuminen kaupunkisuunnitteluvirastoon on määrännyt Helsingin suunnittelua aina kaupunkisuunnitteluviraston alkuajoista 1960-luvun lopulla. Se on vaikuttanut erittäin paljon siihen, miten kaupunki on rakentunut tähän päivään mennessä. Tätä kirjoitettaessa näyttää siltä, että kaupunkisuunnittelua hajautetaan ja julkisen vallan roolia kevennetään, mutta suunta saattaa muuttua esimerkiksi henkilövaihdosten tai yhteiskunnan ideologisten trendien muutoksen seurauksena.

III Väestönkasvu kaupunkisuunnittelun vaatimuksena

Väestökehitys ja väestöennusteet

51

Väestönkasvuun vastaaminen on ollut Helsingissä eräänlainen kaupunkisuunnittelun perustarve jo 1960-luvulta alkaen. Yksi tärkeimmistä helsinkiläistä kaupunkisuunnittelua ohjaavista tekijöistä ovat väestöennusteet. Tämä näkyy niin kaavoittajien haastatteluista kuin kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmien avainalueistakin aina vuodesta 1970 lähtien, jolloin kaupunkisuunnitteluviraston ensimmäinen toimintasuunnitelma julkaistiin. Väestönkasvuun varautuminen ja väestöennusteet ovat toimintasuunnitelmien perusteella ohjanneet suunnittelua selvästi jopa silloin, kun Helsingin kaupungin asukasluku 1980-luvulla on ollut laskeva.

Väestöennusteita tekevät Tilastokeskus ja Helsingin kaupunki. Kaupungin väestöennusteet tehdään ryhmässä, jossa ovat mukana kaupunkisuunnitteluvirasto, kaupungin tietokeskus ja kaupunginkanslia. Tilastokeskuksen ja kaupungin väestöennusteet ovat erilaisista ennustemenetelmistä johtuen perinteisesti poikenneet hieman toisistaan (Laakso & Vuori 1998, 7–11). Helsingin kaupungin laatima koko kaupunkia koskeva väestöennuste tehdään joka toinen vuosi. Viimeisin, vuoden 1998 ennuste ulottuu vuoteen 2020. Koko kaupunkia koskevaa väestöennustetta taas käytetään pohjana alueellisille ennusteille, jotka laaditaan kymmenelle seuraavalle vuodelle. Ennusteita tuotetaan myös koko seudullista kehitystä ajatellen.

Väestöennusteita tehtäessä pyritään arvioimaan sellaisia tekijöitä, joilla uskotaan olevan vaikutusta väestökehitykseen. Talouden kasvunopeuden arviointi, seudun vetovoiman kehitys muihin alueisiin verrattuna, työvoiman kysynnän kehitys ja näistä tekijöistä riippuvaiset asuntomarkkinat ovat niistä tärkeimpiä (Laakso & Vuori 1998, 7–11). Helsingin seudun väestömäärä kasvaneen lähitulevaisuudessa voi-

makkaasti. Kaikki 1990-luvun puolivälin jälkeen laaditut väestöennusteet ennustavat, hitaimmankin vaihtoehdon mukaan, pääkaupunkiseudun väkimäärän kasvua vähintään 160 000 asukkaalla, nopeimman vaihtoehdon mukaan jopa 250 000 asukkaalla vuoteen 2020 mennessä. Uusimpien (1998) ennusteiden mukaan Helsingin väestönkasvusta suurin osa koskee itäisiä esikaupunkialueita. Kaupungin oman ennusteen mukaan itäinen suurpiiri kasvaa 16 500 asukkaalla vuoteen 2007 mennessä, mikä johtuu suurimmaksi osaksi Vuosaaren rakentamisesta. Työpaikat lisääntyvät kuitenkin lähinnä kantakaupungissa ja läntisissä esikaupungeissa, mistä johtuen kaupungin elinkeinopoliittinen ohjelma pyrkiikin uusien työpaikkojen luontiin juuri Itä-Helsinkiin (Vuori 1999, 9). Seudun nykyinen väestönkasvu johtuu osittain seudulle tulevasta muuttoliikkeestä, mutta osittain myös seudulla olevan väestön luonnollisesta lisääntymisestä eli suuremman väestömäärän aikaansaamasta syntyvyyden kasvusta.

52

Kansainvälinen kehitys nykyisen väestönkasvun taustalla

Osa haastatelluista kaavoittajista uskoo jo lähes koko yhdeksänkymmentäluvun ajan jatkuneen Helsingin ja sen seudun väestönkasvun taustalla olevan kansainvälisen, nimenomaan Euroopassa tapahtuneen kehityksen. Erään suunnittelijan mukaan Euroopan unionin taloudellisesti keskittävä vaikutus, ja yksinomaan se, on aikaansaanut Helsingin seudun nykyisen kasvun. Tämä taas vaikuttaa nopeasti kaupunkisuunnitteluun, koska muuttajille täytyy jatkuvasti tuottaa uusia asuntoja. Väestönkasvun jatkumiseen uskotaan muidenkin suunnittelijoiden parissa voimakkaasti, eikä sitä useimpien mielestä voida millään tavoin rajoittaa.

Niin, se on vähän vaikea kysymys sen takia, että edellisen korkeasuhdanteen aikana sitä (väestönkasvua) pyrittiin kovasti rajoittamaan. Mutta silloin toisaalta elettiin suljetussa järjestelmässä, jossa tavallaan voitiin talouden elementtejä sopia, miten niitä sijoitetaan.

Höh, mitkä ne (rajoittamisen) keinot olisi?

Suomen nykyinen ”kuuluminen Eurooppaan” on yleiskaavatoimiston päällikön mukaan yksi tekijä, joka aiheuttaa väestönkasvun ja estää mahdolliset väestönkasvun rajoittamisyritykset. Jonkinlaisia pyrkimyksiä Helsingin seudun väestönkasvun hillitsemiseen oli viimeksi nähtävissä edellisen korkeasuhdanteen aikana 1980-luvulla. Nyt Suomen liittyttyä Euroopan unioniin mahdollisuutta väestönkasvun rajoittamiseen ei ole, koska kansainvälisen kilpailun puristuksessa parhaat kilpailu-

edellytykset syntyvät juuri pääkaupunkiseudulle ja ne luovat samalla uusia työpaikkoja. Ihmisiä ei yleiskaavatoimiston päällikön mukaan myöskään ”komentamalla” saada siirtymään johonkin muualle. Tässä ajattelussa on selvästi nähtävissä piirteitä, jotka ovat johtaneet uusimpien kaupunkipoliittisten strategioiden kehittelyyn sekä uuden yleiskaavan laatimiseen. Yhtenä Helsingin uuden yleiskaava 2002:n valmistelun aloittamisen keskeisenä syynä oli juuri muuttoliikkeen voimistuminen.

Myös kaupunkipoliittisten strategioiden kehittämisessä keskeisessä asemassa olevassa kaupunginkansliassa on vahva näkemys siitä, että Helsingin ja koko seudun väestö tulee kasvamaan entisestään. Kehitystä ei voi pysäyttää eikä sitä pidetä huonona. Apulaiskaupunginjohtajan mukaan on aivan luonnollista, että Suomen kokoista maata on epätaloudellista pitää kokonaan asuttuna. Haastateltu kaupunginkanslian talous- ja suunnitteluosaston virkamies on samoilla linjoilla. Hän kertoo pyrkineensä saamaan sisäasiainministeriön aluekehitysneuvottelukunnassa aikaan keskustelua kysymällä mitä siellä loppujen lopuksi tarkoitetaan kun sanotaan, että ”Suomi pitää pitää asuttuna”. Kaupunginkansliassa on näiden haastateltujen mukaan selkeä näkemys väestönkasvusta luonnollisena kehityksenä, jota ei voi eikä kannata rajoittaa.

Kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja ei suhtaudu yhtä varauksettomasti Helsingin väestönkasvun jatkumiseen. Helsinki kestää hänen mukaansa kasvua jonkin verran, pääkaupunkiseutu runsaastikin. Jonkinlaisella politiikalla muuttoliikkeen nopeuteen olisi kuitenkin puututtava, mutta ongelmana on se, että kenelläkään ei näytä globalisoituvassa maailmassa olevan siihen keinoja. Poliittista tahtoa väestönkasvun ja muuttoliikkeen jonkinlaiseen rajoittamiseen näyttää nykyisessä kaupunkisuunnittelulautakunnassa ja muissa poliittisissa instituutioissa esiintyvän, mutta rajoittamisen keinot ovat silti hukassa.

Keskustapuolella nyt on kaikenlaisia ideoita, mutta ovatko ne realistisia?

Helsingin väestönkasvulla ”esteettisiäkin” syitä?

Usein ihmisten muuttoliikkeen syyt yhdistetään työnhakuun sekä mahdollisuuteen nauttia paremmista kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluista. Muuttoliikkeellä saattaa kuitenkin olla muitakin, erään haastatellun mukaan jopa ”esteettisiä” syitä. Erään projektipäällikön mukaan nimittäin yksi tekijä, joka ajaa ihmisiä muuttamaan Helsinkiin on se, että muiden suomalaisten kuntien kaupunkisuunnittelu on lähes olematonta. Se on käytännössä niin onnetonta, että tuloksena on harvinaisen epäviihtyisää miljööttä.

Ja toisaalta kun katsoo meidän nykyisen rakennuslain mukaan tehtyjä juttuja Suomessa, näitä kyliä ympäri Suomea, niin onhan ne ihan helvetin rumia. Jostakin Orimattilasta niin onhan se sellaista se miljö. Siis ihan kiva on ajella autolla siellä risteysalueella ja bensa-asemien ja maanteitten välissä, mutta eihän siellä ihminen voi asua. Eikä ne jääkään sinne asumaan tietenkään. Ne on niin rumia.

Haastattelija: *Se on yks tekijä, mikä ajaa porukkaa pois?*

Haastateltava: *No ihan varmaan.*

Tällainen ajattelutapa muuttoliikkeen syistä saattaa vaikuttaa eräänlaiselta puolivitsikkäältä heitolta, mutta mielenkiintoista on, että ainoastaan yksi haastatelluista arkkitehtikaavoittajista epäili muuttoliikkeen syiden löytyvän muistakin tekijöistä kuin työpaikkojen ja parempien palveluiden saavutettavuudesta.

54

Väestönkasvuun vastaaminen on kaupunkisuunnittelun velvollisuus

Väestönkasvun syiden pohtiminen ei välttämättä ole kaavoittajien tehtävä, mutta haastattelujen perusteella on aivan selvää, että väestönkasvuun vastaaminen on. Tämä myös koskee haastateltujen kaavoittajien toimintakenttää eri tavalla riippuen siitä, minkä alueen, toisin sanoen projektin tai suurpiirin kaavoittajina he toimivat. Esimerkiksi itäisen ja kaakkoisen suurpiirin päällikkö sekä yleiskaavatoimiston päällikkö pohtivat haastatteluissa väestönkasvua varsin laveasti. Väestönkasvun suurta painoarvoa itäisen ja kaakkoisen suurpiirin kaavoituksessa verrattuna esimerkiksi kantakaupunkitoimistoon voidaan jossain määrin pitää luonnollisena, suuntautuhan suurin osa Helsingin kasvupaineista juuri itäisiin alueisiin. Kanta-kaupunkitoimistossa ensisijaisena huolenaiheena taas ei niinkään näytä olevan muuttajien sijoittaminen kuin voimakkaaseen kasvupulssiin liittyvä uhka Helsingin merellisen maiseman muuttumisesta. Kaikki kaavoittajat ovat kuitenkin kohuullisen yksimielisiä siitä, että Helsingillä on *velvollisuus* huolehtia muuttajista. Myös muuttoliikkeeseen varauksellisemmin suhtautuva kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja pitää muuttajista huolehtimista kaupungin velvollisuutena.

Se, mikä nyt ehkä eniten huolestuttaa on kuitenkin asuntotuotanto ja sen riittävyys Helsingissä. Koska tätä muuttoliikettä on, niin ehkä siinä meillä on ongelma, miten me voimme vastata siihen.

Väestönkasvu – ”peikko” kaupunkisuunnittelun diskursseissa

Yksi suunnittelijoista kuvailee mielenkiintoisella tavalla väestökeskustelua ja väestönkasvua. Hän toteaa, että väestönkasvu on tulevaisuudessa häämöttävä ”peikko”, joka laman aikana ilmaantui kaupunkisuunnittelun keskusteluympäristöön muuttaen sitä olennaisesti. ”Peikolla” hän viitanee siihen, että kaupunkisuunnittelun eri toimijat alkavat vihdoinkin uskoa väestönkasvuennusteisiin ja että ne myös ohjaavat suunnittelua yhä enemmän. Aikaisemmin kaupunkia oli helpompi rakentaa ”miten tahansa”. ”Peikko” ei ole muuttanut vain sitä, kuinka paljon kaupungissa rakennetaan, vaan nimenomaan sitä, *miten* kaupunkia rakennetaan. Nyt jatkuvan väestönkasvun myötä on tullut entistä tärkeämmäksi toden teolla pohtia, minne seudulle tuleva väestö oikeastaan kaavoituspäätöksillä ohjataan. Näin ollen voisi myös olettaa, että yleiskaavan merkitys kaupunkisuunnittelussa on kasvanut.

Myös kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö toteaa Helsingin seudun voimakkaan kasvun muuttaneen suunnitteluilmapiiriä. Hän puhuu väestönkasvun aiheuttamasta kaikille yhteisestä paineesta ja näkee muun muassa kaupunkisuunnitteluun mukaan tulleen *partnership*- eli *kumppanuusajatuksen* taustalla olevan juuri seudun kasvun. Kumppanuusajattelun taustalla on virastopäällikön mukaan ajatus löytää kaupungissa olevien eri toimijoiden yhteistyön avulla keinoja ”kaupungin kasvamiseen”, toisin sanoen kaikille kaupunkilaisille yhteisten ongelmien ratkaisuun.

Aiemmin mainittu suunnittelija viittaa väestönkasvun peikosta puhuessaan myös raideliikenteen suureen merkitykseen seudullista kaupunkisuunnittelua ohjaavana tekijänä. Kyse on ajattelutavoissa tapahtuneesta radikaalista muutoksesta, jonka seurauksena rakentamiseen raideliikenteen varrelle on vihdoinkin alettu suhtautua tosissaan. Helsingissä on jo 20 vuotta keskusteltu rakentamisen ohjaamisesta nimenomaan raskaan raideliikenteen varteen, mutta vasta nyt, rankemman muutoliikkeen ja väestönkasvun myötä on alettu ymmärtää, kuinka tämä oikeastaan tapahtuu. Suunnittelija käyttää raideliikenteen suhteen erityisen huonosta kaupunkisuunnittelusta esimerkkinä Espoota, jossa vieläkin on lukuisia lähiliikenteen rautatieasemia, joiden ympärillä ei näy ainuttakaan rakennusta.

Kerran mä olin menossa 80-luvun alkupuolella Espoon kaupungintalolle tapaamaan yhtä sikäläistä suunnittelijaa. Kello neljä mä sitten menin ja se oli ruuhka-aika. Juna oli aivan täysi ja mä ajattelin: Okei, tämä menee Espoon keskukseen tämä juna. Sen takia se on täysi. Ja yhtä asemaa aikaisemmin, Tuomarilassa, juna tyhjeni. Espoon keskukseen menin minä. Ja Tuomarilan asemalla siihen aikaan, mä en tiedä onko siellä nyt, ehkä siellä on jotain parkki-

paikkaa, mutta siellä ei ollut yhtään rakennusta. Ja ne oli menossa Suvelan kerrostaloalueelle ne kaikki ihmiset. Eli niitä ei viitsitty rakentaa niitä asuntoja siihen juna-asemalle, vaan ne pantiin sinne mäen taakse.

56

Espoon valtuustossa tehdyt päätökset metron suunnittelun aloittamisesta ovat esimerkiksi väestönkasvun paineiden myös siellä aikaansaamista ratkaisuista. Helsingissäkin on alettu keskustella Myllypuron ja Siilitien metroasemien lähistön rakenteellisesta tiivistämisestä, sillä näiden asemien ympäristö ei aikaisemmin ole vastannut lainkaan tiivistä, ”metromaista” maankäyttöä. Raideliikenteeseen panostaminen ei kuitenkaan johdu pelkästään väestönkasvusta, sillä raideliikenteen ja siihen liittyvän kaupunkirakenteen tiivistämisen merkitystä oli korostettu jo 1980-luvulla kestävä kehityksen nousussa mukaan suunnittelukeskusteluun. Tuolloin Helsingin asukasluku oli ollut pitkään laskusuunnassa seudun asukasluvun kasvassa silti edelleen voimakkaasti.

Myös apulaiskaupunginjohtaja pitää selvänä sitä, että Helsingin seudulla on jo olemassa oleva ja hyvin toimiva raideliikenneverkosto, jota edelleen kehitetään Espoon ja mahdollisesti Sipoon metrolinjoilla, Martinlaakson radan jatkolla sekä Leppävaaran suunnan neljännellä raiteella. Tämä raideliikenneverkosto myös muodostaa sen perustan, jonka ympärille seudun väestönkasvu ohjataan vailla suurempia ongelmia. Apulaiskaupunginjohtajan mukaan 300 000 ihmisen asuttaminen Helsingin seudulle ei vaadi kovin erikoisia päätöksiä, sillä Helsingin väestönkasvusta puhuttaessa ongelmat ovat eurooppalaisittain katsottuna varsin marginaalisia. Apulaiskaupunginjohtaja onkin haastatelluista ainoa, joka pitää väestönkasvun kanavoimiskysymyksessä eräänlaisena mittatikkuna tai vertailukohteena nimenomaan muita Euroopan kaupunkeja.

Apulaiskaupunginjohtajan lisäksi helsinkiläisten kaavoittajien parissa ollaan kuitenkin lähes yksimielisiä siitä, että väestönkasvu on Suomen sisällä nähtävä nimenomaan seudullisena kysymyksenä. Apulaiskaupunginjohtajan näkemyksestä poiketen seudullinen väestösuunnittelu ei kuitenkaan useimpien kaavoittajien mielestä toimi pääkaupunkiseudulla. Seudullisen suunnittelun ohjaksiin kaivataan yleisesti jonkinlaista tahoja, joka selkeästi kertoisi kaavoittajille, mihin väestönkasvu tulevaisuudessa ohjataan. Väestönkasvun ohjaajana nähdään milloin valtio, milloin Uudenmaan liitto.

Koko ajan odotan, että joku suunnittelisi mihin väestönkasvu kohdistetaan. Ja se suunnittelijaporukka on Uudenmaan liitto. Mulla oli tilaisuus yhdessä epävirallisemmassa tilaisuudessa kuunnella Uudenmaan liiton korkeinta virkamiestä ja ne oli täysin met-

sässä. Ne ei tietysti ajatelleet, että mä olen, tai joku muu suunnittelija on paikalla, mutta ne kertoili että viiden seuraavan vuoden aikana on erittäin tärkeätä tehdä sitä ja tätä. No, sitten mulla oli puheenvuoro siinä loppupuolella ja mä sanoin, että viisi seuraavaa vuotta on jo päätetty, että unohtakaa koko juttu, nyt me vaikuteetaan siihen, mitä tapahtuu noin 2002:n jälkeen. Kyse on siitä, että me joudutaan aloittamaan siitä, että seudullisesti määritellään missä se uusi rakentaminen on.

Uudenmaan liiton, saati kaupunkisuunnitteluviraston, on kuitenkin vaikea ratkaista väestönkasvun ongelmaa, ja seudullisen yhteistyön kehittäminen on osoittautunut vaikeaksi. Joskus kaavoittajat toteavatkin, ettei väestönkasvun ratkaiseminen heidän toimenkuvaansa edes kuulu.

Maan loppuminen ja siirtyminen ”ylläpitokulttuuriin”

57

Väestönkasvuun liittyvät rakentamisen paineet lisäävät kaupunkisuunnittelua koskevia ristiriitoja. Kyse on lähinnä maan loppumisesta ja virkistysalueiden pieneenemisestä. Kun rakentamisen paine lisääntyy, joudutaan maata ottamaan vanhoilta virkistysalueilta. Virkistysalueita tarvitaan kuitenkin myös uusille muuttajille. Tästä seuraa eräänlainen paradoksi: väki lisääntyy, se tarvitsee uusia asuntoja ja virkistysalueita, mutta ei voi saada molempia, koska Helsingiltä on kaavoittajien mukaan loppumassa rakentamiseen tarvittava maa ja riski uuden maan ottamisesta virkistysalueilta kasvaa samalla koko ajan.

Huoli virkistysalueista koskee myös uusien alueiden vanhoja asukkaita. Vanhat asukkaat pitävät yleensä suorastaan oikeutenaan, että jo olemassa olevat virkistysalueet säilyvät. Yleiskaavatoimiston päällikkö puhuu ”keskinäisen yhteensovittamisen ongelmasta”. Ihmiset muuttavat hakeakseen itselleen siedettävää elinympäristöä sekä toimeentuloa ja odottavat, että heille järjestetään siihen mahdollisuuksia. Alueella jo asuvat ihmiset, jotka ovat ehtineet hankkia itselleen asunnon taas vieroksuvat uusia muuttajia, koska näkevät oikeutenaan säilyttää jo olemassa olevan ympäristön sellaisena kuin se on tähänkin asti ollut. Yleiskaavatoimiston päällikön mukaan vanhoilla asukkailla on kyllä tietynlaiset oikeudet ympäristöönsä, mutta uusillekin tulijoille täytyy järjestää mahdollisuuksia sijoittua. Keskinäisen yhteensovittamisen ongelma syntyy kun kaupunki näkee velvollisuudekseen huolehtia alueelle tulevista muuttajista, mutta pyrkii samalla ylläpitämään hyvää ympäristöä alueella jo asuville asukkaille.

Joidenkin kaavoittajien mukaan rakennuskelpoisen maan loppuminen aiheuttaa sen, että rakentaminen kaupungissa loppuu käytännössä kokonaan parin vuosikymmenen tähtäimellä. Jo olemassa olevat virkistysalueet taas ovat niin tärkeitä, ettei niitä olla valmiita uhraamaan voimakkaammakaan väestöpaineen edessä, vaan mahdollinen muuttoliike tulee suuntautumaan ympäryskuntiin. Erään toimistopäällikön mukaan helsinkiläinen kaavoitustyö muuttuu tulevaisuudessa entistä enemmän toimistotyyppiseksi työskentelyksi. Aikaisemmin oli helpompi varata kaupungista suuria maa-alueita ja toteuttaa niillä suuria projektiluontoisia hankkeita. Tätä helpotti osaltaan vielä se, että maat olivat suurimmaksi osaksi Helsingin kaupungin omistuksessa. Nykyään tämä ei kaupungin omistuksessa olevan maan loppuessa enää juurikaan ole mahdollista. Virastopäällikkö taas puhuu kaupunkisuunnittelun ”siirtymisestä ylläpitokulttuuriin”.

58

Mä sanoisin, että juuri Helsinki on siinä mielessä hieno kaupunki, että täällä on todellakin monennäköisiä alueita ja tulee olemaan tässä nyt kun rakennetaan vielä. Me pystymme rakentamaan tätä vauhtia noin 10 vuotta, 15 vuotta. Sen jälkeen se loppuu kuin kanan lento. Sitten siirrytään niin sanottuun ylläpitokulttuuriin vaiheeseen, joka on Tukholmassa nyt tällä hetkellä. Tukholmassa rakennetaan alle tuhat, muutama sata asuntoa vuodessa, kun meillä se on 4 500 asuntoa vuodessa.

Toisaalta maan loppuminen Helsingistä on kysymys, joka voidaan myös kyseenalaistaa. Ehkä hieman yllättävää on se, ettei yksikään haastatelluista näin juurikaan tee. Kyseenalaistaminen saattaisi olla perusteltua, ainakin jos katsoo viraston tutkimusyksikössä tehtyä asukastiheystarkastelua, joka erään haastattelun aikana esiteltiin:

No, tässä on nyt tämmönen tiheystarkastelu. Tuossa on Tukholman ja Köpiksen tiheydet. Että tästä huomaa vaan sen, että Helsingissä tiheys on huomattavasti pienempi. Että kun Helsingissä on 3 000 asukasta hehtaarilla, niin Köpiksessä on 5 000 ja Tukholmassakin 4 000. Eli tämä on paljon väljemmin rakennettu.

Haastattelija: *Onko tuon tarkoitus osoittaa, että Helsingissä on tilaa?*

Haastateltava: *No, kyllä sillä vähän on, että kun vertaa muihin kaupunkeihin, niin kyllä täällä on.*

Yleiskaavatoimiston päällikkö uskoo, että koska muuttoliike ei tule lakkaamaan seuraavan 20–30 vuoden aikana – ja koska se mitä ilmeisimmin myös pyritään Helsingin

gissä ottamaan vastaan – tullaan kaupunkirakenteessa päätyämään huomattavasti kaupunkimaisempiin ratkaisuihin.

Tehokkaampia (kaavoja) ja toivottavasti korkeampi rakentamisen laatu kuin nykyisin.

Monen kaavoittajan mielestä syntyy lukuisia konkreettisia uhkakuvia, mikäli kaupungissa ei tulevaisuudessa siirrytäkään virastopäällikön ennustamaan ylläpito-kulttuuriin vaan kanavoidaan väestöliikettä rakentamalla myös virkistysalueille. Seurauksena saattaa olla esimerkiksi Helsingin keskuspuiston uhraaminen pala palalta rakentamiselle tai Helsingin merellisen maiseman radikaali muuttuminen. Merellisen maiseman muuttuminen on eräs väestönkasvun ja maan loppumisen seurannaisilmiöistä, joka huolettaa erityisesti kantakaupunkitoimistossa. Mikäli uutta rakennusmaata ei saada aikaiseksi, eikä väestön järkevää ohjaamista seudullisesti saada ratkaistua, saatetaan kaupungissa päätyä tilanteeseen, jossa uutta rakennusmaata ryhdytään hankkimaan muokkaamalla merenrantoja täyttömaalla. Kantakaupunkia suunnittelevan haastatellun näkökulmasta tällaiset ratkaisut ovat suorastaan epätoivoisia. Hän peräänkuuluttaa seutuhallinnon järjestämistä siten, että kasvupaineita voidaan ohjata muuallekin kuin Helsinkiin.

IV Kansainvälisyys kaupunkisuunnittelussa

60

Kansainvälisyys on jo käsitteenäkin niin laaja, että sen voisi kaupunkisuunnittelussa löytää melkein mistä tahansa suunnasta aina erilaisista suunnitteluteoreettisista perinteistä alkaen. Tätä lukua varten aineistona on käytetty haastattelujen lisäksi kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmia sekä kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelmia vuodesta 1970 vuoteen 1999. Kansainvälisyyden käsitettä tarkastellaan sen avulla, minkälaisia sisältöjä se saa haastatteluissa ja sivuaineistona käytetyissä kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmissa sekä minkälaisia tasoja näistä sisällöistä voidaan muodostaa. Tarkoituksena on myös selvittää, minkälaisen ilmenemismuotojen kautta kansainvälisyys tulee esiin suunnitteluprosessin käytännöissä, toisin sanoen minkälaisen toimintatapojen ja hankkeiden välityksellä kansainvälisyys helsinkiläiseen kaupunkisuunnitteluun lopulta konkretisoituu.

Kansainvälisyyttä kaupunkisuunnittelun erityisenä puhetapana ja suunnittelua muuten kuin kansainvälisen tutkimustoiminnan tai suunnitteluteorioiden kautta määrittävänä ”vaatimuksena” on yleisesti pidetty 1990-luvun ilmiönä (esim. Kanninen 1996, 15). 1990-luvun ilmiöksi sen havaitseekin suunnittelijoiden haastatteluissa, mutta ennen kaikkea selaamalla kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmia ja kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelmia. Näihin kansainvälisyys eräänlaisena erikseen painotettuna kaupunkisuunnittelun tavoitteena ilmaantui ensimmäisen kerran 1990-luvun alussa, silloinkin vielä hyvin epämääräisenä, lähempänä toteavaa termiä kuin merkitsevää vaatimusta olevana ilmaisuna (ks. myös Andersson 1996, 21).

Strategiatason, toiminnallisen tason ja tutkimustason kansainvälisyys

Kun nykyisessä kaupunkisuunnitteluorganisaatiossa puhutaan kansainvälisyydestä, voidaan niin suunnittelijoiden haastatteluissa kuin kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmissakin erottaa kolme erilaista kansainvälisyyden tasoa. Tässä niitä kutsutaan laveasti kansainvälisyyden *strategiatasoksi*, kansainvälisyyden *toiminnalliseksi tasoksi* ja kansainvälisyyden *tutkimustasoksi*.

Strategiatason kansainvälisyys

Strategiatason kansainvälisyys nousee esiin ennen kaikkea sellaisista tavoitteista ja toiminnoista, joiden puitteissa kaupunkisuunnitteluorganisaation ylimmät virkamiehet muotoilevat suuria toimintalinjoja tulevaisuuteen tarkoituksenaan viime kädessä nostaa ja ylläpitää Helsingin ja sen seudun attraktiivisuutta sekä kansainvälistä kilpailukykyä. Strategiatason kansainvälisyys sellaisenaan, ”puhtaimmillaan”, näkyy parhaiten Helsingin uusimmissa yleiskaavoissa (Yleiskaava -92 ja Kaavoituskatsaus 1999), erilaisissa kaupungin ja valtion eri ministeriöiden tuottamissa kaupunkipoliittisissa ohjelmissa sekä kaupungin ja kaupunkialueiden kilpailukykyä eri tavoin korostavissa lukuisissa toimintaohjelmissa.

61

Toiminnallisen tason kansainvälisyys

Toiminnallisella tasolla kansainvälisyys saa erilaisia muotoja, joiden kautta strategiatason kansainvälisyys konkretisoituu myös kaupunkisuunnittelussa. Konkreettisimmillaan toiminnallinen taso näkyy kaupunkisuunnitteluviraston henkilökunnan lisääntyvinä kansainvälisinä kontakteina. Näitä ovat alan erilaiset kongressit, kansainväliset kaupunkisuunnitteluseminaarit, kansainväliset työryhmät sekä kansainväliselle yleisölle pidetyt esitelmät. Toiminnallisen tason kansainvälisyys on se kansainvälisyyden taso, jonka kaavoittajat useimmin kohtaavat jokapäiväisessä työssään.

Että huomenna esimerkiks tulee tänne hollantilainen ryhmä kello 9.00, kaksikymmentä arkkitehtia, joille pitää pitää 20 minuuttia esittelyä. Sitten tulee Italian suurlähetystön, joku kulttuuriattasea ja kaks taideteollisuudesta ja sisustuksesta kiinnostunutta, ei kun kolme arkkitehtia, joiden pitää esittää jotakin juttua, että mä en tiedäkään, huomenna kello kymmenen tasan. Ja sitten kello yksitoista tasan tässä on taas hollantilainen ryhmä, kolme arkkitehtia...

Kansainvälisen tason toimintaa on etenkin arkkitehtuurin ja tutkimustoiminnan ympärillä aina ollut, mutta strategiatason kansainvälisyyden ilmaantuminen suunnittelun kentälle on selvästi toiminnassa 1990-luvun aikana tapahtuneen huomattavan lisääntymisen taustalla. Toiminnan lisääntyminen näkyy varsin selkeästi myös kaupunkisuunnitteluviraston vuosien 1990–1999 toimintasuunnitelmien tehtäväkorteissa.

Molempien edellä mainittujen kansainvälisyyden tasojen taustoja voidaan luonnollisesti hakea laajasta globalisaatiokehityksestä, jonka Suomikin on 1990-luvun aikana kokenut (Väyrynen 1999, 1–40), mutta etenkin toiminnallisella tasolla kyse saattaa olla paljon pienemmistäkin tai ainakin helpommin havainnollistettavista asioista. Erilaisten seminaarien ja näyttelyiden huomattava lisääntyminen 1990-luvulla (esim. Japanin Helsinki-seminaarit, Sendain kaupungin esittäytyminen Helsingissä elokuussa 1999, Moskovan Helsinki-näyttely, Hannoverin maailmannäyttelyyn osallistuminen jne.) heijastanee myös sitä, että nimenomaan kaupunkisuunnitteluviraston johto on pyrkinyt luomaan kansainvälisiä kontakteja varsin ahkerasti. Japaniin kohdistuneessa yhteistyössä osansa on varmasti myös sillä, että kaupunkisuunnitteluvirastossa työskentelee pari japaninkielentaitoista työntekijää. Todennäköisesti toiminnallisen tason nykyisessä korostumisessa helsinkiläisessä kaupunkisuunnittelussa on kyse kaikkien edellä mainittujen tekijöiden yhteisvaikutuksesta, missä tietyt yksittäiset tekijät ja sattumat törmäävät globalisaatiokehityksen paineessa muokkautuvaan strategiatason kansainvälisyyteen.

Tutkimustason kansainvälisyys

Tutkimustason kansainvälisyys on strategiatasosta ja toiminnallisesta tasosta selvästi erillään oleva kansainvälisyyden taso, sillä se poikkeaa kahdesta edellisestä eräällä merkittävällä tavalla. Tutkimustason kansainvälisyys ei haastattelujen ja toimintasuunnitelmien perusteella nimittäin ole yhtä selkeästi 1990-luvun ilmiö kuin strategiatason tai toiminnallisen tason kansainvälisyydet. Tutkimustason kansainvälisyys tulee esiin kaikessa siinä tutkimuksessa, jota kaupunkisuunnitteluvirastossa, ennen kaikkea sen tutkimusyksikössä sekä liikennesuunnitteluosastolla seurataan. Toisaalta se suodattuu myös siihen tutkimukseen, jota viraston omassa tutkimusyksikössä tuotetaan kaupunkisuunnittelun ja kaavoituksen taustaksi ja jonka pohjana erilaiset kansainväliset tutkimukset luonnollisesti ovat.

Varsinkin liikennesuunnittelussa kansainvälisten tutkimusten hyödyntäminen on haastattelujen perusteella erittäin merkittävässä asemassa, ja tutkimustason kansainvälisyys on pitkään kuulunut siihen olennaisena osana. Tutkimustason kansainvälisyys konkretisoituikin kaupunkisuunnitteluun suoraan juuri tutkimustulosten

hyödyntämisen kautta. Tosin muualla kuin liikennesuunnittelussa näin tapahtuu yleiskaavatoimiston tutkimusosaston päällikön mukaan itse asiassa jatkuvasti vähenvässä määrin. Tutkimustason kansainvälisyyden voidaan katsoa kuitenkin edelleen ilmenevän vahvana ja samalla tulevan lähelle toiminnallista tasoa erilaisissa tutkimusyhteistyöhankkeissa ja kansainvälisissä asiantuntijaseminaareissa. Tutkimustason kansainvälisyyttä ei sellaisenaan silti voida lukea toiminnalliselle tasolle, sillä sen piirissä tapahtuva toiminta tapahtuu selvästi omissa kontekstissaan.

Tutkimustason kansainvälisyyden pitkäaikainen vaikutus nimenomaan liikennesuunnitteluun taas näkyy erityisen hyvin siinä, miten haastateltu liikennesuunnittelija korostaa paljon muita kaavoittajia enemmän juuri tutkimuksen, erityisesti kansainvälisen tutkimuksen nykyisinkin vahvaa merkitystä liikennesuunnittelussa.

Tämän tapaista metodia käytettiin ensimmäisen kerran silloin Wilbur Smithin ja Polvisen tutkimuksessa Helsingissä ja Suomessa. Ja toki se on siitä kehittynyt, mutta edelleenkin tämä vuoden 1988 tutkimuksen tietokonemalli perustuu näiden amerikkalaisten kehittämään tietokonemalliin.

Haastattelija: Aivan, liikennesuunnittelussa nimenomaan tieto on hyvin tärkeää ja tämä mekanismi on selkeä ja se siirtyy myös käytäntöön. Paljon enemmän kuin jos mietitään muuta kaupunkisuunnittelua?

Haastateltava: Ehdottomasti. Muussa suunnittelussa ei ole päästy tässä mielessä yhtä pitkälle.

Suomen onnistuneita liikennesuunnitteluratkaisuja myös tarjotaan jatkuvasti muiden maiden suunnittelijoiden ihmeteltäväksi, koska niiden kansainvälinen kysyntä ruuhkaisten suurkaupunkien suunnitteluorganisaatioissa on kovaa. Helsingin mallikkaasti toimiva joukkoliikenne herättää liikennesuunnittelijan mukaan nykyään erityisen paljon kiinnostusta muissa Euroopan maissa, ja yhteydenotot liikennesuunnitteluosastolle ovat Suomen EU-jäsenyyden myötä lisääntyneet huomattavasti. Näin ollen myös tutkimustason kansainvälisyys on 1990-luvulla saanut uusia ilmenemismuotoja.

Kansainvälisyys kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmissa

Kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikön, asemakaavapäällikön sekä kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta vastaavan apulaiskaupunginjohtajan tehtävänä on laatia kaupunkisuunnitteluvirastolle toimintasuunnitelma. Toimintasuunnitelma tehdään vuosittain viiden vuoden ajanjaksolle. Vuonna 1982 ryhdyttiin virastossa

laatimaan erillistä toimintasuunnitelman tavoiteosaa, joka sittemmin muuttui kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelmaksi, jota virastossa yleisesti kutsutaan lempinimellä KAALI. Kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelma eli KAALI laaditaan yleiskaavatoimistossa, missä sen laatimisesta vastaavat erityiset suunnittelijat ja toimistopäällikkö. Nykyisin KAALI julkaistaan kolmen vuoden välein.

Ennen julkaisemista kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmat hyväksytetään kaupunkisuunnittelulautakunnassa.¹ Kunkin vuoden toimintasuunnitelman alkuosassa esitellään viraston tulevan vuoden toiminnan *avainalueet* ja kaupunkisuunnittelua ohjaavat tärkeimmät vaatimukset, jotka yleensä otetaan suoraan kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelmasta. Toimintasuunnitelman loppuosa koostuu erillisistä tehtävistä tai tehtäväkorteiksi nimetyistä osista, joissa viraston hankkeet ja projektit eritellään ja luokitellaan niiden tärkeysasteen mukaan. Hankkeiden tärkeysaste ilmoitetaan tähdillä siten, että välttämättömät projektit saavat kolme tähteä, erittäin tärkeät kaksi tähteä ja tärkeät projektit yhden tähden.

Esimerkiksi vuoden 1981 toimintasuunnitelman alkuosassa todetaan Helsingin väestötappion pysähtyminen sekä työpaikkamäärän kasvun pysähtyminen. Tämän jälkeen todetaan kaupunkisuunnittelun tärkeimmät vaatimukset, joita ovat huomion kiinnittäminen asuinympäristön köyhtymiseen, asumispalvelujen epätasaiseen jakaantumiseen, työtoimintojen sijaintiin, työmatkojen pituuteen, luonnonalueiden uhanalaisuuteen ja ohjaamattomaan käyttöön, kantakaupungin ja keskustan ympäristön huonontumiseen sekä alueiden kaupunkirakenteelliseen keskenäisyyteen ja palveluverkoston vajaakäytön ehkäisemiseen. Kansainvälisyydestä ei tässä vaiheessa mainita vielä mitään.

Kansainvälisyys kaupunkisuunnittelua määrittävänä tekijänä on ilmaantunut toimintasuunnitelmiin vasta 1990-luvun aikana. Esimerkiksi toimintasuunnitelman johdannossa vuodelle 1997 kansainvälisyyden tasot näkyvät muun muassa “tavoitteena tuottaa tarpeellisia julkaisuja Helsingin kansainvälistymistä ja EU-maiden sekä kolmansien maiden kanssa tehtävää yhteistyötä varten”. Lisäksi tavoitteena on “tehdä näyttelyitä ja osallistua projekteihin sekä alan kansainvälisiin seminaareihin”.

Kansainvälisyys näkyy toimintasuunnitelmien avainalueissa 1990-luvun loppua kohti tultaessa yhä enemmän tällaisina kaupunkisuunnittelua eräänlaisen kansainvälisyyden vaatimuksen kautta määrittävinä tavoitteina, joiden taustalla hämmöttää strateginen kansainvälisyys. Toimintasuunnitelmien tehtäväkortteihin ja

¹ Toimintasuunnitelmat ovat hyvin harvoin viime aikoina palanneet lautakunnasta takaisin virastoon muutoksia varten. Aikaisemmin tämä oli paljon yleisempää. Erään suunnittelijan mukaan syynä tähän lienee se, että virkamiehiin ilmeisesti luotetaan lautakunnassa aikaisempaa enemmän.

edelleen suunnittelijoiden arkeen ne konkretisoituvat erilaisina kansainvälisen toiminnan parissa tapahtuvina hankkeina. Kyse ei siis tässä vaiheessa ole enää vain Helsingin fyysistä suunnittelua määrittävistä tavoitteenasetteluista, jotka aikaisemmin olivat tehtäväkorttien lähes ainoana sisältönä. Kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikön mukaan koko kaupungin ja samalla kaupunkisuunnittelun olemus onkin 1990-luvulla muuttunut:

Kaupunkisuunnittelijan tehtävänä on tiedottaa ja opettaa ihmisiä ymmärtämään mikä on kaupungin olemus, kaupungin merkitys, miten se toimii ja olla yhtenä tärkeänä keskustelukumppanina sekä asukkaille että poliitikoille että kaikille, jotka kaupungissa toimivat.

Kaupungin olemus on muuttunut entisestään nimenomaan kansainvälistymisen myötä. Erilaista ”seurustelutoimintaa” virastosta ja Helsingistä ulospäin on alettu harjoittaa ennen kaikkea Suomen liittyttyä Euroopan unioniin.

65

(Kaupungin olemus on muuttunut) koska tämä liittyminen Euroopan unioniin on tuonut meille kaikkennäköisiä velvoitteita tiedottaa kaupungin kehittämisestä ja seurustella Brysselin kanssa ja ulkomaalaisten kanssa.

Kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelmissa kansainvälisyys tulee strategiatasolla toimintasuunnitelmiakin paremmin esille. Tässä ei sinänsä liene mitään ihmeellistä, sillä esimerkiksi kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelman 1998–2003 pohjana ovat kaupunginvaltuuston hyväksymät kaupungin yhteisstrategiat, yleiskaava 1992, asunto-ohjelma 1998–2002, elinkeinopoliittinen ohjelma, ympäristönsuojelun tavoite- ja toimenpideohjelma 1994–1998, paikallisagenda 21 sekä Helsingin ehdotukset sisäasiainministeriön kaupunkipolitiikkatyöryhmän kaupunkiohjelmiksi.

Vuoden 1998 kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelmassa kansainvälisyys näkyikin erittäin selvästi nimenomaan tavoitteena vahvistaa Helsingin kaupungin asemaa kansainvälisillä kilpailukentillä, päämääränä ”kaupunkialueen taloudellinen ja yhteisöllinen menestys”. Kyse on siis viime kädessä kansainvälisestä kilpailukyvyistä. Eräs yleiskaavatoimiston suunnittelija katsoo kansainvälisen kilpailukyvyn korostamisen liittyvän Suomen ”avautumiseen”, joka tapahtui rautaesiripun romahtamisen myötä ja aikaansai prosessin, joka lopulta johti Suomen liittymiseen EU:n jäseneksi.

Miten strategiatason kansainvälisyys konkretisoituu kaavoitustyössä

66

Strategiatason kansainvälisyyden muotoilussa ovat haastattelemiemme joukosta mukana lähinnä virastopäällikkö, yleiskaavatoimiston päällikkö ja apulaiskaupunginjohtaja. Muille haastatelluille strategiat ovat kuitenkin useimmiten abstrakteja ja hämääriä. Vaikka muut suunnittelijat tietämättään toteuttaisivatkin strategioita erilaisten toiminnallisen tason ilmentymien kautta, ne eivät heidän omasta mielestään itse asiassa välity tai konkretisoidu heidän käytännön työhönsä lainkaan. Useiden kaavoittajien mielestä näin pitäisi kuitenkin tapahtua. Strategioiden kaivatessa konkretisoitumisessa ei kyse ole niinkään erilaisista esitelmistä ja seminaareista, vaan nimenomaan fyysisestä kaupunkisuunnittelusta, joka edelleen on viraston kaavoittajien mielestä heidän päätehtävänsä. Esimerkiksi strategioiden muotoilua ohjaavan kansainvälisen kilpailukyvyn merkitystä kaavoittajan käytännön työssä kuvataan seuraavasti:

Hirveen vähän meillä täällä, ainakaan työntekijätasolla semmosesta (kansainvälisestä kilpailukyvyistä) puhutaan. Mutta mun mielestä sen pitäisi olla merkittävä.

Kuulu strategikkojen ja muiden kuin yleiskaavatoimiston kaavoittajien välillä on selvä. Strategioiden ja todellisen kaavoitustyön välistä puuttuu haastattelujen perusteella niitä välittävä mekanismi. Erään toimistopäällikön mukaan kansainvälistä kilpailukykyä kyllä tarjotaan kaavoittajille erilaisissa tulevaisuusvisioissa, mutta ongelma on siinä, että pelkkä visio ei kelpaa kaupunkisuunnitteluksi:

Visio voidaan esittää ja onhan meillä tuolla käyvä jengiä, joka kertoo, että minkälainen on kiva kaupunki ja miten se pitäisi tehdä. Ja sitten kun tarttis tehdä jotain, niin silloin yritys loppuu siihen. Mä olen kuvannut yleiskaava 92:ta sillä tavalla, että mä joudun miettii, että missä on ongelma, eli itse asiassa missä on pihvi. Eli tehtiin kauhean upeita kehityskuvia eli visioita. Kerrottiin, mitkä on Helsingin vahvuuksia ja kuinka monta kilometriä ollaan Pietarista. Ja sitten oli tämmösiä, joissa kerrottiin, että tämä alue toteutetaan niinä ja niinä vuosina. Ja sitten kun miettii, että okei, että toi oli kiva ja sitten tuossa on aika yksityiskohtainen ohje, niin siinä välissä ei ole mitään.

Strategiatason kansainvälisyys on näin ollen monelle toimistopäällikölle pelkkää abstraktia retoriikkaa ja epämääräisiä iskusanoja – kuten esimerkiksi *gateway* –

jotka eivät loppujen lopuksi kosketa heidän työskentelyään lainkaan (ks. myös Schulman, Karvinen, Kanninen 1996, 34). Niillä kyllä myönnetään olevan eräänlainen imagonluontia palveleva tarkoitus, mutta se on vailla todellista pohjaa.

Sitten mä yritin kysellä, että mikä tämä on tämä gateway, ollaan siis portti jonnekin (...) Yritin kysyy, olisiko jossain semmoinen paperi, missä sanottaisiin, mitä tämä gateway tarkoittaa. Kukaan ei ainakaan siitä porukasta, joka on just näitä yleiskaavoittajia osannut heittää mulle semmoista paperia, jossa olisi sitten kerrottu, että mitä kaikkea meidän pitäisi tehdä, jotta me oltaisiin hyvä portti-alueen suunnittelijaporukka.

Eräänlaista äärimmäisyyttä tässä kannassa edustaa eräs projektipäällikkö, joka pitää tällaisia kansainvälisiä imagonluontistrategioita kerta kaikkiaan merkityksetöminä todellisen kaupunkisuunnittelun kannalta. Toisaalta hän ei niiden sitä edellytä olevankaan.

67

Se on niiden aktöörin omassa hatussa tapahtuvaa valemaailmaa.

Suunnittelijat kertovat kuitenkin, että he voivat itse hyödyntää tätä strategikkojen luomaa “valemaailmaa” omien suunnitelmiensa perusteluun. Esimerkiksi gateway-slogania voi varsin kätevästi käyttää eräänlaisen yleisen kiinnostuksen aikaansaamiseksi omille päämäärilleen. Suunnittelijoiden toiminnassa on näin ollen kyse pienessä mittakaavassa samantyyppisestä strategisesta toiminnasta, jota suuremmassa mittakaavassa nähdään erilaisissa kaupunkipoliittisissa ohjelmissa. Kaupunkipoliittisten ohjelmien tarkoituksena on usein pyrkiä lisäämään kaupungin attraktiivisuutta kansainvälisen huomion avulla.

Vaikka osa suunnittelijoista väittääkin, että strategiat eivät millään tavalla taustoita heidän todellista työskentelyään, suunnittelijat itsekin näin hyödyntävät strategiatason kansainvälisyyden tuotoksia, toisin sanoen erilaisia iskusanoja ja muita retorisia välineitä varsin ahkerasti. Kyse on siis hyvästä keinosta perustella omia tekemisiään. Tällaiset perustelu- ja huomionkiinnittämisstrategiat ovatkin erään kaavoittajan mukaan varsin tehokas keino kiinnittää kaupunkisuunnitelmat joihinkin “tuttuihin ja turvallisiin puitteisiin”.

Mutta jotenkin mulla on semmonen käsitys, että tänä päivänä kaupunkisuunnittelussa vaikutetaan enemmän tämmöillä mielikuvien luomisilla ja tällaisilla asioilla kuin tiedolla.

Myös strategioiden luomisessa itse mukana oleva virastopäällikkö kuvaa kansainvälisyyttä tai kansainvälistymistä eräänlaisena asiantuntijoiden ja eliitin “päätä-

huimaavan suurena retoriikkana”. Tämä suuri retoriikka täytyykin virastopäällikön mukaan muotoilla käsitteellisesti niin selkeästi, että kaikki ymmärtävät sen. Suuri retoriikka ei myöskään ole vailla todellista pohjaa ja se siirtyy myös suoranaisesti ja havaittavasti itse kaavoitukseen. Parhaimpana esimerkkinä tästä virastopäällikkö pitää Viikin tiedepuistoa, jolla sitten edelleen “perustellaan Helsingin mainiota olemassaoloa”.

Kaikessa tässä suurten strategioiden muokkaamisessa ja retoriikan haltuunoton kokonaisuudessa on kyse monimutkaisesta 1990-luvun aikana tapahtuneesta kansainvälistymisprosessista, joka on kohdannut helsinkiläisen kaupunkisuunnittelun mielenkiintoisella tavalla. Aiemmin prosessin tuloksena suunnittelun pohjana selvemmin ollut ”faktatieto” väistyy suunnittelun kentällä yhä ahkerammin muotoiltujen kaupunkipoliittisten imago- ja kilpailukykystrategioiden tieltä. Strategiat konkretisoituvat tiettyihin – eivät kaikkiin – kaupunkisuunnittelun hankkeisiin jonkinlaisen suurimmalle osalle kaavoittajista vieraan mekanismin kautta. Tuloksellisilla hankkeilla sitten edelleen todistetaan Helsingin elinvoimaisuutta ulospäin kansainvälisille toimijoille.

Yleiskaavatoimisto ja kansainvälisyys

Yleiskaavatoimiston kaavoittajien suhde strategiatason kansainvälisyyteen on toisenlainen kuin muiden kaavoittajien, laaditaanhan kansainvälisiä strategioita esimerkiksi yleiskaavojen ja kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelmien avulla juuri siellä. Nämä sekä toteuttavat strategiatason kansainvälisyyttä että ovat seurausta siitä. Yleiskaavatoimiston toimistopäällikön mukaan yleiskaavatyön tehtävänä onkin ”pitää kokonaisuus käsissä ja heijastaa sitä tulevaisuuden kutsumuksiin”. Yksityiskohtien muotoilu on kaupunkisuunnitteluorganisaatiossa hänen mukaansa aivan eri suunnittelijoiden tehtävä ja yleiskaavatoimiston kaavoittajat keskittyvät ajattelemaan kaavoitusta ja kaupunkisuunnittelua laaja-alaisesti ja pitemmällä tähtäyksellä kuin muut.

Kansainvälistymisstrategioiden tarpeellisuuden perusteluksi löytyy yleiskaavatoimiston näkökulmasta niiden helposti havaittavia konkretisoitumia. Esimerkiksi erään yleiskaavatoimistossa työskentelevän suunnittelijan mukaan strategioiden seuraukset ovat aivan selviä. Osoituksena konkreettisista hankkeista ovat esimerkiksi Helsinki–Vantaan lentoaseman kolmas kiitorata, Vuosaaren satamahanke ja helsinkiläisen infrastruktuurin hyvän toimivuuden jatkuva ylläpitäminen.

Kaupunkisuunnitteluvirasto markkinoimassa Japanissa

Kun strategiatason kansainvälisyyttä on 1990-luvun aikana toiminnallisen tason kautta pyritty konkretisoimaan, on tästä ollut seurauksena, että kaupungin ja tätä kautta myös kaupunkisuunnitteluviraston toiminnassa on korostunut kaupungin jatkuva esittäytyminen ulkomailla suorastaan markkinointihenkisesti. Kaupunkisuunnitteluvirastosta on pyritty tarmokkaasti rakentamaan yhteyksiä nimenomaan Japaniin. Erään toimistopäällikön mukaan tätä voidaan pitää osoituksena siitä, että lamavuosina kaupungin keskusjohdossa syntyi tarve etsiä uusia rahoituskanavia alueellisiin kehittämishankkeisiin ja kaupungin keskusjohto ilmeisesti katsoi, että varimmat rahoituskanavat löytyvät juuri Japanista.

Taustoja tällaiselle toiminnalle voidaan joidenkin haastateltujen mukaan haakea myös EU-jäsenyydestä, jonka myötä valtion ja kaupungin suhde on muuttunut ja kaupungeista on tullut itsenäisempiä toimijoita. Kärjistäen voidaan sanoa, että kaupungit ovat alkaneet harjoittaa omaa ulkomaankauppapolitiikkaansa, jonka puitteissa kaupungin keskusjohto yhdessä esimerkiksi yleiskaavatoimiston kanssa muotoilee pohjan markkinointistrategioille, joita kaupunkisuunnitteluviraston henkilökunta sitten osaltaan kansainvälisyyden toiminnallisen tason kautta toteuttaa.

Viraston yhteistyö Japanin kanssa onkin paisunut niin laajaksi, että esimerkiksi virastopäällikkö vietti vuonna 1997 Japanissa yli kaksi kuukautta ja osallistui yli kahteenkymmeneen seminaariin. Ainakin toiminnallisella tasolla yhteistyö Japanin kanssa näyttää tuottaneen hedelmää, sillä vuonna 1999 Sendain kaupunki esittäytyi Helsingissä ja Sendaista haluttiin virastopäällikön mukaan myös suora lentoyhteys Helsinkiin.

69

EU-jäsenyyden vaikutukset kaupunkisuunnitteluun

EU-jäsenyyden vaikutukset helsinkiläiseen kaupunkisuunnitteluun ovat mielenkiintoisia. Vaikka Suomen EU-jäsenyys on useiden kaavoittajien mukaan selvästi lisännyt toiminnallisen tason suhteita, varsinaiseen fyysiseen kaavoitukseen se näyttää vaikuttaneen hyvin vähän. EU ja sen lainsäädäntö ei itse asiassa kaupunkisuunnittelulautakunnan, apulaiskaupunginjohtajan ja monen kaavoittajan mukaan ole vaikuttanut suunnitteluun oikeastaan lainkaan.

No en mä nyt oikein ole huomannut sitä (EU:ta). Kyllä se EU:kin jossain vilahtaa, mutta ei se kyllä ainakaan vielä ole vaikuttanut.

No, en tiedä, onko se (EU) nyt niin paljon kerinnyt vielä itse suunnitteluun vaikuttamaan.

Ei se (EU) mun työhön ole mitenkään vaikuttanut. Yksi semmonen kansainvälinen kutsukilpailu pidettiin, mutta se ei EU:sta mitenkään johtunut.

Useiden kaavoittajien mukaan EU:n vaikutus näkyy lähinnä toteuttamispuolella siten, että suuret hankkeet kilpailutetaan EU-lainsäädännön mukaisesti kaikissa EU:n jäsenvaltioissa. Tämäkin saattaa tiukasti kaavoittajien näkökulmasta katsoen olla täysin merkityksetöntä, sillä hankkeiden toteutuksen ei periaatteessa tarvitse koskettaa kaavoittajaa millään tavalla.

Mutta eihän se meitä (koske) tavallaan, me suunnitellaan ja toiset toteuttaa.

70

Apulaiskaupunginjohtajan mukaan EU:n vaikutus suoranaisiin fyysisiin ratkaisuihin on näkynyt lähinnä kaupungin ulkoisen pintailmeen kohentamisena. Käytännössä tämä näkyy puistojen ja katuojen kunnostamisena Suomen EU-puheenjohtajakautta ja kulttuuripääkaupunkihanketta silmälläpitäen. Vuosi 2000 olikin ikään kuin rajapyykki monelle kaupungin kunnostushankkeelle.

EU:n kautta kaupungin toimintaan on joidenkin kaavoittajien mukaan tullut myös niin sanottu kumppanuusperiaate, jonka puitteissa kaupungin eri toimijoita, asukkaat mukaan lukien yritetään aktivoida kaupungin toimintaan mukaan. Kumppanuusperiaatetta pyritään Helsingissä toteuttamaan muun muassa erityisessä lähiöprojektissa, jonka seurauksena tiettyjen lähiöiden asukkaat osallistuvat omien asuinalueidensa perusparannukseen ja julkisivujen kunnostukseen.

Kun siirrytään kaupunkisuunnittelun lainsäädännöllisestä ohjaamisesta tarkastelemaan EU:n lainsäädännön vaikutuksia suunnitteluun hieman toisesta näkökulmasta, haastatteluista nousee esiin eräs mielenkiintoinen EU-jäsenyyden aikaansaama tekijä, jolla selkeästi on vaikutusta myös varsinaiseen kaavoitusprosessiin, lähinnä sitä hidastavasti. Kyse on joistakin EU-lainsäädännön direktiiveistä, joita on joidenkin kaavoittajien mukaan asukas- ja ympäristöliikkeissä opittu taitavasti käyttämään hyväksi. Kaavoittajat kokevat ikävänä sen, että tiettyjä direktiivejä ja asetuksia on näiden liikkeiden parissa alettu käyttää valitustienä kaupunkisuunnitteluvirastossa meneillään olevia hankkeita vastaan.

Kaupunkisuunnitteluviraston suunnitelmat ovatkin kaavoittajien mukaan yhä useammin alkaneet kulkea ”Brysselin kautta”, ja Suomen hallitus joutuu ottamaan kantaa siihen, voidaanko jokin hanke toteuttaa, toisin sanoen onko se esimerkiksi lintujensuojeludirektiivin vastainen. Kaupunkisuunnitteluvirasto taas joutuu omasta puolestaan jatkuvasti perustelevaan miksi sen suunnitelmat eivät viraston näkökulmasta sodi kyseistä direktiiviä vastaan. Kaikkine selvityksineen ja lisäselvityksineen

valitusprosessi saattaa venyä hyvinkin pitkäksi ja tämä koetaan viraston kaavoittajien piirissä usein erittäin turhauttavaksi. Tulevaisuuden haasteeksi kaupunkisuunnitteluvirastolle näyttääkin muodostuvan, miten organisaatio oppii sopeutumaan EU:n mukanaan tuomiin ”realiteetteihin”, joita muun muassa tiukentuneet ympäristölait edustavat.

Yhteenvetona EU:n yleisistä vaikutuksista kaupunkisuunnitteluun näiden haastattelujen perusteella voidaan todeta, että strategiatasolla EU:n vaikutus suunnitteluun on selvää, mutta itse tekniseen suunnitteluun ja pienemmässä mittakaavassa kuin yleiskaavassa tapahtuvien kaavoituksellisten päämäärien asetteluun se vaikuttaa hyvin vähän. EU:n lainsäädäntöä hyväksi käyttäen voidaan kuitenkin tiettyjen tahojen, lähinnä erilaisten ”protestiliikkeiden” toimesta vaikuttaa itse kaavoitusprosessin menettelytapoihin. Kyseeseen tulee tällöin lähinnä erilaisten yksittäisten hankkeiden hidastaminen valittamalla niistä EU:n valituselimiin sen lainsäädännön tarjoamien valitusreittien avulla.

V Elinkeinoelämän uusi merkittävyys

72

Elinkeinoelämän ohjaavuus ja yritysystävällisyyden vaatimus

Useista haastatteluista nousee selvästi esiin viitteitä, joiden mukaan elinkeinoelämä on 1990-luvun aikana saanut aikaisempaa suuremman otteen helsinkiläisestä kaupunkisuunnittelusta. Ilmiö on kaksitasoinen. Toisen tason muodostavat havainnot, joiden mukaan kaupunkisuunnittelussa ja kaavoituksessa on tapahtunut eräänlainen painopisteen muutos suunnittelun julkisesta ohjautuvuudesta yksityiseen suuntaan (ks. myös Jauhiainen 1995, 279–283). Taustalla on ajatus siitä, että Suomessa 1990-luvulla koetun taloudellisen laman seurannaisvaikutuksena yksityiset intressitahot ohjailevat helsinkiläistä suunnittelua aikaisempaa enemmän ja niiden painoarvo on näin ollen suunnittelussa kasvanut.

Toinen taso on yleisempi. Elinkeinoelämä on aina vaikuttanut kaupunkisuunnitteluun. Elinkeinoelämän tarpeet on jo lain mukaan otettava kaavoituksessa tietyillä tavoilla huomioon. Yrityksille on luotava toimintaedellytyksiä esimerkiksi tekemällä niille tilavarauksia ja suunnitteleamalla liikenneyhteydet niiden oletettuja intressejä vastaaviksi jo yleiskaavavaiheessa. Yleiskaavatoimiston päällikön mukaan yksi suunnittelun tehtävistä on luoda edellytyksiä uusien työpaikkojen syntymiselle, ja strateginen suunnittelu muotoutui laman ja kasvaneen työttömyyden seurauksena hyvin voimakkaasti elinkeinoelämän tarpeita vastaavaksi. Yleiskaavoituksen taustalla on koko ajan myös kaupungin elinkeinopoliittinen ohjelma, joka omalta osaltaan korostaa voimakkaasti elinkeinoelämän huomioonottamista. Kaavoittajiin on 1990-luvun aikana kohdistettu eräänlainen “yritysystävällisyyden vaatimus”.

Mitä suunnittelijat tarkoittavat puhuessaan elinkeinoelämän painoarvon kasvusta

Laajasti ottaen elinkeinoelämällä voidaan tarkoittaa mitä tahansa taloudellista toimintaa, jota Helsingissä on aina ollut, joka luo ja on aina luonut omalta osaltaan lähtökohtia kaupunkisuunnittelulle. Silti osa kaavoittajista puhuu elinkeinoelämän painoarvon nousemisesta tavalla, joka viittaa siihen, että sitä on viime aikoina tapahtunut Helsingissä aivan erityisesti. Kyse ei tässä yhteydessä ole vain taloudellisesta toiminnasta suurena abstraktina käsitteenä, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Toisaalta kyse ei myöskään ole vain suurista yrityksistä, joiden ehdoilla kaupunkisuunnittelun kentällä toimittaisiin jotenkin ennennäkemättömällä tavalla ja joiden määräävyys kaupunkisuunnittelun kentällä olisi saanut epätavallisia mittasuhteita.

Kaupunkisuunnittelijoiden käsitykset elinkeinoelämän painoarvon noususta liittyvät siihen monimutkaiseen kokonaisuuteen, jonka muodostavat 1990-luvun alun taloudellinen lama sekä kaupungin poliittisen johdon toimet laman seurausten estämiseksi. Kokonaisuuteen on liitettävä vielä kiinteistöviraston uusi rooli kaupungin maan myyjänä. Tähän vaikutusyhteyksien kenttään liittyvät vielä niin sanotut tietointensiiviset yritykset, joiden toimintoja kaupunki on pystynyt säätelemään kaikkein vähiten ja joihin sillä ”on vähiten kosketuspintaa”.

Kyse on erään haastatellun mukaan käytännössä lähinnä siitä, että kaupungin korkein johto, ennen kaikkea talousromahduksen alkaessa ohjaksissa ollut Erkki Tuomioja (sd.) ja hänen jälkeensä kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta vastaavaksi apulaiskaupunginjohtajaksi noussut Pekka Korpinen (sd.) huolestuivat Helsingin kasvavasta työttömyydestä. He pyrkivät elvyttämään Helsingin taloutta tukemalla kasvusektoreiden yrityksiä ”runnomalla” muutaman projektin läpi ”hieman tavanomaisesta poikkeavalla tavalla”, koska katsoivat työllisyyden hoidon vakiintuneiden toimintatapojen noudattamista tärkeämmäksi tavoitteeksi. Seurauksena tästä oli, että niin hankkeiden käynnistämisaloitteiden kuin toteutuksenkin painopiste siirtyi Helsingissä kaupungin johdon myötävaikutuksella aikaisempaa enemmän kaupungilta yksityiselle sektorille. Toinen haastateltu kuvaa muutosta näin:

Ennen olisi ilman muuta rakennettu joku Harkimon halli kaupungin toimesta. Nyt se nähtiin, että oli hyvä, että löytyi tällöinen Harkimo, joka sen tekee.

Joidenkin haastateltujen mielestä laman myötä kaupungin rakentumisessa tapahtunut painopisteen muutos julkisesta yksityiseen suuntaan on näkynyt selvästi myös kaupunkisuunnittelussa. Kaavoitukseen vaikutukset heijastuvat ennen kaikkea si-

ten, että kasvusektoreiden yritykset tekevät sopimuksia kaupungin poliittisen johdon kanssa kaavoittajien ”juostessa perässä pyrkien tekemään parhaansa, jotta prosessi edes jollakin tavalla toteutuisi oikeudenmukaisesti ja olisi lopputulokseltaan siedettävä”. Toisin sanoen osa kaavoittajista näkee asian siten, että kaupunkisuunnitteluvirasto kaavoittajineen on ikään kuin pelattu ulos itse kaavoitusprosessin valmisteluvaiheesta ja siitä on tullut eräänlainen lopputoteutusorganisaatio.

Sopimuksilla kaavoittajat viittaavat tässä yhteydessä tapahtuvaan kiinteistöviraston käytäntöön solmia kaupunginkanslian myötävaikutuksella “esisopimuksia” joidenkin yritysten kanssa. Taustalla ovat kaupunginkanslian tavoitteet saada yritykset elinkeinopoliittisista syistä asettumaan tai vaikkapa rakentamaan uusi pääkonttorinsa juuri Helsinkiin. Esisopimuksessa kaupunki sopii yrityksen kanssa siitä, että yrityksen miellyttäväksi tai sopivaksi katsoma tontti luovutetaan sen käyttöön, mikäli asemakaava myöhemmin saa lainvoiman. Kun esisopimus on tehty, on kaavoittajien hyvin vaikea enää jälkikäteen kaavoittaa aluetta siten, että se tapahtuisi esisopimuksissa sovittujen ehtojen vastaisesti.

Trendi on vaihtunut, tai tämä muoti, tämä yhteiskunnallinen näkemys ja kaupunkisuunnittelun näkemys ja koko talouselämä ja kaikki, että ei se olekaan enää yleiskaava, joka sanelee missä rakennetaan, vaan karkeimpana esimerkkinä nyt suunnilleen, että Sanomatalo tuli siihen, mihin se joittenkin herrojen sopimuksella tuli.

Kaupunkisuunnitteluviraston päällikön mukaan kaavoituksesta on tullut eräänlainen ”kamreeritoimi”, koska kiinteistövirastolle on asetettu vuosittaiset tavoitteet myydä kaupungin tontteja tietyllä summalla. Kaavoituksen luonne on muuttunut sellaiseksi, että kaupunkisuunnitteluvirastossa täytyy kaavoittaa nimenomaan sellaisia tontteja, joille syntyy kysyntää ja jotka kiinteistövirasto siten saa kaupaksi:

Niin nyt alkaakin tämä budjettitoimen kiinnostus herätä entistä vahvemmin tähän hommaan ja nämä jäljellä olevat maat, niitä jaellaan sitten, omaisuutta myydään, tätä yhteistä niin kuin veljet tuolla Venäjällä. Tämä oli vähän pahasti sanottu.

Vastakkaisia näkemyksiä

Vaikka ajatukset elinkeinoelämän kaavoitusta ohjaavan merkityksen lisääntymisestä saattavat edellä mainittujen syiden pohjalta tuntua perustelluilta, on joidenkin suunnittelijoiden mielestä tällaisesta turha puhua, koska elinkeinoelämä on aina esittänyt tarpeitaan ja mitään merkittävää suunnittelukentällä kokonaisuuteen vai-

kuttavaa muutosta ei itse asiassa ole tapahtunut. Erityisesti yleiskaavatoimistossa tilanne nähdään käytännössä pikemminkin päinvastaisena. Kaavoitusorganisaatio on muuttunut ikään kuin herkemmäksi vastustamaan kaikkein ”röyhkeimpiä” yritysten vaatimuksia. Kun aikaisemmin saatettiin esittää, että esimerkiksi johonkin puistoon pitäisi sijoittaa vaikkapa IBM:n tai Koneen pääkonttori, ei tällaista enää nykyään tapahdu.

Jonkinasteisia elinkeinoelämän aiheuttamia kaavoituskäytäntöihin vaikuttavia muutoksia on saattanut tapahtua, mutta ne näkyvät lähinnä siten, että kaavoituksen on hieman aikaisempaa vaikeampi varautua elinkeinoelämän tarpeiden ennakointiin, koska elinkeinoelämän eri toimialojen kehitystä on nyky maailmassa huomattavasti aikaisempaa vaikeampi ennustaa. Tämä saattaa johtaa siihen, että ”akuuteista” tonteista tulee aika ajoin pulaa, mutta vaikeuksia ei tästä kuitenkaan koidu niinkään kaupunkisuunnitteluvirastolle ja sen kaavoittajille kuin kaupungin muille hallintokunnille. Tätä ei ainakaan haastatellun tutkijan mukaan kaupunkisuunnitteluvirastossa nähdä kovinkaan ongelmallisena asiana. Eräät kaupunkisuunnitteluviraston kaavoittajista näkevät asian kuitenkin toisin.

Yksi suunnittelijoista pitää varsin epäuskottavana, että kaupungin ja yritysten välillä säännönmukaisesti tehtäisiin tonttikauppojen suhteen erityisiä työpaikkojen tuottamiseen sidottuja sopimuksia, vaikka sellaista joskus väitetäänkin. Mikäli tällaisia sopimuksia Helsingissä kuitenkin tehdään, niiden tekijänä olisi lähinnä tontteja kauppaava kiinteistövirasto. Mahdollisten sopimusten seuraukset saattavat suunnittelijan mukaan olla hyvin ennakoimattomia. Jos sellaisia Helsingissä tehdään, se on varsin kyseenalainen käytäntö. Tilanne saattaisi pahimmillaan kehittyä sellaiseksi kuin Tampereella, jossa komeita sopimuksia työpaikoista tehnyt Tampella meni konkurssiin heti sopimusten teon jälkeen (ks. myös Hankonen 1994b, 95-115).

”Antikapitalistinen ilmapiiri” ja yksityistämisen pelko

Vaikka osa haastatelluista ei näe nykytilanteelle mitenkään ominaisena sitä, että elinkeinoelämän ote kaavoituksen ohjaksista olisi tiukentunut, haastatelluista nousee selvästi esille, että suuri osa viraston kaavoittajista näkee monenlaisten yksityisten intressipiirien otteen kaupungin rakentumisesta voimistuneen. Eräät kokevat tämän suoranaishana uhkana. Virastopäällikkö puhuu koko moraali-ilmaston muuttumisesta, mikä näkyy hyvinvointiyhteiskunnan alasajona ja yhteiskunnan muuttumisena kaikilla tavoin sallivammaksi. Sallivuus taas heijastuu myös kaupunkisuunnitteluun lisääntyneenä kaupallisuutena ja siten, että yksityisten intressipiiriin annetaan herkästi toteuttaa omat ideansa.

Kaikennäköistä vipeltäjää liikkuu näissä asioissa, koska näissä on yleensä isot intressit kysymyksessä.

Jotkut kaavoittajista näkevät helsinkiläisen suunnitteluilmapiirin selvästi ”oikeistolaistuneen”. Oikeistolaistumista pidetään yleismaailmallisena ilmiönä ja se alkoi vaikuttaa Euroopan suunnittelusysteemeihin jo Thatcherin pääministerikauden aikana. Tilanne on Helsingissä kuitenkin muokkautunut Iso-Britanniaa monimutkaisemmalla tavalla, sillä Helsingissä oikeistolaistuminen on realisoitunut ikään kuin mutkan kautta. Paradoksaalisesti 1980-90-luvun kaupungin poliittisen johdon oikeistolaisinta siipeä, ”kokoomuksen äärilaitaa” edustava ylipormestari Raimo Ilaskivi kannatti markkinavoimien vapauttamista juuri asuntopolitiikassa kaikkein vähiten. Nimenomaan sosiaalidemokraatit Erkki Tuomioja ja Pekka Korpinen taas ovat kyseenalaistaneet vanhaa systemaattista suunnittelua ja ovat olleet alttiimpia markkinavoimien vapauttamiselle.

76

Suunnittelijoiden käsityksiä ilmapiirin oikeistolaistumisesta ja elinkeinoelämän painoarvon kasvusta voidaan peilata myös heidän taustoihinsa. Kaupunkisuunnitteluviraston kaavoittajien haastatteluista ilmenee selvästi, miten virastossa, ainakin osan sen kaavoittajien keskuudessa leijaillee eräänlainen ”vasemmistolainen” ilmapiiri, joka juontaa juurensa aina 1960- ja -70-luvuille asti. Tässä tutkimuksessa on aiemmin viitattu sosiaaliseen suuntautuneeseen kaupunkisuunnitteluun (ks. luku II). 1960–70-luvun taitteessa virastoon rekrytoituneiden arkkitehtien keskuudessa vaikutti haastattelujen perusteella hyvin voimakkaasti ihanne eräänlaisesta kaikki huomioon ottavasta yhteiskunnasta, jota he tulivat virastoon työnsä kautta toteuttamaan. Kyse oli siis hyvin vasemmistolaisista tavoitteista, jotka eivät vieläkään ole kaavoittajien keskuudesta karisseet, onhan suuri osa virastossa työskentelevistä kaavoittajista edelleen samoja kuin pari- kolmekymmentä vuotta sitten. Jotkut kaavoittajista tunnustautuvatkin ajattelutavoiltaan edelleen avoimen vasemmistolaisiksi:

No me oltiin vasemmistolaisia, yhteiskunnallisia, yhteiskunnallisen päätöksen siivittämiä (...) Niin meille oli aika tärkeää miettiä oikeudenmukaisuutta, siis tämmöstä egaliteettia. Siis tämmöstä vasemmistolaista, selvästi vasemmistolaista pyrkimystä tuottaa hyvää arkkitehtuuria niille, jotka tarvitsee ympäristöä muutenkin.

Haastattelija: *Onko tämä jotenkin karissut tämä yhteiskunnallisuus-aspekti?*

Haastateltava: *Ei.*

Haastattelija: *Että se on edelleen?*

Haastateltava: *Joo.*

Apulaiskaupunginjohtajan mukaan suunnittelussa on edelleen havaittavissa “anti-kapitalistista ilmapiiriä”, jonka taustalla ovat 1970-luvulla yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa suosioon nousseet valtiomonopolistisen kapitalismin teoriat. Hän pitää teorioiden vaikutusta suunnittelukoneistoon niin voimakkaana, että Helsinkiin syntyi yleinen elinkeinoelämälle vihamielinen ajattelutapa, jonka päällimmäisenä tarkoituksena oli juuri vaikeuttaa elinkeinotoimintaa. Taustalla oli ajatus siitä, että kaikki mikä on elinkeinoelämälle hyväksi on julkiselle sektorille pahaksi. Apulaiskaupunginjohtajan mukaan tällaisen ilmapiirin ansiosta Helsingistä saatiin 1970-luvulla karkotettua lukuisia yrityksiä naapurikuntiin.

Nykyään suunnittelijoiden ajatusten taustalla tuskin ovat vain valtiomonopolistisen kapitalismin teoriat. Syynä yhteiskunnan liberalisoitumisen ja privatisoitumisen peloille saattaa olla useitakin eri tekijöitä, jotka tulevat esiin useissa suunnittelun eri aspekteissa. Etenkin kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja mutta myös osa kaavoittajista näkevät kaupunkisuunnitteluviraston ja -lautakunnan muodostaman kokonaisuuden selvästi eräänlaiseksi vastalinnakkeeksi kiinteistöbisnekselle ja markkinavoimien vapaalle toiminnalle. Kaupungin kiinteistöpuoli virastoineen ja lautakuntineen nähdään tahona, jonka tehtävänä on saada kaupungin tontit tuottamaan mahdollisimman hyvin. Eräänä kaupunkisuunnitteluviraston ja -lautakunnan yhteisistä tehtävistä onkin pysyttäytyä vapaana tällaisista näkökohdista ja toimia ikään kuin vastavoimana liialliselle tuloshakuisuudelle. Kaupunkisuunnittelupuolen tehtävänä on tuottaa nimenomaan ”hyvää kaupunkia”.

Osa kaavoittajista taas selvästi pelkää hyvin toimivan helsinkiläisen suunnittelujärjestelmän hajottamista, joka voisi pahimmassa tapauksessa tarkoittaa esimerkiksi kiinteistöviraston ja kaupunkisuunnitteluviraston yhdistämistä ja tätä kautta suunnittelun läpinäkyvyyden hävittämistä. Kaikki yksityistämistä pelkäävät kaavoittajat eivät kuitenkaan suunnittelujärjestelmän purkamisesta ole kovin huolissaan, sillä järjestelmän jäykkyydessä nähdään samalla olevan voimaa.

Haastattelija: *Missä vaiheessa tämä nyt sitten on tämä tilanne, että onnistuuko se suunnittelun purkaminen?*

Haastateltava: *No, ei. Ei onnistu. Siitä syystä, että kunta on niin tavattoman jäykkä, niin kuin mä sanoin. Niin siinä on voima ja heikkous. Heikkous on ilmeinen, mutta voima on myöskin siinä, että se kunta on semmonen laiva, joka menee eteenpäin ja semmosen kurssin kääntäminen on aika hankalaa.*

Joillakin haastatelluilla pelkojen ja uhkakuvien taustalla ovat hyvin yleisesti eräänlainen taloudellis-teknisten seikkojen ylivalta ja sosiaalisten seikkojen, hyvinvoinnin sekä kulttuuriseikkojen jääminen taka-alalle kenenkään niistä välittämättä.

Taloudellis–teknisten seikkojen ylivalta näyttäytyy kaupunkisuunnittelussa siten, että markkinavoimien jyllätessä vapaasti rakennettu ympäristö muuttaa muotoaan turhan radikaalisti. Kyse voi tällöin olla yritysten rakentamien massiivisten rakennusten aiheuttamasta helsinkiläisen horisontaalisen mittakaavan murtumisesta tai ahneudella tehtyjen tonttikauppojen aiheuttamista vanhojen, kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten purkamisista.

Laman pysyviä vaikutuksia – onko mikään muuttunut?

78

1990-luvun alun taloudellinen lama sai aikaan radikaalin romahduksen koko rakennusalalla, mikä heijastui suoraan kaavoitustarpeeseen ja johti samalla prosessiin, jonka myötä yrityksiä suorastaan houkuteltiin eräänlaisin esisopimuksin rakentamaan Helsinkiin. Vaikka joitakin toimistotaloja ”herrojen sopimuksilla” Helsinkiin nousikin, saattoi lama toisaalta jopa estää varsinaisen *neuvottelukaavoituksen* läpimurron. Jos 1990-luvun alun talousromahdusta ei olisi tullut, Helsingissä olisi ainakin erään kaavoittajan mukaan avoimesti alettu keskustella siirtymisestä järjestelmään, jossa kaupungin kaavoitusmonopolia olisi purettu ja hajautettu sitä yksityiselle sektorille.

Eräs haastateltu kertoo ennen lamaa käydyistä neuvotteluista, joissa vakavissaan keskusteltiin esimerkiksi Mannerheimintien ja Aleksanterinkadun alittavien tunneleiden kaavoituksen siirtämisestä kokonaan yksityisille tahoille.

Esimerkiksi keskustan Mannerheimintien, Aleksin alta meneviä tunneleita jo yksityiset tahot tarjosivat, että he tekisivät, jos he sitten saa sinne liikkeitä ja rahastaa.

Hankkeet kuitenkin kaatuivat tai ainakin lykkääntyivät, ja samalla katkesi myös koko neuvottelukaavoitukseen siirtymisen prosessi. Helsingissä palattiinkin haastatellun mukaan juuri *laman aikana* takaisin parempaan ja rauhallisempaan kuntavetoiseen systeemiin.

Laman aiheuttamat elinkeinoelämän vaikutukset ja sen ”painoarvossa” tapahtuneet muutokset kaupunkisuunnittelun kentällä näyttävätkin ehkä loppujen lopuksi vain poikkeuksellisissa olosuhteissa toteutetuissa yksittäisissä hankkeissa, jotka myös saivat poikkeuksellisen paljon huomiota osakseen. Niiden huomioarvo korostui, koska niissä niin näkyvästi poikettiin aiemmin totutuista toimintatavoista. Tällainen näkökulma korostuu ainakin kaupunginkansliassa, sillä apulaiskaupun-

ginjohtajan mukaan tilanne tällä tasolla on kaupunkisuunnittelussa laman väistyttyä palautunut ennalleen. Kokonaisuuden kannalta kyse ei ehkä ollutkaan koko kaavoituspolitiikassa tapahtuneesta radikaalista ja pysyvästä muutoksesta. Tämän osoittaa apulaiskaupunginjohtajan mukaan esimerkiksi se, että tonttien varaukset vie-dään aina tärkeimmissä kohteissa kaupunginhallitukseen. Kaupunginhallitus taas katsoo apulaiskaupunginjohtajan mukaan nimenomaan koko kaupungin etua, eikä jonkin yksittäisen rootelin eli hallinnonalan, esimerkiksi kiinteistöpuolen tai jonkin yrityksen etua. Toisaalta apulaiskaupunginjohtajan mukaan kaavoituksessa on tapahtumassa myös radikaalimpia muutoksia, jotka näkyvät siten, että koko kaupunkisuunnitteluorganisaatio on menossa suuntaan, jossa kaupunkisuunnitteluvirastosta on tulossa eräänlainen tilaajaorganisaatio.

Haastattelija: *Miten toi kaupunkisuunnitteluvirasto teidän mielestänne toimii?*

Haastateltava: *Noo, se on vähän raskas tämän kokonaisvaltaisen suunnittelun näkökulman takia, mutta on se tässä vuosien mittaan hiukan keventynyt ja sehän on menossa kohti tilaajaorganisaatiota niin, että yksityiset suunnittelutoimistot tekevät sen raat'än työn näiden tilauksesta. Mutta vielä se on semmonen puoliväli, että siellä sekä piirretään että käytetään konsultteja.*

79

Kaupunkisuunnittelun eri toimijoiden näkemykset kaupunkisuunnittelun eritasoisista yhteyksistä elinkeinoelämän ohjaavuuteen muokkautuvat haastatteluis-sa näin ollen monimutkaiseksi kokonaisuudeksi, joka on kytköksissä koko maailmantalouden kehitykseen. Tämä kokonaisuus törmäsi 1990-luvun alun talouslaman kautta aivan erityisellä tavalla helsinkiläiseen kaupunkisuunnitteluun. Tilanne voidaan nähdä kaksitasoisena. Toisen tasoista muodostaa yritysystävällisyyden vaatimus ja toisen tason 1990-luvulla tapahtunut vähittäinen kaavoituksen yksityistämisprosessi. Tämän monimutkaisen kehityksen sisällä tietyt yksittäiset tekijät saavat toisilla haastatelluilla suuremman painoarvon kuin toisilla. Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan vielä eräitä kaavoittajien tuntemusten taustalla olevia yksittäisiä tekijöitä.

Kiinteistöviraston rooli kaupunkisuunnittelussa on muuttunut

Vaikka tilanne kaavoituksen privatisoitumisen suhteen saattaa talouskasvun myötä olla rauhoittunut, joidenkin kaavoittajien tuntemukset elinkeinoelämän painoarvon kasvusta voivat heijastella myös suuremmin sitä, että nimenomaan kiinteistöviras-

ton rooli kaupunkisuunnittelun kentällä on viime aikoina korostunut. Kaavoittajien mielestä on aivan selvää, että kiinteistöviraston ja kiinteistölautakunnan toimet vaikuttavat helsinkiläiseen kaupunkisuunnitteluun aivan uudella tavalla. Kiinteistötoimi sai laman myötä tonttien myymistä koskevat vuosittaiset myyntitavoitteensa, jotka ovat edelleen voimassa ja vieläpä siten, että rahaa kaupungin kassaan on saatava myymällä tontteja vuosi vuodelta enemmän. Aikaisemmin oli Helsingissä totuttu siihen, että kaupungin tontteja luovutetaan rakennuskäyttöön lähinnä vuokraamalla.

Nyt, kun kiinteistövirasto myy tontteja suoraan rakennuttajille, tämä johtaa erään haastattelun mukaan siihen, että rakennuttajat saavat ilman kaupungin ohjausta rakentaa melkein niin kuin haluavat ja samalla periä tonteista sellaisen hinnan kuin haluavat. Samalla ainakin kantakaupungissa on käytännössä luovuttu niin sanotusta HITAS-ohjauksesta. Tämä on joidenkin kaupunkisuunnitteluviraston kaavoittajien mukaan ”suuri ja pysyvä politiikan muutos”, joka heijastuu koko suunnitteluprosessiin siten, että kiinteistöviraston edustamien näkökulmien painoarvo on kaupunkisuunnitteluviraston kustannuksella kauttaaltaan kasvanut.

Varsinaisen kaavoitusprosessin käytännöissä kiinteistöviraston kasvanut rooli näkyy esimerkiksi siten, että siellä pyritään joidenkin kaavoittajien mukaan ”vähän ottamaan kaavoittajan kynää käteen” antamalla kannanottoja ja ehdotuksia sellaisilla suunnittelun alueilla, jotka selvästi kuuluisivat nimenomaan kaupunkisuunnitteluviraston ja sen kaavoittajien vastuualueeseen. Kiinteistövirasto nähdäänkin kaavoittajien keskuudessa yleisesti tahoksi, joka pyrkii selvästi vaikuttamaan asioihin yli oman toimialansa. Osalle kaavoittajista tämä näyttäytyy vain normaalina hallintokuntien välisenä reviirokamppailuna, mutta osa kokee sen selvästi uhkana koko kaavoitusprosessille. Mikäli kiinteistöviraston tavoitteille annetaan liikaa periksi, lipeää kokonaisuuden hallinta kaupunkisuunnitteluviraston käsistä ja tilanne muuttuu pahimmillaan sellaiseksi, missä ”sanomataloja nousee kaupunkiin kuin sieninä sateella”.

Kaupunginjohtajat vaikuttavat

Oma osansa eräiden kaavoittajien tuntemuksiin elinkeinoelämän ohjaavuuden kasvusta on varmasti myös sillä, minkälaisina kaupungin poliittisen johdon toimet heidän silmissään nähdään. Paljolti on kyse siitä, keitä kaupungin johdossa ”sattu” kullakin hetkellä olemaan. Laajemmin ajatellen kyse on tietysti kaupunkilaisten äänestyspäätöksillään kaupunkiin aikaansaamista poliittisista voimasuhteista, mutta on selvää, että kaupunkisuunnittelu on tässä suhteessa pitkälle myös henkilöitynyttä.

Osa 1990-luvun kaupunginjohtajista ja apulaiskaupunginjohtajista näyttäytyvät joillekin kaavoittajista kaupunkisuunnittelun kentällä selvästi jonkinlaisina passiivisina virkamiehinä, mutta erityisesti nykyinen kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta vastaava apulaiskaupunginjohtaja herättää useimmilla haastatelluilla kaavoittajilla mielikuvaa henkilöstä, joka toimillaan on muuttanut helsinkiläistä kaupunkisuunnittelua erityisen paljon, eikä vähiten juuri elinkeinoelämän ohjaavuuden suhteen.

Täällä on nyt pönteviä kaupunginjohtajia, joilla on voimakkaat omat intressit ja omat näkemykset, joita ei erityisemmin kiinnosta, mitä kenttä ajattelee tai tekee. Sen olette varmaan lehdistä nähneet, joten tämä ei ole mun yksityinen arveluni ollenkaan.

Ehkä se balanssi on nyt niin, että se on vähän siirtynyt tänne Korpinen suuntaan, siis verrattuna Ilaskivi–Tuomioja-asetelmasta, niin Siitos-Korpinen, siinä Korpisella on selvästi enemmän sanottavaa. Ja se on varmaan ihan järkevää. Ei ylipormestarin tarvitse mennä niille sektoreille välttämättä. Sitä varten apulaiskaupunginjohtajat on sinne hommiin otettu.

81

Lautakunnan sidokset elinkeinoelämään ovat poistuneet

Päinvastoin kuin jotkut kaupunginjohtajista, nykyinen kaupunkisuunnittelulautakunta taas nähdään kaavoittajien keskuudessa yleisesti tahoksi, joka on 1990-luvun aikana ikään kuin irrottautunut talouselämän määräysvallasta. Se on vapautunut taloudellisista sidosryhmistä, ja kaavoittajien työskentely lautakunnan kanssa on myös muuttunut huomattavasti avoimemmaksi. Erityisesti Ylermi Rungon puheenjohtajakauden aikainen lautakunta (1968–1992) mainitaan useassa haastattelussa tahona, jolla oli peittelemättä suorat kytkökset talouselämään. Koska Rungon aikaisessa kaupunkisuunnittelulautakunnassa oli Elannon edustamalla liikeryhmittymällä lähes ”automaattisesti” puheenjohtajan paikka ja eräillä rakennusliikkeillä taas jäsenten paikkoja, oli seurauksena kabinettisopimuksia, jotka suoraan vaikuttivat myös kaavoittajien käytännön työhön.

Ylermi Rungon aikana, no te voitte kuvitella, niin siellä istu, siis rakennusliikkeiden toimitusjohtajat ja semmoset totiset herrat siellä jakamassa tontteja ja oikeutta. Siellä polvet tutisi joka esittelijällä, meillä jokaisella.

Kun suorat sidokset lautakunnan ja yritysten välillä vihdoinkin estettiin säännöksillä, muutti tämä kaupunkisuunnittelun luonnetta kaavoittajien mukaan suuresti. Osa haastatelluista tulkitsee tämän itse asiassa osoittavan, että elinkeinoelämän määräävyyden merkitys on *tällä tasolla* kaupunkisuunnittelussa pienentynyt tai ainakin se tulee rehellisemmin esille, eikä sen hallinta näin ollen karkaa viraston kaavoittajien käsistä, kuten kiinteistöviraston kohdalla näyttää käyneen.

Ja milloin (lautakunnassa) keskustellaan taloudesta, niin sitten ihan avoimesti myöskin keskustellaan siitä.

Kaupunkikuvan mittakaavan hallinta elinkeinoelämän puristuksessa

82

Yhtenä helsinkiläisen kaupunkisuunnittelun pitkäaikaisimmista vaatimuksista tai tavoitteista, joka näyttäytyy niin kaavoittajien haastatteluissa kuin kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmien avainalueissakin aina 1980-luvulta lähtien, on kaupunkikuvan *mittakaavan hallinta* (Kaupunkisuunnitteluvirasto 1989, 12). Mittakaavan hallinnalla tarkoitetaan yhtäältä Helsingin merellisen silhuetin pitämistä horisontaalisena ja toisaalta sitä, että kaupunkiympäristö mittasuhteiltaan pysyy inhimillisen mittakaavan mukaisena ja ympäristö kokonaisuutenaan harmonisena (Kaupunkisuunnitteluvirasto 1987, 2–3). Kyse on näin ollen sekä esteettisestä käsitteestä että ihmisten oletettua elämänlaatua kaupungin korkeusolottuvuuden ja rakennusmassojen sijoittelun kautta määrittävästä käsitteestä.

Perinteisesti Helsingin kantakaupungin talot ovat neljä- tai viisikerroksisia, aivan keskustassa tosin hieman korkeampia. Kaupungin silhuettia on kaupunkisuunnitteluvirastossa pidetty jo pitkään keskeisenä osana Helsingin ulkoista ilmettä. Sen säilyttäminen matalana alhaisine kerroslukuineen nähdään useiden haastattelujen perusteella virastossa hyvin tärkeäksi. Kaupungin ”inhimillinen” mittakaava ymmärretään useimpien kaavoittajien sekä kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtajan käsityksen mukaan yleisesti Helsingin nimenomaiseksi voimavaraksi ja se kuuluu myös olennaisena osana kaupunkisuunnitteluviraston toimintasuunnitelmissa määriteltyyn niin sanottuun hyvän kaupungin määritelmään.

Yritysten pilvenpiirtäjät ja korkeat asuinrakennukset ovat varsin tavallinen näky monissa maailman kaupungeissa. Helsingissä mittakaava on useimpien kaupunkisuunnitteluviraston kaavoittajien näkemyksen mukaan, monista muista Euroopan pääkaupungeista poiketen, onnistuttu säilyttämään harmonisena ja ihmisille sopivana. Ihmisille sopiva mittakaava on kantakaupunkitoimiston päällikön mukaan

”kokemusperäinen asia” ja se on kaupungissa elävän yhteisön tavoite, jonka se on ilmaissut ”julkisessa keskustelussa, kirjoituksissa ja kaikessa tällaisessa.”

Paineita helsinkiläisen mittakaavan murtumiselle

Paineita Helsingin, ennen kaikkea kantakaupungin, harmonisen mittakaavan murtumiseen voi kaupunkisuunnitteluviraston kaavoittajien sekä kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtajan mukaan kuitenkin syntyä mikäli tietyille elinkeinoelämän toiveille ja tavoitteille annetaan liikaa periksi. Joillakin Helsingissä toimivilla tai Helsinkiin asettuvilla yrityksillä saattaa olla tavoitteenaan kohottaa imagoaan rakentamalla massiivisia ja korkeita pääkonttorirakennuksia. Yritysten korkeat imagorakennukset ovat tuttuja monista muista maailman kaupungeista.

Suuret tornitalot ja massiivinen rakentaminen voidaan näin ollen nähdä eräänlaisena konkreettisena ja helposti havaittavana esimerkkinä siitä, mitä kaupungin fyysisessä rakentumisessa saattaa kaupunkisuunnitteluviraston näkökulmasta pahimmillaan tapahtua, mikäli elinkeinoelämän ohjaavuus suunnittelusta saa liian suuren painoarvon. Näin voi tapahtua mikäli kaupunkisuunnitteluviraston sekä lautakunnan kaupunginkanslialle, kiinteistövirastolle ja tietyille yrityksille muodostaman vastapoolin ote mittakaavan hallinnasta lipeää.

Helsingissä yritysten ehdoilla ”pelaaminen” olikin eräiden kaupunkisuunnitteluviraston kaavoittajien ja kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtajan mukaan vaarassa korostua selvimmin 1990-luvun alun talouslaman aikana, jolloin kaupunginkansliassa syntyi tavoite houkutellessa suuria yrityksiä pääkonttoreineen asettumaan Helsinkiin. Vaikka tästä seurauksena olleita esisopimuksia yritysten kanssa Helsingissä kenties tehtiinkin, mitään varsinaisia pilvenpiirtäjiä ei Helsinkiin kuitenkaan toistaiseksi ole noussut. Joitakin totutusta mittakaavasta poikkeavia tornitaloja on tosin suunnitteilla ja myös rakennettu, mutta lähinnä ”maamerkeiksi” Helsingin ja ympäryskuntien aluekeskuksiin.

Täällä on toistaiseksi vältetty sellaiset liike-elämärakentamisen yllönnit, mitkä jo Tukholmassa näkyvät, ja useimmissa kaupungeissa. Eli täällä ei ole annettu tämän liikekeskustan tornistua. Se on minusta yksi ominaisuus, jota kannattaa varjella. Sitä on koko viimeisen parinkymmenen vuoden aikana pidetty eräänä johtotähtenä, että ei liian löysäkätisesti annettaisi tällaista tapahtua.

Maailmassa on satoja kaupunkiseutuja, joissa on samanlaiset pilvenpiirtäjäkeskukset. Miksi Helsinki tarttis sellasen? Mä en ymmärrä!

Pahimmat uhat mittakaavan murtumiselle eivät siis toistaiseksi kaupunkisuunnitteluviraston näkökulmasta ole tulleet niinkään yleisestä mielipiteestä kuin joidenkin yritysten, kaupunginjohtajien ja kiinteistöviraston välisistä toimista, joiden perässä kaupunkisuunnitteluviraston kaavoittajat eivät pysy. Erään suunnittelijan mukaan kaupunkisuunnittelu onkin vaarassa muuttua lyhytjänteiseksi toiminnaksi, jonka puitteissa kiinteistövirasto yrittää muuttaa kaupunkisuunnitteluviraston ”alihankkijakseen”. Kiinteistövirasto jakaa yrityksille ja rakennuttajille tontteja ja pyrkii luonnollisesti maksimoimaan niiden arvon. Mitä suurempi rakennusoikeus tontilla on, toisin sanoen mitä korkeampi rakennus sille saadaan rakentaa, sitä suurempi on tontista saatu tuotto. Tontin myytyään kiinteistövirasto ikään kuin tilaa kaupunkisuunnitteluvirastolta mielensä mukaisen kaavan, ja kaupunkisuunnitteluvirastolle ei eräiden kaavoittajien mukaan tällaisessa tilanteessa useinkaan jää kuin ”perässäjuoksijan” rooli.

Osalle kaavoittajista tornitalojen vastustaminen on muodostunut suorastaan tinkimättömäksi periaatteeksi. Tornitalot näyttävät joillekin kaavoittajille jonkinlaisina huonon kaupungin symboleina. Niitä ei kerta kaikkiaan Helsinkiin haluta. Mittakaavakysymykset ovatkin juuri niitä, joissa kaavoittajat pystyvät asiantuntijaroolinsa kautta ehkä parhaiten toteuttamaan omia esteettisiä näkemyksiään.

Mä en tartte mitään pilvenpiirtäjiä. Niitä mä tulisin vastustamaan kyllä. Moottoriteitä ja pilvenpiirtäjiä vastustan! Kaikkea muuta suostun harkitsemaan kyllä (...). Ne (pilvenpiirtäjät) on epäinhimillisiä, ruman näköisiä tai poikkeaa tästä meidän perinteisestä struktuurista, joka on ihan kaunis... Epämiellyttäviä.

Kaupunkisuunnittelun kapinalliset kyseenalaistavat mittakaavan

Kaavoittajien pääosa karsastaa massiivista rakentamista ja korkeiden rakennusten vastustaminen kiinteistöviraston, kaupunginkanslian sekä niitä haluavien yritysten asettamien paineiden keskellä näyttää kaupunkisuunnitteluvirastossa muodostuneen yleisesti hyväksytyksi periaatteeksi. Massiivisten rakennusten vastustaminen ei kuitenkaan ole aivan kaikille viraston kaavoittajille mikään itseisarvo. Mittakaavan ehdoton pitäminen matalana saatetaan joidenkin viraston kaavoittajien taholta jopa avoimesti kyseenalaistaa.

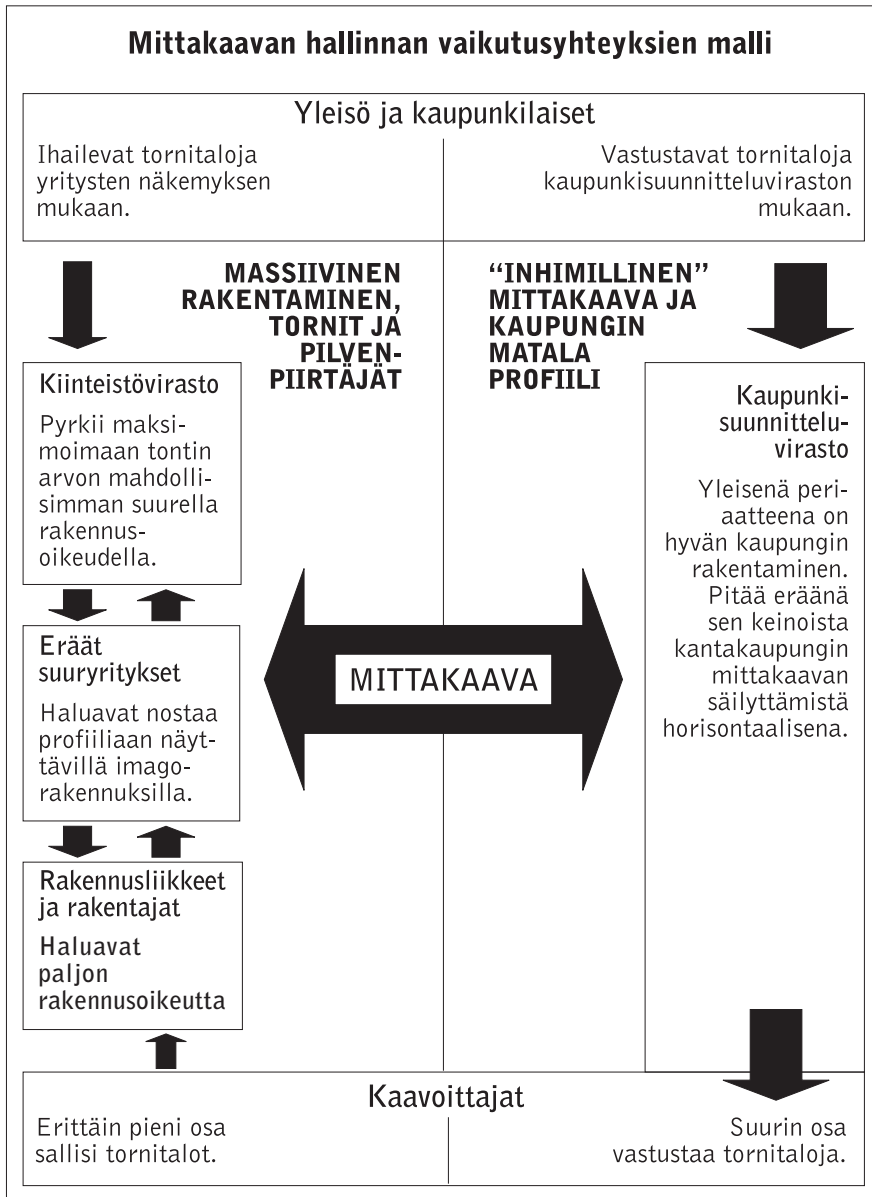
Toisaalta voi ihmetelläkin sitä, että mikä tekee siitä korkeusdimensiosta niin valtavan pelätyn Suomessa. Tottakai on huonoja

esimerkkejä niin kuin Lontoossa, missä on sekalaisia pilvenpiirtäjiä siellä täällä. missä ei ole mitään edes mitään komeaa, vaan semmoista risasta. Ei se hyvä ole, mutta voisin hyvin kuvitella, että meillä voisi olla joku pilvenpiirtäjä jossakin vähän funtsatussa mestassa.

Tässä “funtsatulla mestalla” kaavoittaja viittaa nimenomaan kaupungin keskustaankin eikä esimerkiksi Pasilaan, johon osa pilvenpiirtäjiin äärimmäisen kielteisestikin suhtautuvista kaavoittajista suostuisi harkitsemaan vähän korkeampaakin rakennusta.

Vaikka tietyt kärjistäen ilmaistuna kaupunkisuunnittelun kapinalliset asettavatkin kyseenalaiseksi mittakaavan hallinnan, he ovat kaupunkisuunnitteluvirastossa ehdottomana vähemmistönä. Haastatteluista nousee varsin yhtenäisesti esiin piirre, että korkeita rakennuksia ei Helsinkiin, ainakaan Helsingin keskustaan kaupunkisuunnitteluvirastossa haluta. Kaupungin mittakaava halutaan pitää sellaisenaan, että ihmiset käsittävät sen mittasuhteiltaan miellyttäväksi. Mittakaavan täytyy arkkitehtuuriretorisin käsittein ilmaistuna olla käsitettäviin osiin jäsentynyt, turvallinen ja toimiva. Ihmisten käsittämät miellyttävät mittasuhteet taas nähtävästi suodattuvat viraston kaavoittajien mieliin osin yleisestä keskustelusta, ja osin on selkeästi kyse kaavoittajien omista subjektiivisista arkkitehtonisista näkemyksistä.

Mittakaavan hallinnan ehtoja voidaan havainnollistaa myös eräiden helsinkiläiseen kaupunkisuunnitteluun vaikuttavien toimijoiden ja niiden välisten vaikutusyhteyksien muodostaman mallin avulla (kuvio 3). Mallin vasemmassa reunassa olevat toimijat aiheuttavat paineita kaupungin mittakaavaltaan massiiviseen rakentamiseen ja oikealla olevat toimijat pyrkivät säilyttämään tilanteen ennallaan. Mikäli vasemmalla olevien toimijoiden vaikutukset muodostuvat liian painaviksi, hajoaa kuvion keskiössä oleva tasapainotilanne ja Helsingin horisontaalinen mittakaava murtuu.

Kuvio 3. Mittakaavan hallinnan vaikutusyhteyksien malli.

VI Asukasosallistuminen kaupunkisuunnittelussa

87

Asukkaat ovat niitä, joille kaupunkia tehdään

Asukkailla, laajemmin ilmaistuna kaupunkilaisilla, on haastattelujen perusteella yleisesti tunnustettu rooli kaupunkisuunnittelussa. Niin kaavoittajat kuin kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtajakin korostavat puheissaan suunnittelevansa kaupunkia nimenomaan asukkaalle. ”Se (asukas) on se, jolle asioita tehdään, ja sellainen sen täytyy jatkossakin olla.” Kaupunkilaisiksi voidaan puolestaan asukkaiden lisäksi ymmärtää kaikki muutkin kaupungin toimijat, kuten yritykset, erilaiset yhteisöt, maanomistajat sekä päätöksentekijät ja viranomaiset. Asukkaalla tarkoitetaan tässä kaupungissa asuvaa henkilöä, joka voi edustaa kaupunkisuunnittelussa itseään joko yksittäisenä henkilönä tai jonkun järjestön, esimerkiksi asukasyhdistyksen kautta. Sitä, edustaako asukasyhdistys asukkaan ääntä, problematisoidaan vielä myöhemmin.

Haastateltujen kaavoittajien mukaan asukkaiden ”painoarvo” on kaupunkisuunnittelussa kasvanut. Tämä on tapahtunut erilaisten vuorovaikutus- ja kumppanuusperiaatteiden myötä. Virastopäällikkö puhuu suunnittelun muuttumisesta eräänlaiseksi monitasoiseksi ”yhteistyöpeliksi”, jonka puitteissa kaupunkisuunnittelussa ei enää ole kyse virkamiehistä asukkaita vastaan, vaan virkamiehistä muita asiantuntijoita vastaan ja vieläpä asiantuntijoista maailmanlaajuisesti toisiaan vastaan. Suunnittelun kentälle on noussut uusia termejä, kuten *partnership* eli kumppanuus (Lampelto 1999, 39–47) sekä uusia vuorovaikutuksen malleja kuten kaupunkifoorumit (Stürmer 1999, 12–17), jotka taas ovat osa viime aikoina diskursseihin mu-

kaan tullutta kaupunkipolitiikka- ja kaupunki-ilmiöajattelua. Toisaalta asukasosallistumista ja erilaisia asukasdemokratiakokeiluja kaupunkisuunnittelussa on ollut jo vuosikymmenien ajan, eikä kyse ole sinänsä mistään uudesta tai ihmeellisestä asiasta. Useimpien haastateltujen mielestä asukasosallistumisen suhteen on kuitenkin selvästi aistittavissa uudenlaisia tuulia, jotka heijastuvat myös suunnittelijan työhön.

Demokratian ja avoimuuden vaatimus

Asukasosallistumisen lisääntymisen ja kumppanuusperiaatteiden taustalla lienee kaupungin koko hallintokulttuurissa esille noussut avoimuuden ja demokraattisuuden vaatimus. Demokratia kaupunkisuunnittelussa näyttäytyy kuitenkin usein hyvin abstraktina käsitteenä, joka saa monia erilaisia merkityksiä.

88

Asukasjärjestöt saattavat ymmärtää demokratiaksi nimenomaan sen, että myös niiden annetaan osallistua suunnitteluprosesseihin osallisina, asiantuntijoina ja päätöksentekijöinä. Suunnittelijat taas omasta mielestään vilpittömästi haluaisivat tuoda suunnittelun lähemmäksi tavallista ihmistä, mutta mieltävät demokratian edustuksellisuuteen perustuvaksi järjestelmäksi, joka kaupungin tasolla koostuu asiantuntijoista ja vaaleilla valituista päätöksentekijöistä. Näistä kumpaakaan niin sanottu tavallinen asukas ei kaupunkisuunnittelussa edusta. Kaikenlaiset kumppanuusperiaatteet toteutuvatkin suunnittelijoiden mukaan ehkä parhaiten nimenomaan ylläpitämällä ja lisäämällä suunnittelun avoimuutta. Viraston yhdeksi velvollisuudeksi koetaankin jatkuva tiedotustoiminta sekä keskustelukanavien ylläpito kaupunkilaisten suuntaan. Kaupungin olemuksena on erästä suunnittelijaa lainaten ”olla yhtenä asiantuntevana keskustelukumppanina sekä asukkaille, poliitikoille että kaikille, jotka kaupungissa toimivat”.

Jo edellisen rakennuslain aikana esimerkiksi kaavoituskatsausta jaettiin Helsingissä suoraan kotitalouksiin. Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki korostaa eri osapuolten, niin asukkaiden kuin muidenkin kaupungin toimijoiden osallistumisen lisäämistä suunnitteluun. Helsingin käynnissä olevassa yleiskaava 2002 -työssä on sovellettu uuden lain vaatimuksia tekemällä osallistumis- ja arviointisuunnitelma, palkkaamalla vuorovaikutuskonsultti ja järjestämällä asukkaiden ”työpajoja”.

Kaupunkisuunnitteluvirastossa on kuitenkin vahva näkemys siitä, että Helsinki on kaavoitusasioissa jo ennen uuden maankäyttö- ja rakennuslain vaatimuksia hoitanut kontaktinsa asukkaisiin päin jopa paremmin kuin laki vaatii.

Yksittäisten kansalaisten mahdollisuudet vaikuttaa suoraan kaupunkisuunnitteluun todetaan kuitenkin varsin heikoiksi. Kansalaisten vaikutusmahdollisuudet toteutuvat parhaiten erilaisten ”verkostomekanismien” kautta. Ihmiset kuuluvat

erilaisiin organisaatioihin kuten puolueisiin ja yhdistyksiin, ja vaikuttaminen tapahtuu näiden välityksellä. Yksittäistä kansalaistakin toki kuullaan, mikäli hän haluaa. Ennuste yksittäishenkilönä tehtyjen aloitteiden läpimenoon on yleisesti ottaen kuitenkin varsin huono. Huolellisesti valmisteltu aloite saattaa menestyä, mutta sen tekeminen vaatii kuitenkin yksittäiseltä kansalaiselta paljon aikaa ja resursseja. Tästä syystä viraston kaavoittajat eivät sellaisia kovinkaan usein kaupunkisuunnitteluvirastossa näe.

Joskus kaupunkisuunnitteluvirastosta pyritään aktivoimaan kaupunkilaisia kaupungin suunnitteluun. Esimerkkinä tästä on kaupunkilaisille järjestetty ideakilpailu, jonka avulla etsittiin uusia rakentamismahdollisuuksia Helsingin alueelle. Kilpailu saavuttikin varsin suuren suosion: ehdotuksia tuli 186. Menestyneet ehdotukset olivat kuitenkin lähinnä arkkitehtien aikaansaannoksia, joten aivan selvää ei ole missä määrin tässä yhteydessä voidaan puhua ”tavallisten asukkaiden” vaikutusmahdollisuuksista.

89

Kysymys asukasosallistumisen oikeutuksesta

Huolimatta asukkaiden kasvaneesta painoarvosta kaupunkisuunnittelussa kaupunkisuunnitteluvirastossa on selkeä näkemys siitä, että varsinaisen suunnittelun ja kaavoituksen langat on viime kädessä pidettävä kaavoittajien ja päätöksentekojen käsissä. Pääasiallinen ongelma asukasosallistumisessa ei kaavoittajien mielestä yleensä niinkään ole valmistelevan virkakoneiston ja asukkaiden välisessä jokapäiväisessä vuoro vaikutuksessa kuin eräiden asukasjärjestöjen näkemyksessä omasta vallastaan. Useilla asukasjärjestöillä on kaavoittajien mielestä selvästi vääristynyt kuva oikeuksistaan. Tällä kaavoittajat viittaavat nimenomaan asukasosallistumisen oikeutukseen eli legitimizeettiin.

Joillakin asukasyhdistyksillä saattaa kaavoittajien mukaan olla sellaisia kuvitelmia, että kyseinen yhdistys itse on se päätöksentekojen, joka lopulta päättää miten asiat tehdään. Suunnittelukoneiston pitäisi näin ollen toimia juuri niin kuin jokin ryhmä asukkaita haluaa. Kaavoittajat eivät väsy korostamaan, että kunnallinen järjestelmä ei kuitenkaan Helsingissä toimi näin. Kaupungissa on demokraattisesti valittu kaupunginvaltuusto, joka kuuntelee kaikkia osapuolia, myös valmistelevaa virkakoneistoa ja lopulta päättää, miten asiat tehdään. Asukasyhdistyksissä on tässä suhteessa toki eroavaisuuksia. Tietyissä kaupunginosissa asetelma näyttyy säännönmukaisesti kärjistyneempänä kuin toisissa. Pahimmat asukasjärjestöt löytyvät kaavoittajien mukaan Helsingin saarikaupunginosista ja ”paremmin toimeentulevien” ihmisten asuinalueilta.

Haastattelija: *Että esimerkiksi Lauttasaari ja Kulosaari haikailisivat itsehallinnon perään?*

Haastateltava: *Saaret on, saaret on, pahin on ollut Lehtisaari mun asukaskokouksissa... että se käytös oli niin epämiellyttävää, että mitä koulutetumpaa väkeä, sitä inhottavampia ne on kokouksissa.*

Lauttasaariseuran edustajat kirjoittivat tässä muutama vuosi sitten Lauttasaari-lehdessä, puhuivat suuresta itäisestä naapurista ja ihmettelivät kuinka Helsingin kaupunginhallitus uskaltaa puuttua heidän asioihinsa. Joo, se oli hyvin sanottu [ironiseen sävyyn].

Nimenomaan asukkaiden keskimääräistä korkeampi koulutus ja sen kautta tuleva varallisuus on eräs tekijä, joka joidenkin kaavoittajien mielestä lisää asukkaiden suvaitsemattomuutta muutoksia kohtaan. Varakkaat ihmiset hakeutuvat asumaan tietyille asuinalueille, juurtuvat niille ja muodostavat yhdistyksiä, joiden periaatteeksi muodostuu vastustaa kaikkea, mitä kaavoittajat alueelle suunnittelevat. Ongelmana on vielä se, ettei kelläkään ole mitään takeita siitä, että nämä varakkaat, usein iäkkäät yhdistysaktiivit ylipäätään edes edustavat ketään muuta kuin itseään.

Se on tämmöistä punaniskaporukkaa, joka on rakentanut oman talonsa sinne aikanaan, ja ne on edelleen siellä... että siellä on tämmöistä professoriemitusta, joka on ottanut homman hankaansa.

Et meillä, mä muistan joskus pienenä mä sitä ihmettelinkin, että opillinen sivistys ei lisää suvaitsevaisuutta, vaan päinvastoin. (...) Sanotaan juristit ihan huippuna, että ne pystyy todella vivahteista saamaan aikaan suuria epäkohtia.

Sillä, että suunnitteluun kantaaottavien ja siihen osallistumaan pyrkivien asukkaiden taustat ovat yleensä yhteiskunnallisen tason ylintä huippua, on myös oma vaikutuksensa sellaisten ilmiöiden syntymiseen, jotka edelleen ruokkivat segregatiota ja asuinalueiden eriarvoistumista. Esimerkiksi erään projektipäällikön mukaan yhteiskunnan on väistämättä joskus toteutettava epämiellyttäviä hankkeita. Epämiellyttävä hanke saattaa olla esimerkiksi voimalaitos, kaatopaikka tai vaikkapa asunnottomien miesten asuntola. Asunnottomien miesten asuntolan osalta on Helsingistä myös konkreettinen esimerkki. Eräs kaavoittaja viittaa jokin aika sitten kärjistyneeseen Lauttasaaren tapaukseen, jossa osa lauttasaarelaisista vastusti kynsin hampain asuntolaa.

Lähes koko se paikallinen asukasseura ja väestö nousi melkein barrikadeille.

Koska varakkaiden alueiden asukkaat yleensäkin vastustavat hankkeita voimakkaasti, tilanne johtaa kyseisen kaavoittajan mukaan useimmiten siihen, että hankkeet ajautuvat heikkojen ja vähävaraisten ihmisten keskuuteen, koska heiltä löytyy myös vähiten resursseja niiden vastustamiseen.

Lauttasaaren tapauksen lopputulos oli tästä säännöstä kuitenkin poikkeus, sillä kaupunki piti tiukasti kiinni omista lähtökohdistaan, ja asuntola lopulta toteutettiin. Lauttasaarella ei tämän jälkeen ole tapahtunut mitään ihmeellistä, mikä haastattelun mukaan vain osoittaa sen, että asukkaat olivat tässä tapauksessa ”tyhmempiä kuin kaupunki”. Lauttasaaren tapaus olikin eräänlainen malliesimerkki NIMBY-ilmiön (*not in my backyard*) helsinkiläisistä muodoista.

Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki lisää edellä mainitun projektipäällikön mukaan vielä entisestään varakkaiden ihmisten vaikutusmahdollisuuksia suhteessa vähävaraisiin, koska uuden lain vaatimuksena on, etteivät asumisolosuhteet saa kenelläkään huonontua.

91

Jos sulla menee maailmassa huonosti ja sä asut kuusen alla, sillä tavalla kuvaannollisesti, et sä osallistu tähän kaavaprosessiin. Mutta sen sijaan jos sulla menee hyvin, niin sä olet entistäkin tarkempi.

Useimmista haastatteluista käy ilmi, että oikeus lopulliseen päätöksentekoon on kaavoittajien mielestä tiukasti pidettävä kaavoittajan näkökulmasta edustuksellisen demokraattisen järjestelmän perusajatuksen mukaisesti valituilla päätöksentekolimillä, ja hankkeiden valmistelu taas pääsääntöisesti näitä avustavien valmistelukoneistojen käsissä. Asukkaita on toki kuultava, jopa aikaisempaa enemmän, ja heitä on myös jatkuvasti informoitava meneillään olevista hankkeista, mutta järjestelmän perusasetelmat on viime kädessä säilytettävä sellaisina kuin ne ovat tähänkin asti olleet.

Hankalat asukastilaisuudet

Joistakin vaikeaksi koetuista asukasjärjestöistä huolimatta suunnittelijat katsovat edelleen vakaasti velvollisuudekseen käydä asukasjärjestöjen tiedotustilaisuuksissa selvittelemässä asukkaille kaupungin suunnitelmia. Usein he joutuvat käyttämään tähän vapaa-aikaansaakin viikonloppuja myöten. Koska vastassa saattaa olla hyvinkin ärhäkkä asukastoimikunta omine demokratianäkemyksineen, seurauksena on usein turhautuminen niin suunnittelijoiden kuin asukkaidenkin tahoilla. Tämä puolestaan aiheuttaa sen, että suunnittelijoiden kokemuksista asukasyhdistysten kanssa muodostuu joskus henkisesti hyvinkin raskaita. Kokoukset voivat olla jo

etukäteen lähtökohdiltaan vaikeita ja epämiellyttäviä. Toisaalta kokemuksesta on asukkaiden kohtaamisessa usein hyötyä.

Kyllä kai siinä menee nuoren ihmisen ainakin, jollei ole kokemusta, niin menee pää sekaisin varmaan, ei uskalla esittää enää mitään, että siinä voi kyllä mennä kipsiinkin.

Pienet, yleensä kaupunkisuunnitteluvirastossa vierailevat asukasryhmät eivät useimmille kaavoittajille aiheuta ongelmia, ja vuorovaikutusta niiden kanssa pidetään yleisesti ottaen hyvänä ja normaalina. Jotkut suuret asukastilaisuudet ovat kaavoittajille kuitenkin erittäin uuvuttavia ja osa kaavoittajista myöntää avoimesti karsastavansa niitä. Niihin ei huonoista kokemuksista johtuen enää jakseta – eikä edes haluta – osallistua. Tilaisuuksista tulee helposti sellaisia, joissa kaavoittaja heittäytyy jo valmiiksi puolustuskannalle. Hän saattaa kokea itsensä heittopussiksi eikä enää jaksa vastaanottaa mitä tahansa. Todellinen, hedelmälliseksi tarkoitettu ajatustenvaihto tietenkin kärsii tästä suuresti. Ilmapiiri muuttuu aggressiiviseksi ja ahdistavaksi, ja seurauksena on pattitilanteita, joissa kaavoittajat ja tietyt asukkaat saattavat uhata toisiaan jopa rikospoliisilla.

Yks oli hokenut moneen otteeseen, että ”rikollista, rikollista”, vaikka ei ollut lainkaan häntä haittaavasta asiasta kysymys. Se oli iso yleisen rakennuksen tontti, joka oli rakentamatta ja se pääosin muutetaan puistoksi ja pieni osa asuntotontiksi. Se asuntotontin tekeminen oli rikollista hänen mielestään. Sitten mä lopulta sanoin, kun olin aikani sitä kuunnellut, että keskustellaan sitten rikospoliisin kautta.

Asukasryhmän koko ei kuitenkaan välttämättä ole se, joka ratkaisee toimiiko asukas-yhteistyö vai ei. Joillakin suunnittelijoilla on hyvinkin traumaattisia kokemuksia myös pienten ja taitavien asukasryhmittymien kanssa. Näiden, erään projektipäällikön mukaan joskus jopa ”militanttien” ryhmittymien tavoitteena on vastustaa kaikkea, mitä suunnittelija tekee. Tällaisia ryhmittymiä on alkanut projektipäällikön mukaan ilmestyä kaupunkisuunnittelun kentälle entistä useammin ja näiden protestiliikkeiden pyrkimyksenä on jo alusta alkaen vastustaa jokaista suunnitelmaa. Kun suunnittelijat kaupunkisuunnitteluvirastossa ovat tottuneet keskustelemaan ja vaihtamaan ajatuksiaan avoimesti, ei näiden elämäntapavastustajien kanssa voi käydä minkäänlaisia keskusteluja. Mitkään argumentit eivät tällaisten vastustajien kanssa kommunikoitaessa ole päteviä, vaan tilanne muistuttaa lähinnä seinälle puhumista.

Vastustajat ovat usein myös taitavia valitusmenettelykäytännön asiantuntijoita. Suunnitelmista osataan valittaa milloin mihinkin direktiiviin vedoten aina ”Brys-

seliin saakka”. Tämä johtaa kaavoitusprosessin hidastumiseen ja jähmettymiseen ja se koetaan useiden kaavoittajien mukaan erittäin turhauttavaksi, koska järjestelmä saattaa olla jo muutenkin raskas ja byrokraattinen. Tällaiset pienet elämäntapavastustajien ryhmittymät näyttäytyvätkin haastattelujen perusteella joillekin kaavoittajille eräänlaisina ”uusyksilöllisinä” toimijaryhmittyminä, jollaisia keskusteluun ja avoimuuteen tottuneet kaavoittajat eivät aikaisemmin ole kohdanneet. Ne ovat eräänlaisia koko yhteiskunnassa tapahtuvan yksilöllistymisprosessin heijastumia.

Ehkä siinä myöskin meitä risoo; mehän ollaan vanhakantaisia vasemmistolaisia, joiden mielestä suunnittelu tapahtuu järjestäytyneesti; että yksilö voi olla mitä mieltä tahansa. Okei, mutta se on aika vähän mielenkiintoista, mitä yksilö sellaisenaan on mieltä. Mutta tässä tapauksessa pari yksilöä on sitä mieltä, että joo, että me ollaan sitä mieltä, että tätä ei tehdä ja that's it.

93

Tavallisen ihmisen näkemys kaupungista vs. suunnittelijan näkemys kaupungista

Ristiriidat suunnittelijoiden ja tavallisten asukkaiden näkemysten välillä johtuvat suunnittelijoiden mukaan suurelta osin siitä, että niin sanottu tavallinen asukas ei useimmiten ajattele kaupunkia kokonaisuutena. Suunnittelija taas joutuu ottamaan huomioon lukemattomien eri intressiryhmien ja toimijoiden tarpeita ja vaatimuksia. Asuntokysymys ja väestönkasvun kanavoiminen eivät ole näistä vaatimuksista vähäisimpiä. Tavallisen ihmisen kokemushorisontti taas rajoittuu hänen omaan lähiympäristöönsä, eikä hän pysty näkemään, minkälaisen asioiden kanssa kaupunkisuunnittelijat joutuvat painiskelemaan. Kyse on eräänlaisesta yleisestä intressistä, jota kaupunkisuunnittelijat katsovat työnsä kautta heijastelevansa ja jota tavallinen asukas ei pysty omasta näkökulmastaan hahmottamaan. Toisaalta asukaalle kohdalla kyse on useimmiten uhkakuvista ja peloista, joita hänen lähiympäristössään tapahtuvat muutokset aikaansaavat ja jotka siten heijastuvat hänen toiminnassaan.

Kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja myöntää, että omista lähtökohdistaan asukkailla on usein varsin hyviä perusteita vaatimuksilleen, mutta kun kyseessä on kaupungin tiivistäminen ja täydentäminen, ei kaikkien toiveita millään voida ottaa huomioon. Myös apulaiskaupunginjohtaja pitää itsestään selvänä sitä, ettei kaupunkisuunnittelussa koskaan voida saavuttaa tilannetta, jossa välttäisiin edes objektiivisten eturistiriitojen syntymiseltä. Vaikka asioita kuinka istuttaisiin alas pohtimaan, eivät ristiriidat yleensä katoa, vaan toisen leivän levetessä toisen yleensä kapenee.

Huolimatta siitä, että lähes kaikki haastatellut pitivät asukasosallistumisen, kansalaiskeskustelun ja vuorovaikutteisuuden lisäämistä tärkeänä tavoitteena, kaikkein leimallisimpana asukasosallistumisen muotona nousee monien kaavoittajien puheista kuitenkin hankkeiden vastustaminen ja asukasyhdistysten taholta tapahtuva suunnittelijoiden ajaman vuorovaikutteisen suunnittelukulttuurin kritisointi ja sen osoittaminen toimimattomaksi. Kyseessä on selvä ristiriita tavoitteiden ja käytännön välillä, johon suunnittelijat eivät osaa vastata.

Jotkut kaavoittajista näkevät nykyisen tilanteen suorastaan lohduttomana ja pitävät asukasosallistumista ainoastaan suunnittelua rajoittavana. Vaikka asukasosallistuminen on nykyään paljon esillä ja vuorovaikutusta jatkuvasti peräänkuulutetaan, ongelma nousee kaavoittajien mielestä se, että asukasliikkeet eivät ole luovia, vaan vastustaessaan aina ja kaikkea ne myös heikentävät oleellisesti suunnittelijoiden toimintaedellytyksiä.

94

95 prosenttia asukasosallistumisesta on sitä, että vastustetaan muutoksia. Hyvin harvoin tulee sellaisia, että entäs jos tehtäisi näin tai näin. Vaan ne on aina niin, että jos me ehdotetaan, että pannaan 100 000 neliötä johonkin, niin ne ehdottaa, että pannaan 10 000.

Vastaavasti Helsingissä on kuitenkin asuinalueita kuten Vuosaari, jossa asukasosallistumista pidetään nykyään, ainakin projektin päällikön näkökulmasta, varsin toimivana. Vuosaarta tapauksena tarkastellaan tässä luvussa myöhemmin erikseen. Suunnittelijoiden kokemukset asukasosallistumisesta värittyvät näin ollen myös sen mukaan, minkä alueen suunnittelijoina he ovat toimineet ja parhaillaan toimivat.

Pyrkimys keskusteluun yleiskaavatasolla ja asukasjärjestöjen näennäisdemokratia

Huolimatta siitä, että eräät asukasjärjestöt pyrkivätkin varsin aktiivisesti osallistumaan suunnitteluun ja aiheuttavat suunnittelijoille päänvaivaa edellä kuvatuilla tavoilla, on varsinkin yleiskaavatasolla ongelmana se, että laajaa ja hedelmällistä kansalaiskeskustelua on vaikea saada aikaiseksi. Yleiskaavatasolla pyrkimyksenä on ajatella kaupunkia kokonaisuutena, ja yleiskaavatoimiston intresseihin kuuluu näin ollen kaupunginosaseuroja laajempien ihmisryhmien aktivointi.

Siinä on sitten pikkusen sitä ongelmaa sitten tässä laajassa kansalaisosallistumisessa, että kovalla työllä saadaan ehkä sata ihmistä kiinnostumaan asiasta, mutta oikein semmoista laajaa kansalaiskeskustelua ei helposti saa syntymään, koska yleiskaava ei kuulosta kovin seksikkäältä aiheelta.

Yleiskaavatasolla onkin selvästi panostettu kansalaisten kanssa tapahtuvaan suunniteluyhteistyöhön, onhan pyrkimys asukasosallistumisen lisäämisestä kirjattu selkeästi muun muassa yleiskaavan 2002 tavoitteisiin. Yleiskaavan strategiointiin osallistuu yleiskaavatoimiston korkeimpien virkamiesten ohella kaupungin korkein poliittinen johto. Taustalla saattaa olla vilpittömiä tavoitteita toteuttaa jonkinlaisia demokraattisuuden ihanteita, mutta niihin saattaa liittyä myös pyrkimyksiä eräänlaisen defensiivisen tai puolustuksellisen strategian toteuttamiseen. Defensiiviseen strategiaan kuuluu, että asukkaat pidetään mukana suunnittelussa heti alusta alkaen. Tällä pyritään paljastamaan esimerkiksi prosessin etenemistä hankaloittavat mahdolliset valituspaikat jo prosessin aikana. Samalla asukkaat saadaan tuntemaan, että he ovat osallisena avoimessa prosessissa, jolloin ikäviä huhuja ei pääse syntymään siinä määrin kuin jos asukkaita ei kuultaisi lainkaan. Esimerkiksi Kampin alueen kaavoitussuunnitelmien aiheuttama suuri valitusmäärä (Helsingin Sanomat 30.3.2000) antaa viitteitä siitä, että defensiivisen strategian puuttuessa valitukset todella hidastavat alueen toteuttamista.

95

Kun laskeudutaan yleiskaavatasolta alemmas, erilaiset yhdistykset, asukasjärjestöt ja kaupunginosaseurat ovat toimijoita, joiden kanssa kaavoittajat useimmiten joutuvat tekemisiin. Tähän liittyy kuitenkin usean haastatellun mielestä eräs perustavanlaatuinen ongelma. Kysymys ei ole vain aiemmin käsitellystä asukkaiden vaatiman päätösvallan suhteesta päätöksentekijöihin ja virkakoneistoon. Ongelma liittyy asukasjärjestöjen edustavuuteen sekä erilaisten kumppanuuksiperiaatteiden myötä esiin nousseeseen demokratian vaatimukseen.

Monissa asukasjärjestöissä tilanne on suunnittelijoiden mukaan sellainen, että eri resursseiltaan vahvimmat yksilöt ovat samalla niitä, joiden ääni kantaa ylitse muiden. Usein kovaäänisimmät ”aktivistit” väittävät edustavansa kaikkia alueen asukkaita. Ne asukkaat, joilla on vähemmän resursseja puhua puolestaan, eivät koskaan saa ääntään kuuluviin. Puuttuvat resurssit eivät välttämättä ole vain materiaalisia, vaan kyse voi yhtä hyvin olla ajankäytöllisistä resursseista. Tavallisella asukkaalla ei kaikkien työ- ja muiden kiireidensä ohella välttämättä yksinkertaisesti ole aikaa juosta asukastilaisuuksissa, vaikka hän ehkä haluaisikin ottaa asioihin kantaa. On myös mahdollista, että koko kaupunkisuunnittelu prosessina ei häntä edes kiinnosta. Niin sanotun tavallisen asukkaan ääntä ei saada esille, vaikka tämän kaltaisia vaatimuksia suunnittelijoille esitettäisiinkin.

Kaupunkisuunnittelussa demokratian ja eräänlaista läpinäkyvyyden vaatimusta toteuttamaan pyrkivä asukkaiden *osallistaminen* ja sen uusia tuulia osaltaan heijastelevat lisääntyneet asukkaiden osallistumis- ja kuulemistilaisuudet näyttävät näin ollen monelle suunnittelijalle pelkkänä näennäisdemokratiana. Ongelmaa pidetään joidenkin suunnittelijoiden parissa suorastaan ratkaisemattomana.

Lisäksi asukkaiden osallistuminen nähdään usein pelkkänä vastustamisena ja asukkaiden kanssa toimiminen sitoo lisääntyvässä määrin myös suunnittelijan resursseja. Työ asukkaiden kanssa taas on poissa muusta työstä. Ei siis ole ihme, että moni suunnittelija turhautuu, alkaa puolustaa voimakkaasti suunnittelijan vastuuta yleisestä solidaarisuudesta ja kokee samalla lisääntyvän asukasosallistumisen uhkana omaa asiantuntija-asemaansa kohtaan.

Mutkistaako uusi rakennuslaki suunnitteluprosessia?

Vaikka asukkaiden ja kaupunkilaisten osallistuminen kaupunkisuunnitteluun näyttäytyy kaavoittajien maailmassa varsin ongelmakeskeisenä, ei sen organisointia toimivaksi vuorovaikutusjärjestelmäksi kuitenkaan pidetä täysin mahdollisena. Parhaimmillaanhan kyse on jo nykyisellään rakentavasta vuoropuhelusta, jonka hedelmistä nauttivat lopussa kaikki. Selvää kuitenkin on, että asukasosallistuminen prosessina vaatii useiden kaavoittajien mielestä vielä runsaasti kehittämistä. Monet uskovat näin lähitulevaisuudessa tapahtuvankin, siihen pakottaa jo vuodenvaihteessa voimaan tullut uusi maankäyttö- ja rakennuslakikin.

Uuden rakennuslain lopullisista vaikutuksista suunnitteluprosessiin nimenomaan asukasosallistumisen kannalta on haastateltujen parissa useita erilaisia näkemyksiä. Osalle haastatelluista uusi laki näyttäytyy lähinnä suurena kysymysmerkinä. Varmaa heidän mielestään on vain se, että lain myötä on odotettavissa jonkinlaisia muutoksia suunnittelun kentällä, mutta vasta käytännön muodostuminen paljastaa lain todelliset vaikutukset. Osalle lain lopulliset vaikutukset ovat yhtä lailla auki, mutta se, että laki hyväksyttiin ja astui voimaan, ei poista sitä, että asukkaiden kuulemista ja osallistumisen muotoja joudutaan suunnitteluorganisaatiossa tulevaisuudessa vielä toden teolla pohtimaan.

Apulaiskaupunginjohtajan mukaan uusi rakennuslaki ei merkitse Helsingissä mitään merkittävää muutosta aikaisempaan. Hänen mukaansa helsinkiläinen järjestelmä asukasosallistumisen suhteen oli jo ennen uutta lakia niin hyvin kehittynyt kuin on tarpeen. Pienemmillä paikkakunnilla, joissa ei ole ollut ”henkisiä voimavaroja” asukaskuulemisen järjestämiseen, muutoksia käytäntöihin on kuitenkin odotettavissa.

Jotkut kaavoittajat pelkäävät rakennuslain tuovan mukanaan lähinnä ongelmia tai sitten laki näyttäytyy heille suoranaisena uhkana. Uusi laki saattaa muodostua uhaksi joko kaavoituksen laadulle, prosessin etenemisen sujuvuudelle tai asukkaille itselleen. Useimmiten kyse on siitä, että *kaavoituksen laadun* pelätään heik-

kenevän, koska kaavoihin täytyy liittää suunnitelmat asukastiedottamisen järjestämisestä, mikä taas teetättää kaavoittajilla lisää töitä. Tämä merkitsee sitä, että ajallisia resursseja sidotaan pois muista tehtävistä, ja joidenkin mielestä kyse on suoranaisestä luovuuden tukahduttamisesta.

Toiset taas ovat huolissaan nimenomaan *prosessin sujuvuudesta*. Erityisesti kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja pelkää kaavoitusprosessin hidastumista erilaisten valitusmahdollisuuksien lisääntymisen myötä. Prosessi jähmettyy ja muuttuu sitä hitaammaksi, mitä enemmän asukkaita kuullaan.

Loput uuden lain uhkana näkevät taas ovat huolissaan, eivät niinkään prosessin sujuvuudesta kuin *asukkaista itsestään*. Kyse on lähinnä asukkaiden todellisista vaikutusmahdollisuuksista itse substanssiin. Lain myötä kyllä aukeaa asukkaille uusia valitusteitä, mutta koska ne ovat nimenomaan juridisia, seurauksena on tilanne, jossa valituksia käsittelevät ainoastaan lakimiehet. Erään kaavoittajan mukaan lakimiehet taas ”osaavat juridiikan”, mutta eivät toisaalta ymmärrä ympäristöstä yhtään mitään. Koska valitusperusteista uuden lain myötä muodostuu pelkästään oikeudellisia, asukkaiden vaikutusmahdollisuudet ympäristön todelliseen laatuun ja muotoutumiseen oikeastaan pienenevät uuden rakennuslain myötä entistään.

97

Eräitä asukasosallistumisen malleja

Suunnittelijoiden todellisista pyrkimyksistä aktivoida asukkaita mukaan suunniteltuun kertoo se, että osa kaavoittajista kertoo kokeilleensa erilaisia ryhmäsuunnittelutekniikoita, joilla vuorovaikutusta asukkaiden ja suunnittelijan välille on eräissä pienemmissä kohteissa pyritty aikaansaamaan. Yleensä on ollut kyse siitä, että alueella jo olevat tai sille tulevat asukkaat ilmaisevat ensin minkälaisia asioita he haluavat suunnitelmissa otettavan huomioon. Tämän jälkeen asiantuntijat piirtävät erilaisia vaihtoehtoisia suunnitelmia, minkä jälkeen asukkaat taas esittävät omia käsityksiään eri vaihtoehtojen paremmuuksista. Kansalaisten aktiivisin panos näkyy siis nimenomaan tavoitteenasettelussa.

Eräs mahdollinen osallistumisen malli on eräänlainen järjestetty väittelytilanne, jossa alueen suunnittelija ja joku asukkaiden edustajista istuu suuren yleisön edessä, ja yleisö toimii ikään kuin tuomarina. Tällaisia tekniikoita pidetään helsinkiläisten suunnittelijoiden parissa kuitenkin erittäin vaativina ja haastatteluista ilmenee, että niiden anti parhaimmillaan on sitä, että ne tuottavat hedelmällistä vuoropuhelua asukkaiden ja suunnittelijoiden välille, josta kumpikin osapuoli hyötyy. Joissakin tapauksissa suunnittelu asukkaiden kanssa on viety jopa maastoon asti.

Esimerkiksi, kun rakennetaan uutta asuinalueita, siinä on vain piirustuksia. Tavallinen ihminen, eihän se piirustuksista ymmärrä yhtään mitään. Tavallinen ihminen ei tiedä mikä on kartta. Mikä on pohjoinen ja mikä on tämä merkillinen verkosto, mikä kartalla on. Se on hämmästyttävää, miten huono piirustusten ymmärtämistaito ihmisillä on. Eli siis voidaan maastoon panna. Tähän tulee talo. Ja sitten rakennetaan teline pystyyn. Tähän tulee talo, seuraava tulee tähän ja se on niin korkea... Ja siellä ne talojen kulmat on... Ja meidän sitten itse tietystikin huomattiin, maastossa kun oltiin asukkaiden kanssa, että eihän se ollut mikään valmis suunnitelma. Ja oltiin menty reilusti hakoteille parissakin kohtaa ja oikein reippaasti. Senhän näki itse kukin.

Vanhat ja uudet asukkaat

98

On aivan selvää, että suunnitteluun osallistuvat asukkaat eivät ole mikään homogeeninen ryhmä ja suunnittelijat itsekin usein pyrkivät jaottelemaan heitä esimerkiksi sen mukaan, ovatko he alueella jo asuvia vanhoja asukkaita vai alueelle muuttavia uusia asukkaita. Lähtökohdat asukasosallistumisen järjestämiselle kokonaan uutta aluetta kaavoitettaessa ovat luonnollisesti toisenlaiset kuin esimerkiksi pyritäessä täydennysrakentamaan jotakin jo osittain toteutettua aluetta, jolle ”emeritusprofessorit” jo ovat juurtuneet.

Yleensä tilanne katsotaan kaavoittajien parissa sellaiseksi, että oltaessa tekemisissä uusien, kokonaan uudelle alueelle muuttavien asukkaiden kanssa, asukasosallistuminen on huomattavasti helpompi järjestää toimivaksi yhteistyöpeliksi suunnittelijoiden ja asukkaiden välille kuin toimittaessa vanhalla asuntoalueella. Tällöin kyse on nimenomaan siitä, että uuden alueen asukkaat ovat mukana tavoitteidenasettelussa ja heidät saadaan samalla ottamaan vastuuta tulevasta alueestaan. Kyse ei ole vain talojen asettelusta, vaan kaikenlaisista hankkeista, kuten kaupallisten palveluiden järjestämisestä, katuja järjestelyistä tai jopa talojen väriytyksestä. Joskus ihmiset innostuvat suunnittelusta niin, että alueelle saadaan samalla luotua myös ”sosiaalista henkeä”.

Vaikka hankkeisiin saataisiinkin asukkaiden yhteistyön avulla puhallettua uutta henkeä ja laajempaa osallistumista, tällaisista hankkeista on ollut joskus seurauksena myös pettymyksiä. Helsinkiläinen nimittäin muuttaa keskimäärin varsin usein (vuosittain lähes joka viides muuttaa asunnostaan), ja uusille alueille muuttajat ovat yleensä nuoria ja urallaan eteneviä (Korhonen 1998, 32). He taas eivät ole tyypillisintä emotionaalisesti alueille juurtuvaa väestönosaa. Tämä saa aikaan sen, että sitoutuminen alueelle saattaa jäädä varsin puolinaiseksi.

Sitten oli tuolla Malminkartanossa sellainen (projekti), mitä veti Heikki Kaitera ja hänellä oli arkkitehtinä semmonen Erskine-niminen, tällöinen kansainvälinen nimi, hän halusi sillä nostaa alueen statusta. (Projektissa) oli referenssiryhmä tulevista asukkaista, joka oli koottu pankkien asuntosäästäjistä. Ja ne sitten tuli siihen ja antoi ohjeita tai toivomuksia joistakin laadullisista asioista. Ja Erskine sitten teki oman, kyllä hyvin luovan suunnitelmansa sen mukaan, että se toteutti ne asukkaiden toiveet. Ja viis vuotta siinä meni kun sitä kaavaa tehtiin. Ja sitten kukaan niistä referenssiryhmän ihmisistä ei enää (asunut alueella)... ne oli hankkineet asunnon muualta.

Kaksi asukasosallistumisen erityistapausta: Vuosaari ja Pikku Huopalahti

99

Haastatteluaineistosta nousee selvästi esiin kaksi kaavoitusmielessä projektiluonteista kaupunginosaa, Vuosaari ja Pikku Huopalahti, joita voidaan kutsua erityistapauksiksi asukasosallistumisen suhteen. Kummassakin asukkaiden osallistuminen suunnitteluun on muokkautunut ja näyttäytynyt aivan erityisellä, kyseiselle kaupunginosalle ominaisella tavalla. Haastateltujen kaavoittajien joukossa ovat molempien alueiden projektipäälliköt.

Asukasosallistuminen Vuosaaressa

Vuosaaren asukasosallistumisen värikkään historian katsotaan alkaneen jo niin sanotun hartiapankkirakentamisen ajoista 1960-luvulla (Hankonen 1994a, 371–378). Tässä keskitytään kuitenkin tarkastelemaan kaupunginosan asukasosallistumisen vaiheita vasta 1990-luvun alusta, tarkemmin sanottuna vuodesta 1989 alkaen, jolloin kaupunginkanslian alaisuuteen perustettiin erityinen Vuosaari-toimisto, jonka kaavoituksesta vastasi kaupunkisuunnitteluviraston Vuosaari-projektin nykyinen päällikkö. Vuosaari-toimisto lakkautettiin vuoden 1993 lopussa ja Vuosaaren kaavoitus siirrettiin vuoden 1994 alusta omaksi projektikseen kaupunkisuunnitteluvirastoon. Vuosaaren asukasosallistumisen nykyisiin muotoihin johtaneiden vaiheiden taustatiedot on koottu lähinnä Vuosaaren paikallislehdissä ja Helsingin Sanomissa 1990-luvun aikana julkaistuista artikkeleista, pääkirjoituksista sekä mielipidekirjoituksista.

Vuosaaren alettiin 1990-luvun alussa kaavoittaa uutta, usean kymmenen tuhannen asukkaan kaupunginosaa. Julkisuudessa esiintyneet arviot Vuosaaren lopullisesta asukasluvusta vaihtelivat suurimmillaan 50 000:n ja 65 000:n välillä

(Vuosaari-lehden artikkelit 1990–1997). Vuosaareen oltiin suunnittelemassa ”Kotkan kokoista kaupunkia” (Vuosaari 23.5.1990). Vuosaaressa toimi 1980-luvun lopulla muutama merkittävämpi asukasyhdistys, näkyvimpinä Vuosaari-seura ja Vuosaari-säätiö, joista varsinkin Vuosaari-seura otti hyvin aktiivisesti kantaa kaupungin suunnitelmiin. Aivan alussa kyse oli lähinnä kaupungin ”hurjimpien” suunnitelmien ankarasta vastustamisesta. Vastustusargumenttien taustalla olivat ennen kaikkea pelko Vuosaaren slummiutumuksesta sekä huoli kaikille kaupunkilaisille yhteisten, arvokkaiden ulkoilu- ja luonnonsuojelualueiden tuhoutumisesta.

Julkisuudessa näkyvimpiä vuosaarelaisia asukasaktiiveja olivat 1990-luvun alkupuolella pastori Seppo Tirkkonen; Vuosaaren urheilutalon johtaja, seuran puheenjohtaja Kalle Kallio; kokoomuslainen kaupunginvaltuutettu, Vuosaari-lehden päätoimittaja Esko Honkanen; seuran puheenjohtajana myöhemmin toiminut Kerttu Vainio; arkkitehti Staffan Lodenius sekä toimittaja Päivi Istala. Myös kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja Jyrki Lohi oli erityisesti toimiessaan kaupunginvaltuutettuna vuosikymmenen alussa eräs Vuosaaren prosessin julkisuudessa näkyvimpiä hahmoja.

Vuosaarelaiset, lähinnä Vuosaari-seuran jäsenet, huolestuivat kaupungin kaavoituspolitiikasta niin voimakkaasti, että vuonna 1990 Vuosaari-seuran siipien suojiin perustettiin erityinen *Pelastetaan Vuosaari!* -kansalaisliike, jonka keulahahmoksi nousi Vuosaaren ”puuhanaiseksikin” nimetty Päivi Istala. Kansalaisliikkeen tavoitteina oli kaupungin asukasmääriltään ylimitoitettujen suunnitelmien romuttaminen sekä erityisesti Vuosaaren sataman ja yleiskaava 92:n vastustaminen. Liike järjesti aiheista useita mielenosoituksia, muun muassa valtakunnalliseen julkisuuteen nousseet tempaukset kaupunkisuunnittelun teesien naulaamisineen Helsingin Kaivopihalla sekä Vuosaaren sillan symbolisen suruliputuksen mustilla jätösäkeillä. Kansalaisliike pommitti kaupunginvaltuutettuja, kaupungin eri hallintokuntia ja valtion ministeriöitä erilaisilla vetoimuksilla, valituksilla, kannanotoilla ja kirjelmillä sekä pyrki toteuttamaan harvinaisen aktiivista mielipidevaikuttamista lehtien yleisönosastoilla aina Helsingin Sanomia myöten.

Toiminta ei kuitenkaan jäänyt ainoastaan hankkeiden vastustamiseksi ja mielenilmaisuiksi erilaisin tempauksin. Asioihin pyrittiin pelkän sanailun sijasta vaikuttamaan myös osallistumalla toden teolla itse suunnittelu- ja kaavoitusprosessiin. Kansalaisliike palkkasi kaupungin erilaisille järjestöille tarkoitettua rahastosta saamallaan kehittämisapurahoilla arkkitehti Staffan Lodeniuksen tekemään vaihtoehtosuunnitelman Vuosaaren osayleiskaavasta. Suunnitelma sai valmistuttuaan runsaasti huomiota osakseen ja julkaistiin muun muassa Helsingin Sanomien kaupunkisivuilla 7.10.1991. Ymmärtäessään, ettei se millään voisi kaataa kaikkia kaupungin suunnitelmia Vuosaaren lisärakentamiseksi, liike otti ”rea-

listisen” näkökulman asioihin ja oli valmis hyväksymään Vuosaareen 30 000 asukasta. ”Haluamme vaikuttaa, ei valittaa”, otsikoitiin pastori Seppo Tirkkosen mielipidekirjoitus Helsingin Sanomissa 18.2.1992.

Kädenojennus kaupungilta

Kaupunki varautui asukkaiden aktiivisuuteen vetämällä asukkaat mukaan suunnitteluun jo Vuosaari-toimiston perustamisen aikoihin. Toimiston johtajan ja nykyisen projektipäällikön mukaan tällä pyrittiin tuomaan alueen suunnittelu lähemmäksi käytäntöä. Toimiston aloitteesta perustettiin erityinen *asukastoimikunta*, jonka jäsenet Vuosaari-seura valitsee ja jonka kanssa suunnitteluviranomaiset säännöllisesti pitävät yhteyttä. Nykyään Vuosaari-projektin ja asukastoimikunnan välillä järjestetään erityisiä yhteistyökokouksia useita kertoja vuodessa.

Alussa, suunnittelun ollessa vielä yleissuunnitteluvaiheessa, asukastoimikunnan toiminta oli projektipäällikön mukaan lähinnä kaupungin kaikkien tavoitteiden vastustamista, mutta toiminta on sittemmin muuttunut tasapainoisemmaksi. Nykyään yhteistyö toimii neuvottelutaitojen kehittymisen ja mielipiteiden lähentymisen myötä jopa erittäin hyvin. Vastustamisen sijaan kyse on entistä enemmän sujuvasta vuoropuhelusta virkamiesten, kaupunginvaltuutettujen ja asukastoimikunnan välillä (ks. myös Bäcklund, Kanninen & Karvinen, 1999, 7).

Asukastoimikunta toimii projektissa jonkinlaisena puolivirallisena yhteistyöelimenä. Projektipäällikön mukaan asukastoimikunnalla on projektissa virallinen status siinä mielessä, että siltä pyydetään lausunto jokaisesta kaavaehdotuksesta ja asukkaat pystyvät sen kautta todella vaikuttamaan suunnitelmien sisältöön antamalla niistä kritiikkiä. Projektipäällikkö ei näe myöskään toimikunnan edustavuutta suurena ongelmana, sillä siihen kuuluu edustajia kaikista vuosaarelaisista järjestöistä. Projektipäällikön mielestä asukastoimikunta on kaikista projektin yhteistyökumppaneista kaikkein kattavin.

Vaikka edustavuus ymmärretäänkin useimpien kaavoittajien mielestä yhdeksi asukasosallistumisen suurimmista ongelmista, Vuosaaren tapaus puolivirallisine asukaselimineen antaa viitteitä siitä, että asukkaiden osallistaminen voidaan ainakin tämän aineiston valossa järjestää suhteellisen toimivaksi vuorovaikutusjärjestelmäksi, johon kaikki ajateltavissa olevat osapuolet ovat lopulta tyytyväisiä. Tässä voidaan onnistua huolimatta siitä, että kyse saattaa tiukasti ajatellen olla vain näennäisen demokratian toteuttamisesta. Lisäksi on vielä muistettava, että useiden suunnittelijoiden mukaan nimenomaan uusi rakennuslaki pakottaa pohtimaan asukasosallistumisen järjestämistä toden teolla, ja juuri edustavuus tulee olemaan yksi sen soveltamisen vaikeimmista kysymyksistä.

Siitä kovasti puhutaan, että asukasyhteistyö lisääntyy ja paranee, ja varmasti se jotenkin niin tulee tapahtumaankin, mutta mä en tiedä mitä se (rakennuslaki) tarkoittaa, että tulisiko se johtamaan, että muihinkin kaupunginisiin tulisi tämmösiä samanlaisia asukas-toimikuntia vai johtaako se johonkin muuhun yhteistyömuotoon.

Asukasosallistuminen Pikku Huopalahdessa

102 Toinen asukasosallistumisen suhteen aineistosta poikkeuksellisenä esiin tuleva kaupunginosa on Pikku Huopalahti. Pikku Huopalahti eroaa Vuosaaresta eräällä ratkaisevalla tavalla. Siinä missä Vuosaaresta oli kyse asuinalueesta, jota suunniteltiin vanhan asutuksen tuntumaan, kaavoitettiin Pikku Huopalahti kokonaan rakentamattomalle liejuiselle rämeikölle (Kalanti 1993, 10). Verrattuna Vuosaareen, jossa asui yli 10 000 ”vanhaa” asukasta, Pikku Huopalahden suunnittelun lähtökohdat olivat aivan erilaiset. Vuosaaresta toimivat asukasjärjestöt huolestuivat suunnittelun alkuvaiheessa ympäristönsä radikaalista muuttumisesta ja alueelle tulevien uusien asukkaiden mukanaan tuomista sosiaalisista ongelmista. Vanhojen asukkaiden aiheuttamaa ”ongelmaa” ei kaupunki hanketta aloittaessaan 1980-luvun puolenvälin jälkeen Pikku Huopalahdessa kohdannut.

Asukasyhteistyön sosiaalisia tavoitteita ja seurauksia

Pikku Huopalahdessa on alueen pääkaavoittajan eli projektipäällikön mukaan hankkeen alusta saakka toiminut järjestelmä, jonka puitteissa alueen asukkaiden ja suunnittelijoiden välille on pyritty aikaansaamaan jatkuvia ja säännöllisiä kontakteja. Järjestelmän eräänä tavoitteena on ollut nimenomaan puhaltaa alueelle sosiaalista henkeä ja saada asukkaat ottamaan vastuuta alueestaan. Kyse on siis selvästi strategiasta, jolla alueesta pyritään tekemään muutakin kuin vain läpikulupaikka. Tässä on projektipäällikön mukaan myös varsin hyvin onnistuttu, minkä huomaa esimerkiksi siitä, että alueella näkyy huomattavasti vähemmän graffiteja kuin naapurikaupunginosissa.

Kaupunki varautuu vastustukseen ja huhujen syntymiseen defensiivisellä strategialla

Alueen asukkaille pyrittiin projektipäällikön mukaan alusta asti avoimesti ja selkeästi kertomaan, mitkä ovat alueen muodostumisen ”reunaehdot”. Tällä on osaltaan pyritty välttämään ”ilmapiiriä myrkyttävien ikävien huhujen” syntyminen. Tässä on projektipäällikön mukaan varsin hyvin onnistuttu.

Siitä on tullut semmonen fiilis, että ollaan vähän niin kuin yhteisessä veneessä ja se on kyllä suuresti helpottanut.

Alueen järjestelmällä tarkoitetaan Pikku Huopalahdessa jo kymmenen vuoden ajan toiminutta eräänlaista neuvoa-antavaa asukaselintä, jonka johtokunnasta puolet on alueen asukkaita ja joka on avoin kaikille alueen asukkaille. Asukaselimessä on edustajat myös kaupunginkansliasta sekä sosiaalivirastosta.

Asukaselin syntyi spontaanisti alueen asukkaiden, projektipäällikön, sosiaaliviraston sekä alueen toteutusprojektin päällikön ideoinnin tuloksena (Kivistö 1999, 123–126). Järjestettyihin tilaisuuksiin on projektipäällikön mukaan kuitenkin tullut asukaselimen johtokunnan ulkopuolisia asukkaita yleensä hyvin vähän, vähintään muutama kuitenkin jokaiseen. Vaikka asukasosallistuminen on jäänyt laimeahkoksi, elimen avoimuudesta on projektipäällikön mukaan ollut suuri hyöty juuri huhujen syntyamisen ehkäisemisessä.

103

Ettei se mene, siellä (asukaselimessä) just tulee sellaista tietoon, että joku asukas on sanonut mulle, että juuri tohonkin puistoon kohta tehdään uusi talo. Ja sitten ne sillä lailla kyynisesti toteaa, että ”niinhän kaupunki tekee”. Mutta ne on voitu välttää niin kuin alkuunsa.

Huolimatta siitä, että asukaselin on Pikku Huopalahdessa muodostunut varsin spontaanisti ja asukkaat ovat nykyään varsin tyytyväisiä sen toimintaan (Siltala 1999, 65-81), voidaan yhdeksi kaavoittajan ja asukkaiden välisen yhteistyön ylläpitämisen päällimmäisistä tavoitteista Pikku Huopalahdessa tulkita kaupunginosan kaavoittajan harjoittama jonkinlainen ennaltaehkäisevä strategia. Strategian tarkoituksena on nimenomaan luoda alueelle avointa ja luottamuksellista ilmapiiriä. Taustalla on viime kädessä pyrkimys estää ilmapiirin kiristyminen ja mahdollisten huhujen aikaansaamat konfliktit alueen kaavoittajien ja asukkaiden välille (Visanti 1999, 48).

Pikku Huopalahden asukkaat kaavoittajan apuna

Asukkaat ovat Pikku Huopalahdessa saaneet mielenkiintoisella tavalla olla mukana suunnittelun tavoitteiden asettelussa. Pikku Huopalahdessa on näet asukkaiden avulla onnistuttu toteuttamaan eräitä suunnittelijoiden ajamia tavoitteita, joita muut kaupunkisuunnitteluorganisaation toimijat eivät ilman asukkaiden väliintuloa todennäköisesti olisi hyväksyneet. Mikäli tällaisia yhteistyön muotoja tulkitaan vahvasti, kyse voi olla suoranaisestä suunnittelijan strategisesta vallankäytöstä. Projektipäällikkö kuvaa asukkaiden apuna olemista näin:

*Sitten meillä on ollut apua asukasyhdistyksestäkin. Mä otan esi-
merkinä, niin mulla oli yhden Huopalahden alueen talon väri-
suunnitelma tuolla lautakunnassa, talojen värisuunnitelma. Ja sit-
ten rupesi muutama niistä poliitikoista kysymään, että haluaako
asukkaat sitten tälläsii värikkäitä taloja. Ja sitten mä lupasin, että
mä hankin semmosen tiedon siitä ensi kokoukseen mennessä. Ne
pani sen pöydälle ja sitten mä pyysin asukasyhdistykseltä, että voi-
sitteko te tehdä semmosen paperin, että haluatteko te näitä tänne.
Ja sitten ne oli kirjoittaneet viikon sisällä sen ja toimitti sen sitten
niiden poliitikkojen pöydälle seuran kustannuksella.*

*Että esimerkiksi Pikku Huopalahdessa on Fortuna-niminen K-kaup-
pa, jossa K-kauppa olisi halunnut semmosta 2 000 neliötä ja mä
vastustin sanomalla, että sitten kaikki muut kaupat Huopalahdesta
katoaisi kokonaan, siis siellä on neljä muuta. Ja siihen tuli se
rintamalinja. Ja sitten mulle tuli asukasyhdistys erittäin suureksi
avuksi tässä. Ja sitten siihen kaavaan pantiin, että se on 800.*

104

Tulevaisuus

Vaikka asukasosallistumisen vaiheet näyttäytyvätkin Pikku Huopalahdessa Vuosaareen verrattuna luonteeltaan varsin toisenlaisina, on asukkaiden ja suunnittelijoiden välinen yhteistyö sielläkin onnistuttu muokkaamaan järjestelmäksi, johon niin alueen kaavoittaja kuin asukkaatkin ovat suhteellisen tyytyväisiä. Tosin viime aikoina julkisuuteenkin noussut Tilkan sotilassairaala-alueen rakennushankkeiden aikaansaama keskustelu antaa viitteitä päinvastaiseen suuntaan menevästä kehityksestä.

Pikku Huopalahden kaltaisia asukasosallistumisen muotoja ei Helsingissä kuitenkaan todennäköisesti enää nähdä, varsinkaan jos kaupungin kaavoituksessa siirrytään – kaupunkisuunnitteluviraston päällikön sanoja lainaten – entistä enemmän niin sanottuun ylläpitokulttuuriin. Uusia kaupunginosia ei kokonaan rakentamattomille alueille näin ollen enää kaavoiteta. Kun kyseeseen tulee lähinnä kaupungin tiivistäminen, todennäköistä on, että tulevaisuuden asukasosallistumisen muodot tulevat olemaan enemmänkin Vuosaaressa nähdyn kaltaisia.

VII Kaupunkisuunnittelu ja kestävä kehitys

105

Kestävä kehitys nousee haastatteluaineistosta sellaisena kaupunkisuunnittelusta käytävänä keskusteluna, jonka suunnittelijat kokevat vaikuttavan konkreettisesti työhönsä. Sama ei päde yhtä vahvasti esimerkiksi tutkimuksen polttopisteeseen nousseeseen kansainvälisyyteen tai Helsingin kaupunkipoliittisiin strategioihin, joilla suunnittelijat eivät usein näe olevan yhteyttä kaavoitustyöhön. Kestävän kehityksen käsitettä ja haastateltujen suhtautumista siihen haastattelupuheessa tarkastellaan lähemmin sen selvittämiseksi, miten jokin vaatimus tai kaupunkisuunnittelun päämäärä ”käännetään kaupunkisuunnittelun kielelle”, kuten virastopäällikkö asian ilmaisee.

Taustaa

Kestävän kehityksen käsitteen on varsinaisesti määritellyt Gro Harlem Brundtlandin johtama Ympäristön ja kehityksen maailmankomissio YK:n yleiskokoukselta saamansa tehtävänannon mukaisesti. Sillä tarkoitetaan Brundtlandin komission (1987, 43) julkaisussa sellaista yhteiskunnan kehitystä, joka vastaa ihmisten nykyhetken tarpeisiin vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuuksia tyydyttää omia tarpeitaan. Komissio ulottaa kestävä kehityksen tavoitteen koskemaan hyvin laajasti ihmisen toimintaa monilla yhteiskunnan eri lohkoilla. Komission raportti ottaa kantaa muun muassa kansainväliseen talousjärjestelmään (mt., 67–91) ja suurkaupunkien kehittämiseen (mt., 235–258) sekä kritisoi valtioiden asevarustelua (mt., 290–308).

Brundtlandin komission raportti ei juuri puutu kaupunkisuunnitteluun, mutta sen jälkeen on pohdittu kestävän kehityksen periaatteiden merkitystä kaupungille ja sitä, millainen on kestävän kehityksen mukainen kaupunkirakenne. Briitta Koskiahon (1997a, 62–65) mukaan funktionalistisen kaupunkisuunnittelun kohtaama kritiikki ympäristöarvojen väheksymisestä pakotti 1980-luvulla kaupunkisuunnittelijat lisäämään suunnitteluun ekologisia aineksia: jätehuolto, kierrätys, energiatalous ja käytettyjen materiaalien myrkyttömyys alettiin ottaa huomioon suunnittelussa, jota Koskiahon pitää uusfunktionalistisena. Uusfunktionalistinen suhtautuminen ympäristöön laajeni edelleen, ja metsiä sekä muita viheralueita alettiin jättää ihmisten virkistysalueiksi. Tärkeä kaupunkisuunnitteluun liittyvä osa, ympäristövaikutusten arviointi (YVA), yleistyi myös Euroopassa Yhdysvaltojen jälkeen 1980-luvulla (mt., 171–173).

YK on toiminut kestävän kehityksen puolesta edelleen, ja vuonna 1992 järjestettiin Rio de Janeirossa ympäristö- ja kehityskonferenssi, jossa laadittiin julistus sekä ohjelma yhä kasvavien ympäristöongelmien kuriin saamiseksi maailmanlaajuisesti. Ohjelma, joka kantaa nimeä Agenda 21, sisältää myös suoraan asuinyhdyskuntia sekä maan käyttöä koskevat osiot. Ympäristö- ja ulkoasiainministeriöiden tuottamassa julkaisussa Agenda 21:n vaatimukset on esitelty ja niistä on johdettu toimenpideehdotuksia Suomen oloihin. Ohjelma vaatii muun muassa parantamaan maankäytön suunnittelua ja ohjausta sekä edistämään kestävästä rakennustapaa. Ministeriöiden julkaisussa ehdotetaan Suomessa lukuisia toimenpiteitä, joilla pyritään entistä enemmän hallitsemaan yhdyskuntarakennetta kokonaisuutena ja myös saamaan asukkaita mukaan yhdyskuntien kehittämiseen kestävän kehityksen edistämiseksi. (UNCED 1993, 41–6, 58–9.) Agenda 21 onkin vaikuttanut omalta osaltaan siihen, että vaateet asukkaiden ja muiden toimijoiden saamisesta aikaisempaa enemmän mukaan suunnitteluprosessiin ovat siirtyneet uuteen lakiin. Myös haastatellut mainitsevat Agenda 21:n puhuessaan kestävän kehityksen tulemisesta mukaan suunnitteluun.

Haastatteluaineiston perusteella on joka tapauksessa selvää, että kestävän kehityksen periaatteiden toteuttaminen ei ole missään nimessä yksiselitteistä, ja käsitteeseen eri yhteyksissä liittyneet kaupunkisuunnitteluun kohdistuvat vaatimukset voivat olla ristiriitaisia ja siksi kyseenalaistaa koko kestävän kehityksen periaatteiden noudattamisen. Koskiahon on luetellut seitsemän erilaista ekokaupunkimallia tai kestävän kehityksen ajatuksesta lähtevää hahmotelmaa, jotka on kehitetty ratkaisemaan erilaisten asuinseutujen ongelmia. Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvät Koskiahon malleista ainakin *keskustelu urbaanista muodosta joko kompaktina kaupunkina tai hajautettuna*, amerikkalaista autokaupunkia vastustava *kestävän kehityksen yleisesitys* sekä *kansalaisten ekokaupunki* -malli. Muita Koskiahon

kokoamia malleja ovat *kestävä kehitys ongelma-alueilla* -malli, jota edustaa Ruhrin teollisuusalueen uudistaminen, *biokaupunki*-malli, jossa kaupunki nähdään suu-remman ympäristöalueen osana ja *teknis-ekologinen* malli, jossa kaupunki ja ekologia nähdään vain yksittäisten komponenttien ekologisten vaikutusten teknisinä laskelmina sekä *osittais- vai kokonaispuhdistus / korjaaminen vai ennaltaehkäiseminen* -malli, jossa pohditaan lähinnä ekokaupungin toteuttamistapaa olemassa olevasta tilanteesta. (Koskiaho 1997c, 26–29.)

Aineistossa esiintyneistä malleista voidaan päätellä, että helsinkiläisten kaupunkisuunnittelijoiden kestävästä kehityksestä käymä keskustelu antaa ekologiselle kaupungille myös sisällön pelkän pragmaattisen ongelmanratkaisumentaliteetin sijasta. Toisaalta kaupunkia tarkastellaan itsenäisenä kokonaisuutena eikä niinkään osana suurta ekosysteemiä. Tämä lienee luonnollinen lähestymistapa kaupunkisuunnittelijoille, joiden tehtäväkentällä ja toiminta-alueella on selkeät hallinnolliset rajat.

Haastatellut ottavat kantaa enimmäkseen kompaktin kaupungin puolesta kestävä kehityksen nimissä. Kansalaisten ekokaupunki -malli korostaa asukkaiden yhä suurempaa osallistumista suunnitteluprosessiin. Haastatellut kyseenalaistavat kuitenkin asukasosallistumisen lisäämisen nykyisestään – ainakin nykyisin menetelmin toteutettuna (ks. luku VI). Lisäksi he näkevät ristiriidan asukkaiden osallistumisen lisäämisestä johtuvien seurannaisvaikutusten sekä muiden kestävä kehityksen elementtien välillä.

107

Neljä suhtautumistapaa kestävä kehityksen vaatimukseen

Haastatteluista voidaan erottaa neljä erilaista suhtautumistapaa kestävään kehitykseen. Ne eivät ole sillä tavalla toisiaan poissulkevia, että ne edustaisivat jonkun haastatellun käsitystä sellaisenaan. Sen sijaan sama haastateltu saattaa hyödyntää useampaa puhetapaa ja suhtautua eri tilanteissa eri lailla kestävään kehitykseen, mikä on mahdollista muun muassa kestävä kehityksen ja siihen liittyvien toimenpiteiden epäselvän määrittelyn johdosta. Kyse on myös siitä, että kestävä kehityksen eri aspektit ovat eri tasoisia, jolloin ne voivat olla keskenään ristiriitaisia: globaali kestävä kehitys saattaa edellyttää lähiympäristön virkistysalueiden uhraamista. Ongelmallista on myös eri intressitahojen toiveiden yhteensovittaminen (ks. Naess 1994, 12–13).

1) Kestävä kehitys erottamaton osa kaupunkisuunnittelua

Päällimmäiseksi haastatteluissa nousee suhtautumistapa, jonka mukaan kestävän kehityksen katsotaan tulleen osaksi kaupunkisuunnittelua. Se joko otetaan automaattisesti huomioon käytännön suunnittelutyössä tai todetaan, että se on välttämätöntä ottaa huomioon.

Sen (kestävän kehityksen) pitäisi ainakin näkyä, eli se tulisi ottaa huomioon ihan siinä valmisteluvaiheessa, kun tehdään asemakaavoja ja kyllä minun mielestäni nyt näkyikin jo aika hyvin. Että tätäkin voidaan tietysti tulkita kovin monella tavalla, mutta kyllähän siinä pyrkimys on luonnonvarojen säästämiseen ja saasteettomuuteen sun muuhun. Ne on tällaisia arvoja, jotka on ihan välttämättömiä tietysti.

108

Haastateltu nostaa kestävän kehityksen diskurssiksi, jonka pitäisi näkyä asemakaavoja laadittaessa. Tässä se eroaa monista muista kaupunkisuunnittelun diskursseista: kansainvälisyydestä (ks. luku IV) ja kaupunkipolitiikasta (ks. luku VIII) tai konkreettisemmalla tasolla esimerkiksi Helsingin gateway-strategiasta (ks. luku IV). Niitä yksittäisen kaavoittajan ei tarvitse ajatella käytännön kaavoitustyössä juuri lainkaan, kuten monista haastatteluista käy ilmi. Kestävä kehitys sen sijaan on tullut osaksi kaavoittajien ongelmakenttää ja he joutuvat valitsemaan jonkinlaisen asennoitumisen sitä kohtaan. Yleensä kestävä kehitys on noussut haastatteluissa esiin kysymättä ja se on nimetty erääksi tämän hetken tärkeimmistä kaupunkisuunnitteluun liittyvistä teemoista ja keskusteluista. Myös kaikki ne haastatellut, joilta on kysytty kestävästä kehityksestä tai ympäristönsuojeluun liittyvistä asioista, ovat olleet siitä jotain mieltä tai kommentoineet sitä jollain lailla, joko täysin myönteisesti tai josain määrin varauksellisesti. Parissa haastattelussa kestävää kehitystä ei mainittu lainkaan. Se näyttää yleensä johtuneen haastattelujen suuntautumisesta toisenlaisiin teemakokonaisuuksiin.

Tarpeeseen asennoitua jollakin tavalla kestävään kehitykseen vaikuttavat olenaisella tavalla yhteiskunnan valtaa käyttävät instituutiot. Eräs haastateltu mainitsee EU:n vaativan kestävän kehityksen ottamista huomioon suunnittelussa. EY:ssä laadittiin esimerkiksi jo vuonna 1985 direktiivi, jonka mukaan jäsenmaissa on laadittava ympäristövaikutusten arviointi (Koskiahho 1997a, 171). Kestävä kehitys on edelleen osa EU:n sisällä tapahtuvaa kaupunkisuunnittelua.

EU:ssa ei ainoakaan paperi kelpaa mihinkään, jos ei siinä lue 'sustainable development'.

Se, että ylhäältä päin vaaditaan jatkuvasti suunnittelijoita esittämään oman suunnitelman suhde kestävän kehityksen periaatteisiin, pakottaa tietenkin tekemään asialle jotakin. Usein tämä kestävä kehitys tarkoittaa melko yleistä, globaalin tason kestävästä kehitystä, joka ei välttämättä jäsenny käytännössä.

2) Kestävä kehitys luonnonsuojeluna: este suunnittelulle

Toinen suhtautumistapa kestävään kehitykseen tuo esiin ympäristönsuojelun kielteisiä vaikutuksia suunnitteluprosessin sujuvuudelle. Eräs haastateltu on huolissaan siitä, että kun “luonnonsuojelijat vahvistavat asemiaan”, kaupunkisuunnittelun sosiaaliset päämäärät eivät toteudu.

Mutta nyt tässä viimeisen kymmenen vuoden aikaan on minusta keikahtanut sillä tavalla, että teknis-taloudelliset ja nuo luonto-ympäristökysymykset on päässyt niskan päälle. Että ihmisestä ei välitetä niin paljon.

109

Tällainen huoli näkyy erityisesti niissä haastatteluissa, joissa aikaisemmin esitelty sosiaaliseen suuntautunut suunnitteluihanne (ks. luku II) on hyvin esillä. Suunnittelijoiden mielestä kestävä kehitys joutuu siis tässä ristiriitaan suunnittelun 1960-luvulta periytyvien sosiaalisten tavoitteiden kanssa. Joidenkin haastateltujen vastauksissa luonnonsuojelun vaatimukset voivat asettua myös kaupungin rakenteelle välttämättömiä teknisiä hankkeita vastaan.

Tommosia luontokokonaisuuksia, mitä nyt vesialueella Kallvikin niemelläkin on ympäristössä Naturaan pantu, niin kyllähän niitä muuallakin on. Että semmosia pieniä kynnenpalasia tuolla pitkin rantoja, että minusta se ei ole järkevää suunnittelua, vaan seutu-kaavoituksessa ja yleiskaavoituksessa tapahtuva maankäytön tarpeiden yhteen sovittaminen. Se on muistettava, että kaatopaikka kuuluu kaupunkiin, ja voimalaitokset.

Konkreettisella tasolla kestävä kehitys voi haastateltujen mielestä pahimmillaan merkitä uhkaa mielekkäälle kaupungin tarpeiden yhteensovittamiselle. Edellinen haastateltu epäilee kovin äänenpainoin koko kaupungin rakentamisen mahdollisuutta rinnan luonnonsuojelupyrkimysten kanssa.

Nyt tämä luonnonsuojelu on saanut semmoset mittasuhteet, että viis muista, Kauppatoria eikä Esplanadia ei ois koskaan rakennettu, jos nämä Natura-intoilijat olisi olleet Ehrenströmin aikana täällä.

Mä korostan sitä, että mä olen kaikissa kaavahommissa tehnyt, sovittanut yhteen ja nimenomaan suojeluarvoja korostanut, mutta eihän se ole tämmöstä vain yhteen silmään tuijottamista.

3) Kestävä kehitys ongelmallisena käsitteenä

Kolmas suhtautumistapa ilmenee siten, että haastatellut eivät tuo kestävästä kehityksestä esille oman työnsä osana, vaan arvioivat sitä ikään kuin ulkopuolisina. Tähän on syynä käsitteen monimutkaisuus ja vaikeudet toteuttaa kestävä kehitys periaatteita käytännössä. Eräs toimistopäällikkö esimerkiksi ei mainitse koko asiaa ennen kuin kysyttäessä, jolloin hän pohtii vain sen eri puolia ja ongelmia. Myös toinen haastateltu arvioi käsitteen ongelmia. Hänelle se on hyvin ristiriitainen ja tästä syystä vaikea toteuttaa käytännön suunnittelussa.

110

Normaali kansalainen haluaa että on väljää. Että mahdollisimman semmonen autio tai jotain tämmöstä. (...) Kun tehdään amerikkalaista autokaupunkia, mikä on siis todella väljä ja iso, niinku lisätä kunnallistekniikan putkimäärää ja kaikkea, että kaikki olisi (...) Kun me on esitetty joskus keskusteluna, että sehän on kestävä kehityksen vastaista, että näitä tämän tapaisia toteutettaisiin, niin sitten joku sanoo, että niin mutta kun kestävä kehityksen määritelmässä on mukana tämä asukasosallistuminen. Paikallinen kansalaisosallistuminen, niin sen mukaistahan se sitten on. Mutta luonnonvarojahan se tietenkin tuhlaa.

Kestävä kehityksen näkeminen ristiriitaisena ja vaikeasti toteutettavana on suunnittelijoille turhauttavaa ja saa heidät todennäköisemmin sivuuttamaan sen käytännön kaavoitustyössä. Tähän suhtautumistapaan kuuluu kuitenkin kestävä kehityksen näkeminen suunnittelijaa velvoittavana periaatteena, ja suunnittelijat ovat pohtineet asiaa ja pyrkivät edelleen ratkaisemaan kestävä kehityksen ongelman jollain tavalla. Käsityksessä tulee esiin kestävä kehityksen vaatimus sekä yleisellä että paikallisella tasolla.

4) Välinpitämätön suhtautuminen, erikoistapauksena liikennesuunnittelu

Neljäs suhtautumistapa ilmentää välinpitämättömyyttä kestävästä kehityksestä kohtaan. Osa haastatelluista ei oma-aloitteisesti mainitse kestävästä kehityksestä koko haastattelun aikana eikä myöskään analysoi sitä kysyttäessä millään tavalla. Näistä haastatelluista erään puhe heijastelee tuskaantuneisuutta käsitteen epämääräisyyteen. Toinen heistä puhuu ilmeisesti vain esteettisestä ympäristöstä molemmilla kerroilla

mainitessaan ympäristön haastattelun aikana. Liikennesuunnitteluosastolla työskentelevä haastateltu toteaa kestävän kehityksen toteutuneen liikenteen osalta jo ajat sitten, kun Helsingin kauaskantoiset joukkoliikennematkaisut tehtiin eikä näin pidä sitä liikennesuunnitteluun kuuluvana ongelmana. Liikennekysymystä on kuitenkin tarkasteltavana olennaisena osana kestävän kehityksen ympärille rakentuvaa tavoitteiden ja vaatimusten kehikkoa. Joukkoliikenne on kestävän kehityksen kannalta selvästi kannatettava asia jo pelkkien ilmansaasteiden vuoksi (UNCED 1993, 54–55). Haastatellun mukaan joukkoliikennettä ei kuitenkaan voi nykyisestä juurikaan enää lisätä.

No kyllä edelleen on jonkun verran ilmassa sellasta, ennen kaikkea nyt liikennelaitoksen puolella, että tätä joukkoliikenteen osuutta pitäisi saada vielä kasvatettua. Mutta kyllä mulla on semmonen henkilökohtainen käsitys, että kyllä me ollaan aika lähellä sitä maksimia, että tästä eteenpäin meno edellyttää jo aika lailla väkivaltaisia toimenpiteitä. Että nyt me ollaan sillä tasolla, mihin tämmösellä, sanotaanko rauhallisella ja enemmän vapaaehtoisuuteen perustuvalla pohjalla päästään.

111

Haastatellun mukaan on siis jo saavutettu sellainen joukkoliikenteen osuus koko liikenteestä, johon voidaan kohtuullisin uhrauksin päästä. Hän käyttää vapaaehtoisuutta joukkoliikenteen käytön kriteerinä. Hän muistuttaa, että Helsingin liikenteen joukkoliikennemyönteisyys juontaa juurensa jo 1960-luvun lopulle, jolloin Smithin ja Polvisen amerikkalaistyylinen autokaupunkisuunnitelma hylättiin ja joukkoliikenteeseen alettiin panostaa voimakkaasti.

Liikennesuunnittelijan käyttämä argumentti optimaalisesta joukkoliikenteen käyttöasteesta sopii Koskiahon kuvaukseen liikennesuunnittelun tietoteoreettisesta perustasta, jota hän myös kritisoi. Koskiahon mukaan liikennesuunnittelu on luonteeltaan loogis-rationaalista suunnittelua, joka olettaa täydellisen informaation olevan suunnittelijan ulottuvilla, tavoitteiden olevan keskenään ristiriidattomia ja kaikkien tarvittavien keinojen olevan käytettävissä. Tällainen suunnittelu ei kykene vastaamaan monimutkaisen yhdyskunnan asettamiin haasteisiin ja sen tulokset näyttävät kansalaisille ylhäältä päin annetuilta. (Koskiahon 1997a, 176–177.) Aina-kin kritiikin alkuosa osuu hyvin joukkoliikenteen optimitasoargumenttiin: haastatellun esittämä perustelu joukkoliikenteen osuudelle ei jätä sijaa keskustelulle, vaan on esitetty arvoneutraalina toteamuksena, jättäen joukkoliikenteen määrän arvovalintojen ulkopuolelle. Haastateltu antaa liikennesuunnitteluosastosta kuvan muusta kaupunkisuunnittelusta irrallisena saarekkeena väittäessään kestävän kehityksen periaatteiden jo toteutuneen helsinkiläisessä liikennesuunnittelussa.

Väitteelle joukkoliikenteen jo saavutetusta huippuosuudesta saattaa olla myös muita perusteluita kuin se, jonka haastateltu esittää. Liikennesuunnittelijat huolehtivat myös muun muassa kaupungin keskustan yrittäjien intresseistä pyrkiesään turvaamaan keskustan kilpailukyyn. Se on päämääränä ainakin keskustatunnelihankkeessa, jota haastateltu myös haastattelussa sivuaa. Kun autot siirtyvät tunneleihin ja maan pinnalle jää enemmän tilaa kevyelle sekä julkiselle liikenteelle, jalankulun helpottuminen ja viihtyistyminen poistavat esimerkiksi Itäkeskukseen liikkeiltä kilpailuedun, jonka ne saavat jalankulkijoiden ja autoteiden erillisyydestä. Samalla myös autoilu keskustassa helpottuu. Nimenomaan elinkeinoelämä onkin haastatellun mukaan tukenut voimakkaasti keskustatunnelihanketta toivoen hyötyvänsä uudistuksesta. On mahdollista, että keskustan kilpailukyky ostospaikkana vaarantuu, mikäli yksityisautoilua vähennetään liiaksi. Haastateltu peräänkuuluttaa vapaaehtoisuutta joukkoliikenteen lisäämisen ehtona. Huoli keskustan kilpailukyvyistä saattaaakin siis nivoutua laajempaan markkinataloudelliseen ajatteluun, jossa kaupungin liikenne- ja ratkaisulla ei saa vaikuttaa kuluttajien päätöksiin paikanvalinnasta, ainakaan keskustasta pois päin.

Kestävä kehitys käytäntöön ulottuvana yhteiskunnallisena keskusteluna

Kaikkein kielteisimminkin kestävästä kehityksestä käsittelee pari haastateltua, joiden puheissa on aineksia sekä välinpitämättömistä että kielteisiä puolia korostavasta suhtautumistavasta. Huomionarvoista on se, että yksikään haastatelluista ei kuitenkaan torju kestävästä kehityksestä periaatetta kaupunkisuunnitteluun kuulumattomana tai siihen sopimattomana elementtinä tai peräti kiellä sen mahdollisuutta. Yksikään ei myöskään selvästi ilmoita, ettei sillä ole merkitystä kaupunkisuunnittelulle kuten kansainvälistymisestä sekä kaupunkipoliittisista strategioista joissain haastatteluisissa todetaan. Erot esiintyvät vain siinä, miten tärkeänä kaupunkisuunnittelun lähtökohdaksi kestävästä kehityksestä pidetään. Kestävästä kehityksestä voidaan näin ollen pitää suunnittelukentän läpäisevänä diskurssina. Se esiintyy ylimmän tason suunnittelupoliittisissa linjauksissa, se kuuluu kaupunkisuunnittelijoiden käsittejärjestelmään ja sitä toteutetaan käytännön suunnittelun tasolla. Se siirtyy kaupungin johdon strategisesta visioinnista suunnittelijan kynän kautta syntyvään ympäristöön, tai ainakin suunnittelijat pyrkivät siihen. Tämä johtunee muun muassa lainsäädännöstä (YVA sekä uuden maankäyttö- ja rakennuslain vaatimukset). Kestävä kehitys tarjoaa tilaisuuden tarkastella sitä, miten yhteiskunnalliset virtaukset siirtyvät kaupungin fyysiseen rakentamiseen.

Kestävän kehityksen nousun syyt

No melkein ne (ajankohtaiset keskustelunaiheet) liikkuu tässä karkeasti sanottuna ympäristökysymykset, sitten on sosiaalisen segregation ongelmat, työllisyyskysymykset, ja sitten liikenne.

Ympäristökysymykset ja ympäristöarvot on nousemassa koko ajan tässä esille.

Yksi syy haastateltujen melko laajasti ilmaisemaan pyrkimykseen toteuttaa kestävän kehityksen periaatteita käytännön työssään on varmasti se, että se ei ole ajatuksena enää aivan uusi. Se on ehtinyt vakiintua osaksi niin kaupunkisuunnittelun käsitejärjestelmää kuin varsinaista prosessiakin. Kestävästä kehityksestä on alettu puhua jo paljon aikaisemmin kuin eräistä muista kaupunkisuunnittelun tämän ajan käsitteistä kuten kaupunkipolitiikasta. Rooman klubi toi vuonna 1972 teoksellaan ”Kasvun rajat” ympäristön rajallisuuden lopullisesti maailman tietoisuuteen. Eräs Suomen suhtautumiseen vaikuttanut tekijä oli vuoden 1973 öljykriisi, joka sai suomalaiset ajattelemaan energiahuoltoa ja öljyn saatavuuden häiriöiden vaikutuksia suomalaiselle yhteiskunnalle. Tuolloin luotiin energiansäästöön tärkeitä standardeja, ja jo vuonna 1981 Suomussalmen kunta julistautui ekokaupungiksi. Sitä seurasivat monet muut kokeilut ja hankkeet, joista Helsingissä Viikin ekokaupunginosa on vasta toteutumassa. (Lainevuori 1995, 117–123.)

Ympäristöliike on saanut pontta lukuisista eri puolilla sattuneista ympäristökonflikteista ja -katastrofeista. Vihreä liike on alun kansanliikevaiheesta kehittynyt voimakkaaksi poliittiseksi ryhmäksi niin kansallisella tasolla kuin kaupungeissakin. Samalla kestävän kehityksen käsite on noussut erääksi lähes kaikkien yhteiskunnalliseen toimintaan liitettäväksi pyrkimykseksi, joka kanavoituu kaupunkisuunnitteluun muun muassa kaupunginvaltuuston ohjelmista ja tavoitteista. Esimerkiksi kaupunkipolitiikkaa on Suomessa yhteiskuntapolitiikan mielessä tematisoitu vasta 1990-luvun puolivälistä. Kansainvälisyysvaatimusten nousua nykyisessä, läntiselle maailmalle avoimessa mielessä on voitu seurata vasta Neuvostoliiton lopullisesti romahdettua ja Suomen liittyttyä EU:hun. Näillä uudemmissa kaupunkisuunnittelussa vaikuttavilla diskursseilla ei ehkä ole vielä ollut aikaa kehittyä merkittäviksi toimintaa säätelviksi periaatteiksi.

Kestävän kehityksen uudelle merkittävyydelle on myös muita mahdollisia syitä. Haastatteluista käy ilmi, että kestävän kehityksen mukainen kaupunkisuunnittelu sisältää kaksi ulottuvuutta, jotka ovat kuuluneet helsinkiläiseen kaupunkisuunnitteluun jo ennen ympäristöajattelun läpimurtoa.

Jos vedetään keskiverto meidän virastosta, arkkitehdeistä, niin kyllä meistä ehkä useampi on kompaktikaupungin kannalla. Nyt ihan kestävän kehityksen syistäkin.

Mun mielestä pitäisi pyrkiä luomaan semmosia yhdyskuntia, jotka on suhteellisen tehokkaat ja just tommosen täällä on tuon raide-liikenteen, aseman läheisyydessä. Ja että saataisiin työpaikkoja siihen symmytettyä, että mun mielestä siinä olisi aukkoa tälle ekologialle tai kestävälle kehitykselle.

114

Tiivis kaupunkirakenne kuuluu sellaiseen teknis-taloudelliseen ja funktionalistiseen kaupunkisuunnitteluun, jossa energiankulutusta ja esimerkiksi liikennekustannuksia pyritään vähentämään kaupunkia tiivistämällä ja tekemällä sen rakenne tarkoituksenmukaiseksi. Tällöin asutus ja palvelut sijoitetaan joukkoliikenteen varteen. Tiivis ja energiaa säästävä yhdyskuntarakenne sopii kuitenkin myös kestävän kehityksen mukaiseen ajatteluun.

Toinen kestävän kehityksen mukainen ulottuvuus, joka kuului helsinkiläisiin kaupunkisuunnitteluihanteisiin jo ennen käsitteen keksimistä, on joukkoliikennemyönteisyys. Kuten edellä on todettu (ks. luku II), ratkaiseva käänne tapahtui jo vuonna 1968, kun kaupunki kieltäytyi kehittämästä kaupunkia kohti amerikkalaista autokaupunkimallia Smith–Polvisen selvityksen ja suunnitelman pohjalta, etupäässä sosiaalisista syistä. Sen jälkeen liikennettä on kehitetty määrätietoisesti joukkoliikennettä suosien, ja tuloksena on kansainvälisesti arvostettu joukkoliikennejärjestelmä sekä Helsingin asema mallikaupunkina eurooppalaisessa *car free cities* -yhteistyöhankkeessa.

Näiden kahden arvon, tiiviin kaupunkirakenteen ja joukkoliikennemyönteisyyden, omaksuminen jo aikaisemmin – tosin muista syistä – on tehnyt kestävän kehityksen ajatusrakennelman vastaanottamisen paljon helpommaksi helsinkiläisille kaupunkisuunnittelijoille. Sitä edistävät kunnallistekniset toimenpiteet, kuten kaukolämpöverkon laajentaminen sekä kierrätystä ja lajittelua edistävä jätehuolto kuuluvat tämän päivän kehittyneeseen kaupunkisuunnitteluun eikä suunnittelijoilla ole syytä vastustaa myöskään niitä.

Ristiriitaiset vaatimukset

Tässä luvussa on esitelty haastateltujen erilaisia suhtautumistapoja kestävään kehitykseen. Niiden eroavuudet liittyvät kestävää kehitystä edistäviä kaupunkisuunnittelun keinoja koskevaan epä tietoisuuteen. Kestävälle kehitykselle annetaan eri

haastatteluissa erilaisia toteuttamismalleja, mutta yhteistä niille on, että ne liitetään nimenomaan kaupunkirakenteeseen. Kaikki asiaa kommentoineet haastatellut ovat yhtä mieltä siitä, että tiivis kaupunkirakenne on kestävän kehityksen mukainen. Tiivis rakenne lyhentää matkoja eri paikkojen välillä, tuottaa etua energian ja veden siirrossa ja vähentää tarvittavan kunnallistekniikan määrää. Monet yhdistävät kestävään kehitykseen myös joukkoliikenteen ja sen varrelle sijoitettavat kaupunginosat. Autottomuus on kokeiluissa todettu epäonnistuneeksi, kun asukkaat ovat joko kieltäytyneet siitä tai hylänneet sen pian. Näin ollen sitä ei pidetä realistisena mahdollisuutena, eikä sitä näin ollen lasketa kestävää kehitystä noudattavan kaupungin määreisiin. Eräs projektipäällikkö ottaa kestävän kehityksen määritelmään mukaan kaupunkirakenteen lisäksi jopa talouden ja sosiaalisesti kestävän yhteiskuntarakenteen, kuten Brundtlandin komissio alunperin.

Kestävän kehityksen vaatimien toimenpiteiden määrittely on monille hankalaa. Virastopäällikön mukaan määritelmä hakee vielä muotoaan ja on liioitteleva. Toinen haastateltu ei osaa määritellä sitä lainkaan. Kolmas tekee kysymystä pohtimissaan eron lähiympäristössä ja suuren mittakaavan kaupunkirakenteessa vaadittavien toimenpiteiden välille. Neljännelle haastatellulle käsite on erityisen ongelmallinen. Hänen mukaansa kestävän kehityksen mukaiseen kaupunkisuunnitteluun kuuluu tiiviin kaupunkirakenteen lisäksi asukkaiden oikeus vaikuttaa oman asuinympäristönsä muutoksiin, mikä tekee tiiviin kaupungin tuottamisen mahdottomaksi. Tietyllä alueella asuvat asukkaat nimittäin pyrkivät (kaikkien muidenkin haastateltujen mukaan) vastustamaan kaikkea täydennys- ja tiivistämiskäytäntöä, kuten muitakin epämiellyttäviä, mutta kaupungille välttämättömiä hankkeita (ks. luku VI). Agenda 21 -ohjelmassa Rion konferenssissa asukasosallistumisen parantaminen on kuitenkin otettu mukaan kestävän kehityksen ohjelmaan (UNCED 1993, 219). Sen linjoja seuraten Helsingissäkin on pyritty saamaan asukkaiden ääni entistä paremmin mukaan kaupunkisuunnitteluun.

Siinä (Agenda 21 -työryhmän raportissa) asukkaat haluaa aika tavalla sellasta, että on rauhallisia asuntoalueita eikä läpiajoa eikä muutakaan liikennettä ja kaikki rannat on luonnonvaraisia ja sitä linjaa. Ja kukaan ei ole huolestunut koko siinä raportissa, että miten tämmöinen porukka elelee sitten.

Asukkaat ovat keskusteluissa pyrkineet väljään ja vihreään kaupunkiympäristöön, jota ei ainakaan suoraan voi toteuttaa tiiviin rakenteen kanssa päällekkäin. Tällainen ratkaisu olisi haastatellun mielestä myös hyvin epäkaupunkimainen. Lopputuloksena hän ei pidä kestävää kehitystä hedelmällisenä tai kiinnostavana suunnittelun lähtökohdana.

Haastatellun tuskailu kestävän kehityksen toteuttamisen kanssa vaikuttaa ymmärrettävältä: kestävä kehitys on määritelty siten, että sen asettamat vaatimukset sovit toisiaan vastaan. Globaalin tason kestävä kehitys ei ole mahdollista, jos asukkaat kestävän kehityksen nimissä vaativat väljiä omakotitaloalueita ja puistoja. Ongelma lienee kuitenkin enimmäkseen ohjelman tulkinnoissa ja Agenda 21:n eri periaatteiden priorisoinnissa. Suunnittelun asukasosallistumisen lisäämisessä pitäisi ehkä pyrkiä siihen, että asukkaat käsittäisivät itsensä nykyistä enemmän koko kaupungin eikä vain oman asuinalueensa asukkaiksi. Esimerkki ratkaisusta, jossa asukkaiden toiveet runsaista virkistysalueista on toteutettu paremmassa sopusoinnussa kestävän kehityksen periaatteiden kanssa on Koskiahon (1997b) kuvaama *finger city*-malli, jossa kaupunki kasvaa sormimaisesti keskustasta eri suuntiin, jolloin alueiden välillä on viheralueita, jotka ovat kaikkien helposti saavutettavissa.

116

Kestävä kehitys uhkana viraston suvereeniuudelle

Kestävä kehitys näkyy maankäyttö- ja rakennuslaissa nykyään monin tavoin. Esimerkiksi YVA eli ympäristövaikutusten arviointi on tehtävä kaikista kaavoista. Ympäristöviranomaisten roolit ovat muuttuneet verrattuna vanhaan lakiin. Kun ympäristöministeriö vanhan lain aikana vahvisti kaavat ja toimi kaavan viimeisenä ratkaisijana (Leppo 1984), edellyttää uusi laki alueellisilta ympäristökeskuksilta ohjaamis- ja valvontatehtäviä (MRL, 18 §). Helsingin kaupungin ympäristökeskus osallistuu myös omalta osaltaan kaavoitukseen. Yksi haastatelluista kuvaa sen toimintaa kielteiseen sävyyn.

Se joka meitä eniten työssä on, en mä nyt voi sanoo uhannut, mutta vaikuttanut ja ehkä häirinnyt niin on Ympäristökeskus, joka on reippaasti astunut meidän reviirille. (...) Siellä ei ole fyysisen suunnittelun asiantuntijoita, yhtään, mutta ne kuitenkin ottaa kauhean vahvasti kantaa kaavoihin ja ne ottaa lausuntoja ja määrää yhtä sun toista ja sitte kun tuli tämä YVA-menettely, niin ne ikään kuin asettivat sen YVA-menettelyn jonkunlaiseksi ylimmäksi asiantuntijaksi, vaikka meillä on itse asiassa sitä YVA-työtä kaavoituksen nimellä tehty aina.

Kyseinen esimerkki edustaa ääripäätä suhtautumisessa ympäristöviranomaisiin, mutta saman suuntaista puhetta esiintyy muillakin haastatelluilla heidän käsitellessään luonnonsuojelussa aktiivisia toimijoita. Ongelmana on se, että haastatte-

luissa hyvin tärkeäksi muodostunut kaupunkisuunnitteluviraston itsenäinen ja vahva rooli kaavoituksessa on uhattuna. Luonnonsuojelu ei saisi vaikeuttaa kohtuuttomasti rakentamista ja kaavoittamista. Vaatimukset luonnonsuojelualueiden perustamisesta ja olemassa olevien luonnonvaraisten kohteiden säilyttämisestä ovat hankalia. Puheessaan he asettavat ympäristöarvot sellaista urbaaniuden ihannetta vastaan, jossa kaupunkimainen, tiivis ja yhteisöllinen asuminen yhdistyy työn, palvelujen ja erilaisten toimintojen hyvään saavutettavuuteen ja aidosti urbaaneihin esteettisiin ihanteisiin. Useat kaupunkisuunnittelijat eivät pidä luonnonsuojelua riittävänä perusteena muuttaa keinoja, joilla pyritään luomaan heidän mielestään tarkoituksenmukaista kaupunkirakennetta. Luonnonsuojelun vaatimukset aiheuttavat joissakin suunnittelihoissa huomattavaa turhautumista.

Tässä tapauksessa oli kyse Kumpulan yliopistoalueen rakentamisesta. Jotkut nuoret tulivat sanomaan, että heidän mielestä yliopisto, joka on rakennettu siellä, fysiikan laitos piti tulla, niin ei! Ei käy! Miksi? No, koska se rakentuu luonnonmukaiselle kalliolle. Väitettiin, Helsingin viimeiselle luonnontilassa olevalle alueelle, joka oli täysin järjetöntä. Siis sillä tavalla väitettiin. Ja se on nyt väite ja luontoa puolustavaa ja nyt yliopisto menee jonnekin muualle, mutta ei tänne. Ja sit seistään siellä! Ja jumalauta! Sitä juttua on! (...) Kyllä yliopisto on merkittävä yhteiskunnallisesti. Ei se oo mitä tahansa, siis semmosta jota voidaan, siis yliopisto tai ei. Vaan se on, jos on päätetty, että yliopisto tehdään, se on vakava hanke yhteiskunnassa! Ja täytyy olla saatanan voimakas syy luopua yliopistosta!

117

Toinen esimerkki liittyy uuteen maankäyttö- ja rakennuslakiin: haastatellun mukaan se painottuu liikaa ympäristökysymyksiin.

Niitä keskeneräisiä (rakennuslain versioita) mä luin ja sitten mä olin jossain missä niitä selitettiin, mutta kun mä oikein kärjistin, niin mä sanoin, että me saadaan toinen luonnonsuojelulaki nyt, että rakentamisesta ei kukaan välitä.

Jo aiemmin todettiin, että asukkaiden sananvallan lisääminen vaikuttaa siten, että heidän vaatimuksensa väljästä kaupunkirakenteesta saavat vastakaikua, mikä lisää ympäristön kuormitusta muun muassa kunnallistekniikan ja liikenteen osalta. Erään haastatellun mukaan asukasosallistumisen turvaaminen kuuluu kestävän kehityksen määritelmään, mikä johtaa umpikujaan. Tämän ongelman tekee erityisen purevaksi se, että Helsinkiin kohdistuu jatkuva voimakas väestönkasvu, ja uusia asuntoja on tuotettava kovalla vauhdilla (ks. luku III). Tarvitaan siis asuintaloja, mutta asukkaat vastustavat täydennysrakentamista.

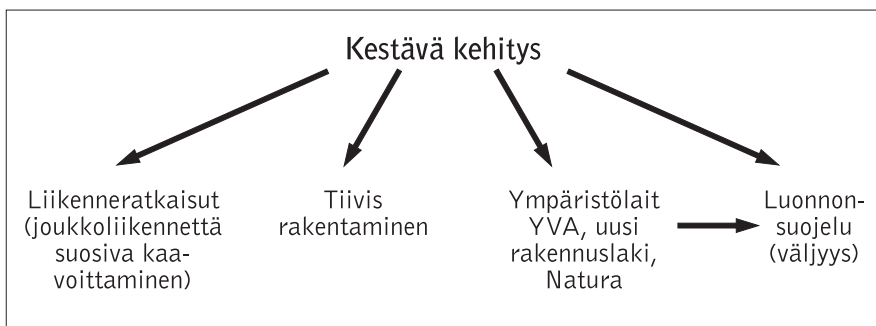
Edellisten ongelmien lisäksi haastatteluissa nousee esille myös seudullisen yhteistyön takkaisuus. Seudun muut kunnat, erityisesti Espoo, eivät ota haastateltujen mielestä vastuuta väestönkasvusta ja liikenteestä. Se on ongelma, joka vaikeuttaa myös kestävä kehityksen toteuttamista.

Kun on toisaalta tämmönen hirveä väestöpaine tänne, niin eihän ne (kestävästä kehityksestä johdettavat reunaehdot) toteudu millään tavalla. Että jos Espoo jatkaa tätä tämmöstä vihermattoa tuonne noin, niin sehän tarkoittaa, että ne tulee niillä yksityisautoilla, teki Helsinki täällä mitä tahansa. (...) Että minusta jotenkin tämä kestävä kehitys pitäisi nyt vähintään nähdä tämmösenä seudullisena kysymyksenä.

118

Seudullisessa yhteistyössä kestävä kehitystä vaikeuttaa erityisesti seudun kuntien erilainen kaupunkirakenne. Espoo ei ole panostanut joukkoliikenteeseen yhtä voimakkaasti kuin Helsinki.

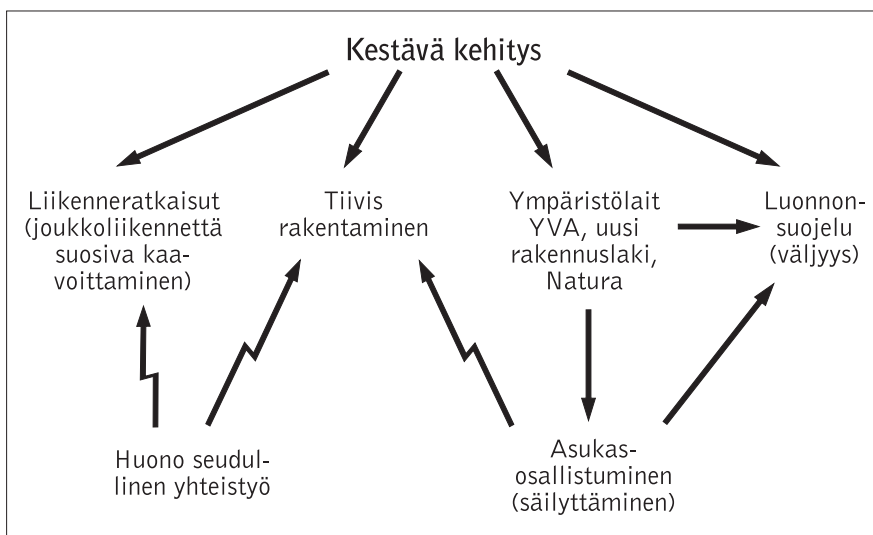
Alla on mallinnettu kestävä kehityksen kaupunkisuunnittelua koskevia toimenpiteitä ja niiden suhtautumista toisiinsa haastateltujen puheen pohjalta. Kolme kuvaa on rakennettu siten, että seuraava kuva lisää aina edelliseen uuden tason. Kuviossa 4 esitetään kestävä kehityksen vaatimia kaupunkisuunnittelullisia ratkaisuja, kuvioon 5 on lisätty kaupungin ulkopuolisten toimijoiden vaikutuksia näihin ja kuviossa 6 suhteutetaan kaupunkisuunnitteluvirasto molempiin edellisiin tasoihin. Malli kuvaa tilannetta Helsingin kaupunkisuunnittelussa haastateltujen tekoaikana eli vuosien 1998 ja 1999 vaihteessa. Suora nuoli tarkoittaa nuolen suuntaan tapahtuvaa myönteistä vaikutusta, riitanuoli tarkoittaa nuolen lähtösuunnan kielteistä vaikutusta nuolen päätä kohti.

Kuvio 4.

Kestävä kehityksen toteuttaminen kaupunkisuunnittelun näkökulmasta.

Kestävä kehitys edellyttää Helsingissä joukkoliikennettä suosivia liikenne- ja tiivistä kaupunkirakennetta, viheralueiden suojelemista sekä ympäristölakien noudattamista. Jotkin ympäristölait ja -ohjelmat, kuten Natura, lisäävät kaupunkirakenteeseen luonnonsuojelualueita. Haastatellut näkevät tällaiset tapaukset usein kestävä kehityksen kannaltakielteisenä väljyyden lisääntymisenä eivätkä ota huomioon, että ne toisaalta pakottavat kaavoittamaan muut alueet tiiviimmin.

119

Kuvio 5. Kestävän kehityksen toteuttamiseen vaikuttavia tahoja.

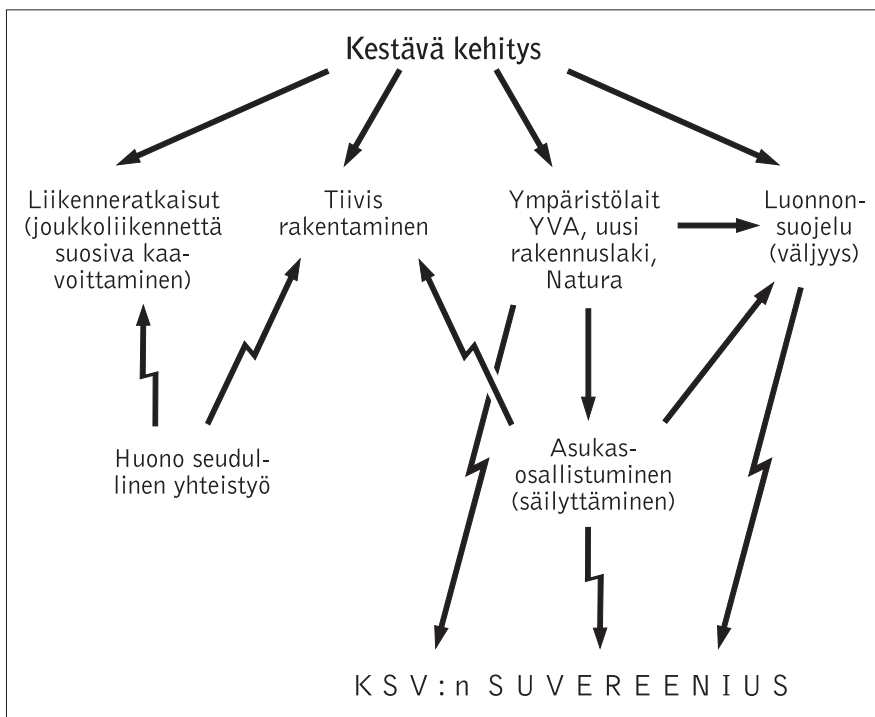
Kuvioon 5 on lisätty kaksi kestävä kehityksen toteuttamiseen vaikuttavaa toimijaa. Asukasosallistuminen lisääntyy muun muassa uuden maankäyttö- ja rakennuslain myötä, mikä tukee luonto- ja viheralueiden suojeleminen. Asukkaat kuitenkin vastustavat tiivistä rakentamista, mistä seuraa se, että asukasosallistumisen vaikutus kestäväan kehitykseen on ristiriitainen. Seudullisen yhteistyön puutteellisuus, joka ilmenee muun muassa seutukaavoituksen ongelmina, sen sijaan vaikuttaa kielteisesti sekä ympäristöystävällisiin joukkoliikenne- ja ratkaisuihin että tiiviiseen ja funktionaaliseen kaupunkirakenteeseen.

Kuvioon 5 on lisättävä vielä haastatteluissa esiin nouseva teema, joka tuntuu selittävän haastateltujen vastahakoista suhtautumista kestäväan kehitykseen ennen ja yhdistävän erilaiset välittömät vastustamisen aiheet. Nimittäin sekä Helsingin kaupungin ympäristökeskus että asukasosallistumisen lisääminen heikentävät

kaavoittajien silmissä kaupunkisuunnitteluviraston mahdollisuuksia vaikuttaa rakentamiseen suhteessa muihin tahoihin. Ne pyrkivät usein myös vaikeuttamaan lisärakentamista, joka on kuitenkin viraston organisaation olemassaolon syy. Uhatuksi arvoksi muodostuu kaupunkisuunnitteluviraston suvereenius (ks. luku II). Tämä malli korostaa kaupunkisuunnitteluviraston suvereeniuden defensiivistä luonnetta.

Seuraavassa kuviossa edellistä on täydennetty kaupunkisuunnitteluviraston suvereeniudella. Kuvioista nähdään, että viraston suvereeniutta uhkaavat monet kestävä kehityksen seurausvaikutukset. Kaupunkisuunnittelijoiden kestävä kehityksen toteuttamisessa näkemät ongelmat esitetään tässä kuviossa juuri kaupunkisuunnitteluviraston suvereeniuden kautta. Asukasosallistumisen lisääntyminen ei johdu välttämättä ensisijaisesti kestävä kehityksen noususta kaupunkisuunnittelun tavoitteisiin, mutta se on usein kytketty kestävä kehityksen mukaiseen kaupunkisuunnitteluun.

120

Kuvio 6. Kaupunkisuunnitteluviraston suvereenius kestävä kehityksen toteuttamisessa.

Ekologisesti kestävä suunnittelun mahdollisuus

Se (kestävä kehitys) on sellanen, jonka mä olen ottanut jotenkin vakavasti, että se olisi mun mielestä sopiva kaupunkisuunnitteluun. Ja silloin se on tietysti semmosta monenlaisten asioiden nivomista yhteen.

Kestävä kehitys on edennyt haastateltujen mielissä osaksi kaupunkisuunnittelun ihanteita ja käytännön prosesseja. Sitä on tarkasteltu puheenaiheena, joka on jo pitkälle realisoitunut kansainvälisyyden, *gatewayn* ja muiden kaupunkipoliittisten strategioiden pysyessä edelleen suunnittelusta irrallisina visioina. Kestävä kehitys on esimerkki siitä, miten yhteiskunnallisen, poliittisen ja hallinnollisen keskustelun pitkäaikaiset teemat vähitellen muuttuvat reaalisiksi todellisuudeksi kaupunkisuunnittelijan piirustuspöydällä. Linkkinä on tässä tapauksessa lainsäädäntö. Kestävää kehitystä on helpompi toteuttaa lain voimalla kuin esimerkiksi kaupunkipoliittisia strategioita, joita on paljon vaikeampi kääntää juridiikan kautta ihmisten toimintaan. Muiden ajankohtaisten keskustelujen tavoin kestävä kehityksen toteuttamista vaikeuttaa yhteiskunnallisen kehityksen monimutkaisuus, mikä ilmenee konkreettisesti esimerkiksi Helsingin väestönkasvukysymyksen ratkaisemisen kohdalla eri toimijoiden intressien ristiriitaisuutena. Asukkaiden vastustus saattaa esimerkiksi kohdistua kaupungin edun kannalta tärkeisiin hankkeisiin tai seudun kuntien edut voivat olla ristiriidassa koko seudun edun kanssa. Lisäksi yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä on yleensä myös tarkoittamattomia seurauksia, jotka voivat haitata myös kestävä kehityksen toteutumista. Näin voi käydä uudelle maankäyttö- ja rakennuslailla, jonka lisäämän asukkaiden vaikutusvallan jotkut siis pelkäävät vaikeuttavan kestävää kehitystä. Tosin tässä tapauksessa uuden lain tarkoittamaton seuraus saattaa mitätöidä sen toisen tarkoittamattoman seurauksen, jos käy kuten eräs haastateltu pelkää. Asukkaiden vaikutusmahdollisuudet kaavoitukseen saattavatkin *pienentyä* valituksissa hyväksyttävien perusteiden muuttuessa yksinomaan juridisiksi sen sijaan, että ne kytkeytyisivät kaavojen tarkoituksenmukaisuuteen (ks. myös Nyman 2000, 13).

Aiemmin on todettu, että kestäväan kehitykseen kuuluu elementtejä, joita oli toteutettu helsinkiläisessä kaupunkisuunnittelussa jo ennen kestävä kehityksen tuloa keskusteluihin. Tämä antaa kertomukseen vielä erään sivujuonteen. Kestävää kehitystä saatetaan nimittäin joissakin tilanteissa käyttää legitimoimaan suunniteltuja ratkaisuja, jotka olisi tehty joka tapauksessa ilman kestävä kehityksen vaatimustakin.

Jos vedetään keskiverto meidän virastosta, arkkitehdeistä, niin kyllä meistä ehkä useampi on kompaktikaupungin kannalla. Nyt ihan kestävän kehityksen syistäkin.

Haastateltu esittää kestävän kehityksen lisäperusteluna kompaktikaupungille. Kuten todettiin, liikenneatkaisut ja kompaktikaupunkiajatus olivat olemassa helsinkiläisessä kaupunkisuunnittelussa jo ennen kestävän kehityksen ihanteen tuloa. Tällöin se otettiin varmasti mieluusti vastaan, sillä se tuki jo olemassa olevia pyrkiä ja toi niille uuden perustelun, joka on muuttunut yhä tehokkaammaksi ajan myötä. Kestävä kehitys on saattanut jäädä elämään kaupunkisuunnitteluun sellaisena perusteluna, joka kuuluu kaupunkisuunnittelijoiden omaan kulttuuriin selitysväriin ja jota voidaan käyttää tarpeen vaatiessa. Eräs suunnittelija kertoo *gatewayn* käsitteen käytöstä omien tarkoituksien perusteluna:

122

Eli minä käytän siis aika paljon tätä gatewayta. Jos luennoin, niin hyvin mielelläni, se on aika hyvä tapa kansainväliselle yleisölle ensimmäkin kertoa, että mikä tässä on, missä se sattumalta sijaitsee. (...) Mutta se on, ymmärrätkö, enemmän keino perustella ja sitten voi kenties sanoa, että talouden aktiviteetti on noussut ja tuolla tavalla (...) Niin, se on imago ja sillä tavalla, jolla ei ole sillä tavalla mitään relevanssia. Sitä on helppo käyttää, saat yleistä kiinnostusta. Ihmiset ovat tottuneet kuulemaan tällaista juttua ja se jotenkin asettuu johonkin puitteisiin ja on tuttua ja turvallista tuolla tavalla.

On olemassa mahdollisuus, että kestävän kehityksen käsitettä käytettäisiin yllä kuvatulla tavalla yleisön kiinnostuksen herättämiseen ja omien suunnitelmien perustelemiseen välittämättä siitä, onko kestävällä kehityksellä todella tekemistä käsiteltävän suunnitelman kanssa. Kestävän kehityksen periaatteiden sopivuus Helsingin kaupunkisuunnittelun traditioon pitää aina myös sisällään mahdollisuuden sen käyttämiseksi legitimointitarkoituksiin, mikä ei tarkoita, etteikö sitä hyväksi käytettäessä myös toimittaisi kestävän kehityksen mukaisesti. Toiminnan motiivit voivat kuitenkin olla toiset kuin annetaan ymmärtää.

Yhteenvedon voidaan todeta, että kaupunkisuunnittelijoista suurin osa uskoo kestävän kehityksen olevan välttämätön elementti tulevaisuuden ja jo tämänkin päivän kaupunkisuunnittelussa. Kestävän kehityksen merkitys näyttäisi kasvavan toisaalta institutionaalisesti lainsäädännöllä, toisaalta sosiaalisesti rakentuneen kaupunkisuunnittelukeskustelun osana.

VIII Kaupunkipolitiikka ja sen suhde kaupunkisuunnitteluun

123

Kaupunkipolitiikka on käsite, joka on 1990-luvun jälkipuoliskolla tullut Suomessa osaksi kaupunkisuunnittelua ja kaupunkitutkijoiden puhetapaa kaupunkien merkityksen kasvaessa kansainvälistymiskehityksen myötä (Ympäristöministeriö 1995, 9; Sotarauta 1999, 1–2). Kaupunkipolitiikka on myös otettu osaksi valtakunnallista politiikkaa; ympäristöministeriö asetti vuonna 1994 kaupunkipolitiikan työryhmän ja sisäasiainministeriö vuonna 1995 kaupunkien kehittämistyöryhmän. Näiden ryhmien työn pohjalta valtioneuvosto asetti sisäasiainministeriöön kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän kolmivuotiskaudeksi 1997–1999, ja lisäksi Suomen Kuntaliitolla on ollut vuodesta 1995 omaa kaupunkipoliittista ohjelmatyötä. Näistä kolmesta tahosta kukin on tarkastellut kaupunkipolitiikkaa lähinnä oman hallinnonalansa näkökulmasta. Kaupunkipolitiikan muotoilu on ollut pitkälti näiden virallisten toimijoiden varassa. (Sotarauta 1999, 1; Hautamäki, Keski-Petäjä ja Seppälä 1997, 70–71.)

Kaupunkipolitiikka on uusi ja monimerkityksinen käsite

Kaupunkipolitiikan käsite on levinnyt nopeasti monille tahoille, myös kaupunkisuunnittelijoiden puheeseen. Kaupunkipolitiikan merkitys ja käyttö on kuitenkin kaikkea muuta kuin selvää tai yksiselitteistä: kaupunkipolitiikasta puhutaan yhä enemmän, mutta eri puhujat käsittävät sillä hyvinkin erilaisia asioita eivätkä läheskään kaikki kaupunkisuunnittelun parissa toimivat käytä sitä lainkaan. Kaupunki-

politiikka ei vielä ole vakiintunut osaksi kaupunkisuunnittelijoiden käsitteistöä. Koska kaupunkipolitiikka käsitteenä ja sisällöllisesti kuitenkin epäilemättä vaikuttaa kaupunkisuunnitteluun, niiden välistä suhdetta on syytä tutkia.

Haastatteluissa kartoitettiin kaupunkisuunnittelijoiden käsityksiä siitä, mitä he ymmärtävät kaupunkipolitiikan käsitteellä ja millaisia asioita sen piiriin heidän mielestään kuuluu. Aineistosta löytyneet käsitykset ovat varsin erilaisia; niitä kaikkia yhdistää suurpiirteisestikin tulkittuna ainoastaan se, että kaikki kaupunkeihin liittyvä tietoinen tai tavoitteellinen toiminta voidaan ymmärtää kaupunkipolitiikan piiriin kuuluvaksi.

Kaupunkipolitiikka on tavoitteellista kaupungistumiseen ja kaupunkien kehitykseen vaikuttamista. (Laurila 1998, 4)

124

Tämä Hannu Laurilan määritelmä onkin aineiston ulkopuolisista lähteistä löydetystä kaupunkipolitiikan monista määritelmistä ainoa yleisen tason käsitteellinen muotoilu, joka ei varsinaisesti ole ristiriidassa yhdenkään tässä tutkimuksessa haastatellun käsitysten kanssa.

Haastateltujen käsitykset kaupunkipolitiikasta voidaan jakaa karkeasti kolmeen pääryhmään sen mukaan, mihin toimijaan kaupunkipolitiikka heidän mielestään ensisijaisesti liittyy. Neljäs ryhmä muodostuu niistä, joilla ei ainakaan haastatteluhetkellä ollut käsitystä kaupunkipolitiikasta tai jotka pitävät sitä yleisesti epäselvänä ja vielä paikkaansa hakevana käsitteenä. Ryhmittelyssä on kyse enemmänkin ideaalityypeistä tai käsitteen ulottuvuuksista kuin tiukoista määritelmistä. Ryhmät ovat myös monella tapaa limittäisiä toistensa kanssa, ne ovat tulkintoja yhden ja saman asian eri puolista. Lisäksi enemmistö haastatelluista ymmärtää kaupunkipolitiikalle kuuluvan piirteitä useammasta kuin yhdestä ryhmästä.

1) Kaupunkipolitiikka valtion harjoittamana, kaupunkeihin suuntautuvana politiikkana

Se (kaupunkipolitiikka) on valtakunnallista politiikkaa, joka kohdistuu kaupunkiin, jolla siis säädellään sitä mitä kaupungit voivat tehdä ja mitä kaupungeissa, siis kaupunkilaisten hyvinvointiin kuuluu.

Lähinnä ajattelisin että valtakunnan hallituksella ja valtiolla olisi joku kaupunkipolitiikka. En mä voi sitä käsitettä kaupunkiin itseensä ottaa.

Siiis tällä kaupunkipolitiikallahan nyt yleensä tarkoitetaan valtiollan taholta (tapahtuvaa toimintaa).

Suurin osa haastatelluista ymmärtää kaupunkipolitiikan valtion tasolla harjoitet-
tavaksi, sen omia kaupunkeja koskettavaksi kansallisen politiikan osa-alueeksi. Kaikki
kaupunkipolitiikan näin ymmärtävät pitävät sitä käsitteen ensisijaisena sisältönä.
Myös kaikki ne, jotka näkevät kaupunkipolitiikassa muitakin ulottuvuuksia, pitä-
vät tätä merkitystä ensisijaisena. Valtakunnallisen kaupunkipolitiikan ajatellaan
syntyneen Suomessa vasta aivan parin viimeisen vuoden aikana kiihtyvän kaupun-
gistumisen myötä. Kaupunkipolitiikan nähdään nyt nousevan eräänlaiseksi “vasta-
painoksi” Suomessa perinteisesti harjoitetulle maaseutu- tai aluepolitiikalle samalla
kun maaseutu autioituu:

*Totta kai valtion kannalta kaupunkipolitiikka on mielenkiintoista,
koska tähän asti meillä on ollut vain maaseutupolitiikkaa, kau-
punkipolitiikasta ei tietoaakaan. Nyt kuitenkin väestön valtaenem-
mistö asuu kaupungeissa, kaupungistuminen jatkuu ja koko hyvin-
voinnin edellytykset syntyvät kaupungeissa. Sitä myöten valtion täy-
tyy olla kiinnostunut, miten kaupungit pärjäävät, mitenkä maa ja-
kautuu kaupunkeihin, onko se tasapainoista ja onko se valtion edun
mukaista se (väestön) keskittyminen.*

125

*Mutta tietysti valtiolla pitäis olla joku näkemys, meillähän on ollu
lähinnä maatalouspolitiikkaa ja maaseutupolitiikkaa ja alue-
politiikkaa, että ihan uus juttu, että on kaupunkipolitiikkaa.*

Monissa aikaisemmissa tutkimuksissa kaupunkipolitiikka ymmärretään nimen-
omaan tässä merkityksessä (esim. Suutari 1999, 53–58; Ympäristöministeriö 1995, 12–13).
Myös Helsingin kaupunginjohtaja Eva-Riitta Siitonen tarkoittaa Helsingin kaupun-
kipolitiikasta kirjoittaessaan ensisijaisesti tätä (Helsingin kaupungin tietokeskus 1997, 13).

2) Kaupunkipolitiikka kaupungin attraktiivisuuden lisäämisen ja markkinoinnin välineenä

*Sehän (kaupunkipolitiikka) on kaupungin markkinointia, tieten-
kin siinä kaupungissa pitää olla jotain sisältöä ja jäynää, mitä voi
markkinoida ylipäättänsä. Jos ajattelet esimerkiksi Pietaria, niin kyl-
lähän sitä rakennustaidetta voi markkinoida ihan ronskisti, komee
hommahan se on. Jos ajattelet Anjalankoskea, Myllykoskea tai
Inkeröisiä, miten sä markkinoit sitä?*

Noin kolmannes haastatelluista ymmärtää kaupunkipolitiikalle toisenlaisen, yleensä
toissijaisen sisällön tai ulottuvuuden, jonka mukaan kaupunkipolitiikka on kau-
pungin omaa, tässäkin tapauksessa tietoista ja tavoitteellista toimintaa, joka liittyy

kaupungin imagoon ja houkuttelevuuteen eli attraktiivisuuteen. Toisin sanoen kaupunkien on keskinäisessä kilpailussaan vaikutettava ulospäin tavoitteenaan asukkaiden, liike-elämän, yhteisöjen sekä kulttuurin houkutteleminen. Aineistosta löytyy vielä kaksi tätä attraktiivisuutta edelleen täsmentävää lisäulottuvuutta: *kaupunkipolitiikka kaupungin attraktiivisuuden lisäämiskeinona* sekä *kaupunkipolitiikka kaupungin attraktiivisuuden markkinoimisen välineenä*.

Mielestäni kaupunkipolitiikalla tarkoitetaan semmoista toimintaa, joka tähtää kaupunkien elinvoimaisuuteen.

Suunnittelijat ymmärtävät kaupunkipolitiikan kaupungin attraktiivisuuden lisäämiskeinona tarkoittavan sellaista kaupungin omaa tietoista toimintaa, jolla yritetään parantaa niitä kilpailuvaltteja, joita kaupunki markkinoi ulospäin. Kaupunki siis pyrkii luomaan edullisia olosuhteita ja mahdollisuuksia sekä jo kaupungissa oleville että erityisesti potentiaalisille kaupunkiin muuttajille.

126

Olisko Helsingillä jokin oma kaupunkipolitiikka, joka pyrkii haalimaan kaiken tänne?

Kaupunkipolitiikka kaupungin attraktiivisuuden markkinoimisen välineenä puolestaan merkitsee sitä, että kaupunki yrittää markkinoida ulospäin niitä mahdollisuuksia ja toimintaedellytyksiä, joita se voisi potentiaalisille uusille kaupunkilaisille tarjota. Kaupunki ikään kuin mainostaa itseään ja hyviä puoliaan ulospäin saadakseen lisää pääomia, väestöä, yrityksiä ja organisaatioita. Tässä mielessä kaupunkipolitiikka vastaakin sisällöltään enemmän joidenkin haastateltujen käyttämää käsitettä *kaupunkimarkkinointi*.

Vain harvat haastatelluista käsittävät kaupunkipolitiikan tässä tavoin kaupungin omana eikä vain valtion politiikkana, vaikka tätä tulkintaa jopa tarjottiin heille haastatteluisa oletusarvoiseksi esimerkiksi määritelmästä. Kaupunkisuunnitteluvirastossa tätä ulottuvuutta ei siis toimisto- ja projektipäällikkötasolla nosteta esille: näkemys kaupunkipolitiikasta kaupungin omana aktiivisuutena esiintyy haastatelluista ainoastaan kaikilla virkahierarkiassa ylimpänä olevilla päälliköillä. Nämä kaupunkisuunnittelun strategioita muotoilevat johtajat sekä yleiskaavoittajat näkevät kaupunkisuunnittelunkin ilmaantuneen uudenlaista päämääräsuuntautuneisuutta. Kaupungin sisäinen tavoitteenasettelu on heidän mielestään muuttunut yhä tarkoitushakuisemmaksi:

Kyllä meistä on subjekti enemmän tullut kuin aikaisemmin kaupungista ilman muuta, että valtio vähän niin kuin vetäytyy takalalle.

Tai se (kaupunkipolitiikka) voi olla kaupungin oma tahdonilmaisu, niin kuin lista, mitä me meinataan tehdä, mitä hyvää ja kivaa me aiotaan saada aikaan.

Nämä haastatellut siis mieltävät kaupungin yhä enemmän subjektina eli itsenäisenä toimijana tai jopa itsestään tietoisena toimijana, joka aktiivisesti työskentelee imagonsa eteen, markkinoi itseään ulospäin ja pyrkii myös jatkuvasti parantamaan sitä mitä markkinoi:

Kaupungin rooli on hyvin vahva ja tämä on muuttunut semmosesta huolehtivasta yhteiskunnasta, joka äidin tavoin huolehtii kaikesta, yhtäkkiä sellaiseksi itsenäiseksi toimijaksi, joka yrittää kilpailla, löytää uusia ajatuksia, olla kärjessä ja olla aktiivinen joka suuntaan. Se on huomattava ero aikaisempaan.

127

3) Kaupunkipolitiikka Euroopan integraatiokehitykseen ja globalisaatioon liittyvänä käsitteenä

Minusta se on tullut nyt EU:sta tämä sana (kaupunkipolitiikka). Näin mä luulen, näin mä oon ymmärtänyt sen.

Kaupunkipolitiikkakäsitteen kolmas ulottuvuus aineistossa on monella tapaa luonnollinen jatke edelliselle. Viimeaikainen Euroopan integraatiokehitys ja Suomen jäsenyys Euroopan unionissa on asettanut kaupungit aivan uudenlaiseen kilpailutilanteeseen. Pääoma, tavara ja ihmiset voivat kulkea EU:n sisällä melko rajoituksetta, ja erityisesti tietotekniikan ja viestintäyhteyksien kehityksen myötä muukin maailma on koko ajan "pienentynyt". Tämä kaupunkipolitiikan globaalin kilpailun ulottuvuus ei sellaisenaan noussut esiin moneltakaan haastatellulta, mutta useimmat kokevat Euroopan integraation ja kansainvälistymiskehityksen vaikuttavan kaupunkisuunnittelutyöhönsä ainakin EU:sta tulevien uusien periaatteiden ja säännösten kautta. Niitä pitäisi nyt Suomessakin sopeuttaa vallitsevaan kaupunkisuunnittelukulttuuriin:

Mikäs se nyt oli se Euroopan kaupunkipoliittinen asiakirja, joka tässä oli... Tämä on viimeisin versio, "Sustainable Urban Development in the European Union. A Framework for Action." Tämä on se Euroopan kaupunkipoliittinen asiakirja, mikä on nyt sitten Wienin konferenssissa esillä.

Tämä kaupunkipolitiikan kolmas ulottuvuus voi auttaa paremmin ymmärtämään myös kahta edellistä; sekä valtion että kaupungin harjoittamille kaupunkipolitiikoille

syntynyt tarve ja niiden nopea esiintulo voidaan ymmärtää globalisaatiokehityksen seurausvaikutuksena. Aineistosta nousee implisiittisiä käsityksiä esimerkiksi Euroopan integraatiokehityksen seurauksista. Euroopan unioni on jo nyt sisäisesti avoin markkina-alue ja tärkeimmiksi kilpailijoiksi sen sisällä uskotaan tulevaisuudessa muodostuvan kaupunkien ja kaupunkikeskittymien, samalla kun kansallisvaltioiden merkitys alkaa jäädä yhä enemmän taka-alalle:

Kaupunkipolitiikka on eri kaupunkien profiilin nostamista suhteessa tuonne eduskunnan suuntaan ja sitten vielä tietysti suhteessa EU:hun ja ehkä suhteessa toisiin kaupunkeihin.

128

Näin kaupungeille nähdään syntyvän tarvetta panostaa lujasti omaan profiiliinsa menestyäkseen kilpailussa. Aivan samoin myös valtiolle voidaan tässä nähdä hyvä peruste siirtää kansallisen politiikan painopistettä maaseudulta kaupunkeihin ja huomioida kaupunkialueiden tarpeet yhä paremmin, jos kerran kansallisvaltioiden oma menestys ja tulevaisuus riippuu paljolti niiden alueilla sijaitsevien kaupunkien menestyksestä.

Tämän tutkimuksen aineiston ulkopuolella on esitetty monia samantapaisia näkemyksiä Euroopan integraation aiheuttamasta tarpeesta synnyttää suomalaista kaupunkipolitiikkaa pysyäksemme eurooppalaisessa kehityksessä mukana (esim. Laurila 1998, 1–2; Ympäristöministeriö 1995, 9; Sisäasiainministeriö 1999, 6–7). Mutta koko Euroopan integraatiokehityskin voidaan nähdä vain osana koko maailman tasolla tapahtuvaa globalisoitumisprosessia. Globalisoitumisella tarkoitetaan talouden ydinprosessien eli tuotannon ja kulutuksen organisoitumista maailmanlaajuisella tasolla joko suoraan tai verkostojen välityksellä ja se koskettaa pääomien lisäksi myös teknologiaa, työvoimaa, informaatiota ja raaka-aineita (Castells 1996, 66). Saskia Sassen näkee koko maailman yhtenä suurena markkina-alueena, jossa niin sanotuilla globaaleilla kaupungeilla on avainasema. Tällaisessa uudessa globaalissa maailmantaloudessa valtioiden rooli jää yhä vähäisemmäksi nimenomaan globaalien kaupunkien ottaessa niiden paikan, jolloin pääomat, tieto, tekniikka, ihmiset ja ylikansalliset yritykset eivät jakaudu tasaisesti eri kaupunkiseutujen kesken vaan keskittyvät muutamille merkittävimmille kaupunkialueille (Sassen 1994, 18–24).

Edellä esitetyn mukaisesti globalisaatiokehityksen voidaan nähdä aiheuttaneen kansallisvaltioiden roolin heikkenemisen ja kaupunkien aseman korostumisen samalla kun ne muuttuvat yhä itsenäisemmiksi ja itsensä tiedostaviksi toimijoiksi. Tämä itsenäisten kilpailijoiden asema puolestaan edellyttää kaupungeilta attraktiivisuutta muihin kaupunkeihin verrattuna, ja attraktiivisuuden tarpeellisuus puolestaan on lopulta edellyttänyt kaupunkipolitiikan synnyttämistä.

4) Kaupunkipolitiikka epämääräisenä ja vielä paikkaansa hakevana käsitteenä

Sitä (kaupunkipolitiikkaa) mä en ole koskaan ymmärtänyt mitä se on. Sitä mä en, ihan rehellisesti sanottuna mä en tiedä mitä se on.

Se (kaupunkipolitiikka) on vähän epäselvä käsite.

Mä en oikein nyt ymmärrä mitä se sitten tarkoittaisi se kaupunkipolitiikka.

En mä tiedä, se (kaupunkipolitiikka) on uudempi? No kyllä tietokeskuksen miehet puhuu siitä ja siellä Harry Schulman ja esitelmiä, mutta meille se on oikeastaan vieras käsite.

Osa haastatelluista ei tunne kaupunkipolitiikan käsitettä lainkaan tai ei osaa määrittellä, mitä sillä voitaisiin tarkoittaa. Lisäksi monet sen tuntevistakin suunnittelijoista pitävät sitä vielä epämääräisenä, monitulkintaisena tai paikkaansa hakevana käsitteenä. Siitä huolimatta kaupunkipolitiikasta puhutaan useimpien haastateltujen kontaktipiireissä vähintään silloin tällöin ja kaupunkisuunnitteluvirastossakin yhä enemmän. Käytännössä nekin haastatellut, jotka eivät osaa antaa kaupunkipolitiikan käsitteelle mitään sisältöä, tuntevat esiteltyjen ulottuvuuksien piiriin kuuluvia asioita varsin perusteellisestikin.

129

Toisenlainen jaottelu: *urban policy, urban politics ja urban polity*

Kaupunkipolitiikan käsitteen monitulkintaisuutta lisää entisestään se, että suomen yhtä ainoaa politiikka-sanaa vastaa englannin kielessä kolme eri merkityksen saavaa sanaa: *policy*, *politics* ja *polity*. Näistä *policy* viittaa poliittiseen periaatteeseen tai ohjelmaan, valitun linjan mukaan toteutettavaan politiikkaan, jonka avulla hahmotetaan toimintaa etukäteen ja valitaan keinoja määriteltyjen tavoitteiden saavuttamiseksi. *Politics* puolestaan tarkoittaa politiikantekoa yleensä eli yhteisistä asioista päättämistä ja siten valintojen ja kompromissien tekoa päätöksenteossa – politiikointia ja poliittisten ideologioiden tai vaihtoehtojen keskinäistä kilpailua. *Polity* merkitsee hallintoa, valtio- tai hallitusmuotoa eli sopimusta hallinnon järjestämisestä. (Sotarauta 1999, 17–18; Ympäristöministeriö 1995, 25.)

Suomenkielistä kaupunkipolitiikan käsitettä voidaan samoin ajatella vastavan kolme englanninkielistä käsitettä: *urban policy*, *urban politics* ja *urban polity*. Tällaisen jaottelun piirteitä löytyy myös aineistosta. Haastateltujen käsitykset kaupunkipolitiikan sisällöstä yhdistyvät heidän käsityksiinsä siitä, onko kaupunkisuunnittelussa keskeisintä suunnitelmien tuottaminen ja tehokas hoitaminen va-

littujen periaatteiden mukaisesti (*urban policy*), poliittinen tavoitteenasettelu ja eri vaihtoehtojen välinen kilpailu sekä sen pohtiminen, millaista kaupunkia tulisi rakentaa ja ylläpitää (*urban politics*), vai onko kysymys siitä, kuinka kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimi sekä sitä toteuttavat organisaatiot tulisi kaupungissa järjestää (*urban polity*).

Kaupunkipolitiikka *urban policy*-merkityksessä esiintyy aineistossa yleisimmin sellaisten käsitysten kanssa, jotka ymmärtävät kaupunkipolitiikan nimenomaan valtion politiikkana:

Ai kansainvälisellä kentällä! Mä näen sen (kaupunkipolitiikan) enemmän, että mikä on se, miten täällä junaillaan asioita. Musta se osa kaupunkipolitiikkaa on se miten täällä sisällä junailaan.

Haastattelija: *Se on niin kuin politiikan tekoa?*

Haastateltava: *Ei, ei!*

Haastattelija: *Se on vaan sitä asioiden hoitamista?*

Haastateltava: *Joo. Voi olla että kaupunkipolitiikan otsikolla joi-tain semmosia laajemman tason tavoitteita määritellään ja heite-tään keskusteluun, semmoseenhan se on käyttökelpoinen.*

130

Haastateltu suunnittelija puhuu vain asioiden junailusta eli niiden hoitaminen ja aikaansaaminen on hänelle tärkeintä. Näin ajattelevat ymmärtävät myös kaupunkipolitiikan kaikkein vahvimmin valtion kaupunkiin kohdistamaksi politiikaksi. Sen sijaan ne, jotka käsittävät kaupunkipolitiikan sisältävän attraktiivisuuden kehittämisen ja markkinoinnin sekä kansainvälisen kilpailun ulottuvuuksia, peräänkuuluttavat voimakkaasti myös tarvetta esitellä erilaisia vaihtoehtoja, niiden keskinäistä kilpailua sekä jatkuvaa keskustelua niin kaupungin suunnittelun ja rakentamisen (*urban politics*) kuin kaupunkisuunnittelun järjestämisenkin periaatteista (*urban polity*):

Jos mä teen asemakaavan missä on paljon tietyn suuruisia tontteja, niin me on sovittu kiinteistöviraston kanssa, että he ehdottaa omalle lautakunnalleen, että eri rakennuttajat rakennuttaa vierekkäiset tontit ja niillä on eri suunnittelijat näillä taloilla. Sillä tavalla kaupunginosasta tulee ihan eri näköinen kuin jos siellä olisi saman suunnittelijan ja rakennuttajan koko alue, jolloin siinä olisi vaan monistettu samanlaisia taloja. Mutta se ei lue missään tämä asia. (...) Kyllä tämä (ajatus) sillä tavalla on avarampi. Aikoinaan kun tänne tulin olin aika kyllästynyt sellaiseen tietyn arkkitehtuurikäsitteiden hegemoniaan, että "tämä ja tämä on oikein". Selvästi näki, että kyllä maailma on paljon avarampi oikeasti. Se värikartta tarkoitti, että oli harmaan eri sävyjä.

Sehän on terve merkki, että kaikki virastopäälliköt rohmuaa tehtäviä naapurin virastopäälliköltä. Se osoittaa, että ne on elinvoimaisia tyyppejä. Sehän on jatkuva rajakahakointi kaikkien virastojen kesken.

Tehty kolmijako siis limittyy edellä kuvailtujen kaupunkipolitiikan ulottuvuuksien kanssa, mutta ei ole niistä riippuvainen tai niihin sidottu. Kaupunkia koskettavan politiikan alta löytyy kuitenkin ulottuvuuksia, jotka saavat politiikan kaikki merkitykset, niin *poliicyn*, *politicsin* kuin *politynkin*. Tähän jaotteluun palataan myöhemmin käsiteltäessä kaupunkipolitiikan vaikutusta kaupunkisuunnittelijoiden työnkuvaan.

Yhteenveto edellä esitetyistä käsityksistä ja kaupunkipolitiikan ulottuvuuksista

131

Haastateltujen näkemykset kaupunkipolitiikan käsitteen ulottuvuuksista jakautuvat siis karkeasti yhtäältä neljään ja toisaalta kolmeen ryhmään, jotka ovat saman asian eri puolia ja liittyvät kiinteästi toisiinsa. Sen enempää aineistosta kuin muistakaan lähteistä ei löydy yhteistä, kaikkien jakamaa käsitystä siitä, mitä kaupunkipolitiikalla yleisluontoisimpia käsityksiä lukuun ottamatta tarkoitetaan. Kaupunkipolitiikka kaikissa ulottuvuuksissaan on aineiston perusteella käsitteenä tiedostettu ja sitä käytetään sitä enemmän, mitä korkeammassa asemassa henkilö suunnitteluorganisaatiossa on – johtajat ja poliitikot puhuvat kaupunkipolitiikasta enemmän kuin konkreettista kaavoitustyötä tekevät kaupunkisuunnittelijat. Lisäksi kaupunkipolitiikan käsitteen esiinmarssi kytkeytyy kiistatta viime aikojen globalisaatiokehitykseen. Konkreettiset kytkennät globalisaation ja kaupunkipolitiikan välillä ovat kuitenkin epäselviä ja epämääräisiä. Asia saattaakin tulla helpommin ymmärrettäväksi perehtymällä tarkemmin siihen, miten kaupunkipolitiikan käsite näytetty puhuttaessa konkreettisesti Helsingistä ja pääkaupunkiseudusta.

Kaupunkipolitiikan konkretisoituminen Helsingissä ja pääkaupunkiseudulla

Monet kaupunkisuunnittelijat näkevät Helsingin ja koko pääkaupunkiseudun Suomen toivona kaupunkien globaalissa kilpailussa riippumatta siitä, minkä tahon he ymmärtävät kaupunkipolitiikan (tai -markkinoinnin) pääasialliseksi toteuttajaksi. Useimmat haastatellut tuntuvat omaksuvan ja pitävän myönteisenä ajatusta siitä, että jos kaupunkikeskittymät Euroopassa ja koko maailmassa ajautuvat yhä tiukem-

paan kilpailutilanteeseen, on sekä pääkaupunkiseudun että koko Suomen edun mukaista saada Helsinki menestymään tuossa kilpailussa mahdollisimman hyvin. Kilpailumahdollisuuksia vaikeuttavana tekijänä pidetään kuitenkin sitä, että Keski-Eurooppaan verrattuna kaupunkimme ovat väkimääriltään varsin pieniä:

Muun muassa Tampereesta kävi ilmi, että se ei ole EU-direktiivin mukaan ollenkaan kaupunki. Jo Norjassa ja Ruotsissa on moninkertainen asukastiheys neliökilometriä kohti kaupungeissa verrattuna Suomeen. Itse asiassa sanoisin, että Suomessa yksi prosentti väestöstä on kaupunkilaisia, eli lähinnä tätä Helsingin niemen kivi-kaupunkialue täyttää normaalin kaupunkimääritelmän ja kaikki muu on haja-asutusta.

132

Suomen mahdollinen menestys Euroopan avoimilla markkinoilla nähdään aineistossa vahvasti kytkeytyneenä nimenomaan Helsingin ja koko pääkaupunkiseudun sekä muutamien muiden kasvavien suomalaisten kaupunkikeskusten menestykseen, koska näiden alueiden yhdessä ja erityisesti pääkaupunkiseudun katsottiin vetävän koko Suomen talouselämää. Haastatteluissa korostuu kaupunkipolitiikan kansainvälistymisen ja globalisoitumisen ulottuvuus, jossa kaupungit nähdään suhteellisen avoimella kentällä taloudellisesti, teknologisesti ja kulttuurisesti keskenään kilpaileviksi sekä itselleen kaupunkisuunnittelullisilla valinnoilla attraktiivista ja usein muihin nähden erikoistunutta profiilia rakentaviksi. Tällaisessa tilanteessa kaupunkisuunnittelijat pitävät Helsinkiä ja pääkaupunkiseutua tärkeimpänä tai peräti ainoana suomalaisena globaaliin kilpailuun kelpaavana osanottajana ja juuri siksi erityisesti pääkaupunkiseudun puutteelliseksi koetun seutuyhteistyön parantamista pidettiin ratkaisevan tärkeänä.

Liittoutuminen ja yhteistyö kansainvälisen kilpailun käänköpuolena

Kaupunkien avoimessa ja globaalissa kilpailussa kunkin kaupungin on ympäröivän lähialueen tuella pyrittävä houkuttelemaan talous- ja kulttuurielämää omalle alueelleen taatakseen elinvoimaisuutensa. Tämän tulevaisuuskäsityksen vastapainoksi eräät haastatelluista korostavat näkemystä, joka on sen kanssa ristiriidassa. Heidän mukaansa kaupungeille syntyy tulevaisuudessa myös kasvava tarve liittoutua ja tehdä yhä enemmän yhteistyötä muiden samoja intressejä omaavien kaupunkien kanssa. Esimerkiksi Helsingin koetaan voivan antaa ja saada paljon erityisesti Itämeren lähituntumassa sijaitsevilta kaupungeilta, joiden kanssa tehtävää yhteistyötä pidettiin tulevaisuudessa lähes välttämättömänä:

Pitää liittoutua, etsiä kumppaneita ja olla porukassa mukana ja eri tilanteessa eri yhteisöjen kanssa. Kun olen Union of the Baltic Cities -järjestön kokouksessa käynyt 90-luvulla jonkun kerran, niin Itämeren piirissä on tällaisia kaupunkeja, joista minäkään en ollut tiennyt mitään. Gdanskissakin olin käynyt kaksi kolme kertaa ja sitten vasta kolmannella tai neljännellä kerralla menin sen sata metriä ja ymmärsin, mitä on tämä gdanskilainen tiiliarkkitehtuuri. On postittomia kaupunkeja, joista ei me tiedetä ja meillä on paljon yhteisiä intressejä, on opittava toinen toisilta. Myös meillä on paljon oppimista.

Pienemmässä mittakaavassa sama problematiikka löytyy aiemmin mainitusta seudullisesta yhteistyöstä; tällä hetkellä Helsinki, Espoo ja Vantaa ajavat lähinnä omia intressejään, vaikka pärjätäkseen Euroopassa koko pääkaupunkiseudun pitäisi esiintyä yhtenä alueena. Historiallisesti jo kauan ennen nykytilannetta sekä Espoo että Vantaa ovat nähneet itsensä Helsingin kilpailijoina ja niiden kunnallispolitiikassa on voimakkaasti haluttu soveltaa Helsingistä erottuvia kaupunginosamalleja, kuten puutarhakaupunkia ja kompaktikaupunkia (Kortteinen 1982, 29–32). Espoo ja Vantaa ovat siis aiemminkin pyrkineet profiloitumaan erilaisiksi kuin Helsinki. Kansainvälisesti Suomen pääkaupunkiseudusta tunnettaneen ainoastaan Helsingin nimi, mikä asettaa kaupungit keskenään eriarvoiseen asemaan:

133

Haastattelija: Pitäisi varmaan sitten markkinoida tätä pääkaupunki-seutua kokonaisuutena?

Haastateltava: Siis onhan sitä tehty, viimeksi nyt viikko kaks sitten Cannesissa, Ranskassa Rivieralla kansainvälisen kiinteistöalan messuilla, oliko se nyt viides kerta vai mikä tää oli. Tietenkin kaupungeilla on eri intressejä, mutta Helsingin nimi on se, joka tunnetaan, Vantaa tai Espoo ei niinkään. Eikä Sipoota. Mutta sitten on tiettenkin, että kuka maksaa mitä ja kenen kukkarolle mennään, ja sitten jos joku on tulossa, niin kuka sen hyödyn kerää.

Aineistosta löytyy tukea näkemykselle, jonka mukaan joistakin keskinäisistä riidoista huolimatta pääkaupunkiseudun kaupungit vetävät yhtä köyttä suhteessa “ulkomaailmaan”. Keskinäiset ristiriidat jäävät sisäisten asioiden hoitamisen tasolle ja ne unohdetaan, kun ollaan tekemisissä ulkopuolisten kanssa. Tästä huolimatta haastatellut ovat melko yksimielisiä siitä, että pääkaupunkiseudulla pitäisi olla YTV:aa tai Uudenmaan liitto voimakkaampi alueen kokonaisetua ja -kehitystä ajava instituutio, koska nykyisessä seutuyhteistyössä on huonosti toimivia osa-alueita.

Jos seutuyhteistyössä päästään eteenpäin unohtamalla ristiriidat ”ulkopoliittisissa” asioissa, samantyyppistä ratkaisua voidaan soveltaa myös kansainvälisen ta-

son kilpailu- ja liittoutumisproblematiikkaan. Yhtäältä yksittäiset kaupungit kilpailevat keskenään, mutta toisaalta ne myös tekevät yhteistyötä joidenkin toisten kanssa menestyäkseen kilpailussa kolmansia vastaan (esim. Helsingin yhteistyö Itämeren alueella keskieurooppalaisia kaupunkeja vastaan). Siten useista kaupungeista koostuvat epäviralliset liittoumat kilpailisivat keskenään, mutta erilaisten asioiden tasolla kuin keskinäisessä kilpailussa. Tätä ajattelua voisi verrata esimerkiksi lentoyhtiöiden nykyisin muodostamiin globaaleihin alliansseihin tai EU:hun, jossa jäsenvaltiot kilpailevat keskenään samalla kun ne joidenkin muiden asioiden tasolla kilpailevat osana EU:ta esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Japanin kanssa.

Saskia Sassen on kehittänyt samantapaisia tulkintoja kaupunkien kilpailun monitasoisuudelle esittämällä, että valtioiden rajat ylittävissä globaaleissa järjestelmissä elinvoimaisten kaupunkien taloudellinen toiminta "transnationalisoituu" eli ylittää valtioiden rajat. Sen jälkeen kaupungin talous toimii useammalla eri tasolla samanaikaisesti: omalla alueellaan, omissa maanosassaan ja koko maailmassa. Vaikka useimmat kaupungit ovatkin syvästi kytköksissä nimenomaan oman alueensa taloudelliseen kehitykseen, kaupungeista strategisesti merkittävimmät ja keskeisimmät voivat kilpailun toisilla tasoilla olla täysin alueellisesta tai jopa maanosallisesta sijainnistaan riippumattomia ja kuulua osaksi useampia, eri tasoilla toimivia verkostoja. (Sassen 1994, 51–52.)

Helsingin ja pääkaupunkiseudun "vahvuudet"

Aineiston perusteella tulevaisuuden globaalien kilpailuasetelman tiedostamisesta on seurannut se, että Helsingille on kaupungin omissa organisaatioissa alettu muotoilla ja kehittää omaa kaupunkipolitiikkaa sekä attraktiivisuuden kehittämis- ja markkinointiulottuvuudella että EU-integraatio- ja globaalisatiomielessä:

Helsingillä on, niitä sanotaan yhteisstrategioiksi, kaupunkipoliittisia strategioita. Niissä on tämmösiä osaamiskeskuksia ja lähiöitten parantaminen on siellä mukana. Aina tietyin väliajoin valtuusto päättää tämmösiä strategioita, jotka menee läpi kaiken toiminnan, ne ei ole yhden viraston tehtäviä. Jos ajatellaan lähiöitten parantamista, niin paitsi että se tietysti parantaa sitä asuinalueita, se vaikuttaa koko kaupungin vetovoimaan, tasoon tai viihtyvyyteen. Just tyypillinen ei kuulu millekään virastolle yksin, vaan on kaikkien yhteinen tehtävä. Kaupunkipoliittiset strategiat on luonteeltaan just semmosia.

Haastattelija: *Kuka ne tuo valtuustolle tai keksii?*

Haastateltava: *Kaupunginkansliahan niitä valmistelee, mutta kylähän niissä on aika laaja tämmönen takana, eri virastojen johto.*

Se tasohan niitä valmistelee, eri hallintokuntien johtavat virkamiehet.

Kaupungin strategiseen suunnittelutyöhön osallistuvien haastateltujen mukaan Helsingin ja pääkaupunkiseudun omaa kaupunkipolitiikkaa valmistelevat tahot pyrkivät markkinoimaan ja voimistamaan jo olemassa olevia myönteisiä mielikuvia alueen vahvuuksista. Ohjaamalla kaupunkiympäristön kehitystä poliittisilla valinnoilla pyritään lisäksi luomaan olosuhteita uusien vahvuuksien syntymiselle, jotta pääkaupunkiseudusta muodostuisi menestyjä mahdollisimman monen alan kansainvälisessä kilpailussa.

Haastattelija: Onko tällaisia kaupunkimarkkinastrategioita?

Haastateltava: Niitähän on tehty kyllä, joudutaan kilpailutilanteeseen muiden kanssa nimenomaan kansainvälisestä yritystoiminnasta ja kansainvälisistä sijoittajista joudutaan kilpailemaan.

Haastattelija: Missä tällaiset markkinointistrategiat muotoillaan, ketkä siihen osallistuu?

Haastateltava: Meillä on täällä ihan valmistelijoita sitä varten ja valtuusto on hyväksynyt tällasen kansainvälistämisstrategian, joka on asiallisesti ottaen markkinointia. On kansliassa sitä väkeä ja meillä on HMDC, Helsinki Metropolitan Development Corporation, joka on yhtiömuotoinen ja jossa on myös muita kuntia mukana. Se on monimuotoista, millä kaikilla foorumeilla sitä tehdään, mutta ollaan me täällä näyttelyitä ja aineistoja ja kirjoja asumisesta ja kaupunkisuunnittelustakin osana markkinointia tehty.

135

Haastatellut nostavat esiin monia konkreettisia asioita, joita heidän mukaansa käytetään Helsinkiä ulospäin markkinoitaessa ja joita voidaan pitää pääkaupunkiseudun (sekä osittain koko Suomen) vahvuuksina kansainvälisellä tasolla. Aineisto sisältää erilaisia painotuksia, mutta tässä esiteltävistä kaupungin hyviksi koetuista ominaisuuksista selvä enemmistö haastatelluista on varsin yksimielinen. Helsinkiä pidetään eurooppalaisena kaupunkina, jonka arkkitehtuuri, mittakaava ja väestö ovat yhtenäisiä ja hallittuja ja jossa ei myöskään ole voimakasta alueellista segregatiota. Kaupungin hyviksi puoliksi mainitaan lukuisat vanhat säilyneet ja huolellisesti entisöidyt rakennukset sekä räikeästi erottuvien pilvenpiirtäjien puuttuminen. Suunnittelijoiden mielestä Helsingin keskusta on onnistuttu pitämään asuttuna, moniarvoisena, verraten turvallisena ja elävänä. Keskustaa ei myöskään ole suunniteltu yksityisautoilun ehdoilla, vaan koko seudun moneen eri liikenne-
muotoon perustuvan joukkoliikenteen nähdään toimivan hyvin.

Talot eivät ole liian suuria massoja, musertavia. Helsingin niemi koetaan hyvin kelpoisena, talojen kerrosluvut on neljää, viittä enimmillään, ihan liikekeskustassa vähän suurempia. Talojen koolla sinänsä ei ole merkitystä, massan jäsentyminen hahmotettaviin osiin on se tärkeämpi puoli. Riittävästi aurinkoa, vihreyttä ja autopaikat täytyy kantakaupungistakin löytyä ihmisille. Jatkossa tulee hyvin erikoislaatuisia asukasryhmiä, joille voidaan sitten erilaisia asuntoalueita tai kortteleita muodostaa. (...) Helsingin vahvuus kaupunkiympäristönä on sen omaleimaisuus ja maisemallinen horisontaalisuus, rauhallisuus. Täällä on vältetty sellaiset liike-elämärakentamisen ylilyönnit, mitkä jo Tukholmassa ja useimmissa kaupungeissa näkyvät, eli ei ole annettu liikekeskustan tornistua.

Helsinki käsitetään merelliseksi kaupungiksi, “Itämeren helmeksi”, jossa keskustankin rannat ovat kaikkien käytössä ja muutenkin ympäristö on mihin tahansa kansainväliseen kaupunkikeskustaan verrattuna puhdas:

136

Eihän tämmöistä saaristoa ole missään muualla kun Tukholmassa ja meillä. Kun ongit silakoita tai lohia Suomenlinnan edustalla, niin voit syödä niitä etkä kuole. Olen Ruoholahden kanavassa uinut pari kertaa, mattolaiturilla useamman kerran. Se on kansainvälisesti kova juttu. Otetaan suhtautuminen mereen avoimeksi, että esim. Ruoholahden rannalla olisi yks pikku pömpeli, mihin saisi pantua verkot. Suhtautumisemme mereen on näin esteettinen. Se tarkoittaa myös sitä, ettei tarvitse perjantai-iltana körötellä 300 kilometriä, neljää tuntia Saimaan rannalle, sitten korkata kaljapullo ja pihistää koko sunnuntai, että koska alkometri näyttää että voi autolla ajaa takaisin. Että opit asumaan myös kaupungissa.

Euroopan mittakaavassa pienestä väkiluvustaan huolimatta Helsingissä katsotaan olevan paljon tietotaitoa ja osaamista, asukkaat ovat korkeasti koulutettuja ja pääkaupunkiseudulle on keskittynyt paljon huipputeknologiayrityksiä. Haastateltujen kaupunkisuunnittelijoiden mielestä myös Helsingin syrjäistä sijaintia Euroopan unionin koillisessa “nurkassa” voidaan pitää hyvässä mielessä poikkeuksellisena, sillä täällä olevan länsimaisen logistiikan, infrastruktuurin sekä hyvien liikenne- ja tietoliikenneyhteyksien nähdään avaavan suuria mahdollisuuksia monilla aloilla varsinkin kun se toisaalta yhdistyy sillanpääaseman kaltaiseen sijaintiin “idän kynnyksellä”:

Ollaan EU:ssa ja tiedetään, että meillä on selkä ja perse kiinni Venäjässä. Se yli tuhat kilometriä on EU:n itäraja ja itäisin logistinen toimiva paikka on Helsinki. Täältä pääsee Pietariin no-

peammin kuin Berliinistä, koska berliiniläiset menee Minskin kautta Moskovaan ja sieltä Pietariin. Kun tuodaan kamaa, se tullataan vain kerran Vainikkalassa. Se on kova juttu ja sitä pitää käyttää hyödyksi. Jos sairastut, tulet Helsinkiin hoitoon HYKSiin Pietarista tai Moskovasta, koska jengi ei luota venäläisten sairaaloihin. Logistiikka tarkoittaa myös tällaisia asioita: vehkeet toimii, on kännykät käytössä ja kaikki muut. Kun menet epävarman kulttuurin alueelle Venäjälle, voit tehdä piipahduksia ja tulla takaisin, tankata.

Vahvuudet nivotaan konkreettisiin hankkeisiin

Helsingin houkuttelevina pidettyjä ominaisuuksia pyritään kaupunkipoliittisin toimenpitein vahvistamaan ja markkinoimaan huomioimalla kaupunkiympäristön parantaminen sekä jo olemassa olevat myönteiset mielikuvat erilaisissa uusissa hankkeissa. Aineistosta nousevat tällaisina hankkeina esille Helsinki yhtenä Euroopan kulttuurikaupungeista vuonna 2000 ja EU-puheenjohtajamaan pääkaupunkina 1999 sekä Helsingin oman 450-vuotisjuhlan mittavat järjestelyt (joita varten kaupunkia remontoitiin ja ehostettiin ennen näkemättömällä tavalla). Näitä ovat myös “osaamisen yleiskaava” ja osaamiskeskukset (yliopistojen, kaupungin ja yrity maailman yhteistyöhankkeet, tiedepuistot ja yrityshautomot) sekä niiden ympärille rakennettavat uudet teknologiakaupunginosat kuten Viikki ja Arabianranta. Lisäksi näihin kuuluvat Helsingin hakemus vuoden 2006 olympialaisten saamiseksi sekä lännestä itään ja idästä länteen markkinoitu *gateway*-strategia ja siihen liittyvät Helsinki–Vantaan lentokentän laajentaminen sekä satamien siirtäminen Vuosaareen.

Mainituissa hankkeissa korostetaan pääkaupunkiseudun attraktiivisuutta. Toisaalta hankkeiden toteuttamista perustellaan päätöksentekijöille ja rahoittajille attraktiivisuuden vaatimuksella. Attraktiivisuus onkin lopulta sekä syy että seuraus. Hankkeiden valmistelussa kaupunkipoliittisten strategioiden vaikutus kaupungin rakentumiseen on kaikkien nähtävissä.

Strategioiden osuus käytännön kaupunkisuunnittelussa

Haastatteluista käy ilmi, että kaupunkipoliittisten strategioiden muotoilu on Helsingissä keskitettyä ja niiden muotoilijoina toimivat lähinnä kaupunginkanslia ja yksittäiset henkilöt sen sisällä. Strategiatyön tekijät saavat kuitenkin monia ideoita, velvoitteita, tavoitteita ja reunaehdoja poliitikoilta, kaupunginvaltuuston ja -halli-

tuksen päätöksistä sekä muotoiluista. Esimerkiksi Helsingin kaupunginhallitus on päättänyt vuonna 1995 jo aiemmin asettamansa organisaatiokomitean ehdotuksen pohjalta seuraavaa:

Kuntasuunnittelussa vahvistetaan strategioiden määrittelyä siten, että suunnitteluprosessin aluksi keskusjohto (kaupunginhallitus ja johtajisto-toimikunta) asettaa painopistealueet ja ne strategiset kysymykset, joihin hallintokuntien tulee omissa suunnitelmissaan varautua. Strategista suunnittelua vahvistetaan myös tarvittavien sektorirajat ylittävien poikittaisstrategioiden määrittelyllä. (Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 19.6.1995, §1004)

138

Strategioiden ja kaupungin “subjektin” luominen on siis varsin keskittyntä. Mikään aineistossa ei viittaa siihen, että hallintokuntien lautakunnilla tai yksittäisillä kaupunkisuunnittelijoilla olisi mitään roolia strategioiden muotoilussa tai edes kovin suurta tietoisuutta niistä. Lisäksi, kuten edellä jo mainittiin, haastatelluista vain keskeisimmät johtajat käsittivät kaupunkipolitiikan ulottuvuuksiin kuuluvaksi myös kaupungin oman strategisen vision attraktiivisuuden markkinoimiseksi ja lisäämiseksi. Tällaiset yleisluontoiset kaupunkipoliittiset strategiat kuitenkin vaikuttavat Helsingissäkin kaupunkisuunnittelun kokonaisorganisaation lävitse kaavoitukseen ja kaupungin rakentumiseen vaikkakin varsin hankalasti jäsenyväällä tavalla.

Strategioiden vaikutus kaupunkisuunnitteluun säännöksissä ja mielikuvissa

Aineiston pohjalta ei löydy muuta yhteyttä strategioiden, konkreettisen kaupunkisuunnittelun ja kaupungin rakentumisen välille kuin se, että strategiat vaikuttavat kaavoitukseen, joka puolestaan vaikuttaa kaupungin tosiasialliseen rakentumiseen. Käytännössä tämä tapahtuu siten, että strategioita suunnittelevat työryhmät ja henkilöt tuottavat tekstiä, joka määrittelee kaupunkipolitiikan sisällön vaikuttamalla konkreettisten hankkeiden toteutustapaan sekä luomalla ja vahvistamalla haluttuja mielikuvia. Kaupunkipolitiikka vaikuttaa kaupunkiin vastaavasti kahdella toisiinsa limittyväällä tasolla, säännöksissä ja mielikuvissa:

Haastattelija: Näkyykö sellainen kaupunkipolitiikka, joka jossain on määritelty, heijastuuko se sitten sun työssäsi?

Haastateltava: Kyllä se sitten aika nopeastikin tulee heijastumaan. Kun puhuttiin yhtenä vuonna asunnottomuudesta, niin se heijastui heti siihen, että silloin etsittiin erilaisia ratkaisuja asunnotto-

muudelle. Tavallaan ne on yksistä ajatuksista lähtevää kaupunkipolitiikan toteuttamista. Jos ajatellaan poliittisia päätöksiä, ne on ehkä semmoisia yleiskaavaston päätöksiä myös, joita sitten aika pian lähtee asemakaavassa toteutumaan.

Strategioilla siis vaikutetaan ensinnäkin yleiskaavoitukseen esittämällä ehtoja ja vaatimuksia, jotka on yleiskaavoituksessa huomioitava. Kuitenkaan aineistosta ei oikein selviä, missä määrin kyse on velvoittavista säännöksistä ja miltä osin yleiskaavoittajat voivat tulkita niitä haluamallaan tavalla:

Helsingillä on omia strategioita, jotka ilmenevät jo voimassa olevasta yleiskaavasta ja niitä nyt sitten hahmotetaan edelleen uudelleen. Tämä merenranta-aseman hyödyntäminen ja elinkeinopolitiikassa täällä on eräänä huolenaiheena nähty tämä teollisen tuotannon kutistuminen ja häviäminen, mutta myönteisellä puolella juuri näitten osaamiskeskusten hahmottaminen ja kehittäminen.

139

Yleiskaavoitus puolestaan toimii asemakaavoituksen ohjenuorana ja asettaa sille rajoituksia uuden maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti:

Yleiskaavan oikeusvaikutukset muuhun suunnitteluun ja viranomais-toimintaan:

- Yleiskaava on ohjeena laadittaessa ja muutettaessa asemakaavaa sekä ryhdyttäessä muutoin toimenpiteisiin alueiden käytön järjestämiseksi.*
- Viranomaisten on suunnitellessaan alueiden käyttöä koskevia toimenpiteitä ja päättäessään niiden toteuttamisesta katsottava, ettei toimenpiteillä vaikeuteta yleiskaavan toteutumista.*

(Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999, 42 §, 1. ja 2. momentti)

Asemakaavan sisältövaatimukset:

- Asemakaavaa laadittaessa on maakuntakaava ja oikeusvaikutteinen yleiskaava otettava huomioon siten kuin siitä edellä säädetään.*
- Jos asemakaava laaditaan alueelle, jolla ei ole oikeusvaikutteista yleiskaavaa, on asemakaavaa laadittaessa soveltuvin osin otettava huomioon myös mitä yleiskaavan sisältövaatimuksista säädetään.*

(Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999, 54 §, 1. ja 4. momentti)

Yleiskaavoitukseen vaikuttavien strategioiden täsmälliset vaatimukset siirtyvät siten myös asemakaavoitukseen ja sitä kautta vähitellen aina toteuttajatason kaupunkisuunnittelijoiden työhön. Kaupunkipoliittiset strategiat vaikuttavat kaupunkisuunnitteluun lain lisäksi myös paljon epäsuoremmalla tavalla, mielikuvien tasolla: strategiat ovat ajassa liikkuvia puhetapoja tai yhteisiä merkitysjärjestelmiä,

joita käytetään esimerkiksi tiedotusvälineissä, kaupunkisuunnittelijoiden työyhteisöissä sekä seminaareissa ja joilla pyritään korostamaan Helsingin vahvuuksia sekä luomaan myönteisiä mielikuvia. Niitä kaupunkisuunnittelijat tietenkin tulkitsevat eri tavoin eikä tätä epäsuoraa vaikutusta oikein pysty käsitteellistämään. Haastateltujen puheesta voidaan kuitenkin päätellä, että kaupunkipoliittisten strategioiden tuntemus kaupunkisuunnittelijoiden keskuudessa on uudelle vuosituhannele siirryttäessä yhä lisääntynyt ja strategioiden käyttö erityisesti uusien kaupunginosien suunnitteluratkaisujen perustelemisessa on merkittävä. Viikki, Arabianranta ja Meilahden Biomedicum ovat parhaat esimerkit alueista, joiden suunnittelussa uusia kaupunkipoliittisia linjauksia on käytetty:

Haastattelija: *Ne (strategiat) sit siirtyy myös suunnitteluun aivan konkreettisesti?*

Haastateltava: *Kyllä, siis tämä Arabianrantahan on oikein hyvä esimerkki, missä tehdään yhteistyötä yliopiston, yritysmaailman, kaupungin kanssa ja ne todella siirtyy suunnitteluun ne ideat ja ne mitä siinä kontekstissa sitten tulee. että siinä on semmonen vuorovaikutus, ainakin siihen pyritään.*

140

Säännösten kautta vaikuttaminen on kaupungin kokonaissuunnitteluorganisaation kannalta paljon selkeämpi ja toimivampi tapa, koska silloin on aina olemassa konkreettinen paperi tai asiakirja, jossa vaatimukset esitetään. Sen sijaan säännösten puuttuminen häiritsee monia haastateltuja, vaikka he yleensä uskovatkin, että on olemassa ajassa liikkuvaa retoriikkaa, joka on niin mielikuvanvaraista, että se nivoutuu tavoitteisiin vain epämääräisesti. Tämän osoittaa esimerkiksi haastatellun mainitsema keskustelu gateway-strategiasta:

Yritin kysyä, olisiko jossain semmoinen paperi, missä sanottaisiin, mitä tämä gateway tarkoittaa. Kukaan ei ainakaan siitä porukasta, joka on just näitä yleiskaavoittajia osannut heittää mulle semmoista paperia, jossa olisi sitten kerrottu, että mitä kaikkea meidän pitäisi tehdä, jotta me oltaisiin hyvä porttialueen suunnittelijaporukka.

“Suuren retoriikan” uhat ja mahdollisuudet kaupungin attraktiivisuuden kannalta

Aineistosta löytyy vielä edellä esitettyä huomattavasti kriittisempikin näkemys, jonka mukaan strategioiden vaikutus mielikuvien tasolla on turhaa puhetta, jolla ei ole minkäänlaista vaikutusta käytännön ja ruohonjuuritason kaupunkisuunnittelu-työhön:

Sillä tasolla tietysti voidaan (puhua) jostakin kaupunkipolitiikasta, suunnataanko investoinnit maaseudulle vai kaupunkiin, mutta muulla tasolla mielestäni ei. Se on käsite, joka ei kelpaa.

Haastattelija: Jotkut ovat puhuneet, että se on nimenomaan semmosta strategiaa, kaupungin omaa strategista toimintaa kansainvälisellä kentällä, jolla kaupungin imagoa nostettaisiin.

Haastateltava: Jaa jaa, se on niiden aktöörien omassa hatussa tapahtuvaa valemaailmaa.

Kriittisten mielipiteiden esittäjät uskovat strategioiden vaikuttavan kaavoitukseen täsmällisten ohjeistusten ja velvoitteiden kautta. Sen sijaan he kritisoivat mielikuvas-
tason vaikutusmahdollisuuksia voimakkaasti subjektiivisuudesta. Yritettäessä luoda ja vahvistaa myönteisiä mielikuvia kaupunkipoliittisten strategioiden avulla saatetaan heidän mielestään helposti joutua liioittelun puolelle. Silloin jo ylikorostetaan hyviä ominaisuuksia ja päädytään käyttämään ylisanoja sekä ilmauksia, joilla ei enää olekaan todellisuuspohjaa. Tähän aineistossa viitataan muun muassa puhuttaessa kaupunkisuunnitteluviraston päällikön tavoin "suuresta retoriikasta":

141

On semmonen suuri retoriikka, joka on ihan päätähuimaavan suurta. Kun halutaan sanoa että me ollaan jotakin hirveen isoa. Kuitenkin kun tänne tulee niin tämä on tuppukylä, ei sille voi mitään, että pitäisi olla sitä mitä on.

Osa haastatelluista siis näkee vaarana sen, että suuresta retoriikasta muodostuu kupla, joka saattaa ennemmin tai myöhemmin puhjeta. Heidän mielestään Helsingissä on lyhyellä aikavälillä syntynyt niin monia kaupungin myönteistä imagoa korostavia hankkeita, että käsitys kaupungin todellisista mahdollisuuksista on saatanut hämärtyä eivätkä kaikki myönteiset ennustukset ehkä toteudukaan. Helsingistä ja pääkaupunkiseudusta ei esimerkiksi välttämättä muodostukaan suunniteltua porttia itään, vaan jokin muu reitti tulee keskeisemmäksi. Tai ehkä Helsinkiä ei pidetäkään yhtenä Euroopan merkittävimmistä kulttuurikaupungeista juhlavuoden 2000 jälkeen.

Toisaalta optimistisimmat haastatelluista ovat sitä mieltä, että puhtaan retoriikan keinoin voidaan tehdä kaupunkia paremmaksi sekä yksinomaan sen vahvuuksia oikein korostamalla ja markkinoimalla tuottaa lisää attraktiivisuutta:

Eihän me voida markkinoida itseämme, jos ei sillä ole jotain katetta.

Haastattelija: Pakkohan teidän on niihin (kaupungin mahdollisuuksiin) itse uskoa?

Haastateltava: Ei uskoa, vaan tehdä se, uskoa siihen tekemiseen, se on se tärkein.

Vaikka kukaan ei voi objektiivisesti mitata Helsingin attraktiivisuuden mahdollisuuksien rajoja, niin mikäli kaikki kaupungin toimijat todella tiedostaisivat mahdollisuutensa ja kaupungin hyvät puolet, menestymisen edellytykset nähdään parempina kuin siinä tapauksessa, että niitä ei tiedosteta. Siksi kaupunkisuunnitteluviraston ulkopuoliset haastatellut pitävät Helsingin vahvuuksien voimakasta markkinointia erittäin tärkeänä ja uskovat, että korostamalla oikeita asioita kaupungilla on mahdollisuus ”löytää” itsensä entistä attraktiivisempänä kokonaisuutena. Näin voidaan tuoda esiin kaupunkiin liittyviä piileviä potentiaaleja muotoilemalla ne näkyviksi ja kaikkien tietoisuuteen esimerkiksi korostamalla Helsingin vahvoja ominaisuuksia, kuten puhtautta, merellisyyttä ja hallinnassa pidettyä mittakaavaa. Optimistisimmat haastatellut uskovat, että tuomalla yleiseen tietoisuuteen vahvuuksia, jotka ovat todellisia, mutta joita ei yleensä tunneta tai mielletä kaupungin vahvuuksiksi, ihmiset oppivat tuntemaan ne ja alkavat hyödyntää niitä. Parhaassa tapauksessa niistä syntyy itseään toteuttavia ennusteita, jotka retoriikan tasolla yhä edelleen vahvistuvat.

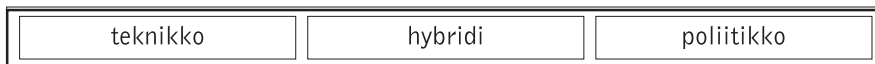
Retoriikan käyttöön nähdään sisältyvän siis sekä uhkakuvia että mahdollisuuksia. Haastateltujen käsitykset niistä ovat alttiita pelkistä käsitelmärittelystä riippuville vivahde-eroille ja tulkinnoille, joten niiden analyysia on tällä aineistolla vaikea viedä luotettavasti tätä pidemmälle. Helsingin sisäisiä puhetapoja ei myöskään voida eristää muun maailman kehityksestä; aiemmin kuvaillun globalisaatiokehityksen voidaan nähdä muuttavan maailmaa myös Suomen ulkopuolella siten, että Helsinki ja pääkaupunkiseutu tulevat tähänastista attraktiivisemmiksi. Esimerkiksi globalisaation myötä kasvava maailmanlaajuinen tarve tietoliikenneyhteyksille korostaa Helsingin vahvuuksia ja asemaa, koska Etelä-Suomessa ja erityisesti pääkaupunkiseudulla on kansainvälisestikin poikkeuksellinen keskittymä tietoteknisen alan tietotaitoa ja -teollisuutta. Globalisaatioteoreetikko Manuel Castells kutsui Helsinkiä ”toiseksi Piilaaksoksi” syksyllä 1999 järjestetyssä alan seminaarissa. Myös Neuvostoliiton hajoamisen ja sitä seuranneen Venäjän asteittaisen siirtymisen markkinatalouteen voidaan nähdä synnyttäneen suuria mahdollisuuksia Helsingille sen sijainnin takia.

Kaupunkipolitiikka heijastuu suunnittelijoiden työnkuvaan

Kaupunkisuunnittelijoiden keskuudesta on löydettävissä erilaisia rooleja ja työn sisältöjä. Asiantuntijavirkamiesten joukkoon kuuluvien kaupunki- ja yhteiskuntasuunnittelijoiden rooleja käsittelevät tutkimukset ovat usein päätyneet keskenään hyvin samantapaisiin tyyppiteltyihin. Tutkimuksia on yleensä yhdistänyt yksi rooli-

en selkeä kahtiajako, jonka lisäksi kahden ääripään välille on toisinaan sijoittunut yksi tai useampia välimuotoja. Puhtaimmat roolityypittelyt ovat yleensä kiteytyneet akselille, jonka toisessa päässä ovat tiedemiehet ja professionaalit, toisessa päässä hallintohenkilöt ja poliitikot. (Howe & Kaufman 1979, 248–254; Ala-Harja 1991, 27–30.)

Yhteiskunta- ja kaupunkisuunnitteluun sovelletuissa tutkimuksissa saman akselin eri päässä ovat useimmiten virkamiehistä teknisen roolisuuntautumisen omaksuneet eli *teknikot* sekä poliittisen roolisuuntautumisen omaksuneet eli *poliitikot* (Howe & Kaufman, 1979, 251–252). Teknikot haluavat kaupunkia suunnitellessaan tehdä hyvää työtä ja konkreettista asemakaavoitusta mahdollisimman tehokkaasti: heidän työnsä painopiste on toteuttamisessa. Poliitikot puolestaan tahtovat tuoda esiin ja vertailla erilaisia vaihtoehtoja, keskustella niistä ja vaikuttaa siihen, että parhaat tulevat valituiksi. Roo-liakselilla näiden kahden välille asettuvaa ryhmää tai ryhmiä voidaan kutsua *hybrideiksi* (Howe & Kaufman 1979, 252), jotka ovat jonkinlaisia edellisten välimuotoja tai niiden välillä tasapainoilijoita. (Ala-Harja 1991, 30–33; Howe 1980, 398–408.) Näin roolien kolmijako muodostaa jatkumon, jota voidaan kuvata “kaupunkisuunnittelun vatupassimallilla” (kuvio 7).

Kuvio 7. Kaupunkisuunnittelun vatupassimalli.

Kuvaillut roolit heijastuvat varsin selkeästi myös haastateltujen kaupunkisuunnittelijoiden käytännön työnkuvaan. Aineiston perusteella Helsingin kaupunkisuunnittelusta löytyy kaksi toisistaan erottuvaa teknikon ja poliitikon roolityyppeihin sopivaa työtehtäväkokonaisuutta. Näiden ääripäiden välille voidaan haastateltuja sijoittaa sen mukaan, kokevatko ja myös haluavatko he työnsä olevan ensisijaisesti teknistä käytännön toteutusta vai erilaisten vaihtoehtojen pohtimista ja niistä valitsemista. Näitä työtehtäväkokonaisuuksia kutsutaan tässä kaupunkisuunnittelun *teknisiksi työtehtäviksi* ja *strategisiksi työtehtäviksi*.

Kaupunkisuunnittelun tekniset työtehtävät ovat pääosin konkreettista ja yksityiskohtaista kaavoitustyötä, kuten asemakaavojen laatimista ja piirtämistä sekä yhteistyötä projekteissa mukana olevien tahojen kanssa. Tekniset työtehtävät ovat rajattuja ja täsmällisiä. Kukin suunnittelija tekee yleensä kerralla vain pientä palaa kaupungista, mutta paneutuu sen toteutukseen suurella tarkkuudella. Kaupunkisuunnittelun strategiset työtehtävät ovat puolestaan kaupungin suunnittelua kokonaisuuksien lähtökohdista käsin, kuten koko kaupunkia tai useampia kaupunginosia koskettavien suunnitelmien tai ohjelmien valmistelua sekä esimerkiksi yleis- tai seutukaavan laatimista. Tällaisessa suunnittelussa päätetään suurista, periaat-

teellisistä sekä kauaskantoisista linjauksista ja siksi se onkin tekniseen suunnitteluun verrattuna aina abstraktimpaa ja epämääräisempää, toisinaan jopa mielikuvanvaraisia asioita koskettavaa suunnittelua ja päätöksentekoa.

Kaupunkisuunnittelijoiden sijoittuminen teknisten ja strategisten työtehtävien akselille on riippuvainen ainakin kahdesta seikasta, jotka saattavat myös liittyä toisiinsa: yhtäältä suunnittelijoiden halusta tehdä tietyn tyyppistä työtä ja toisaalta heidän asemastaan kaupunkisuunnittelun organisaatiossa. Päälliköillä ja johtajilla on asemansa vuoksi enemmän strategisia työtehtäviä kuin heidän alaisillaan, joilla työ on painottunut enemmän operationaalisen tason teknisiin työsisältöihin. Suunnittelijat ovat siten roolityypittelyjen mukaan useammin teknikoita ja johtajat poliitikoita, vaikka käytännössä varsin monien työnkuvassa tehtävyyt pit itse asiassa sekoittuvat keskenään ja hybrideitä on paljon. Siksi on korostettava, että tällainen jako on todellisuutta voimakkaasti yksinkertaistava ja tulee ymmärtää ideaalityypisenä. Työtehtävien ideaalityypinen jako voi kuitenkin olla hyödyllinen pyrittäessä ymmärtämään kaupunkisuunnittelijoiden työnkuvaa ja erityisesti muutosta, jonka kaupunkipolitiikan esiinmarssi siinä aiheuttamaa.

144

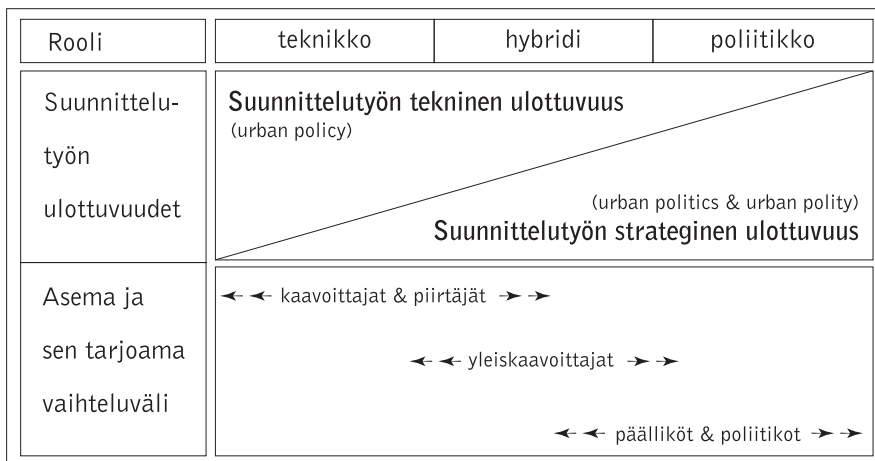
Kunkin suunnittelijan rooli saattaa ajan kuluessa myös muuttua joko suunnitteluolosuhteiden muuttuessa tai suunnittelijan tietoisien valinnan tuloksena. Näin suunnittelijat voivat liikkua teknikon, hybridin ja poliitikon roolien muodostamalla akselilla kuten vatupassin ilmakuplat tekevät, jolloin myös kaupunkisuunnittelutyön teknisen ja strategisen ulottuvuuden osuudet heidän työtehtävissään vastaavasti muuttuvat. Mikäli esimerkiksi suunnitteluolosuhteissa tapahtuu muutoksia, jotka vaikuttavat useimpien suunnittelijoiden rooliasemaan keskenään samansuuntaisesti, koko suunnittelijajoukon rooliasemien ”painopiste” siirtyy akselilla jompaankumpaan suuntaan, jolloin myös koko suunnittelujärjestelmän tasapainotila muuttuu. Tämä voi tapahtua esimerkiksi siten, että suunnittelijoiden enemmistö omaksuu saman roolin, jolloin koko järjestelmän tilaa kuvaava ”ilmakupla” liikkuu vastaavasti uuden (epä)tasapainotilan mukaiseen kohtaan ja vatupassi kallistuu pois vanhasta asennostaan.

Vatupassi sopii tässä vertauskuvaksi hyvin, koska sen avulla voidaan kuvata erilaisten, mutta samalla akselilla olevien roolien asemaa toisiinsa nähden sekä erityisesti rooliasemissa tapahtuvia muutoksia ja niiden vaikutusta koko suunnittelujärjestelmän kehitykseen.

Kaupunkisuunnittelutyön roolit Helsingissä

Vatupassimallin soveltaminen Helsingissä auttaa ymmärtämään kaupunkisuunnittelutoimessa vallitsevia tasapainoasemia ja kaupunkipolitiikan nousun aiheutta-

mia muutoksia niissä. Haastateltujen suunnittelijoiden rooli-asetat voidaan sijoittaa vatupassiin sen mukaan, kuinka paljon tekninen ja strateginen suunnittelu heidän työssään korostuvat.

145

Kuvio 8.
Suunnittelutyön ulottuvuuksiin sovellettu kaupunkisuunnittelun vatupassimalli.

Kaikki haastatellut on aineiston perusteella mahdollista sijoittaa tehtäväkenttensä ja käsitystensä mukaisesti tällaisen sovelletun vatupassin akselille ja kunkin haastatellun sijainti vastaavan kaavion vasen–oikea-akselilla siis kuvasi sitä, kuinka suuret osuudet hänen työstään olivat teknisiä ja strategisia työtehtäviä. Kaavion alimmassa kolmanneksessa näkyvät ne kolme aineiston perusteella muodostettua vaihteluväliä, joilla vastaavassa asemassa olevat suunnittelijat yleensä saattavat liikua. Teknikoita ovat odotetusti lähinnä kaupunkisuunnittelun organisaatiohierarkian alapäässä olevat kaavoittajat (sekä aineistoon kuulumattomat piirtäjät), hybridejä lähinnä yleiskaavoittajat ja projekti- ja toimistopäällikkötason kaupunkisuunnittelijat. Poliitikkoja ovat ylemmän tason päälliköt ja johtajat, kunnallispoliitikot sekä eräät kaupunginkanslian strategiseen suunnitteluun osallistuvat virkamiehet.

Kaupunkisuunnitteluvirasto kuuluu enemmän teknisen suunnittelutyön ulottuvuudelle ja kaupungin poliittis-hallinnollinen johto ja kaupunginkanslia puolestaan strategisen suunnittelutyön ulottuvuudelle. Kaupunkisuunnitteluviraston sisällä kaupungin johdon strategioista olivat parhaiten perillä yleiskaavoittajat. Asemakaavoituksen piiriin strategiat tulevat yleiskaavoituksen kautta. Myös ulottuvuuksien välinen työtapojen erilaisuus selittää sitä, etteivät asemakaavoittajat tunne kaupunkipoliittisia strategioita. Tämä suunnitteluorganisaation tasojen välinen “kui-

lu” näkyy lähinnä säännösten ja mielikuvien erona niiden konkretisoitumisessa suunnitteluun ja se heijastelee myös käsitystä vahvasta kahtiajaosta suunnittelutyön ulottuvuuksien välillä:

Haastattelija: *Ei semmosta (kaupunkipoliittista) toimintaa edes ole, vai?*

Haastateltava: *No on, on. Ne, jotka laukkaa ympäri maailmaa niitä liitupapereita esittelemässä kaupungista, niiden mielestä kenties niiden puheilla on jotain merkitystä. Mutta kun vähänkin tavallisella talonpoikaisjärjellä seuraa sitä juttua, niin se on aivan täysin merkityksetöntä. Olympiahakemus on hyvä esimerkki siitä. Jotkut vakavissaan luulee, että joku eurooppalainen tai ulkolainen yleensä olisi tippaakaan kiinnostunut Suomesta siitä syystä, että ollaan mukana jossakin kisassa ja levitetään aineistoa. Se on jotenkin niin lapsellista tämä koko homma. Ja ihmiset vakavissaan puhuu siitä, se on hämmästyttävää.*

146

Kuvion 8 kuvaamat suunnittelutyön ulottuvuudet yhdistyvät lisäksi *policy/politics/polity*-jaotteluun, joka esiteltiin kaupunkipoliitiikan ulottuvuuksia kartoittavassa osuudessa. Niin työsisältöjen, tavoitteiden kuin niitä toteuttavien tekijöidenkin kannalta tekninen ulottuvuus on monessa suhteessa analoginen *policy*-ulottuvuuden ja strateginen ulottuvuus *politics/polity*-ulottuvuuksien kanssa. Yhtäläisyys saattaa syntyä jo siitä, että suunnittelutyön ulottuvuudet rakentuvat jossain määrin samankaltaisin perustein kuin haastateltujen näkemykset on jaettu politiikan eri määritelmien suhteen.

Kaupunkipoliitiikka korostaa suunnittelutyön strategista ulottuvuutta uudella tavalla

Mutta miten kaupunkipoliitiikan syntyminen ja tuleminen osaksi kaupunkisuunnittelua muuttaa koko suunnittelujärjestelmän tasapainoasemaa ja mitä siitä seuraa? Kaupunkipoliitiikka on käsitteenä ensin erotettava kaupunkisuunnittelun strategisesta ulottuvuudesta. Ensi näkemältä joidenkin haastateltujen käsitykset kaupunkipoliitiikan ajallisesta ulottuvuudesta vaikuttavat ristiriitaisilta. Monet ovat sitä mieltä, että kaupunkipoliitiikka on jotain täysin uutta ja käännteentekevää. Toiset puolestaan korostavat, että monia nyt kaupunkipoliitiikan piiriin kuuluvia asioita, kuten kaupunkien imagon luomista ja ulkopuolisten tahojen tietoista houkuttelua kaupunkeihin olisi kaupunkisuunnittelussa pohdiskeltu aina. Helsingissä on aineiston mukaan jo kymmeniä vuosia tehty pohjatyötä eräille hankkeille, jotka vasta nyt ovat nousseet keskustelun kohteeksi ja joiden toteuttamista perustellaan nyt

kaupunkipolitiikkaan kuuluvan attraktiivisuuden vaatimuksella. Esimerkiksi gateway-strategiaa perustellaan nyt kansainvälistymisellä: menestyäkseen rajattomassa Euroopassa Helsingin on kansainvälistyttävä ja se edellyttää liikenneyhteyksien parantamista, esimerkiksi Helsinki–Vantaan lentokentän laajentamista. Tämä ei ole suunnittelun kannalta kuitenkaan mikään uusi hanke vaan on ollut vireillä jo yli 35 vuotta:

Kun yleiskaavaa (tehtiin) Vantaalla, vaikutettiin seutukaavaan ja muuta, niin tottakai ajateltiin, että lentoliikenteenhän täytyy toimia täältä, me ollaan saassa. Pitää olla yhteydet hyvät ja sen takia on kolmas kiitotie. Kymmenen vuotta tein töitä, että se saatiin paikalleen. Sen jälkeen kymmenen vuotta ihmiset teki töitä, että sai ympäristöluvut ja nyt seitsemän vuotta rakennetaan, se valmistuu 2003. (...) Vuodesta -64 vuoteen 2003 jengi on tehnyt töitä tietäen, että meillä täytyy olla hyvät yhteydet.

147

Kysymys on siis siitä, että vaikka kaupunkisuunnittelussa on aina ollut teknisen lisäksi myös strategisen suunnittelun ulottuvuus, nyt kaupunkipolitiikan myötä strateginen ulottuvuus nousee entistä keskeisemmälle sijalle ja sen piiriin tulee uudenslaisia elementtejä ja vaatimuksia. Kaupunkipolitiikan synnyn taustalla on Suomen suurten kaupunkien eli kasvukeskusten merkityksen jatkuva kasvu pienempiin väestökeskittyymiin ja etenkin maaseutuun verrattuna. Globalisoituminen ja Euroopan integraatio synnyttävät kaupungeille yhä suurempia attraktiivisuuden vaatimuksia ja kasvattavat kaupunkiseutujen merkitystä kansallisvaltioiden kustannuksella.

Anne Hailan (1999) mukaan kaupunkipolitiikan tuleminen osaksi kaupunkisuunnittelua vaikuttaa erityisesti siten, että kaupunkirakentamiseen osallistuvat erilaiset toimijat nousevat näkyviin, ja suunnittelusta tulee tähänastista avoimempaa. Kaupunkipolitiikka heijastuu käytännön kaupunkisuunnitteluun ja suunnittelijoiden työnkuvaan kaupunkiohjelmien kaltaisissa hankkeissa, joissa kaupunkia rakennetaan ohjelmin ja sopimuksin. Kaupunkiohjelmissä kaupunkipolitiikka on uutta aluepolitiikkaa ja kaupunkien strategioiksi muotoiltu vastaus globalisoitumisen haasteeseen. Hailan mielestä kaupunkiohjelmat merkitsevät aivan uudenlaista tapaa rakentaa kaupunkeja. (Mt., 39–43.)

Kaupunkipolitiikka tunkeutuu kaupunkisuunnittelun osaksi valtiokoneiston, kaupungin itsensä tai Euroopan unionin kautta, joka tapauksessa ylhäältä ja ulkoa päin. Kaupunkipolitiikka vaikuttaa ensimmäisenä ja voimakkaimmin etenkin poliitikkojen, johtajien sekä yleiskaavoittajien työnkuvaan synnyttämällä uudenlaisia työtehtäviä sekä strategisen suunnittelun että teknisen kaavoitustyön rinnalle. Sa-

maa kehitystä voidaan kuvata ajallisena jatkumona, jossa suomalainen implisiittinen eli julkilausumaton kaupunkipolitiikka muotoutuu kohti eksplisiittistä, julkilausuttua kaupunkipolitiikkaa (Koskensalo 1998, 4). Kaupunkisuunnitteluun on siis aina sisällytynyt strateginen ulottuvuus siinä mielessä, että eri toimijat ovat tietoisesti pyrkineet vaikuttamaan kaupunkien kehitykseen, mutta pyrkimykset ovat olleet sektori-kohtaisia ja kaupungin tai valtion kokonaisuuden tasolla julkilausumattomia. Vasta 1990-luvun puolivälistä alkaen on alettu hahmotella sitä eksplisiittistä ja julkilausuttua kaupunkipolitiikkaa, jota nyt tehdään kaupunkien ja valtion tasolla tietoisesti ja kokonaisvaltaisesti. (Koskensalo 1998, 51–52, 64.)

Vatupassimallissa kaupunkipolitiikan syntymisen aiheuttama muutos näkyy siten, että kaupunkipoliittiset strategiat ja tietoisuus niistä tunkeutuvat vähitellen suunnitteluorganisaation johtajatasolta lähemmäs toimeenpanijatasoa, jolloin kaikkien suunnitteluun osallistuvien ”ilmakuplat” liikkuvat oikealta vasemmalle ja koko järjestelmä kallistuu vastaavasti oikealle. Koska kaupunkipoliittiset strategiat koskevat laajoja, abstrakteja ja periaatteellisia kokonaisuuksia, tämä aiheuttaa Helsingin kaupunkisuunnittelussa strategisten työtehtävien lisääntymisen ja niiden luonteen muuttumisen läpi koko suunnitteluorganisaation. Strategioiden vaikutus suunnitteluun sekä kaavoituksen että mielikuvien tasoilla lähtee poliitikoista ja johtajista ja etenee vähitellen yhä lähemmäs työntekijätason teknistä suunnittelua.

Kaupunkipolitiikka heijastuu suunnitteluihanteisiin

Kaupungin kehittyminen kokonaisuutena heijastelee niitä ihanteita, joita kaupunkisuunnitteluun osallistuvilla tahoilla on. Kun suomalainen julkilausuttu kaupunkipolitiikka nyt vaikuttaa kaupunkisuunnittelijoihin, se muokkaa sitä kautta myös kaupunkisuunnittelun prosesseja. Aineiston perusteella useimmat haastatelluista uskovat jollakin tavoin voivansa vaikuttaa suunnitteluprosessin kulkusuuntaan ja että heidän henkilökohtaisilla näkemyksillään ja valinnoillaan on vaikutusta siihen, millaiseksi kaupunki rakentuu:

Se oli mulle oikeastaan suuri yllätys, että tässä hommassa voi vaikuttaa enemmän kehitykseen kun mä kuvittelin tänne pyrkiessäni. Asiat tapahtuu hitaasti, joku nyt mietitty asia tulee näkyviin kymmenen tai viidentoista vuoden päästä, koska kaupungin rakentuminen on hidasta puuhaa. Mutta alkuajatuksessa liikkumavapaus on loppujen lopuksi yllättävänkin suuri.

Toinen haastateltu pitää vaikutusmahdollisuuksiaan jopa niin itsestään selvinä, ettei edes suostu harkitsemaan muita vaihtoehtoja:

Haastattelija: *Mikä sun oma rooli on tässä, koetko että sun työ on vaihtoehtojen pohtimista, onko sulla mahdollisuus vaikuttaa siihen prosessiin?*

Haastateltava: *On on, on ilman muuta. Joo, joo, joo.*

Haastattelija: *Onko sulla ihan vaihtoehtoja joista sä voit valita tai luovasti ehdottaa itse jopa?*

Haastateltava: *Kyllä, kyllä. Niitähän pitäisi itse kehittää. Kyllä.*

Haastattelija: *Eli että se ei ole sellasta välttämättömyyksiä toteuttamista?*

Haastateltava: *Ei, ei.*

Haastattelija: *Jos saat ajatuksen niin toteutuuko se?*

Haastateltava: *Joo, joo.*

Toisinaan yksittäisten suunnittelijoiden mielikuvituksesta lähteneet ideat ja näkemykset voivat saada jopa hyvin suuria ja kauaskantoisikin toteutuksia:

Mä aloitin Vuosaaren sataman, vedin ekan työryhmän! Että kuka tekee aloitteen, joka on viisas! Yks tämmönen, mä piirsin tämmösen kiemuran näin, että ratkaistetaan Malmin linja-autoterminaali aseman päälle näin. Siellähän se on 90-prosenttiä se sama, minkä mä piirsin, tommosen pikkusen suttusen. Teetettiin suunnitelmat ja HKR vei sen eteenpäin. Ihmiset käyttää, menee rautatieasemalle.

Omiin suuriinkin vaikutusmahdollisuuksiinsa uskomisen lisäksi haastatellut jakavat lähes yksimielisesti käsityksen, jonka mukaan kaupunki kehittyi parhaiten, kun useiden erilaisten näkemysten annetaan kuulua kaupungin suunnitteluun ja/tai toteutukseen rinnakkain ja samanaikaisesti. Siten kaupungista tulee moniarvoinen eikä kukaan yksilö – olipa hänen asemansa mikä tahansa – voi liiaksi ohjata kaupungin kehittymistä haluamaansa suuntaan. Kaupungin rakentumiseen vaikuttavat monet lautakunnat, virastot, poliitikot sekä virkamiehet, joilla on usein keskenään ristiriitaisiakin intressejä ja käsityksiä, mutta lähes kaikki tuntuvat silti haluvan antaa tilaa moniarvoisuudelle.

Kaupunkipolitiikalla pyritään luomaan ennen kaikkea attraktiivinen ja ”hyvä” kaupunki

Toinen yleisesti jaettu näkemys koskee kaupunkipolitiikan tärkeintä tavoitetta, attraktiivisen ja hyvän kaupungin luomista. Haastateltujen mielestä ihanteellinen

kaupunki on vetovoimainen; sen tulee houkutella ihmisiä, talouselämää ja kulttuurielämää luokseen pitkienkin matkojen päästä ja sillä pitää olla hyvä ja laajalti tunnettu maine. Kaupungin kasvun ajatus nähdään usein toivottavana. Erityisesti suunnittelutyön strategiselle ulottuvuudelle painottuneet yleiskaavoittajat ja johtajat esittivät tällaisia näkemyksiä:

Tämä olisi aika hyvä kaupunki, joka olisi kilpailukykyinen ja attraktiivinen taikka tunnettaisiin ympäriinsä ja olisi kivaa olla, hieno sanoa että on Helsingistä.

Haastattelija: *Mitkä tekijät tekee siitä attraktiivisen?*

Haastateltava: *Attraktiivisuudella on kaksi ulottuvuutta: ihmiset jotka tulee tänne näkee, että tämä on viihtyisä paikka ja täällä on hyvä olla. Toinen on että se on myöskin toiminnallisesti monipuolinen ja toimiva. Niistä innovaatioista syntyy semmoinen ilmapiiri, jossa tuntuu oikein että täällä osataan ja keksitään ja uutta syntyy. Sellainen ilmapiiri vaatii erittäin intensiivistä vuorovaikutusta. Monet korkeakoulut ovat muuttaneet periferiaan ja menettäneet sen vuorovaikutusmahdollisuuden yhteiskunnan kanssa. Tänne saisi todella syntymään sellaisen ajatusten sulatusuunin.*

150

Helsingin strategioita on nyt gateway-ajattelu. Helsingin kautta on hyvät yhteydet ja Helsinkiä mainostetaan menestyjäksi, tämä ei ole mikään luuseriyhteisö vaan perustuu osaamiseen, tietotaitoon ja tekemisiin, olennainen asennemuutos on tapahtunut suhteessa yliopistoihin. On tutkimusyhteistyötä, Viikin tiedepuisto, Arabianrannan "Future home" ja kaikkia näitä televerkkoja. Biomedicum lääketieteellinen keskittymä, Otaniemi, Innopoli ja kaikki tämmöset. Kaupunki on kaikissa mukana, pystyy niitä tukemaan kaavoittamalla yrityshautomaita ja antaa mahdollisuuksia opiskelijoille tehdä graduja ja diplomitöitä. Luodaan tulevaisuuden työpaikkoja ja nimenomaan nuoria ajatellaan, koska tänne muuttaa nuoria.

Kaupunkipoliittisten strategioiden muotoiluun osallistuva haastateltu esittää kaksi historiallista esimerkkiä hyvän kaupungin vaatimukset täyttävistä kaupungeista. Ne olivat attraktiivisia ja niihin kiteytyi hyvän kaupungin idea. Toinen näistä on 1800-luvun Nizza:

Siinä meren rannalla, kun sata vuotta sitten kuningatar Victoria ja hänen 190-henkinen hovinsa meni sinne (Nizzaan), joku oli kertonut sen ja sitten edelleen tämmöset keskiluokkaiset ihmiset, niin kuin minäkin, menee sinne. Se on rakennettu hyvin ja se on edelleen komea juttu, sehän on kaupungin markkinointia.

Toinen saman haastattelun antama esimerkki on vielä varhaisempi: 1400-luvun Basel, jota aikanaan voitiin pitää jopa koko eurooppalaisen kulttuurielämän keskkusena. Mika Waltari kuvaa sitä romaanissaan seuraavasti:

Miksi et vaella Baseliin. Siellähän kokoontuu jo kuudetta vuotta yhtyneiden kansakuntien suuri kirkolliskokous etsiäkseen pyhän hengen johdattamana parannusta kirkon epäkohtiin ja uudistaakseen kirkon päästä jäseniin asti. Sinne ovat vaeltaneet oppineimmat miehet kaikista maista väittelemään keskenään neuvottelupöydän ääressä. Baselin kujilla kompastuu joka toisella askelella piispaan ja joka kadunkulmassa tuuppaa kardinaalia, puhumatta kanoonisen ja roomalaisen oikeuden tohtoreista, joiden hihoja kyynärpääsi hipoo tungoksessa joka puolella heidän kantaessaan kainalossaan kaiken kirkollisen ja maallisen viisauden mahtavia foliantteja ja uskoessaan äänivaltansa ansiosta kokouksessa olevansa paaviakin mahtavampia. Miksi et vaella Baseliin, vaeltava Johanneseni. Siellä juuri voi nuori, oppinut, kunnianhimoinen mies parhaiten löytää tulevaisuuden itselleen tänä maailmanlopun aikana. (Waltari 1995, 23.)

151

Nizza ja Basel olivat aikanaan olleet juuri oikealla tavalla attraktiivisia. Ne vetivät puoleensa liike-elämää, kulttuuria ja ihmisiä hyvin pitkienkin matkojen takaa. Ihanetta vastaavan hyvän kaupungin pitää siis olla kansainvälisesti niin kuuluisa, tunnettu, arvostettu ja täynnä erilaisia mahdollisuuksia, että sen vetovoima vielä edelleen kasvattaa ja parantaa sitä. Kun kaupunkiin tulijoille syntyy uusia palveluita, ne houkuttelevat taas lisää väkeä ja tämä prosessi jatkuu itse itseään ruokkien. Kaupungin imagon pitää olla niin vahva ja tunnettu, että kaupunki tulee ihmisten mieleen heti ja pohtimatta, kun etsitään esimerkiksi liiketoiminnoille, kokouksille, kulttuuritapahtumille tai lomakohteeksi sopivaa paikkaa.

Kun kaupunkisuunnittelijat sitten omassa työssään soveltavat käsitystään hyvästä kaupungista, heidän ihanteensa vaikuttavat kaupungin konkreettiseen rakentamiseen. Kaupunkipoliittisia strategioita muotoilemalla voidaan myös vaikuttaa näiden ihanteiden muotoutumiseen. Helsingillä on nyt omia kaupunkipoliittisia strategioita ja hankkeita attraktiivisuutensa kohottamiseksi, ja kaupunkisuunnittelu-toimen tavoitteena on ollut juhlavuodesta 2000 ja vuosituhannen vaihtumisesta alkaen tehdä Helsingistä eurooppalaisena pää- ja kulttuurikaupunkina sellainen – toisaalta hyviltä ominaisuuksiltaan samanlainen ja samalla kuitenkin omilla ainutlaatuisilla vahvuuksillaan joukosta erottuva – tunnettu ja attraktiivinen kansainvälisen elämän keskus, jollaisia Nizza ja Basel olivat omilla vuosisadoillaan.

Yhteenvedo kaupunkipolitiikasta ja sen suhteesta kaupunkisuunnitteluun

Kaupunkipolitiikka on kaupunkisuunnittelun kannalta uusi, monimerkityksinen ja epämääräinen käsite, joka merkitsee tietoista ja tavoitteellista vaikuttamista kaupunkien kehitykseen. Käsitteellä voidaan tarkoittaa muun muassa valtion harjoittamaa kaupunkeihin suuntautuvaa politiikkaa, kaupunkien omaa politiikkaa attraktiivisuutensa lisäämiseksi ja markkinoimiseksi tai keinoa selviytyä Euroopan integraatiokehityksen ja globalisaation myötä syntyneestä kaupunkien välisestä kilpailusta kansainvälisellä kentällä vapaan liikkuvuuden oloissa. Kaikki nämä näkemykset liittyvät yhteen ja ovat saman asian eri puolia.

152

Haastatteluissa Helsinki ja pääkaupunkiseutu nähdään Suomen toivona kaupunkien globaalissa kilpailussa. Sen edellytyksenä koetaan olevan yhteistyö muiden kaupunkien kanssa. Samalla Helsingille on alettu kehittää omaa kaupunkipolitiikkaa, jolla pyritään korostamaan kaupungin luontaisia vahvuuksia ja nivoamaan ne konkreettisiin kaupunkisuunnittelun hankkeisiin.

Kaupunkipoliittisilla strategioilla on vaikutusta käytännön kaupunkisuunnitteluun ja ne muotoillaan Helsingissä keskitetysti kaupungin johdon toimesta. Strategiat vaikuttavat kaupunkisuunnitteluun konkreettisesti kaavoituksen ja epämääräisten mielikuvien kautta. Kaupunkipolitiikan soveltamiseen liittyy retoriikkaa, joka synnyttää kaupungin attraktiivisuuden kannalta sekä uhkia että mahdollisuuksia.

Kaupunkipolitiikka heijastuu kaupunkisuunnittelijoiden työnkuvaan heidän rooliensa ja työnsä sisältöjen kautta. Suunnittelutyöstä on eroteltavissa tekninen ja strateginen ulottuvuus sekä teknikon, hybridin ja poliitikon suunnittelijaroolit, joita voidaan havainnollistaa kaupunkisuunnittelun vatupassimallin avulla ja jotka voidaan paikantaa myös Helsingin kaupunkisuunnittelutoimesta. Julkilausutun ja kokonaisvaltaisen kaupunkipolitiikan syntyminen ja tiedostaminen korostavat suunnittelutyön strategista ulottuvuutta uudella tavalla ja kaupunkipolitiikka toteutuu strategisissa kaupunkiohjelmissa.

Kaupunkipolitiikka heijastuu kaupunkisuunnitteluun osallistuvien toimijoiden ihanteisiin. Helsingistä pyritään luomaan ennen kaikkea attraktiivinen ja hyvä kaupunki, joka jo maineellaan vetää ihmisiä, pääomia ja kulttuuria puoleensa pitkienkkin matkojen takaa ja joka on kansainvälisestikin erittäin tunnettu ja arvostettu.

IX Vanha ja uusi suunnittelu- ihanne – tapaus Töölönlahti

153

Haastatteluissa ei pyritty erityisesti käsittelemään Töölönlahden suunnittelua, mutta se nousi keskeisenä ja ajankohtaisena kaupunkisuunnittelun esimerkkitapauksena esiin monessa haastattelussa. Aihetta käsittelevät erityisen paljon kaupunkisuunnitteluorganisaation ylimmän tason johtavissa asemissa olevat henkilöt. Töölönlahden suunnittelusta on viime aikoina keskusteltu ja kiistelty paljon myös julkisuudessa. Tässä luvussa esitellään aluksi Töölönlahtea suunnittelukohteena ja suunnittelussa nähtyjä ongelmia sekä kiistan vaikutuksia suunnittelun järjestämiseen. Käsitteily johdattelee tarkastelemaan haastatteluaineiston avulla kahta Töölönlahden suunnittelukiistassa näkyväksi tulevaa kaupunkisuunnittelun ihannetta, jotka vaikuttavat merkittävästi Helsingin kaupunkisuunnitteluun.

Töölönlahden alue Helsingin keskustassa lienee sijainniltaan ja symboliarvoltaan kaupungin ja koko Suomen merkittävin rakentamaton alue ja suunnittelukohte. Töölönlahdella yhdistyvät meri, ydinkeskusta sekä Keskuspuiston kaupunkimetsäkokonaisuus. Alueella sijaitsee lukuisia Suomen kansallisen kulttuurin merkki-rakennuksia ja sillä on suuri taloudellinen potentiaali. Töölönlahden aluetta voidaan pitää kaupunkisuunnittelullisesti poikkeuksellisen vaativana kohteena, koska siellä kohtaavat monet erilaiset kaupunkitilalle asetetut kaupunkikuvalliset ja toiminnalliset vaatimukset. (Jaakola 1998, 11.)

Täyteen rakentamattomana alueena Töölönlahti koetaan myös ainutlaatuisen tärkeäksi suunnittelukohteeksi, jonka kaavoitus ja rakentaminen herättää useilla tahoilla poikkeuksellisen paljon ristiriitaisia mielipiteitä ja tunteita. Töölönlahti on siis merkittävä alue paikallisella eli kaupunginosien, alueellisella eli pääkaupunkiseudun sekä kansallisella eli koko Suomen tasolla, kun taas esimerkiksi Kam-

pin alue Töölönlahden vieressä on merkittävä vain kahdella ensin mainitulla ja useimmat Helsingin lähiöt ainoastaan ensimmäisellä tasolla. Töölönlahtea pidetään myös kaupunkisuunnittelun piirissä yksinkertaisesti Helsingin keskustan merkittävimpänä rakentamattomana alueena (Kaupunkisuunnittelulautakunta 1996, 14a).

Julkinen keskustelu Töölönlahden alueesta on vuosien 1997–1999 aikana ollut erityisen vilkasta ja sitä on käyty monissa tiedotusvälineissä, joista merkittävin lienee Helsingin Sanomat¹. Puheenvuoroja ovat käyttäneet niin alueen suunnittelussa mukana olevat päättäjät, poliitikot ja virkamiehet kuin kaupunkisuunnittelun ammattilaisetkin. Myös tavalliset kaupunkilaiset sekä kansalaisjärjestöt ovat osallistuneet keskusteluun. (Ks. myös Eräsaari 1999.) Eräsaaren mukaan keskustelua on käyty suunnittelun organisoinnista, kaupunkilaisten osallistumismahdollisuuksista ja makasiinien säilyttämisestä tai purkamisesta (mt., 31).

Käyty keskustelu on nivoutunut erityisesti vuoden 1999 aikana Töölönlahdelle suunnitteilla olevien konkreettisten rakennuskohteiden ympärille, koska alueelle on ollut valmistumassa toteuttamiseen tähtäävä asemakaava. Mainittuja rakennuskohteita ovat muun muassa musiikkitalo, eduskunnan lisärakennus sekä Helsingin autoliikennettä helpottamaan suunniteltu keskustatunneli. Myös jo aiemmin toteutuneet kohteet, valtion nykytaiteen museo Kiasma sekä Sanoma Osakeyhtiön suuri toimistorakennus ovat herättäneet voimakkaita mielipiteitä puolesta ja vastaan, tosin jälkimmäisestä ei ennen sen rakentamista käyty juurikaan keskustelua muuten keskeisimmällä areenalla eli Helsingin Sanomien yleisönosastossa.

Kiista musiikkitalon rakentamisesta

Kaikkein näkyvimmin keskustelussa on ollut esillä kysymys Sibelius-Akatemian, Helsingin kaupunginorkesterin, Radion sinfoniaorkesterin ja helsinkiläisten tarpeisiin suunnitellusta suuresta musiikkitalosta. Sitä on pääsääntöisesti kaavailtu sijoitettavaksi Töölönlahden alueelle ja kolmesta vaihtoehdosta nimenomaan Mannerheimintien varrelle paikkaan, jossa tällä hetkellä sijaitsevat Valtionrautateiden historialliset makasiinirakennukset. Makasiineille on syntynyt elävää kansalaistoimintaa, ja suuri joukko ihmisiä Pro Makasiinit -kansalaisliikkeen johdolla haluaisi ehdottomasti säilyttää makasiinit siinä missä ne ovat. Musiikkitalohanketta on arvosteltu siitä, että talolle nyt kaavailtu tontti saattaa olla sille liian ahdas. Kri-

¹ Myös haastatellut viittaavat niin usein Helsingin Sanomiin, että lehti vaikuttaa olevan tärkeä tietolähde kaupunkisuunnittelijoille. Siksi Helsingin Sanomilla voi nähdä olevan suoraa vaikutusvaltaa kaupunkisuunnitteluun sen lisäksi, että se vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen.

tiikki on kohdistunut myös siihen, että musiikkitalon suunnittelu on edennyt kaksivaiheisen, kansainvälisen suunnittelukilpailun asteelle pitkälti virkamiestyönä julkisuudelta piilossa ja ilman kunnollista vuorovaikutusta kansalaisten kanssa. Hanketta on moitittu myös elitistiseksi; musiikkitalon vastustajat eivät usko sen palvelevan tavallisia kaupunkilaisia yhtä hyvin kuin makasiinit. (Jaakola 1998, 8–11, 14.)

Musiikkitalo jakaa haastateltujen mielipiteet

Haastatteluaineiston perusteella useat kaupungin suunnitteluorganisaatioissa päättävässä asemassa olevat henkilöt ovat musiikkitalon rakentamisen ja makasiinien purkamisen kannalla. Esimerkiksi kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja on tätä mieltä:

Minun mielestäni se (Töölönlahti) on paikka, joka on Suomen tietynlainen edustuspaikka ja siinähan oikeastaan maakin on Suomen kalleinta, jos ruvettaisiin tontin hintoja laskemaan. Se pitäisi siivota kuntoon ja makasiinit pitäisi purkaa, mitä pikimmin sen parempi. Että se on kyllä minun mielipiteeni ollut jo ennen kuin Korpinen tuli sille kannalle.

155

Myös eräät muut haastatellut viittaavat siihen, että musiikkitalon rakentamista ja makasiinien purkamista on ajanut erityisesti apulaiskaupunginjohtaja Pekka Korpinen, joka vastaa Helsingin kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta. Toisaalta osa suunnittelijoista puhuu voimakkaasti makasiinien säilyttämisen puolesta ja haluaisi sijoittaa musiikkitalon johonkin toiseen paikkaan tai jopa jättää sen kokonaan rakentamatta:

Mutta Töölönlahti, mä kuulun niihin, jotka säilyttäisi makasiinit. Siellä tekisin niistä jotakin kaunista jonkinlaista katosta ja puutarhaa ja oleskelua ja kirpputori saa jäädä ja muuta eli ihmisille. Näin mä tekisin, musiikkitalon panisin muualle.

Kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö ei suoraan ilmaise kannattavansa makasiineja, mutta arvostelee musiikkitalon suunnitteluprosessia epädemokraattiseksi:

Esimerkiksi tämä musiikkitaloasia. Ammatillisesti minä olen sitä mieltä, että sitä tehdään liian suurena väärään paikkaan. Mutta se on demarien ja Kokoomuksen periaatepäätös jo tehty, ja minuthan meinattiin erottaa sen takia, että minä sanoin vaan ammatillisesti, että tämä tulee väärään paikkaan.

Samoin osalle makasiineja puolustavista haastatelluista musiikkitalokysymyksessä kiteytyy myös yleisempi periaatteellinen kysymys Helsingin kaupunkisuunnittelun toimintaperiaatteista. Haastatelluista voimakkaimmin suurempaa avoimuutta, julkisuutta ja keskustelevuutta peräänkuuluttaa kuitenkin nimenomaan kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö:

Demokratiaan kuuluu kritiikki ja avoin keskustelu asioista. Ja ainoastaan sillä tavalla vaihtoehtojen kautta arvot tulevat esille ja kriittisen keskustelun kautta arvot karaistaan, että niitä minä pidän hirveän tärkeinä ja niitten puolesta olen tässä taistellut. Hieman siinä suhteessa on ollut semmosta sanoisin huonoa kehitystä, että kaupungin johto katsoo, että ei tällaisista kritiikistä saa olla jos he ovat tehneet sopimuksen valtion kanssa. Minä taas sen ranskalaisen koulutuksen saaneena, niin minusta valtio on ihmisiä varten eikä ihmiset valtiota varten.

156

Johtajien riitely

Tiedotusvälineissä käytyä julkista keskustelua ja koko Töölönlahden tapausta voidaan valaista ja tehdä ymmärrettävämmäksi tutkimalla edellä mainittujen johtajien ajattelutapoja koskien Töölönlahden suunnittelua. Nämä kaksi johtajaa ovat siis kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta vastaava apulaiskaupunginjohtaja sekä kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö. Aineistossa Töölönlahden tapaus nousee keskeisesti esiin juuri näiden johtajien kautta ja jopa henkilöityy heihin. Monet haastatelluista puhuvat yleisesti ”johtajien riitelystä”:

Pääpiirteissään tämä ammattikäytäntöhän toimii huolimatta siitä, että eräät johtajat riitelevät julkisuudessa, esimerkiksi Korpinen ja Perkkiö. He ovat itse hakeutuneet julkisuuteen sillä tavalla, apulaiskaupunginjohtaja Pekka Korpinen nimenomaan itse on kärkkäästi hakenut sitä, mutta sehän on yks johtamisen tapa, että johdetaan julkisuuden kautta, jotta omat alaiset lukisivat, mitä mieltä johtaja on. Niinhän Ollilakin tekee Nokiassa.

Kahden korkeassa asemassa olevan johtajan keskinäinen riitely heijastuu aineiston perusteella myös koko kaupunkisuunnitteluorganisaatioon:

Se (johtajien riitely) on hirveen hämmentävää ja turhauttavaa joillekin kykeneville virkamiehille, jotka valikoituu suosioon sen mukaan kuinka he tottelee näitä oikkuja sitten. Nämä on vaan

semmosia ikäviä ilmiöitä nämä johtajien väliset riidat, ja ne heijastuu valtavasti täällä henkilökuntaan. Asemakaavapäällikkö–virastopäällikkö–kaupunginjohtaja-akselilla ei suju. Pojat riitelee, tappelee, ne ei siedä toisiaan, ne ei edes kai tervehdi enää, ne ei ainakaan ole väleissä. Asemakaavapäällikkö ja kaupunginjohtaja kaveeraa oikein kovasti. Että aina kun joku näistä ottaa yhteyttä, niin joku muu suuttuu ja loukkaantuu. Mä olen joutunut moneen keljuun tilanteeseen, jotka ei ole kivoja.

Erityisesti riitelevien johtajien lähivaikutuspiirissä olevat haastatellut kokevat riiteilyn suunnittelun kannalta ongelmalliseksi etenkin silloin, kun johtajat ovat jostakin konkreettisesta hankkeesta keskenään eri mieltä. Tällöin johtajien lähellä toimivat suunnittelijat kokevat mielipiteenmuodostuksen ohella joutuvansa “valitsemaan puolensa” ja pelkäävät samalla leimautuvansa johtajien silmissä pysyvästi ja ammatillistenkin näkemystensä kohtaavan sen jälkeen vastustusta. Tämän suunnittelua hidastavan ja heikentävän vaikutuksen katsottiin voivan levitä johtajien lähipiiriä laajemmallekin, mutta ei kuitenkaan enää kovin voimakkaana suunnitteluorganisaation “työntekijätasolle” eli asemakaavoitustyötä tekeviin suunnittelijoihin. Heidän työnsä nähdään enemmän konkreettisena suunnitteluna kuin kokonaisuuk-sien hahmotteluna, jossa pitäisi itse valita suurten vaihtoehtojen välillä. Useimmat haastatelluista myös pyrkivät tietoisesti pysymään puolueettomina tai yrittävät olla välittämättä koko asiasta:

Kerran oltiin vähän pahemmin napit vastakkain. Useimmiten on päästy neuvotteluratkaisuun. Silloin jos Perkkiön ja Rajajärven mielipide on vastakkainen, niin silloinhan ollaan pikkusen hankalassa tilanteessa. Niitäkin tapauksia on toki, mutta niin kuin sanottu, mä aina tykkään, että leikkikööt pojat hiekkalaatikolla! Me tehään töitä.

Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmä

Syksyllä 1991 perustettiin niin sanottu Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmä hoitamaan kaupunkisuunnitteluun, rakentamiseen ja kiinteistötoimeen liittyviä asioita Töölönlahdella. Siihen kuuluivat kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta vastaavan apulaiskaupunginjohtajan johtamana kaupunkisuunnittelu-, kiinteistö-, rakennus- ja rakennusvalvontavirastojen virastopäälliköt sekä johtajia kaupungin keskushallinnosta. Keväällä 1992 kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö vaihdettiin alaiseensa asemakaavapäällikköön. Lehtitietojen mukaan yksittäiset henkilöt sekä arkkitehtiliitto SAFA ovat arvostelleet toteuttamisryhmän kokoon-

panoa riittämättömästi kaupunkisuunnittelun asiantuntemuksesta, mutta ryhmän kokoonpanoon ei ole tehty muutoksia (Helsingin Sanomat 20.10.1998).

Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmällä tai muillakaan kaupungin suunnitteluorganisaatioissa toimivilla toteuttamisryhmillä ei ole virallista asemaa Helsingin kaupungin hallinnollisessa organisaatioissa, vaikka ne olisivatkin kaupunginhallituksen tai -valtuuston asettamia (Helsingin kaupunki 2000). Lehtitietojen mukaan Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmä on kaupungin johtajiston asettama eikä sen kokoonpano ole kaupunginhallituksen harkinnassa (Helsingin Sanomat 20.10.1998).

Aineistossa erityisesti kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö arvostelea toteuttamisryhmää ja kuvaa näkemystään siitä seuraavasti:

158

Sitä kutsutaan Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmäksi. Sen puheenjohtajana on apulaiskaupunginjohtaja Korpinen, sen jäsenenä on virastopäälliköt kiinteistövirastosta, rakennusvirastosta, rakennusvalvontavirastosta ja siinä onkin ne tärkeimmät. Sitten kaupunkisuunnitteluvirastosta on minun alaiseni asemakaavapäällikkö. Tämä on sillä tavalla hirmusen toimiva, että toimii lähellä, siellä on apulaiskaupunginjohtaja puheenjohtajana, sillä on suorat yhteydet kaupunginhallitukseen, se menee ohi lautakuntien. Periaatteessa kaikki asiat esitellään kyllä lautakunnalle, mutta kun siellä on virastopäälliköt ja ne hyväksyy jonkun asian, niin virastopäälliköt antaa lausunnon omasta työstään. Sitä mie oon kritikoinu, tämä on kestämatön tilanne. Kun meidän asemakaavapäällikkö antaa lausunnon jostakin, sanotaan nyt eduskunnan lisärakentamisesta tai jostakin muusta asiasta, niin mä olen huomannut, että se on ihan samanlainen kun kaikkien muittenkin virastojen lausunnot, kun ne on yhdessä sopineet sen lausunnon. Mä olekin ottanut sen omaan esittelyyni ja kirjoittanut oman lausunnon siitä, joka on kriittinen.

Virastopäällikön lisäksi eräät muut haastatellut näkevät Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmän ongelmallisena erityisesti siksi, että se on epävirallinen ja toimintaperiaatteeltaan ei-julkinen elin, jossa asioista voidaan sopia kaupungin varsinaisen suunnitteluorganisaation valvonnan ulkopuolella.

“Lex Perkkiö”

Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmästä pois siirretty kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö oli kuitenkin ennen kuolemaansa keväällä 2000 varsin avoimesti jatkanut toteuttamisryhmään ja yleisempiin Helsingin kaupunkisuunnittelu-

periaatteisiin kohdistuvaa kritiikkiä. Vaikka hän oli jo siirtymässä eläkkeelle, monet Töölönlahden nykyistä kehitystä haastatteluissa vastustaneet kaupunkisuunnittelijat ovat sitä mieltä, että kaupungin johto oli halunnut vaientaa virastopäällikön tai vähintäänkin syrjäyttää hänet asemastaan keskustelun hiljentämiseksi.

Haastattelija: Miten sä luulet että tämä kehittyy tulevaisuudessa?

Haastateltava: No me jäädään, minä jään (eläkkeelle), ja sitten virastopäällikkö sen jälkeen, joten se on meidän kohdalta sitten ohi. Häntähän on yritetty kammata pois. Joo, hänen on käsketty erota ja käsketty siirtyä näin ja näin, niin ei hän tietenkään sitä tee.

Kaupungin henkilöstöpolitiikka, nimenomaan Helsingin virkasääntö, ei mahdollista virkamiesten irtisanomista mielipide-erojen vuoksi. Lehtitietojen mukaan (esim. Helsingin Sanomat 21.10.1998) apulaiskaupunginjohtajat Pekka Korpinen ja Antti Viinikka siksi pyysivätkin virastopäällikköä eroamaan vapaaehtoisesti. Sitä hän ei tehnyt, ja kaupunginhallitus on sen jälkeen muuttanut virkasääntöä kaupunginvaltuuston suostumuksella vuoden 1998 lopussa sillä tavoin, että hallitus voi nyt siirtää Helsingin virastopäälliköitä halutessaan toisiin tehtäviin ilman valtuuston suostumusta. Asiaa hoitanut henkilöstöhallinnon johtoryhmä Viinikan johdolla on kieltänyt tämän muutoksen johtuneen juuri kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikön tapauksesta. Muutos kuitenkin tehtiin nimenomaan heti tuon tapauksen jälkeen (Helsingin Sanomat 21.10.1998) ja julkisuudessa sääntömuutosta alettiin kutsua nimellä “Lex Perkkiö”. Virastopäällikkö itse tulkitsee tapahtuneen näin:

159

Katsottiin, että minä olen haitaksi tälle toiminnalle. Jopa ohjesääntöä muutettiin sen takia, että minut voidaan erottaa jatkossa. Nyt ei voida erottaa, vaan minut voidaan siirtää muihin tehtäviin, ja se mahdollisesti vielä tapahtuukin tässä, vaikka on puolitoista vuotta aikaa (eläkkeelle siirtymiseen). Nyt on tämä poliittinen ilmapiiri muuttunut sellaiseksi että uskalletaan jo sanoa että tuo kaveri on meille vaarallinen. Mulle sanottiin ihan suoraan, että minä vahingoitan kaupungin ja eduskunnan välisiä suhteita (eduskunnan lisärakennuksen tapauksessa).

Musiikkitalon suunnittelu ja julkinen keskustelu jatkuvat

Johtajien erimielisyydestä ja julkisuudessa käydystä kiihkeästäkin keskustelusta huolimatta musiikkitalon suunnittelu etenee. Monet haastatellut pitävät apulaiskaupunginjohtajaa asiassa aktiivisena ja voimakastahtoisena. Lisäksi hänen edus-

tamallaan kannalla makasiinien purkamisesta on ollut kaupunginhallituksen ja -valtuuston enemmistöjen poliittinen tahto takanaan. Apulaiskaupunginjohtaja on myös virkahierarkiassa kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikön yläpuolella, joten musiikkitalon sekä eduskunnan lisärakennuksen suunnittelu on voinut jatkua käydystä julkisesta keskustelusta ja esitetystä kritiikistä huolimatta. Töölönlahden alueella on voimassa kaupunginvaltuuston hyväksymä yleiskaava sekä kaupunkisuunnittelulautakunnan hyväksymä asemakaavaluonnos, jotka yhdessä muodollisesti mahdollistavat musiikkitalon rakentamisen alueelle suunnittelukilpailun jälkeen, tosin aiempaa pienemmillä kerrosalatavoitteilla (Rajajärvi 1999; Helsingin Sanomat 29.11.1999).

Kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö ei kuitenkaan tyytynyt tähän tilanteeseen vaan pyrki jatkamaan keskustelua julkisuudessa ja jopa laajentamaan sitä Helsingin kaupunkisuunnittelun periaattellisempiin kysymyksiin:

160

Minä vastustan eduskuntatalon lisärakennusta siihen paikkaan mihin se on tehtävä, koska se on vastoin demokraattisia periaatteita, se on kaavoitettu puistotontiksi. Ja eduskunta rakennuslain tekijänä vielä on mukana tässä hommassa. Minusta se on demokratian kannalta käsittämätön tilanne. Totta kai se voidaan rakentaa siihen, mutta se täytyy tapahtua oikealla tavalla, se täytyy ensin muuttaa, demokraattisesti päättää että muutetaan tämä puisto rakennusmaaksi, ja sitten ryhdytään kilpailemaan ja sitten tekemään, mutta nyt menee ihan päin vastoin, joka on minusta demokratian irvikuva.

Virastopäällikkö on rikkonut hallintokulttuurille tyypillisen virkahierarkian valtasuhteita astumalla mielipiteineen ulos julkisuuteen. Osa haastatelluista näkee tällaisen toiminnan paheksuttavana ja tuomittavana, virkamiehelle sopimattomana menettelytapana. Heidän mielestään virastopäällikkö vain haluaa tällä tavoin vaikeuttaa ja hidastaa kaupunkisuunnittelua asemaansa hyväksikäyttäen:

Keskustelussa virastopäälliköistä ja niistä ristiriidoista, joita kaupunkisuunnittelussa tällä hetkellä on, niin kolmen voimakkaan henkilön eli Korpisen, Perkkiön ja Rajajärven kuvioissa Perkkiö vähitellen on joutunut altavastaajan (asemaan), siis hän on hävinnyt sen kilpailun. Tämä mitä nyt näkyy lehdissä on syntynyt siitä. Jos ruvetaan ottelemaan ja hävitään, niin sitten yritetään jollain tavalla kuitata sitä. Perkkiölle ei jäänyt sitten oikeastaan muuta kun tällaisen huonon häviäjän rooli – on väärin sanoa, mutta siis kohtuullisen huonon häviäjän rooli, että sitten hän rupesi jälkikäteen jälkiviisaaksi siinä.

Aineistosta löytyy toisaalta myös useita virastopäällikön toiminnalle myönteisiä näkemyksiä. Niitä esittävät haastatelluista itsekkin Töölönlahden nykyistä kehitystä vastustavat suunnittelijat, jotka myös omalta osaltaan pyrkivät edelleen jatkamaan julkista keskustelua. Heidän käsityksensä mukaan yksittäiset henkilöt kaupunkisuunnitteluviraston ulkopuolella haluavat toteuttaa oman näkemyksensä Töölönlahdesta juurikaan keinoja kaihtamatta:

Täällä on nyt pontevia kaupunginjohtajia, joilla on voimakkaat omat intressit ja näkemykset, joita ei erityisemmin kiinnosta mitä kenttä ajattelee ja tekee.

Kaksi kilpailevaa kaupunkisuunnittelun ihannetta

161

Edellä on kuvattu haastateltujen kaupunkisuunnittelua koskevien käsitysten jakautumista Töölönlahden tapauksessa sekä heidän suhtautumistaan johtajien riiteltyyn. Toteutuneen kehityksen ja riidan taustalta on kuitenkin löydettävissä Töölönlahden tapausta yleisempiä, kaupunkisuunnittelun periaatteisiin ja tavoitteisiin liittyviä tekijöitä. Haastatteluaineiston perusteella kiistan taustalla törmäävät paljon suuremmat asiat kuin Töölönlahti tai riitelevät johtajat. Töölönlahdesta puhuessaan haastatellut heijastavat näkemyksiään, ajatustapojaan ja tulkintojaan hyvästä kaupunkisuunnittelusta ja sille sopivista menettelytavoista, arvokysymyksistä sekä koko suunnittelukulttuurista. Yhden haastatellun mielestä keskustan suunnittelu yleensäkin on etäännyntä jo liikaa käytännöstä:

Koko aika oli riita päällä Kamppi–Töölönlahden metafysisistä asioista. Miten se ilmentää suomalaista metsäkulttuurin sielua eduskuntatalon edessä ja millä tavalla kaupunkikulttuurin syvimmat arvot siinä roiskuu. Tämmöstä roskaa suurin piirtein.

Töölönlahden tapauksen pohjalta voidaan aineistosta löytää kaksi tasoa tai karkeaa ryhmittymää, joiden kaupunkisuunnittelulliset ihanteet törmäävät tapahtumien taustalla. Kiinnostavaa on se, kuinka nämä ihanteet sekä niitä edustavat haastatellut mielipiteissään ja toiminnassaan heijastavat omia kaupunkisuunnittelua koskevia käsityksiään ja arvojaan. Seuraavaksi esitellään aineistosta hahmoteltujen kahden erilaisen ihanteen kokonaisuudet, joita kutsutaan tästä eteenpäin nimillä *kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun ihanne* sekä *evolutionaarisen kaupunkisuunnittelun ihanne*. On kuitenkin huomautettava, että tässä kohdin aineisto on

melko ohut eikä siksi anna mahdollisuuksia kummankaan ihanteen kokonaisuutteen. Aineiston ohuus johtuu muun muassa siitä, että kaikkia haastateltavia ei asiasta haastateltu. Tarkastelu perustuu pääasiassa apulaiskaupunginjohtajan ja virastopäällikön haastatteluihin.

Kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun ihanne

162 Kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun ihanne (jonka edustajat ovat johtajien riidassa myötämielisiä kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikölle) korostaa pyrkimystä demokraattiseen yhteiskuntaan kaupunkisuunnittelun kautta sekä mahdollisimman suuren kaupunkilaisten joukon mahdollisuutta vaikuttaa kaupunkisuunnitteluun. Tämä on juuri luvussa II mainittua kokonaisvaltaista ideologiaa, joskin se on monilta kohdilta muuttunut 1960-luvulta: siinä on vahvoja jälkiä alkuperäisestä, mutta siihen on tullut myös paljon uusia asioita. Yksi näistä on se, että nykyisessä kokonaisvaltaisen suunnittelun ihanteessa kaupunkia halutaan suunnitella nimenomaan sen asukkaille heidän tarpeistaan lähtien. Kaupunkia ei ensisijaisesti ajatella omia intressejä omaavaksi itsenäiseksi toimijaksi. Kaiken kaupunkisuunnittelun pitäisi olla myös täysin avointa, perustua mahdollisimman suuressa määrin tutkittuun, tieteelliseen tietoon ja suunnittelun kehityksestä tulisi tiedottaa asukkaille jatkuvasti. Kaupunkia pyritään rakentamaan ja kehittämään kokonaisvaltaisten suunnitelmien pohjalta, ja tarkoituksena on suunnitella laajoja kokonaisuuksia muodostavia alueita kerralla. Avoimelle keskustelulle ja mielipiteenilmaiselle halutaan aina jättää tilaa:

Ainut asia jonka puolesta mie oon taistellu, on että miul on oikeus sanoa mielipiteeni, koska nyt tässä on niin kuin hämärtynyt politiikoilla hieman tuo asia, että demokratiaan kuuluu kritiikki ja avoin keskustelu asioista. Ja ainoastaan sillä tavalla, vaihtoehtojen kautta arvot tulevat esille ja kriittisen keskustelun kautta arvot karaistaan.

Helsingin kaupunkisuunnittelu on kaupunkisuunnitteluviraston perustamisesta vuonna 1964 lähtien ollut suurimmaksi osaksi kokonaisvaltaisen suunnittelun linjoilla (ks. luku II). 1990-luvulla kokonaisvaltaisen suunnittelun asema on joidenkin haastateltujen mukaan käynyt kyseenalaisemmaksi. Kokonaisvaltaisen suunnittelun nähdään kulkevan rinnan kaupunkisuunnitteluviraston aseman kanssa. Virasto on perinteisesti ollut kaupungin suunnitteluorganisaatiossa kaikkein voimakkain yksikkö ja sen toteuttamassa suunnittelutyössä on aina korostettu sosiaalisia, kulttuurisia ja esteettisiä näkökohtia. Kaupunkisuunnitteluvirasto on asettanut

ensisijaiseksi tavoitteekseen “hyvän” kaupungin suunnittelun, kun muut kaupungin suunnitteluun ja rakentumiseen osallistuvat virastot pyrkivät korostamaan toiminnassaan enemmänkin teknis-taloudellisia lähtökohtia. Kaupunkisuunnitteluviraston ulkopuoliset haastatellut kokevat viraston suunnittelevan kaupunkia liiaksi omia näkökohtiaan korostaen ja pitävät viraston asemaa jopa liian vahvana:

Haastatteliija: *Eikö perinteisesti kaupunkisuunnitteluviraston rooli ole ollut aika keskeinen tai vahva?*

Haastateltava: *No se on vahva, mutta se (kaupunkisuunnitteluvirasto) kuvittelee olevansa valtuuston yläpuolella, kuvittelee olevansa autonominen, jota se ei koskaan ole eikä voi olla. Hyväähän siinä on tietenkin se, että siellä on monta hyvää asemakaavottajaa, jotka ovat ammattitaitoisia, ja se ammatin tradition ylläpito on korkealuokkaista. Se voi tehdä omissa pylvilimnoissaan mitä tekee, koska kaupunki omistaa maan ja kiinteistövirasto on pedannut asiat sillä tavalla, että niiden ei tarvitse olla huolissaan yksityisten maanomistajien tai valtion maanomistuksen paineista.*

163

Kaupunkisuunnitteluvirastoa ja sen kautta myös kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun ihannetta arvostellaankin joissakin viraston ulkopuolisten haastatteluissa siitä, että virastossa halutaan tehdä hyvää kaupunkia kaupunkilaisten ehdoilla hinnalla millä hyvänsä, esimerkiksi taloudellisista reunaehdoista lainkaan välittämättä. Tämän eivät arvostelijat enää usko olevan mahdollista kansainvälistyvässä ja yhä avoimemman kilpailun maailmassa.

Evolutionaarisen kaupunkisuunnittelun ihanne

Huomasin, että se oli aika lailla museoitu tämä kokonaisvaltaisen suunnittelunäkemyksen tänne kaupunkisuunnitteluun. Olen sitä vastaan aika paljon kamppailut ja huomannut, että eläkkeellä olevat arkkitehtuuri professorit on kaikkein vankimpia tämän kokonaisvaltaisen suunnittelun kannattajia. Siitä on noin 50 yleisönosasto-kirjoittelua Töölönlahden alueeltakin, joissa on vaadittu, ikään kuin ne aidot taustalla olevat ongelmat ratkeaisivat sillä, että joku vain tekisi kokonaisvaltaisen suunnitelman. Ja nämä muka pahuuttaan eivät tee sitä, jotka nyt istuvat asioiden päällä. Mutta tämä kompleksiseen maailmankuvaan liittyvä tarkastelu on asteittaisempaa, että mennään hankkeilla, keskustellaan hankkeista ja kun se on ratkennut, niin se vasta avaa taas sitten seuraavia kehityspolkuja.

Evolutionaarisen kaupunkisuunnittelun ihanne (jonka edustajat ovat johtajien riidassa myötämielisiä kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimesta vastaavalle apulais-

kaupunginjohtajalle) näkee itsensä kaupunkisuunnittelun kentällä kokonaisvaltaisen suunnittelun haastajana. Se kritisoi ”suunnitteluoptimistiseksi” ajatusta, että jonkin alueen suunnittelun ongelmat voitaisiin ratkaista yhden kokonaissuunnitelman avulla. Kokonaissuunnitelman sijaan puhutaan ”visiosta”, joka suuntaa suunnittelua. Evolutionaarisessa ihanteessa suunnittelun pääpaino on kuitenkin yksittäisten hankkeiden tasolla tapahtuvassa tarkastelussa ja vaihtoehtojen pohdinnassa. Ajatuksena on staattisen ongelmanratkaisun sijaan nähdä kaupunki dynaamisesti urbaaneina prosesseina, joita yksittäiset konkreettiset suunnitelmat, ”vetäjä-hankkeet”, myös osaltaan panevat liikkeelle. Yksittäiset hankkeet, kuten Töölönlahdella Kiasma, vievät koko alueen suunnittelua asteittain eteenpäin avaamalla toteutuessaan uusia näköaloja jatkosuunnittelulle. Tällainen pala palalta suunnittelu on myös joustavampaa ja tekee mahdolliseksi reagoida paremmin nopeasti muuttuviin tarpeisiin ja tilanteisiin.

164

Siinä on kyllä voimakas visio, mihin karkeasti mennään, mutta annetaan yksittäisille vetäjähankkeille enemmän liikkumatilaa kuin kokonaisvaltaisessa suunnittelussa olisi mahdollista. Otetaan vähän suurempi riski, että okei, voi tulla pahoja nurkkia, joista on hankala päästä eteenpäin, mutta jos on järkevä visio niin sellaista ei synny. Töölönlahti, josta nyt sata vuotta on hiottu visioita, siitä on muodostunut tietynlainen toimiva konsensusvisio, jonka puitteissa näille hankkeille annetaan enemmän tilaa. Jos suuri keskusta-alue suunnitellaan ilman hankkeita ja talot piirretään tietämättä mitä niiden kuorien sisällä on – huippunimihän on Ceausescu tuolla Romaniassa, siellä voi käydä katsomassa mitä sitten kokonaisvaltaisesta keskustasta tulee kun palatsia tehdään rivistöön ja ruutu-kaavaan ilman, että niillä on mitään sisältöä.

Suunniteltaessa kaupunkia yksittäisinä hankkeina evolutionaarisen ihanteen mukaan syntyy ainakin periaatteessa tilaa hyvinkin erilaisille ajatuksille ja uusia mahdollisuuksia salliville prosesseille. Nämä kokonaisvaltaisen suunnittelujärjestelmän ”tasapäistävä” vaikutus olisi leikannut pois. Toisaalta juuri liian radikaaleja suunnitelmia kokonaisvaltaisuuden puolestapuhujat vastustavatkin. Esimerkiksi Töölönlahdelle rakennettua valtion nykytaiteen museota Kiasmaa pidetään kokonaisvaltaisen suunnittelun näkökulmasta tällaisena liiallisuuteen menneenä kokeiluna.

Se (Kiasma) on tilapäisrakennuksen näköinen, mutta sekin kuuluu nykytaiteen luonteeseen, joka koskettelee, koettelee rajoja. Tämä on arkkitehtuuriltaan semmonen, joka koettelee rajoja, mie oon sanonut, että se kuuluu Tattarisuolle tommoset rakennukset! Ei ne kuulu tänne keskustaan.

Evolutionaarisuuden nähtiin tarkoittavan tässä mielessä juuri sitä, että yksittäisiä konkreettisia hankkeita on paljon helpompi arvioida ja verrata toisiinsa kuin kokonaisvaltaista suunnitelmaa, jolle ei löydy oikein mitään vertailukohtaa ja joka on liian abstrakti kaupunkilaisten ymmärtää.

Jos meillä on kolmekymmentä tönöä piirrettynä – niin kuin Alvar Aallolla – kerralla Kamppi ja Töölönlahti täyteen ja siellä moottoritiet ristiin rastiin, niin ei kukaan oikein osaa sanoa, minkälainen paikka se olisi kokea. Sitä katsotaan niin kuin tuolin jalkaa jotain (sen) kaarimuotoa tajuamatta, että siinä on puolen kilometrin matka pelkkää kantta. Ihmiset eivät kolmiulotteisia pienoismalleja osaa katsella silloin kun ne on suuria ja paljon asiaa sisältäviä, kokonaisvaltaisia suunnitelmia. Mutta yksittäisistä hankkeista saadaan mehukkaita keskusteluita, jotka vaikuttavat kyllä sitten siihen suunnitteluun. Eli mä pidän tätä hankkeittain etenevää, vision puitteissa demokraattisempaa, vaikka kaikki ne mielensä ilmaisevat yleensä sanoo, että tässä vaan jyrätään ja tämä on epädemokraattista. Mutta tässä tiedetään mitä (poliitikot ja) suunnittelijat aikovat, ihmiset saavat sanoa siitä mielipiteensä ja sitten valtuusto lopulta päättää niin kuin päättää.

165

Evolutionaariseen ihanteeseen kuuluu myös ajatus siitä, että kokonaisvaltainen yhdyskuntasuunnittelu on nykypäivän yhä monimutkaistuvassa maailmassa erittäin vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Aiemmin kaiken suunnittelun pohjana ollut tiedekin on törmännyt kaaos- ja kompleksisuusteorioiden kaltaisiin ongelmiin. Lisäksi evolutionaarista ihannetta kannattavat haastatellut näkevät vahvan kaupunkisuunnitteluviraston jättävän teknis-taloudelliset seikat liiaksi huomiotta. Eräät heistä arvostelevat virastoa halusta autonomisuuteen ja suvereeniuteen. Kokonaisvaltaisen suunnittelun ihannetta kannattavat puolestaan näkevät uudenlaisen suunnittelun korostavan liikaa teknis-taloudellisia näkökohtia, minkä pelättiin saattavan tapahtua muiden arvojen kustannuksella.

Ihanteet perustellaan samankaltaisesti

On erikoista, että haastatelluista kummankin kuvatun kaupunkisuunnittelullisen ihanteen puolesta puhuneet perustelevat ajattelutapaansa hyvin samankaltaisesti. Molemmat näkevät oman vaihtoehtonsa olevan menettelyltään avoimempi tapa, jossa kaupunkisuunnittelun kannalta paras vaihtoehto varmasti lopulta voittoa. Samalla kilpailevan ihanteen periaate näyttää yksituumaiselta ja joitakin vaihtoehtoja järjestelmällisesti huomiotta jättävältä.

Kokonaisvaltaisen suunnittelun ihanteessa korostetaan demokraattisuutta ja avointa keskustelua. Siinä uskotaan, että parhaat vaihtoehdot tulevat varmimmin esille ja valituiksi kaikkien osapuolten demokraattisessa keskustelussa ja siihen pohjautuvassa päätöksenteossa. Evolutionaarisen suunnittelun ihanteessa puolestaan korostetaan erilaisten vaihtoehtojen avointa kilpailua yksittäisten hankkeiden tasolla ja uskotaan, että parhaat ratkaisut saadaan aikaan keskustelemalla konkreettisista suunnitelmista. Molemmissa ihanteissa siis suoritetaan vaihtoehtojen avointa tarkastelua, mutta ero on siinä, missä suunnitteluprosessin kohdassa se tehdään. Kokonaisvaltaisessa ihanteessa vertailu tehdään ennen yksittäisten hankkeiden suunnittelua, evolutionaarisessa ihanteessa yksittäisten hankkeiden suunnittelun yhteydessä.

Kokonaisvaltaisen ihanteen puolustajat syyttävät evolutionaarista ajatustapaa siitä, että vaihtoehtoista ei etukäteen keskustella avoimesti kaikkien osapuolten kesken, jolloin harvat voivat päättää mitä toteutetaan eikä enemmistö saa ääntään kuuluviin. Evolutionaarisen ihanteen puolustajat puolestaan syyttävät kokonaisvaltaista ajatustapaa yksituumaisuudesta, jossa yhdenmukaistavan kokonaissuunnittelun jälkeen vaihtoehtojen vertailu ei ole enää mahdollista.

Yksituumaisuus on aina vaarallista: Alvar Aallon moottoritiesuunnitelma, jossa muun muassa Kaisaniemen puiston yli meni, ei tunnellisissa vaan maanpinnassa moottoritie, niin sen valtuusto hyväksyi seisomaan nouden ja taputtaen, yhtään puheenvuoroa ei käytetty. Kun on tällainen auktoriteetin asema ja kokonaissuunnitelma, niin se tukahduttaa debatin, kun taas tällaiset konkreettiset hankkeet, musiikkitalo tai Kiasma, niin jokainen tajuaa heti että jaaha, tuohon paikkaan aiotaan ton näköistä tönöä. Melkein jokaisella on siitä voimakas mielipide ja syntyy debatti.

Puhtaaksi viljellyn kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun ihanteeseen kuuluu siis monimuotoisuus kokonaissuunnitelmaa luotaessa mutta yksipuolisuus hanketasolla, kun taas evolutionaarisen kaupunkisuunnittelun ihanteeseen kuuluu yksipuolisuus kokonaisvisiota luotaessa, mutta monimuotoisuus hanketason suunnittelussa. Kokonaisvaltaisen ihanteen tasa-arvo tarkoittaa sitä, että kaikilla toimijoilla on yhtäläinen mahdollisuus osallistua päätöksentekoon siitä, millainen kokonaissuunnitelma tehdään. Sen sijaan evolutionaarisen ihanteen tasa-arvo tarkoittaa sitä, että kaikilla hankkeilla on tasa-arvoinen mahdollisuus osoittaa elinvoimaisuutensa, ja kaikki toimijat voivat konkreettisella tasolla vertailla niiden hyviä ja huonoja puolia keskenään tulevaa päätöksentekoa silmälläpitäen.

Kun tämä vastavuoroisuus on osoitettu, herää kysymys kaksinkertaisen avoimuuden mahdollisuudesta: olisiko mahdollista, että monimuotoisuutta voitaisiin toteuttaa samanaikaisesti sekä kokonaissuunnitelman tai -vision tasolla että yksit-

täisten hankkeiden tasolla? Tämä saattaisi toisaalta asettaa kohtuuttomia vaatimuksia kaupunkisuunnitteluprosessin hallittavuudelle. Eri ihanteiden ja niiden edustajien väliselle keskustelulle olisi kuitenkin varmasti tilausta. Osa erimielisyydestä voisikin ratketa jo pelkkien käsitteiden selkiytyessä:

Demokratian oleellisia kysymyksiä on se, että käsitteet ovat selkeitä ja kaikki ymmärtävät ne. Ihan Wittgensteinin malliin, että käsitteitten, näitten abstraktioiden täytyy olla niin selkeitä kuin pöytä tai tuoli. Muuten ne ovat jotakin hölmöä.

Ajatus kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimien yhdistämisestä

Tämän tutkimuksen kuluessa on löytynyt viitteitä siitä, että eri kaupunkisuunnittelullisten ihanteiden lähtökohdista katsottuna samat kaupunkisuunnitteluun liittyvät asiat saatetaan ymmärtää ja tulkita hyvinkin eri tavoin. Seuraavaksi tarkastellaan esimerkkiä, joka täsmentää ihanteita ja niiden heijastumista käytännön kaupunkisuunnitteluun edelleen. Kyse on ajatuksesta yhdistää kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistölautakunta. Haastattelussa kaupunkisuunnitteluviraston päällikkö kertoi tästä organisaatiouudistusideasta seuraavasti:

167

Näissä organisaatiouudistuksissa on koko ajan ollut kysymys siitä ja kaupunkisuunnitteluviraston kohtalo riippuu hyvin paljon siitä, halutaanko kaupunkisuunnittelulautakunta säilyttää. Meillä oli organisaatiokomitea tässä pari vuotta sitten, ja siellä oli meidän apulaiskaupunginjohtaja Korpisen ehdotus käsiteltävänä, että muodostettaisiin semmonen suuri, isompi lautakunta, joka olisi kiinteistölautakunta ja kaupunkisuunnittelulautakunta yhdessä. Ja vielä yleisten töiden lautakunta.

Haastattelijä: *Eli koko hänen toimialansa olisi yhdessä lautakunnassa?*

Haastateltava: *Niin, yhdessä lautakunnassa, ja se tilaisi yksityisiltä, hänelle tarkoitus oli, että tässä olisi ainoastaan pieni ydinryhmä ja yksityistettäisiin kaikki muu toiminta. Sitten tämä iso lautakunta tilaisi täältä, kiinteistövirasto tilaisi tältä kaavoitustoimelta suunnitelmia. Mutta tämä kaupunkisuunnittelulautakunta on poliittisesti niin kiinnostava lautakunta, että siihen ei ollut poliittisesti valmiutta tämmöseen esitykseen ja se meni nurin oikein yksimielisesti kaikissa kaupunginhallituksen käsittelyissä tämä esitys.*

Organisaatiokomitean ehdotus lautakuntien yhdistämisestä on evolutionaarisen kaupunkisuunnitteluihanteen lähtökohdista katsottuna hyödyllistä pyrkimystä

suoraviivaistaa ja ulkoisesti yksinkertaistaa kaupunkisuunnittelua. Tarkoitus olisi siis ollut tehostaa ja nopeuttaa maankäytön suunnittelun, hallinnan ja rakentamisen yhteistoimintaa. Suunnittelun kokonaisvaltaisuutta puolustaneiden haastateltujen mielestä ehdotus paitsi heikentäisi kaupunkisuunnittelun asemaa niin merkitsisi pyrkimystä tehokkuuteen suunnittelun demokraattisuuden ja kaupunkilaisten vaikutusmahdollisuuksien kustannuksella. Kun suunnitteluvalta olisi keskittyneempää, olisi päätöksenteon avoimuus sekä demokraattisuus heikompaa.

Kaupunkisuunnitteluviraston päällikön mukaan lautakuntien yhdistämisaatus oli lähtöisin apulaiskaupunginjohtajalta. Kysyttäessä asiaa apulaiskaupunginjohtajalta saatiin kuitenkin ristiriitaiselta vaikuttava vastaus, jonka mukaan ajatus ei ole ollut lainkaan esillä ja apulaiskaupunginjohtaja itsekin pitää ajatusta hallintokuntien yhdistämisestä epäilyttävänä:

168

Haastattelija: *Tämä on monimutkainen kokonaisorganisaatio, toimiiko se hyvin? Eikös ole ollut puhetta ja yritystä joskus yhdistää näitä tämän toimen alaan kuuluvia lautakuntia?*

Haastateltava: *Ei minun aikana ole mitään semmoista ollut. Kyllä näin suuressa kaupungissa ne pitää olla erillään, siis nehan ovat 60-luvun alusta asti erkaantuneet kiinteistöhallinto ja kaupunkisuunnittelu. Pienissä kaupungeissa niitä on varmaan yhdisteltykin, mutta ne edustavat eri näkökulmaa kuten totesin ja se on hyvä, että niillä on oma hallintonsa siellä.*

Haastattelija: *Ette esimerkiksi usko, että kiinteistövirasto ja kaupunkisuunnitteluvirasto yhdistettäisiin joskus tulevaisuudessa?*

Haastateltava: *En usko. Pienillä paikkakunnilla niin tehdään, mutta ei meillä ole mitään tarvetta siihen.*

Kolmas haastateltu esitti asiasta lähtökohdiltaan puolueettomamman ja edellisten näkemysten välimaastossa kulkevan arvion:

Haastattelija: *Mutta eikö joskus ollut tällöinen tapaus sitten, että kaupungin johdon toimesta olisi haluttu yhdistää näitä lautakuntia, mutta sitten sitä oltiin vastaan kovasti?*

Haastateltava: *Joo, kyllä se sellainen idea oli, mutta se ei kovin paljon edennyt, vaan jäi aika alustavaksi.*

Aineistosta löytyi siis kaksi vastakkaista käsitystä sekä kolmas niiden väliltä. Ristiriidan selvittämiseksi ryhdyttiin erilliseen tiedonhankintaan. Perehtymällä organisaatiokomitean aikaisiin kaupungin dokumentteihin ja hankkimalla lisäinformaatiota kävi ilmi, että molemmat ääri näkemykset olivat itse asiassa vain osittain totuudenmukaisia. Asiasta oli ainoastaan käyty keskustelua Helsingin kaupungin hallituksen asettamassa organisaatiokomiteassa, jossa asia ei kuitenkaan edennyt

konkreettisten ehdotusten tasolle. Apulaiskaupunginjohtaja oli organisaatiokomitean jäsen. Komitean mietinnössä asiasta todetaan seuraavasti:

Selväpiirteisimpänä vaihtoehtona nykyiselle organisaatorakenteelle komitea on tarkastellut sellaista tuotekohtaista organisaatiota, jossa ytimenä olisi erottaa toisistaan omistajan rooli ja toteuttajan rooli. Edelliseen sisällytettäisiin myös kaikki viranomaistoiminnot. Sen sijaan toteuttajaorganisaatiot vapautettaisiin kaikista julkisen hallinnon tehtävistä niin että ne olisivat kustannuksiltaan vertailukelpoisia vastaavien yritysten kanssa. Organisaatiomalli merkitsisi siis nykyisten kaupunkisuunnitteluviraston, kiinteistöviraston ja rakennusviraston tehtävien ryhmittelyä uudella tavalla. (...) Myös kaavoitukseen liittyviä suunnittelu-tehtäviä voisi olla mahdollista hoitaa tuottajaorganisaation toimesta. (...) Tämän suuntaisella organisaatiomuutoksella voitaisiin ehkä poistaa useita nykyisen työnjaon aiheuttamia ongelmia. Toisaalta näin suuri organisaatiomuutos väistämättä toisi mukanaan uusia ongelmia, myös ennakoimattomia. Erityisen ongelmallisena komitea pitää tähän malliin sisältyvää kaavoituksen ja kiinteistötoimen yhdistämistä samaan hallintokuntaan. (Helsingin kaupunginkanslia 1995, 10–11.)

169

Mielipiteiden laaja kirjo on kuitenkin viite siitä, kuinka erilaisin tavoin vastakkaisia kaupunkisuunnittelullisia ihanteita edustavat toimijat – kuten kaupungin eri virkamiehet – voivat ymmärtää saman asian. Eri toimijoiden erilaiset tulkinnat ja tapa esittää joitakin asioita itselle edullisessa valossa saattavat myös sisältää valtapoliittisia piirteitä. Tutkimuksen metodologiselta kannalta tämä pakottaa tiedostamaan ja huomioimaan sen mahdollisuuden, että haastatellut eivät ole aina kertoneet asioista todenmukaisesti tai ovat tietoisesti syyllistyneet “huonomuistisuuteen”. Aineistossa voi olla heikkoja kohtia, mikäli ne tulkitaan sellaisenaan ottamatta huomioon sitä, kuka ne esittää ja millaisessa kontekstissa, millaisia lähtöoletuksia ja ihanteita lähtökohtanaan käyttäen.

Tapaus kuitenkin osoittaa selkeän siirtymän suunnittelun ihanteiden tasolta suunnittelun organisatoriselle tasolle: vastakkaisten kaupunkisuunnittelullisten ihanteiden välisellä kiistalla on ulottuvuuksia, jotka konkretisoituvat kaupunkisuunnittelussa suunnitteluelinten organisatorisen järjestämisen tasolla.

Johtopäätökset

Töölönlahden alueen kaupunkisuunnittelun kehitys, Helsingin kaupungin kaupunginsuunnittelu- ja kiinteistötoimen organisaatiossa ilmenneet johtajien henkilöriiritidat sekä näistä aiheista käyty voimakas julkinen keskustelu voidaan

tulkita esimerkiksi kahden keskenään erilaisen, kokonaisvaltaisen ja evolutionaarisen kaupunkisuunnittelullisen ihanteen yhteentörmäyksen seurauksista.

Kaupunkisuunnittelulliset ihanteet ja niiden välinen “voimatasapaino” heijastuvat kaupunkisuunnitteluun sen organisatorisen järjestämisen tasolla. Kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun tulevaisuus kulkee käsi kädessä kaupunkisuunnitteluviraston kohtalon kanssa. Mikäli viraston asema jatkossakin säilyy vahvana, kokonaisvaltainen kaupunkisuunnittelukin voi vielä säilyä. Hankekohtainen suunnittelu on kuitenkin jatkuvasti lisääntynyt ja on mahdollista, että tulevaisuudessa saatetaan toteuttaa suuriakin kaupunkisuunnittelun organisaatiomuutoksia. Merkittävä osa kaupunkisuunnitteluviraston ja koko kaupungin virasto-organisaation työntekijöistä on jäämässä eläkkeelle, minkä seurauksena organisaatiota todennäköisesti kevennetään ja yhä useampien kohteiden suunnittelua tilataan kaupungin oman organisaation ulkopuolelta. Mikäli kaupunkisuunnitteluviraston asema kaupungin kokonaissuunnitteluorganisaatiossa siis syystä tai toisesta heikkenee, kokonaisvaltainen kaupunkisuunnittelu alkaa lopullisesti väistyä hankekohtaisesti etenevän tieltä.

170

Monella taholla aletaan uskoa ja korostaa yleisesti, että jatkuva kansainvälistymiskehitys sekä siihen liittyvä tiedon, pääomien ja ihmisten vapaa liikkuminen edellyttävät kaupungilta kykyä reagoida muuttuviin suhdanteisiin yhä nopeammin. Tällaisten näkemysten yleistyessä alkaa esiintyä myös enemmän vaatimuksia sopeuttaa kaupungin organisaatioita toimimaan yhä tulosvastuullisemmin ja kustannustehokkaammin silloinkin, kun se saattaa merkitä tinkimistä suunnittelun demokraattisuudesta ja avoimuudesta. Kaiken kaikkiaan tulevaisuudessa Helsingissä syntyy yhä enemmän paineita siirtyä kokonaisvaltaisesta kaupunkisuunnitteluihanteesta vähitellen yhä enemmän evolutionaarisen kaupunkisuunnittelu-ihanteen suuntaan ja muuttaa kaupunkisuunnittelu- ja kiinteistötoimen organisaatioita tätä vastaavasti.

X Kun sanat kivettyvät kaupungiksi

171

Viimeisessä luvussa kootaan tutkimuksen tärkeimpiä teemoja käsittelemällä niitä yleisemmällä tasolla kuin edeltäneissä analyysiluvuissa. Tarkoituksena on eritellä aineistosta nousseita keskeisimpiä teemoja ja viedä tulkintaa syvemmälle sekä luoda yleisempiä jäsennyksiä kaupunkisuunnittelua koskevaan keskusteluun. Samalla muotoillaan joitakin Helsingin kaupunkisuunnittelun ongelmakohtia ja kehityslinjoja.

Asukkaat suunnitteluprosessissa

Yksi kaupunkisuunnittelun kehityslinjoissa paikannettava ongelmakohta on asukkaiden osallistumisen ja suunnittelijoiden asiantuntija-aseman välinen yhteismitattomuus. Suunnittelijoiden yleinen käsitys on, että asukasosallistuminen väijäämättä lisääntyy, mutta yhtä vahva käsitys on, että suunnittelun on pysyttävä ammattilaisten eli virkamiesten hallinnassa. Kaupunkilaisten suora osallistuminen voi auttaa paremman kaupungin rakentamista, mutta se ei saa vaikuttaa suunnittelujärjestelmään ja -kulttuuriin. Miten tuoda uusi toimija mukaan suunnitteluprosesseihin järjestelmän muuttumatta? Helsingin kaupunkisuunnittelun järjestelmä koostuu lukuisista eri toimijoista ja niiden välisistä muodollisista suhteista sekä niiden välille suunnitteluprosessien myötä muodostuneista epämuodollisista suhteista.

Viime kädessä monimutkainen suunnittelujärjestelmä palautuu sen toiminnan ennustettavuuteen. Uusien suunnitteluprosessien muotoutuminen ja toteutuminen rakentamisena riippuu siitä, miten aiemmat prosessit ovat muotoutuneet ja

toteutuneet. Kaikille prosessiin osallistuville haastatelluille tahoille – suunnittelijoille, suunnitteluorganisaation johtajille ja poliittisesti valituille päättäjille – on yhteistä meneillään olevien prosessien etenemisen ennakointi. Suunnittelijat enakoivat työssään päälliköidensä ja kaupunkisuunnittelulautakunnan sekä yleisen poliittisen ilmapiirin tahtoa. Yhä vahvemmin he joutuvat ennakoimaan myös asukkaita edustavan toimijan (asukasyhdistyksen tai -liikkeen) tahtoa, mikä on altis kääntymään puolustavaksi strategiaksi tai suorastaan asukastoimijan hyödyntämiseksi, kuten Pikku Huopalahden tapauksessa (ks. luku VI). Kaupunkisuunnittelu on monitahoinen möhkäle, jota kukaan ei määrää vaan jonka liikkeitä kuulostellaan ja ohjaillaan sen omien voimien mukaan törmäyksiä vältellen.

Apulaiskaupunginjohtaja puolestaan määrittelee asemansa ”väliniveleksi” asiantuntijaorganisaation ja kaupunginhallituksen välissä, jossa hänen tehtävänsä on tunnustella kaupungin poliittista ilmapiiriä yleensä ja kaupunginhallituksen odotuksia erityisesti. ”Tunnustelemme ja yritämme herkällä korvalla tietää, mikä on mahdollista ja mitkä ovat päättäjien arvostukset kulloinkin, että mihin suuntaan pitää valmistelua viedä.” Kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja taas jäsentää asioita päätöksentekijänä siten, että hän luokittelee lautakunnan esityslistan kohtia ongelmallisiin ja ongelmattomiin. Hän ennakoii esitysten lautakunnassa kohtaamaa kannatusta ja etenkin vastustusta ja pyrkii hakemaan ratkaisuja, joilla on läpimenon edellytykset.

Kaikkia näitä toimijoita yhdistää taipumus nähdä oma työ osana prosessia, jossa oma tehtävä on luovuttaa suunnitteluaines prosessin seuraavalle toimijalle sellaisena, että se voi edetä järjestelmässä taas seuraavalle toimijalle. Tässä mielessä Helsingin kaupunkisuunnittelua voi kutsua kommunikatiiviseksi eli vuorovaikutteiseksi ja oppivaksi: jokainen prosessi jättää järjestelmään jäljen, ja jälkien toistojen myötä syntyvää kasautumaa järjestelmä pyrkii yhä uudestaan lukemaan. Järjestelmä on myös dynaaminen siinä mielessä, että toimijat kautta linjan näkevät tehtäväkseen prosessin edistämisen. Toimijoiden toistensa käyttäytymiseen kohdistama ennakointi merkitsee sitä, että järjestelmällä on eräänlainen oma mieli, minä vuoksi sen on mahdollista muuttua kokonaisuutena nopeastikin. Yhden toimijan mielenmuutos saa aikaan ketjureaktion ja koko järjestelmän mieli muuttuu. Toisaalta toimijoiden pitkä ketju ehkäisee muutosta. Sitä ehkäisee myös suunnitteluorganisaation, kaupunkisuunnitteluviraston 1960-lukulaisesta perinteestä lähtevä vahvuus asiantuntijaorganisaationa. Asiantuntijoilla voi olla institutionaalinen taipumus tukea omaa identiteettiään asiantuntijoina suhteessa muihin eli maallikoihin ja kehittää sen mukaisia näkemyksiä.

Kaupunkisuunnitteluvirastossa tämä tendenssi esiintyy vahvasti. Oma virasto koetaan suvereeniksi toimijaksi hyvää ja oikeaa kaupunkia koskevan ymmärryksen

markkinoilla, jossa sillä on monopoli. Suvereenin rooli syntyy paitsi puolustus- asemasta, johon virasto on joutunut, myös siitä, että virasto on syntynyt ja kehitty- nyt ”linnakkeeksi” yleisen edun ja järjestyksen (vs. yksittäiset toimijat ja anarkia), kaupungin tasapainoisen kokonaiskehityksen (sosiaalinen tasapaino yhteiskunnal- lisenä tavoitteena) sekä paremman ja tehokkaamman (rationaalinen edistysihanne) kaupungin kehittämisen poliittis-hallinnollisella kentällä. Asiaan vaikuttaa myös se, että Suomen korkeakoululaitoksesta on puuttunut *urban studies* -tyyppinen selkeä kaupunkitutkimusinstituutio, joka tuottaisi tietoa, suhtautuisi tiedonmuodos- tukseen kriittisesti ja muodostaisi ymmärtävää tietoa kaupunkikehityksestä. Hel- singin kaupunkisuunnitteluvirasto on omaksunut itse tiedonmuodostajan roolin suunnittelijan roolin lisäksi. Se on joutunut vastaamaan sekä siihen, millainen maailma on, että siihen, millainen maailman tulisi olla. Muilla yhteiskunnan aloilla nämä tehtävät ovat yleensä eriytyneet institutionaalisesti paljon pidemmälle. Hel- singin kaupungin tietokeskuksen asema kaupungin sisäisenä tiedonmuodostus- laitoksena on tässä mielessä tärkeä.

173

Asukkaita on kuultava yhä enemmän, sanoo uusi laki, ja samaa toistavat kau- punkisuunnittelijat. Siitä huolimatta järjestelmän olisi suunnittelijoiden mielestä säilyttävä ennallaan. Mitä tästä erikoisesta yhtälöstä mahtaa seurata tulevaisuudes- sa? Toinen ongelma sisältyy samaan yhtälöön: asukkaat vaativat väljää kaupunkia, kun taas kaupunkisuunnitteluinstituutio vaikuttaa jo sitoutuneen tiiviiseen metro- poliin. Meneillään oleva maaltamuutto ja väestönkasvuennusteet sekä rakennus- maan käyminen vähiin ovat viemässä vääjäämättä tiiviimpään kaupunkiin. Samaan viittaa 1960-luvulta periytyvä tehokkuuden ihanne, joka ohjaa suunnittelua tutuil- le urille eli rakentamaan yhteiskunnallisesti tehokasta kaupunkia kokonaisvaltai- sesti. Helsingin kaupunkisuunnittelu palaa juurilleen kaupungistumisen toisen aallon myötä. Kestävän kehityksen vaatimus on omiaan tukemaan uutta kaupun- gistumisen projektia, vaikka se voi samalla kiihdyttää konfliktia kaupunkisuunnit- telun ja asukkaiden välillä.

Kestävä kehitys 1960-lukulaisen suunnittelun jatkeena

Luvussa VII käsiteltiin haastateltujen erilaisia suhtautumistapoja kestäväan kehi- tykseen kaupunkisuunnittelulle ja -suunnittelijoille asetettuna vaatimuksena. Toi- nen tapa jäsentää suunnittelijoiden puhetta on tarkastella sitä, mihin muihin asi- oihin tai puhetapoihin kestävä kehitys liitetään. Tällöin voidaan luoda kuvaa laa-

jemmasta viitekehuksesta, johon puhutavat asettuvat. Haastatelluilla kaupunkisuunnittelijoilla esiintyy kolmenlaisia puhetapoja kestävästä kehityksestä suhteessa toimintaympäristöönsä. Kestävä kehitys esiintyy kaupunkisuunnittelussa ensinnäkin kaikessa suunnittelussa mukana olevana vaatimuksena, jota myös Euroopan unioni ylläpitää. Se on kaikkein yleisimmän tason iskusana, jonka alle kootaan koko eurooppalainen kaupunkipolitiikka. Tässä merkityksessä kestävä kehitys on ulkoa annettu ja kaikessa toiminnassa mukana oleva yleinen toimintaohje.

Toiseksi kestävä kehitys liitetään asukasosallistumiseen, joka on yksi Agenda 21:n ohjeista tavoitella kestävästä kehitystä. Tätä kautta kestävä kehitys liittyy kaupunkilaisten vaikutusmahdollisuuksiin omaan ympäristöönsä ja yleisemmin demokration ihanteeseen, joka 1960-luvulta periytyvässä kaupunkisuunnittelussa on keskeinen arvo. Asukasosallistuminen on kuitenkin suunnittelijoiden mielestä usein uhka kaupungin demokraattiselle kehitykselle, koska yleisen tai kokonaisedun vaatiminen heidän katsannossaan kuuluu asiantuntijoiden eli heidän itsensä intressiin. Yleinen yhteiskunnallinen intressi kaupungilla vaikuttavien yksittäisten toimijoiden yksityisiä intressejä vastaan on kaupunkisuunnittelijoiden keskeisin moraalinen itse-määrittely. Tämä liittyy sekä suunnittelijoiden suuntautuneisuuteen sosiaaliseen (ks. luku II) että kaupunkisuunnitteluviraston asemaan suvereenina: kaupunkisuunnittelu on viime kädessä kaupungin rakentamista ja yhä enemmän sen puolustamista yhteisenä moraalisenä projektina. Kaupunki on yhteiskunta ja kaupunkia suunnitteleva instituutio sen toimivuuden ja sosiaalisen tasapainon ylläpitäjä. Sosiaalisen kokonaisedun puolustaminen tekee kaupunkisuunnitteluvirastosta suvereenin ja legitimoit sen toiminnan. Siksi ulkopuolinen toimija näyttäytyy uhkana kaupungin demokraattisen kehityksen ideaalille sekä kaupunkisuunnitteluviraston asemalle, joka tätä ideaalia palvelee.

Kestävä kehitys yleisenä metatason vaatimuksena ja kestävä kehitys asukasosallistumisen voimistumisena ovat kaksi eri tapaa jäsentää asia. Ne johtavat suunnittelijoiden kaksijakoiseen suhtautumiseen kestävästä kehityksestä käsitteeseen ja sen soveltamiseen kaupunkisuunnittelussa. Kolmas suunnittelijoiden puhetapa on heidän omasta suunnittelutyöstään lähtevä sovelluksensa kestävästä kehityksestä yhteiskunnallisesta vaatimuksesta: se ymmärretään pyrkimyksenä kokonaisyhteiskunnalliseen tehokkuuteen. Tässä merkityksessä suunnittelijoiden on helppo ymmärtää käsite ja ottaa se käyttöön, koska kaupunkisuunnittelijakunnan ammatillinen eetos on vahvasti kiinnittynyt kokonaistehokkuuden tavoitteluun yhteiskunnan ja sen jäsenten hyvää edistävänä ihanteena. Kestävä kehitys nähdään jatkeena 1960-lukulaiselle kokonaisvaltaisen yhteiskuntasuunnittelun periaatteelle. Tässä merkityksessä käsite myös esiintyy suunnittelijoiden puheessa ”omana” käsitteenä eikä ulkopuolisena vaatimuksena.

Kokonaisyhteiskunnalliseksi tehokkuudeksi ymmärrettyä kestävä kehitys esiintyy kaupunkisuunnittelijoilla heidän tekemiensä suunnitelmien perusteluna. Perustelua käytetään usein asukasosallistumisen aikaansaamia esityksiä vastaan. Tyypillinen asetelma on asukkaiden puolustama ympäristön väljyys, jota vastaan asettuu suunnittelijoiden ajama tiivisy. Tiivis ja keskitetty kaupunkirakenne on kestävä kehityksen mukaista. Tullaan tilanteeseen, jossa vastakkain joutuvat kestävä kehitys asukasosallistumisena ja kestävä kehitys tehokkaana kaupunkirakenteena. Kumpaa periaatetta pitäisi noudattaa, menettelytapoihin liittyvää eli muodollista vai lopputulokseen liittyvää eli sisällöllistä? Todennäköisin ratkaisu on, että asukkaita kuullaan ja heidän toiveilleen tehdään myönnytyksiä hyvää henkeä tavoitellen, mutta suunnittelun tavoitteista mahdollisimman vähän tinkien. Jos tällaiset ratkaisut toistuvat ja asukasosallistuminen kehittyy pitkäjänteiseksi toiminnaksi, kaupunkisuunnitteluvirasto ei voi välttyä syytöksiltä asukasmielipiteen kuulemisen näennäisyydestä ja sen kylmästä sivuuttamisesta tärkeimmissä ratkaisuissa. Samalla kestävä kehityksen toteutuminen jää kompromissiksi.

Kestävän kehityksen merkitys suunnittelussa	Seuraukset suunnittelulle
Yleinen	Usein hahmotonta suunnittelupuhetta, suunnittelun legitimoitua yleisellä tasolla, ympäristöviranomaiset uutena toimijana suunnitteluun
Asukasosallistuminen	Kuulemista, yhteistyötä, asukkaista toimija suunnitteluprosessiin
Kokonaisyhteiskunnallisuus	Kokonaisvaltaisen suunnittelun vahvistus, hankekohtaista legitimoitua

Kuvio 9. Kaupunkisuunnittelijoiden käsitykset kestävä kehityksen merkityksestä ja merkityksenannon seuraukset suunnittelulle.

Kestävä kehitys on Helsingin kaupunkisuunnittelussa monitahoinen ja ristiriitainen ajatusrakennelma. Se liittyy sekä suunnittelun tavoitteisiin että keinoihin. Moniulotteisuus merkitsee, että kestävä kehityksen mukainen suunnittelu ei ole ennustettavaa vaan tuottaa suurta tapauskohtaista vaihtelua. Kestävä kehitys ei käytännössä ole vain suunnittelukonsepti tai aito suunnittelun tavoite vaan myös suunnittelun

nittelun legitimoitivaranto. Sitä käytetään monessa eri merkityksessä perustelemaan ja oikeuttamaan erilaisia kaupunkisuunnittelun ratkaisuja.

Segregaatio: tasa-arvon ihanteesta hallintaan ja attraktiivisuuteen

Segregaatiosta puhutaan haastatteluissa melko vähän. Kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtajan lausuma yleinen käsitys on, että Helsingin alueellinen tasapaino heikkenee tulevaisuudessa vähän. Segregaatio on yhä yksi tärkeimmistä kaupunkisuunnittelua ohjaavista ja sitä koskevaa keskustelua suuntaavista käsitteistä. Segregaation välttämistä voi pitää yhtenä Helsingin suunnittelukeskustelun keskeisistä viitepisteistä. Kaupunkisuunnittelua ja kaupungin kehittämistä koskevassa puheessa sen merkitys on kuitenkin muuttunut. Kokonaisvaltainen suunnittelu asetti 1970-luvulla keskeiseksi tavoitteekseen kaupungin alueellisen sosiaalisen tasapainon ylläpitämisen ja edistämisen. Kuten luvussa II osoitettiin, se ei kuitenkaan ollut päämäärä sinänsä vaan keino tavoitella oikeudenmukaista ja tasa-arvoista yhteiskuntaa. Suunnitteluajattelu oli tuolloin aatteellista ja idealistista siinä mielessä, että kaupunkisuunnittelun nähtiin yleisesti palvelevan yhteiskunnallisia ihanteita.

176

Kun tämän tutkimuksen aineistosta nousee yleisemmälle tasolle kaupungin kehittämistä koskevaan puheeseen ja sen viimeaikaiseen muutokseen, voidaan esittää seuraavanlainen tulkinta (ks. Maury & Mäenpää 1999; Mäenpää 2000). 1990-luvulle asti segregaation välttäminen pysyi Helsingin kehittämisen keskeisenä päämääränä, mutta päämäärän perustelut ja segregaation välttämisen syyt olivat muuttuneet. Segregaatio alettiin ymmärtää käytännöllisemmin, konkreettisemmin, alueellisemmin sekä prosessiluonteisesti. Segregaatio alettiin nähdä alueellisen elinympäristön huononemisen noidankehämäisenä prosessina. Sitä ei tullut enää välttää sen itsensä vuoksi eli siksi että hyvä yhteiskunta on tasa-arvoinen ja oikeudenmukainen. Sitä tuli nyt välttää siksi, että se nähtiin vaikeimpana kaupungin tasapainoisen kehityksen ongelmana. Tämä johtui siitä, että sillä nähtiin olevan voimakas taipumus ruokkia itse itseään eli toimia omalakisena prosessina kerran liikkeelle päästyään.

Segregaatio ei ollut enää huono asiointi vaan yhteiskunnallinen voima, jota vastaan oli kamppailtava. Se pysyi edelleen yhteiskuntaa – ainakin kaupunginhallinnon mielessä – kokoavana uhkana, koska sillä nähtiin olevan tuhoisia seurauksia kaupungin kokonaiskehitykselle. Segregaatio ei ollut enää hyvän yhteiskunnan tavoittelun vältettävä viitepiste. Segregaatiosta oli tullut myytin kaltainen tarina

siitä, kuinka hyvä kaupunki tuhoutuu. Tässä mielessä Helsinki oli kasvanut ”täydeksi kaupungiksi” ja kääntynyt nyt tulevaan suuntaavasta kasvukulttuurista olemassa olevaa säilyttävään ylläpitokulttuuriin. Samalla kaupunkisuunnitteluviraston rooli alkoi muotoutua säilyttäväksi ja puolustavaksi, defensiiviseksi, kun sen tärkein toiminta-ajatus asettui uudella tavalla. Viraston yhteiskunnallinen tehtävä ei ollut enää uuden rakentaminen vaan rakennetun säilyttäminen.

Surkeimmat ulkomaiset esimerkit muodostivat pahan kuvan asettumalla päätepiteeksi segregaatoin noidankehän muodostamalle tarinalle. Suomalaisten lähiöiden kehityksen ajattelun tien päässä odotti pohjoisamerikkalainen tai pariisilainen slummi ryysyläisineen ja palavine autoineen. Kaupungin hallintoa yhdistänyttä myyttistä tarinaa ruokkivat 1990-luvun alun lama sekä pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien määrän kasvu. Etnisten vähemmistöjen kasvun ja keskittymisen esimerkiksi Itä-Helsinkiin ei tarvinnut kehittyä pitkälle, kun ne jo yhdistettiin ulkomaisiin esimerkkeihin. Lama puolestaan loi erittäin nopeasti uhan työttömyyden ja hädän runtelemista kaupunginosista (ks. esim. Roivainen 1999, 104–105). Julkisuuksessa esiintyi puheenvuoroja slummiutumisen, yhteiskunnallisten levottomuuksien ja jopa vallankumouksen mahdollisuudesta. Media ja yhteiskuntatieteilijät etsivät niitä uusilta, juurettomilta alueilta, joilla työttömyys ja muukalaisuus rehottivat.

Tätä tarinaa seuraten näyttää siltä, että 1990-luvulla segregaatista tuli kaupungin yhteiskunnallisen hallinnan ja turvallisuuden asia. Kaupunginjohtajien uudenvuoden puheissa suuntauduttiin puolustamaan olemassa olevaa kaupunkia ja sen sosiaalista rakennetta (Mäenpää 2000). Tavoitteena ei ollut enää jokaisen kansalaisen tasavertainen oikeus hyvään ympäristöön vaan *status quon* säilyttäminen, jotta kaupunki pysyisi hallinnassa. Tämä tavoitteen muutos merkitsee kuitenkin parempiosaisten etujen puolustamista. Segregaatiosta on tullut hallinnon ja hallinnan uhka, ja sellainen uhka on aina yhteiskunnan tyytyväisten ja valtaapitävien ylläpitämä, koska se vastaa heidän intressejään enemmän kuin muiden.

177

Tiedonmuodostus suunnittelun perustana

Asukkaiden osallistuminen kaupungin suunnitteluun nähdään helposti yksilotteisena ilmiönä. Ajatellaan, että demokratia on kehittynyt, ehkä luonnostaan, siihen suuntaan, että kansalaiset saavat vihdoinkin olla toimijoina mukana yhteiskunnan kehittämisessä suoraan ilman edustuksellisen demokratian ja puoluepolitiikan kiemuroita. Asukasosallistuminen on kuitenkin myös keskeinen osa kaupungin hallinnan kulttuuria ja sellaisena sitä on tarkasteltava kriittisesti. Osallistumisesta ja sen vastinparista osallistamisesta tuli varsinkin 1990-luvun alussa laman

myötä tärkeä puhetapa, jolla hyvinvointiyhteiskunta hakee toiminnalleen legitimitettä ja uusintaa omaa valtaansa. Osallistamista eli hallinnon puhetta ja toimia kansalaisten osallistumisesta esiintyy eniten siellä, missä on ongelmia. Tällaisiksi paikoiksi ovat lähiöt 1990-luvulla kehittyneet uudella tavalla (ks. esim. Bäcklund & Korhonen 1998). Osallistaminen on nähtävissä myös hallinnollisena diskursusina, jolla kaupunkilaisia yksilöllistetään itsetietoisiksi ja itsestään vastuullisiksi yksilöiksi.

Tässä mielessä osallistamisen voi tulkita tulevan lähelle uusliberalistista, yksilön vapautta ja vastuuta korostavaa ideologiaa. Kaupunkisuunnittelu ei kuitenkaan ole hallinnan muodoista tavanomaisin, sillä se suuntautuu vahvasti olemassa olevan järjestyksen muuttamiseen. Kaupunkisuunnittelussa asukkaiden osallistaminen liittyy erityisellä tavalla instituution historiaan. Kaupunkilaisten osallistaminen on tulkittavissa tietoperustaisen suunnittelun kriisiksi: viime kädessä tieto siitä, millaista kaupunkia pitäisi suunnitella, haetaan asukkailta. Myös uusi evolutionaarinen tai inkrementalistinen pala palalta suunnittelu on oikeastaan ratkaisu samaan ongelmaan: kuinka tietää etukäteen, miten pitäisi rakentaa?

Kysymys ei ole niinkään siitä, että kaupunkisuunnittelulta puuttuisi teoria, vaan siitä, että empiirinen sosiaalitutkimus on menettänyt asemansa suunnittelun perustavana tiedontuotannon lajina. Tämä näkyy erityisesti kaupunkisuunnitteluviraston tutkimusyksikön roolin heikkenemisenä. Induktiivisen tiedonmuodostuksen tilalle ovat tulleet deduktiiviset mielikuvat. Haastatellut puhuvat ”sloganeista”, joilla suunnitelmia perustellaan. Iskusanat toimivat paremmin kuin pitkät tutkimusselosteet. Enää ei ole vahvaa empiiristä tutkimusta, joka tarjoaisi koottua tietoa kaupunkielämästä ja kaupunkilaisten tarpeista. Sen sijaan vallitsee ”teoreettinen” malli siitä, millaisissa oloissa kaupunki elää ja kehittyy, malli jota mielikuvana välitetään kaupungin hallinnossa toimijalta toiselle. Mallien konkretisoituminen kaupungin hallinnossa ja suunnittelussa riippuu siitä, kuinka hyvin ne läpäisevät eri prosessien toimijat.

Nykykeskustelut kaupungista – kaupunkisuunnittelun, -tutkimuksen ja -politiikan diskurssit – ovat yhä vahvemmin kuvallisia. Niiden tehtävä ei ole niinkään eritellä ja liittää faktoja tai teemoja toisiinsa kuin tuottaa tunnusmerkin mitat täyttäviä kuvia, jotka muuttuvat mahdollisimman nopeasti selkeiksi ja kirkkaiksi mielikuviksi. Sanan *visio* nouseminen sanan *suunnitelma* rinnalle tulevaisuutta koskevan ennakoinnin ja hallintapyrkimyksen käsitteenä kuvaa tätä kulttuurista muutosta diskursiivis–tekstuaalisesta jäsentämisestä kuvalliseen hahmottamiseen ja viestintään. Tämän päivän kaupunki on päällekkäisiä, limittyviä, eriytyneitä ja keskenään kilpailevia kuvia tai esityksiä, joista jokainen pyrkii kokoamaan alleen kaupungin tai sen osan. (ks. Maury & Mäenpää 1999, 53–63.)

Kaupunkisuunnittelu näyttää pohjaavan yhä vähemmän kausaaliseen tietoon siitä, mitä jostain asiailasta seuraa. Tilalle ovat yhä voimakkaammin tulleet kuvan kaltaiset hahmot siitä, mikä on hyvää ja tavoiteltavaa. Nämä kuvat, esimerkiksi ”osaamisen” tai ”tietoteknologian” visiot leviävät iskusanoina ja pidempinä muotoiluina ilman, että ne koskaan täsmentyisivät kielellisesti ja kaikille ymmärrettäviksi. On kuvia ja niitä vastaavia mielikuvia, joiden kyky levitä suunnitteluprosessin toimijalta toiselle ratkaisee niiden toteutumisen konkreettisen suunnitteluna ja kaupungin rakentamisena. Tällainen kuvankaltainen tieto ei leviä oppina vaan tartunnan kaltaisena omaksumisena toimijoiden piirissä. Kuvankaltainen tieto ei ole argumentoitavissa eikä myöskään vasta-argumentoitavissa. Se tunnustetaan hahmona, johon omia käsityksiä suhteutetaan. Kestävän kehityksen, kansainvälistymisen, kaupunkipolitiikan tai sosiaalisen tasapainon kuvia ei voida järkevästi kiistää.

Liikennesuunnittelu on kaupungin uuden tieto-opin kannalta poikkeus, sillä sen tietoperusta ja tiedonmuodostus sekä näiden antama suunnittelun legitimitetti eivät ole heikentyneet. Helsingin liikennesuunnittelu on pitkälti insinööritiedettä, joka perustuu mittauksiin ja objektiiviseen tietoon, kun taas muussa suunnittelussa on mukana enemmän ”makuasioita”. Haastatellulle liikennesuunnittelijalle liikenne on tekninen toimivuuskysymys, ei kysymys ihmisten kyvystä liikkua. Näyttää siis siltä, että Helsingin joukkoliikenteen ideaali ei liity sen sosiaaliseen palvelevuuteen vaan tekniseen toimivuuteen ja suorituskykyyn. Myöskään keskustatunnelihankkeen takana ei ole pyrkimys ihmisten viihtyvyyden lisäämiseen vaan yritysten kilpailukykyyn parantamiseen: tavoitteena on tuoda Itäkeskuksen kaltaiset mukavoitetut olosuhteet keskusta, jotta keskusta menestyisi kilpailussa asiakasvirroista.

Liikennesuunnittelu on siis voinut pysyä teknisenä suunnitteluna eivätkä sen tietoperusta ja oikeutus ole joutuneet kyseenalaisiksi. Sen sijaan se on ehkä kohdannut eräänlaisen ”historian lopun”. Haastatellun liikennesuunnittelijan näkökulmasta Helsingin liikennesuunnittelu vaikuttaa valmiilta, teknisesti viritetyltä koneistolta, joka on jo optimoinut liikenteellisen sujuvuuden ja tehokkuuden ihanteen. Liikenteellisesti Helsinki on eurooppalainen mallikaupunki. Kestävä kehitys toteutui oikeastaan jo 1960-luvun lopulla, kun Smith & Polvisen tutkimuksen amerikkalaistyypin autokaupungin sijasta päätettiin satsata joukkoliikenteeseen. Kokonaisvaltaisen liikennesuunnittelun projekti on tavallaan valmis, mutta sitä viritellään kehittyvillä laskenta- ja simulointitekniikoilla. Liikennesuunnittelu ei ole altis ja avoin itseään uusiuttavalle keskustelulle ja uusille suunnittelun ideoille. Sen ei tarvitse. Liikennesuunnittelussa tiedonmuodostus ei ole kriisiytynyt siten kuin muualla suunnittelussa, koska rationaalinen ja looginen ajattelu toimii logistisessa suunnittelussa ja sen uusiutumista ovat olleet tukemassa uudet mallintavat

simulaatiomenetelmät, jotka tekevät työstämisen ja testaamisen yhä tarkemmaksi ja eksaktimmaksi. Tässä mielessä tiedonmuodostus voi kehittyä loputtomiin.

Suunnitteludiskurssien eriytyminen tai kasvaminen kaupunkipoliittisten strategioiden tasolla merkitsee suunnittelun reseptioavaruuden eli konkreettisia suunnitelmia koskevan keskustelun kentän laajentumista: mitä enemmän systeemiin ladataan erilaisia odotuksia, sitä useampiin odotuksiin vastataan. Suunnittelun muutos olisi siis jonkinlaista diskursiivisen kulttuurin ekspansiota, suunnittelua suunnittelun päälle, vaikka tavoitteena lienee ollut suunnittelun tehostaminen ja yksinkertaistaminen. Saattaa myös käydä niin, että suunnittelun lopputuloksena rakennetaan alue, johon strategit ovat tyytyväisiä omista syistään ja suunnittelijat taas omistaan. Kysymykseen siitä, mikä on hyvää suunnittelua, on yhä monimutkaisempaa vastata.

Törmäävät suunnitteluihanteet

Kuten luvussa IX esitettiin, apulaiskaupunginjohtajan ja virastopäällikön ajattelun eroavuuksissa ei ole kysymys vain kahden johtavan virkamiehen riitelystä vaan kysymyksessä on aito kiista sekä kaupunkisuunnittelun keinoista että sen tavoitteista. Siksi kiistaa kannattaa tutkia vielä tarkemmin. Kysymys ei siis ole vain henkilökohtaisista pyyteistä tai valtopoliitikasta vaan tieteellisperäiseen ajatteluun perustuvien maailmankuvien törmäyksestä. Merkillepantavaa kuitenkin on, että muiden haastateltujen näkemykset tästä ristiriidasta eivät ole yleensä sellaisia, että niissä tiedostettaisiin laajempi näkemyksellinen yhteentörmäys. Sen sijaan että kaupunkisuunnittelijat olisivat havahtuneet ristiriitatilanteeseen suunnitteluideologisella tasolla, he ovat taipuvaisia näkemään kiistassa vain henkilöt (vrt. ”pojat hiekkalaatikolla”), asemien välisen taistelun (virastopäällikön syrjäyttäminen) tai sitten suunnitteluprosessin ulkopuolisen uhan ja sen mukaiset, jossain määrin epäreilut toimet (esisopimukset, kiinteistöviraston tonttikaupat).

Haastattelujen perusteella vaikuttaa siis siltä, että Helsingin kaupunkisuunnittelussa on meneillään merkittävä paradigmaattinen muutos, mutta ilman keskustelua tai sen yleistä tiedostamista. Kaupunkisuunnitteluvirasto ei näytä järjestäytyneen yhtenäiseksi muutosta vastustavaksi tahoksi esimerkiksi puolustamalla virastopäällikkönsä asemaa ja näkemystä. Sen sijaan taistelua kokonaisvaltaisen suunnittelua ajattelun puolesta, jos sellaista on, käy kukin suunnittelija oman työnsä ja toimensa piirissä. Tässä kamppailussa vastassa ovat muut toimijat (kiinteistövirasto, ympäristökeskus) tai niiden ajamat asiat, eivät niinkään uudet suunnittelusuunnaukset. Oman toimensa tasolla suunnittelijat ovat päteviä asiantuntijoita ja viran-

omaisia, jotka pystyvät toimimaan edelleen asiantuntemuksensa ja kokemuksensa pohjalta ilman suunnitteluideologista reflektointia.

Vaikka suhtautuminen esimerkiksi asukasosallistumisen tai kestävän kehityksen uusiin tuuliin on puolustautuva (vrt. suvereniteettipyrkimykset), päällimmäinen asennoituminen on kuitenkin yleensä pluralistisen suosiva ja vaihtoehdolle avoin. Yleiskaavapäällikkö suorastaan peräänkuuluttaa innovaatioita sekä dynaamista ajattelua, ja käytännön asemakaavoituksessa kaivataan johdon strategioilta ja visioilta toteuttamiskelpoisuutta ja käytännöllisyyttä. Kaupunkisuunnittelun käytäntö eli praxis ei ole jämähäntynyt tai kriisiytynyt, vaikka suunnittelun johtaminen sekä johtamisen ideologiset ja teoreettiset perusteet sekä sen tiedonmuodostuksen perusta ovat kyseenalaistuneet. On kuitenkin aiheellista kysyä, kuinka hyvänä johtamisena voidaan pitää sitä, että viraston päällikkö syrjäytetään ja valtaa siirretään käytännössä hänen alaiselleen, kuten Kamppi–Töölönlahden toteuttamisryhmässä tapahtui (ks. Helsingin Sanomat 28.9.1998).

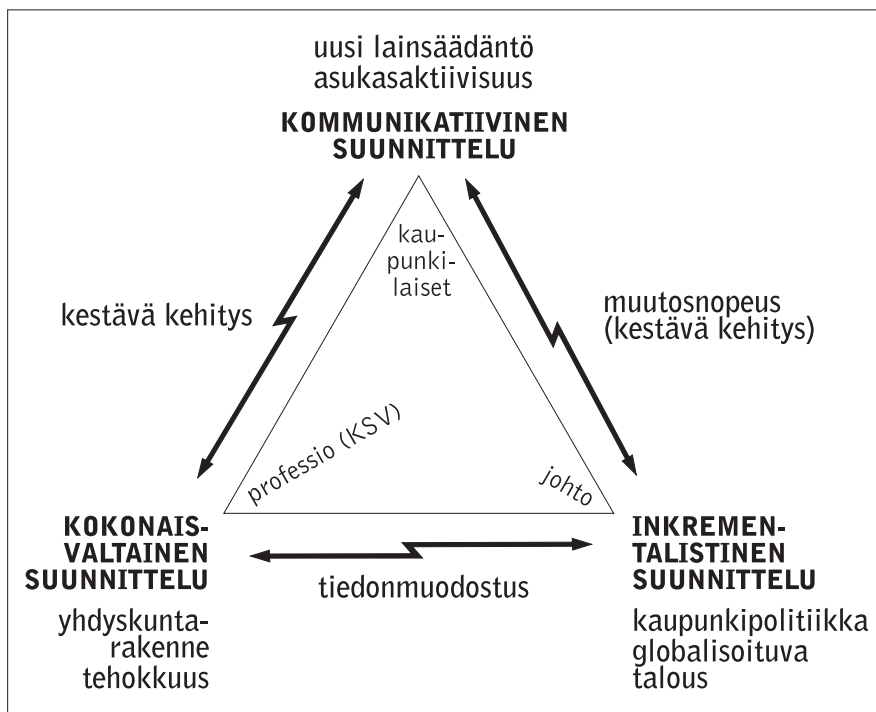
Virastopäällikkö enteilee haastattelussa ”kiihkeitä aikoja” musiikkitalon ja varsinakin eduskunnan lisärakennuksen takia. Kaavavaltua musiikkitaloa hän pitää liian suurena rakennuksena väärässä paikassa ja lisärakennus puistotontilla on hänestä vastoin demokraattisia periaatteita. ”Kiihkeys” puolestaan viittaa ainakin siihen, että kaupungin johdolle kävi mahdolliseksi siirtää hänet toisiin tehtäviin, vaikka eläkeikä oli lähellä. Lisärakennusta on hänestä vastustettava nimenomaan periaatteellisista demokraattisista syistä; puiston muuttaminen rakennusmaaksi ei toteudu demokraattisen päätöksenteon kautta. Tässä kohden virastopäällikkö jättää – tietoisesti – vetoamatta asiantuntijuuteensa ja vetoaakin kaupungin suunnittelun ja rakentamisen demokraattisuuden ideaan.

Asetelma, jossa asiantuntija puolustaa päätöksenteon demokraattisuutta poliittisia päätöksentekijöitä vastaan, on erikoinen. Sen voi nähdä kertovan yhtäältä siitä, kuinka ideologista virastopäällikön edustama asiantuntijavalta lopulta on: tasavertaisuuteen perustuva demokratia on ideologiana vahva. Toisaalta asiantuntijavalta myös samastuu vahvasti suunnittelun kokonaisjärjestelmään. Yhdessä nämä merkitsevät sitä, että virastopäällikön edustaman kokonaisvaltaisen suunnittelun kokonaisvaltaisuus viittaa paitsi suunnitteluongelmien holistiseen haltuunottoon myös siihen, että itse suunnittelujärjestelmää pidetään holistisena systeeminä, jonka horjuttaminen on vaarallista. Virastopäällikön näkökulmasta kaupunkisuunnitteluvirasto on 1960- ja 1970-luvuilta lähtien rakentunut tietoiseksi osaksi demokraattista suunnittelujärjestelmää, johon se on aatteellisesti sitoutunut. Siksi kaupunkisuunnitteluviraston ja sen edustaman kokonaisvaltaisen suunnittelun ongelma on siinä, että edustuksellisen demokratian aate on yhteiskunnassa vähintään väljähtynyt eikä osoita elinvoimaa. Demokraattisuus ei yksinkertaisesti riitä kannat-

telemaan argumentaatiota keskusteluissa, koska sen yhteiskunnallinen kaikapohja on liian heikko. Kokonaisvaltainen suunnittelu näyttää siis kriisiytyneen tiedonmuodostuksen lisäksi myös aatteellisesti siinä mielessä, että suunnittelujärjestelmän demokraattisuus ei ole enää aatteellinen itseisarvo.

Sen sijaan demokraattisuus yleisen hyvän tavoitteluna on kääntynyt suunnittelujärjestelmää vastaan siten, että kaupunkisuunnittelu professiona näyttäytyy nyt itse byrokraattisena koneistona asukasosallistumisen edustamaa ”suoraa demokratiaa” vastaan. Tämä on outo tilanne virastopäällikölle, jolle kaupunkisuunnittelu on pohjimmiltaan juuri yhteisen hyvän etsimistä ja sen perustelua päätöksentekijöille. Miten perustella kaupunkisuunnittelu yhteisen hyvän tavoitteluna, jos on itse jatkuvassa syytessä sen vastaisesta toiminnasta? Tullaan helposti tilanteeseen, jossa kaupunkisuunnitteluvirasto menettää legitimitettinsä yhteisen hyvän tavoittelijana ja asettuu sen sijaan yhdeksi toimijaksi kentällä, jolla kaikki edustavat omaa hyvänsä. Demokratia ei enää ole niinkään toiminnan lähtökohhta ja lopputulos vaan toimintaa kehystävä menettelytapa. Mitään yhteistä hyvää ei ole olemassa eikä muotoiltavissa. On vain eri toimijoita ja näiden edustamien intressien kohtaamisia. Tällaista ideologiasta riisuttua pragmatismia edustaa apulaiskaupunginjohtaja suhteessa virastopäällikköön: ideologista tavoitteenasettelua ja käsitystä hyvästä kaupungista ei oikeastaan ole tai ainakaan se ei ole keskusteltavana. On vain käsitys hyvistä urbaaneista prosesseista, joita ohjailta haluttuun, pitkälti taloudelliseen kasvuun ja kehitykseen palautuvaan suuntaan.

Tutkimuksen pohjalta voidaan piirtää kuvio (ks. kuvio 10), joka esittää Helsingin kaupunkisuunnittelun tilan suhteessa suunnitteluihanteisiin tai -teorioihin. Kuviossa kolmion kärjet edustavat kolmea suunnitteluihannetta tai -teoriaa, joille Helsingin kaupunkisuunnittelu perustuu. Kokonaisvaltainen suunnittelu on institutionalisoitunut kaupunkisuunnitteluvirastoon, jossa se kiinnittyy yhtäältä viraston puolustautuvaan asenteeseen ja toisaalta suunnittelijoiden edustamaan professionalismiin. Kokonaisvaltainen suunnittelu on joutunut luopumaan asemastaan sekä inkrementalistisen, pragmatistisen pala palalta -suunnittelun että verkostoja ja neuvotteluja korostavan kommunikatiivisen suunnittelun hyväksi. Kokonaisvaltainen suunnittelu on purkautunut käytännössä aiempaa monimuotoisemmaksi, mutta suunnitteluihanteena se elää vahvasti. Inkrementalismi, jota kaupungin johto edustaa, toteutuu erityisesti maan keskeisimmällä rakennusalueella Töölönlahdella. Kommunikatiivinen suunnittelu puolestaan on saanut jalansijaa erityisesti uuden Vuosaaren suunnittelussa. Kommunikatiivinen suunnitteluihanteen tukeutuu virinneeseen asukasaktiivisuuteen, joka suuntautuu puoluepolitiikan ja edustuksellisen demokratian ohi suoraan paikalliseen toimintaan. Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki on jo ennen voimaantumistaan luonut painetta kommunikatiivisen suunnittelun suuntaan.

Kuvio 10.
Helsingin kaupunkisuunnittelun suunnitteluideologinen kenttä.

Kestävä kehitys muodostaa kiistakapulan kokonaisvaltaisen ja kommunikatiivisen suunnitteluihanteen välillä, sillä sitä voidaan tulkita molempien hyväksi. Kokonaisvaltainen ihanne ei myöskään tunnusta paikallisia intressejä aina legitimeiksi tai ainakaan niiden ei katsota saavan mennä ohi alueellisen kokonaisedun. Kokonaisvaltainen ja inkrementalistinen suunnitteluihante puolestaan törmäävät asemassa, joka annetaan suunnitteluprosessin sisältämälle tiedonmuodostukselle ja sen institutionaaliselle organisoinnille: edellinen näkee suunnittelun tiedon tuottajana, jälkimmäinen vain tiedon soveltajana tai asiantuntemuksena. Inkrementalismiin ja kommunikatiivisen suunnitteluihanteen välinen kiistakysymys liittyy talouden ensisijaisuuteen inkrementalistisessa urbaanien prosessien ohjailussa, joka perustuu joustavuuteen ja nopeisiin liikkeisiin, kun taas kommunikatiivinen suunnittelu korostaa suunnittelun prosessuaalista luonnetta ja neuvotteluprosessien itseisarvoa. Helsingiläinen kaupunkisuunnittelu kehkeytyy suunnitteluihanteiden muodostaman kolmion alla.

Kaupunki ja hyvä kaupunki

Apulaiskaupunginjohtaja ei ole eri linjalla pelkästään virastopäällikön kanssa. Kaupunkisuunnittelutointa johtavan apulaiskaupunginjohtajan ja haastateltujen kaavoittajien välillä on eriäviä näkemyksiä perustavanlaatuisista kysymyksistä. Väestönkasvu on niistä tärkein. Kaavoittajille väestönkasvu on vääjäämätön historiallinen kehitys, joka 1990-luvulla kiihdyttyään on synnyttänyt uuden odotushorisontin, rakennusmaan loppumisen ja kehitystä vastaavan siirtymän kasvusuunnittelusta ”ylläpitokulttuuriin”. Apulaiskaupunginjohtajalla tällaista horisonttia ei haastattelussa ole. Kun esimerkiksi virastopäällikkö uskoo Helsingin nykyisenlaisen kasvun kohtaavan rajansa runsaassa kymmenessä vuodessa, sanoo apulaiskaupunginjohtaja 300 000 asukkaan kasvun 30 vuoden aikana olevan hyvin hoidettavissa. Apulaiskaupunginjohtaja tosin tarkoittaa koko pääkaupunkiseutua. Hänen katsannossaan Helsinki on silloin vasta kasvamassa oikeaksi kaupungiksi eli kaupungiksi eurooppalaisen mittapuun mukaan.

184

Apulaiskaupunginjohtaja: Tämmöinen 300 000 sijoittuu tänne ihan, mehän voidaan tällä hetkellä lain voimasta tai vireillä olevien asemakaavojen mukaan 150 000 ihmistä ottaa lisää jo. Ei se vaadi edes kovin ihmeellisiä päätöksiä tämän 300 000:n majoittaminen näin pitkällä ajalla (...) Meillä on erittäin hyvä raidejoukkoliikenneverkosto, jonka varaan voidaan tämä pieni lisäys, mistä oli puhe, helposti sijoittaa ilman, että liikenne tai muut muuttuisivat huonompaan vaan päinvastoin, ilmanlaadut ja muut saadaan paranemaan samanaikaisesti. Että ei tämä suuri ongelma ole. Mutta kaiken kaikkiaan 1 200 000 näin valtavalla maantieteellisellä alueella on hyvin haja-asutustyyppistä edelleenkin eurooppalaisittain. Mehän puhutaan todella marginaalisista ongelmista, jos mihin tahansa todelliseen suurkaupunkiin verrataan.

Luvussa V esitettiin, että apulaiskaupunginjohtajan mukaan kaupunkisuunnitteluinstituutiossa on meneillään siirtymäkausi ”raskaasta” kokonaisvaltaiseen suunnitteluun perustuvasta organisaatiosta ”kevyempään tilaajaorganisaatioon”, jossa kaupunkisuunnitteluvirasto tilaa suunnittelua yksityisiltä suunnittelijoilta. Tällä hetkellä ollaan apulaiskaupunginjohtajan mukaan ”puolivälissä” eli tilanteessa, jossa sekä piirretään itse että käytetään konsultteja. Näin vahvaa muutokuvaa ei muilla haastatelluilla esiinny. Haastateltujen kaavoittajien keskuudessa vallitsee pelonsekaista epäilyä suunnittelun privatisoinnista ja kiinteistöviraston roolin kasvamisesta. Sen sijaan kukaan heistä ei puhu siirtymisestä suunnittelijasta tilaajaksi. Tämä ero käsityksissä suunnitteluinstituution kehityksestä on toinen kohta, jossa apulaiskaupunginjohtaja poikkeaa alaisistaan radikaalisti.

Apulaiskaupunginjohtaja: Pitkän päälle on niin, että maailma on mutkikas ja sitä erityisosaamista eri aloilla, on sitten saastuneista maista tai mistä tahansa kysymys, niin on raskasta pitää kaupungin omassa koneistossa, koska se kysyntä ei ole tasaista. On järkevämpää, että meidän organisaatio on vähän kevyempi ja sitten ostetaan sitä osaamista muualta lisääntyvässä määrin. Tämä on se trendi, johon mennään. Mutta tietysti meillä on joku 250 ihmistä siellä vielä omastakin takaa, että ei se kovin pieneksi voi mennä, jotta siellä on kuitenkin se kriittinen massa, joka osaa olla riittävän vaativa, että tietää mitä se haluaa tilata. Se on hyvin vaikea homma sekini.

Samalla kun suunnittelua yksityistetään, ollaan apulaiskaupunginjohtajan mielestä menossa pois ”julkisvaltakuntaurista” kohti hankkeiden sisältöjen kautta etenemistä ja ”ylhäältä päin tulevasta” kohti ”kumppanuutta”. Kuten luvussa IX kävi ilmi, tämä on samalla myös hänen oma suunnitteluihanteensa. Apulaiskaupunginjohtaja siis samastaa oman politiikkansa historialliseen kehitykseen: oma ajattelu on yhtä kuin suunnittelun trendi. Suunnittelua johtavalle taholle tämä on luonteva tilanne, ja näkemys vastaa myös yleisempää käsitystä suomalaisen kaupunkisuunnittelun viimeaikaisesta kehityksestä (ks. esim. Mäntyselä 1999). Vaikka apulaiskaupunginjohtaja on selvästi oppositiossa useimpiin haastateltuihin alaisiinsa nähden, hänen näkemyksensä eivät ole vain yksityisajattelua vaan nojaavat kaupunkisuunnittelun ajan henkeen. Hänelle kaupunkisuunnittelun ei pitäisi olla kontrollintia ja tasapainottamista vaan urbaanien prosessien uumoilua ja ohjailua, mikä takaa on nähtävissä yleinen aatehistoriallinen muutos valtion ja kuntien roolin heikentämisestä suhteessa yksityiseen toimijuuteen.

Kaupunkisuunnittelulautakunnan puheenjohtaja puhuu juuri ”ajan virrasta”, joka lopulta määrää Helsinginkin kehityksen. Apulaiskaupunginjohtaja ei vain heittäydy ajan virtaan vaan käy sen esitaistelijaksi suhteessa virrasta jääneeseen kaupunkisuunnittelukulttuuriin. Hänen voi tulkita ajavan historiallista, näkemyksellistä muutosta Helsingin kaupunkisuunnittelussa kaupunkisuunnitteluviraston jäykkää koneistoa vastaan. Apulaiskaupunginjohtaja puhuu ”kokonaisvaltaisen suunnittelun museoinnista” Helsingin kaupunkisuunnitteluvirastoon. Vastaavasti virastopäällikkö kuvaa kaupunkisuunnitteluvirastoa ”linnakkeeksi”, joka puolustautuu hyökkäyksiä vastaan. Toisaalta apulaiskaupunginjohtajan ei voi tulkita vastustavan kaupunkisuunnitteluvirastoa kategorisesti, sillä hän huomauttaa kiinteistölautakunnalle valuneen ehkä liikaa valtaa, kun se voi tonttivarauksilla ”komentaa” kaavoitusta.

Kiinnostavaa on, että viime kädessä sekä apulaiskaupunginjohtaja että virastopäällikkö palauttavat kiistansa tieteeseen. Apulaiskaupunginjohtajalle kokonaisvaltainen suunnittelu on tieteellisesti vanhakantaista. ”Kompleksisuusongelmat ja

epälineaariset dynaamiset järjestelmät” ovat hänestä syrjäyttäneet sen tieteellisen maailmankuvan, johon 1960-lukulainen suunnittelu perustui. Virastopäällikön tieteellinen viholliskuva taas muodostuu epäsystemaattisista intellektuaalisista virtauksista, kuten dekonstruktioismi ja postmodernismi. Ne edustavat hänelle ”hulluja ajatuksia”, jotka ovat kyllä ”virkistäviä” mutta edustavat pikemmin kokeilua kuin järkiperäistä suunnittelua, sillä ne eivät perustu loogis-empiristiseen, systemaattiseen ja kriittiseen, etukäteen tehtyyn analyysiin. Kun apulaiskaupunginjohtajan mielestä tiede on kehittynyt kokonaisvaltaisen suunnittelun ohi, virastopäällikkö tulkitsee yhteiskunnan ”moraali-ilmaston” muuttuneen. Virastopäällikölle kaupunkisuunnitteluvirasto itse on eräänlainen tiedeyhteisö: autonominen tiedonmuodostaja, tutkimustiedon pohjalta keskusteleva ja tietoa hyödyntävä instituutio. Sen tehtäviin kuuluukin muodostaa omaehtoisia yhteiskunnallisia näkemyksiä, vaikka yhteiskunta ympärillä heijastaisi jotain muuta. Kuten luvussa II osoitettiin, juuri tiedonmuodostajana kaupunkisuunnitteluvirasto on kohdannut ongelmia.

Apulaiskaupunginjohtaja pyrkii toistuvasti ottamaan haltuun kaupunkisuunnitteluviraston harjoittaman kokonaisvaltaisen suunnittelun mukaista ajattelua. Hänen oma ajattelunsa vaikuttaa rakentuvan pitkälti kokonaisvaltaisen suunnitteluideologian kautta, reaktiona ja vastavetona siihen. Silloin hänen käsityksessään kaupunkisuunnitteluviraston nykyisestä ideologisesta ilmapiiristä saattaa kokonaisvaltaisella, 1960-lukulaisella ja sosiaalisesti suuntautuneella ajattelulla olla ylikorostunut paino. Ainakin tämän tutkimuksen näkökulmasta yhtenäinen kokonaisvaltainen suunnitteluideologia on kaupunkisuunnitteluvirastossa purkautunut asetta moninaisemmaksi suunnitteluilmapiiriksi. Loppujen lopuksi helsinkiläinen kaupunkisuunnittelu on yksipuolisimmin sosiaalisesti suuntautunutta juuri apulaiskaupunginjohtajalle ja tässä mielessä hän on eniten kokonaisvaltaisen suunnitteluideologian vanki.

Kaupunkisuunnittelun johdon haastatteluista on paikallistettavissa eroavuuksia vielä yleisemmällä tasolla kuin kaupunkisuunnittelun keinoissa ja tavoitteissa tai suunnitteluihanteissa. Ne ilmenevät metafysisellä tasolla käsityksissä siitä, mitä ylipäätään on kaupunki ja millainen kaupunki puolestaan Helsinki on. Kaupunkisuunnitteluviraston päällikölle kaupunki on yhteiskunta, jota kaupunkisuunnittelun tehtävänä on tuottaa parhaaksi mahdolliseksi kokonaisuudeksi. Apulaiskaupunginjohtajalle kaupunki on kaupunki sen ”eurooppalaisessa merkityksessä” eli tiheästi ja pitkään asutettu paikka, jonka asukkaat ovat sukupolvien myötä, jopa ”geneettisesti” sopeutuneet kaupunkielämään.

Mulla on semmonen käsitys kyllä, että menee geneettisesti sata-parisataa vuotta ennen kuin semmonen ilmiö kuin kaupunkilaisuus

on olemassa Suomessa. Koska niin kuin ehkä huomaisitte lehdessä, muun muassa Tampereesta kävi ilmi, että se ei ole EU-direktiivin mukaan ollenkaan kaupunki. Ja jo Norjassa ja Ruotsissa on moninkertainen asukastiheys neliökilometriä kohti kaupungeissa verrattuna Suomeen. Itse asiassa sanoisin, että Suomessa yksi prosentti väestöstä on kaupunkilaisia, eli lähinnä tämä Helsingin niemen kivi-kaupunkialue täyttää normaalin kaupunkimääritelmän ja kaikki muu on haja-asutusta. Ja kun tällä yhden prosentin alueellakin porukka on kuitenkin vaihtunut niin, että sellaisia jotka olisi useamman sukupolven ollut sillä kaupunkimaisella alueella on ihan häviävän pieni osuus. Ja se tarkoittaa sitä, että kaupunki ilmiönä on Suomessa niin nuori, että sitä ei oikeastaan vielä olekaan.

Monet Helsingin ongelmista johtuvat apulaiskaupunginjohtajan mukaan siitä, että kaupunkielämä ei ole suomalaisilla vielä geneeissä. Termiä geeni hän käyttänee kielikuvana eikä kirjaimellisesti tarkoita suomalaisten biologista muuntumista kaupunkilaisiksi. Biologisoivaa puhetapaa vastaa se, että haastattelussa apulaiskaupunginjohtaja ei käytä lainkaan sosiaalisen käsitettä. Tämä sanankäytön piirre kannattaa nostaa esiin siksi, että se asettuu täysin luvussa II kuvattua, nimenomaan sosiaaliseen suuntautunutta kokonaisvaltaista suunnitteluideologiaa vastaan. Kuinka vanha ja uusi suunnitteluihanne voisivat kohdata ja keskustella keskenään, jos niiden todellisuutta, kaupunkia, kuvaavat käsitteet ovat kokonaan eri puhemaailmoista?

187

Kaupunkipolitiikka ja kaupunkien uusi rooli yhteiskunnassa

Kaupunkisuunnittelun siirtymistä hanketasolla operoivan pragmatistisen ajattelun suuntaan voi kuvata siirtymisenä strategiasta taktiikkaan. Hankekohtainen suunnittelu on konkreettista taktista toimintaa urbaanilla ”taistelukentällä” eli keskellä tapahtumia sen sijaan, että otettaisiin kokonaisvaltaisen suunnittelun tavoin ennakolta strategisesti haltuun mittavia asetelmia. Muutos kaupunkisuunnittelussa tässä käsitteen suppeammassa mielessä näyttää juuri päinvastaiselta kuin käsitteen laajemmassa, kaupungin kehittämisen mielessä. Kaupungin kehittäminen on 1990-luvulta rakentunut kaupunkipolitiikan käsitteen ympärille, ja siinä strategisesta suunnittelusta on tullut kaikkialle ulottuva puhetapa (ks. luku VIII). Mihin kaupunkisuunnittelun taso tarvitsee enää omaa strategista ajattelua, kun kaupunkipolitiikan taso on täynnä strategista suunnittelua? Kokonaisuasetelmaksi näyttää muodostuvan sellainen, jossa kaupunkisuunnittelu on omiaan pienenemään konkreettiseksi taktiseksi toiminnaksi kaupunkipolitiikan muodostaessa sille strategisen ke-

hyksen. Näin kaupunkipolitiikka syö kaupunkisuunnittelun elintilaa. Kaupunkisuunnittelu saattaa etäännyä yhä kauemmas yleisestä kaupungin kehittämistä koskevasta keskustelusta.

Kun kaupunkisuunnittelusta nousee yleisempään keskusteluun Helsingin kehityksestä, tullaan tasolle, jolla virastopäällikkökään ei asetu oppositioon kaupungin johdon muuttuneita puhetapoja vastaan. Virastopäällikkö kuvaa kaupungin roolin muuttuneen ”huolehtivasta yhteiskunnasta, joka äidin tavoin huolehtii kaikesta (...) itsenäiseksi toimijaksi, joka yrittää kilpailla, löytää uusia ajatuksia ja olla kärjessä ja aktiivinen joka suuntaan”.

Kuten luvussa VIII osoitettiin, kaupunkipolitiikan käsite on kaupunkisuunnittelijoille usein selkiintymätön ja merkitykseltään vaihteleva. Myös tutkijoiden määrittelyt ovat vaihtelevaisia. Esimerkiksi Siirilä korostaa kaupunkipolitiikassa muutoksen hallintaa, kun taas Sotarauta jakaa käsitteen yleiseen ja erityiseen kaupunkipolitiikkaan (Siirilä 1999; Sotarauta 1999). Linnamaata (1996) soveltaen Sotarauta puhuu toimijoiden ja intressitahojen tavoitteiden ja keinojen yhteensovittamisesta ja koordinoinnista (Sotarauta 1999, 18–19). Joka tapauksessa kaupunkipolitiikalla käsitetään yleensä jonkinlaista pyrkimystä kaupungin tai kaupunkien kehityksen hallintaan. Lähtökohtana onkin aina juuri kehitys eli muutos, joka otetaan annettuna tosiasiana. Vaikka kaupunkisuunnittelijoiden puheissa vilahtelee ajatus siirtymisestä ”ylläpitokulttuuriin”, ei puheessa kaupunkipolitiikasta tällaista näköalaa ole mukana.

Jos kaupunkipolitiikan käsitettä tarkastelee klassisen sadun sankarina, sen takaa löytyy useita lähettäjiä. Sekä Euroopan unioni että Suomen hallitus ovat kaupunkipolitiikan tarinan takana. Vastustajina, joiden muodostamista uhista kaupunkipoliittinen ajattelu lähtee, ovat taloudelliset ongelmat, väestölliset muutokset, sosiaaliset ongelmat ja geopoliittiset muutokset Itämeren alueella. Näistä aineksista 1990-luvun alun lama on katalysoinut vakavia uhkakuvia ja vastaavasti yhtä suuria mahdollisuuksia kaupunkien tulevaisuudelle. Lama löi Suomessa viime vuosisadan loppuun sellaisen leiman, että yhteiskunnalliset muutokset ovat suuria ja väistämättömiä. Ehkä siksi täällä oltiin muita maita valmiimpia ottamaan globalisoituvaa taloutta vastaan vyöryvänä historiallisena voimana, johon saattoi vain sopeutua paremmin tai huonommin.

Viime kädessä suomalaisen kaupunkipolitiikan takana on suuri kertomus maailman taloudellisesta yhtenäistymisestä tiiviiksi verkoksi, jossa tuotantotekijöiden vapaa virta yhdistää aluetaloudet samaan kilpailuun. Globaalin murroksen tärkeimmäksi tulkiksi noussut Manuel Castells pitää Suomea yhtenä edistyneimmistä muutokseen sopeutujista. Puhtaaksi viljeltynä kaupunkipolitiikka merkitsee tahtoa ja toimia kaupungin tai kaupunkien yhteiskunnalliseksi järjestä-

miseksi kohtaamaan maailman yhtenäistalous, sopeutumaan siihen ja ottamaan se vastaan tietoisesti ja hallitusti sekä kehittämään kykyjä välttää vahinkoja ja hyödyntää mahdollisuuksia parempaan. Kaupunkipolitiikka on siis annettun, kaupunkien ulkopuolisen ja niistä riippumattoman kehityksen haltuun ottamista. Se ei suuntaudu sisäisten ongelmien osoittamiseen ja niiden käsittelyyn. Se ei myöskään pidä lähtökohtanaan nykytilannetta. Kaupunkipolitiikan avulla katsotaan ulos ja tulevaisuuteen. Kun sen avulla katsotaan omaan itseen, se pyritään tekemään ulkopuolisen silmin ja kehitysnäkymiä etsien.

Virinnyt uusi katse kaupunkiin ei kohdistu enää asukkaiden hyvinvoinnin näkökulmasta, mille 1960- ja 1970 -luvuilla rakentunut kaupunkien kehittäminen perustui. Kaupunkipolitiikka on kaupungin tai kaupunkien profiilin kohottamisen väline nimenomaan suhteessa kaupunkien ja Suomen ulkopuoliseen maailmaan. Globalisoituvaan talouteen sopeutuminen merkitsee kaupungille sen attraktiivisuuden kasvattamista. Kansainvälinen houkuttelevuus on kaupungin elinehto verkostotaloudessa. Attraktiivisuuden ytimenä on pääomien ja osaamisen houkuttelu mutta näiden ympärille kietoutuu koko kaupunkiyhteiskunta, yhteisö ja kulttuuri. Attraktiivisuus on ikään kuin valunut kaupunkipolitiikan maailmalle katsovasta puhetavasta kaupunkia koskevan ymmärryksen ja politiikan laajemmalle kentälle. Kulttuurielämästä ja kaupungin sosiaalisesta tasapainosta on tullut attraktiivisuuden osatekijöitä sen sijaan, että ne olisivat tavoitteita sinänsä.

Kaupungista asuinalueena on tullut yhä vahvemmin joukko alueellisesti arvotettavia objekteja, tässä mielessä tavaroita markkinoilla. Samalla kaupungista hallintosubjektina on tullut alueiden attraktiota ja kysyntää mittaava ja säätelevä tuotekehittäjä ja markkinoija. Attraktiivisuus on muodostunut segregaaation käsitteen sisällöksi siinä mielessä, että alueellisen segregaaion välttämässä on tärkeimmäksi asiaksi noussut segregaaion noidankehän alku eli alueen leimautuminen muuta alueita huonommaksi. Leimautuminen vähentää alueen vetovoimaa, laskee asuntojen ja vuokrien hintoja ja johtaa näin köyhempien väestönsien ylisuureen osuuteen, mikä puolestaan laskee arvostusta edelleen. Segregatio ja attraktiivisuus ovat toisilleen vastakkaisia, itse itseään ruokkivia prosesseja. Segregoituneen kaupungin vastakohta ei ole enää hyvinvoiva ja tasa-arvoinen kaupunki vaan kautaltaan attraktiivinen kaupunki.

Lopulta kaupunkipolitiikka palautuu kahteen asiaan: 1) kaupungista on tullut keskeinen toimija globaaleilla markkinoilla ja 2) kaupungin on tultava attraktiiviseksi näillä markkinoilla. Nämä pyrkimykset ovat pitkälti korvaamassa aiemman kaupunkisuunnittelua, kaupunkiuudistusta tai kaupunkien kehittämistä koskeneen ajattelun. Samalla kun kaupunkipolitiikka on noussut diskursseina kaupunkisuunnittelun rinnalle tai ohi kaupunkien kehittämistä koskevassa keskustelussa, turval-

lisen, terveellisen ja oikeudenmukaisen kaupungin tavoittelun tilalle on tullut pyrkimys kaupungin attraktiivisuuden lisäämiseen. Attraktiivisuuteen tähtäävä kaupunkipolitiikka ei tavoittele utopian kaltaista tulevaisuuteen projisoitua parempaa maailmaa sinänsä. Suhteessa 1960-lukulaiseen ajatteluun tavoitteet ja keinot ovat vaihtaneet paikkaa. Kaupunkia ei enää rakenneta suunnittelun keinoin kohti yhä parempaa paikkaa elää. Sen sijaan kaupunkia kehitetään paremmaksi paikaksi elää, jotta se hyvän kaupungin tunnusmerkit täytettyään menestyisi globaalissa kilpailussa. Kaupungin hyvyyden mittarit eivät ole enää hyvinvoivat ja onnelliset ihmiset vaan kaupunkiin liitetyt positiiviset mielikuvat.

Viime kädessä kysymys on pyrkimyksestä menestyä suhteessa toisiin, ei absoluuttisesti suhteessa johonkin ideaan, kuten esimerkiksi oikeudenmukaisuuteen tai hyvinvointiin. Samalla kysymys on tavoitteellisen toiminnan välineellistymisestä, kun tavoitteeksi asettuu pelkkä menestyminen houkuttelussa eikä jokin horisontissa kangasteleva hyvä. Tässä mielessä maailma maailmallistuu entisestään, kun ihanteet haalistuvat. Paradoksaalista muutoksessa on, että kun kaupunki tulee subjektiksi, se ilmenee pyrkimyksenä tulla objektiksi. Helsinki haluaa kaikkien katseiden kohteeksi. Hyvän kaupungin attribuuteiksi nousevat ”attraktiivisen” lisäksi ”vetovoimainen” ja ”elinvoimainen”. Objektivismiin lisäksi korostuu vitalismi. Menestyvä kaupunki uhkuu elämänhalua ja tahtoa.

Lähteet

Teokset

- Ala-Harja, Marjukka** (1991): Yhteiskuntasuunnittelijan roolit. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston sosiologian laitos.
- Brundtlandin komissio** (Maa ilman ympäristö- ja kehityskomissio) (1987): *Our Common Future*. Bungay, Suffolk, Oxford University Press.
- Bäcklund, Pia & Kanninen, Vesa & Karvinen, Marko** (1999): Paikallisagenda ja asukkaat. Vuosaaren asukaskyselyn analyysi. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuskatsauksia 1999:4.
- Bäcklund, Pia & Korhonen, Heli** (1998): Paikallisyhteisön käsite ja asumisen arki. Juurtumisen, asukasaktiivisuuden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tarkastelua. Helsingin kaupungin tietokeskuksen keskustelualoitteita 1998:1.
- Castells, Manuel** (1996): *The Rise of the Network Society. The Information Age*, vol. 1: *Economy, Society and Culture*. Cambridge, Blackwell Publishers.
- Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti** (1996): *Sosiologian klassikot*. Tampere, Gaudeamus.
- Hankonen, Johanna** (1994a): Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Tampere, Ota-va.
- Hautamäki, Lauri & Keski-Petäjä, Timo & Seppälä, Kristiina** (toim.) (1997): *Yhteiskunta orientaationa*. Tampereen yliopiston aluetieteiden ja ympäristöpolitiikan laitos, sarja A20.
- Heiskala, Risto** (toim.) (1995): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Tampere, Gaudeamus.
- Helsingin kaupungin tietokeskus** (1997): *Suomalaista kaupunkipolitiikkaa etsimässä*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen muistioita 1997:3.
- Jauhiainen, Jussi S.** (1995): *Kaupunkisuunnittelu, kaupunkiuudistus ja kaupunkipolitiikka*. Kolme eurooppalaista esimerkkiä. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 146.
- Kalanti, Timo** (1993): *Arkkitehtuurin vastaanotto Pikku-Huopalahdessa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993:10.
- Kalliovaara, Nina** (1999): *Suunnittelukritiikistä Taiteiden yön kautta kaupunkien kehittämispolitiikkaan*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos.

- Kivistö, Jorma & Laitalainen, Juha** (toim.) (1999): Pikku Huopalahti. Elämää muotojen ja värien vuorovaikutuksessa. Helsingin kaupungin tietokeskus & Pikku Huopalahden asukasyhdistys.
- Korhonen, Erkki** (1998): Ruoholahti, Pikku Huopalahti, Meri-Rastila ja Kallahti muuttaneiden silmin. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1998:8.
- Kortteinen, Matti** (1982): Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki, Ota-va.
- Koskensalo, Heini** (1998): Suomalaisen kaupunkipolitiikan muotoutuminen. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston maantieteen laitos.
- Koskiahio, Briitta** (1997a): Kaupungista ekokaupungiksi. Tampere, Gaudeamus.
- Kuusi, Pekka** (1963): 60-luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo, WSOY.
- Laurila, Hannu** (1998): Suomalaisen kaupunkipolitiikan taloudelliset lähtökohdat. VATT-tutkimuksia 45. Helsinki, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Leppo, Ann-Marie** (1984): Kaavoituksen aakkoset. Helsinki, Rakennustekniikan opisto.
- Roivainen, Irene** (1999): Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1999:2.
- Sassen, Saskia** (1994): Cities in a World Economy. Thousand Oaks, Pine Forge Press.
- Schulman, Harry** (1990): Alueelliset todellisuudet ja visiot: Helsingin kehitys ja kehittäminen 1900-luvulla. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu- ja A 18. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Schulman, Harry & Karvinen, Marko & Kanninen, Vesa** (1996): Helsingin seudullisen suunnittelun arviointi. Helsingin kaupunkiseudun tuleva kehitys 5. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu- ja YTK B72. Espoo, Teknillinen korkeakoulu.
- Siirilä, Seppo** (toim.) (1999): Kaupunkipolitiikan aika. Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos, tiedonantoja 41/1999. Tampere, Tampereen yliopisto.
- Sotarauta, Markku** (1999): Suomen kaupunkipolitiikka etsii itseään. Näkemyksiä strategisista haasteista ja toimintamalleista. Kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/99. Saarijärvi, Gummerus.
- Sulkunen, Pekka** (1998): Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia. WSOY, Juva.
- Turpeinen, Oiva & Herranen, Timo & Hoffman, Kai** (1997): Helsingin historia vuodesta 1945. Helsinki, Helsingin kaupunki.
- UNCED** (UN Conference on Environment and Development) (1993): Rion ympäristö- ja kehityskonferenssi. Forssa, ulkoasiainministeriö ja ympäristöministeriö.
- Uusitalo, Paavo** (1974): Suunnittelun tavoitteet ja keinot. Helsinki, Tammi.
- Vesala, Riitta** (1994): Maankäytön suunnittelun strategiat ja käytäntö – esimerkkinä Lah- ti. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu- ja A 21. Espoo, Teknillinen korkeakoulu.
- Väyrynen, Raimo** (1999): Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset. Helsinki, Sitra.
- Waltari, Mika** (1995): Nuori Johannes. (7. painos.) Helsinki, WSOY.
- Ympäristöministeriö** (1995): Katse kaupunkiin. Kaupunkipolitiikan työryhmän raportti 3/1995. Helsinki, ympäristöministeriö.

Artikkelit

- Eräsaari, Leena** (1999): Helsingin strategiat ja Töölönlahti. Yhteiskuntasuunnittelu 1999: 3–4.
- Gronow, Jukka** (1996): Valistusfilosofia ja poliittinen taloustiede: yhteiskunta omalakisena järjestelmänä. Teoksessa Gronow, Jukka & Arto Noro & Töttö Pertti (1996): Sosiologian klassikot. Tampere, Gaudeamus.
- Haila, Anne** (1999): Kaupunkiohjelmat: uudenlainen tapa rakentaa kaupunkeja. Teoksessa Sisäasiainministeriö: Näkökulmia kaupunkitutkimukseen. Kaupunkitutkimusforum 1999. Kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 5/1999. Saarijärvi, Gummerus.
- Hankonen, Johanna** (1994b): Tampellan tapaus ja kaupunkisuunnittelun umpikuja. Teoksessa Lehtinen, Ari & Rannikko, Pertti (toim.): Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökampailujen uusi aalto. Tampere, Gaudeamus.
- Herranen, Timo** (1997): Kaupunkisuunnittelu ja asuminen. Teoksessa Turpeinen, Oiva & Herranen, Timo & Hoffman, Kai: Helsingin historia vuodesta 1945. Helsinki, Helsingin kaupunki.
- Howe, Elizabeth** (1980): Role Choices of Urban Planners. Journal of the American Planning Association 4/1980.
- Howe, Elizabeth & Kaufman, Jerome** (1979): The Ethics of Contemporary American Planners. Journal of the American Planning Association 3/1979.
- Jaakola, Ari** (1998): Töölönlahden musiikkitalon suunnittelu ja taloon liittyvä julkinen keskustelu. Julkaisematon seminaaritutkielma.
- Kivistö, Jorma** (1999): Yhteistyön muodot Pikku Huopalahdessa. Teoksessa Kivistö, Jorma & Laitalainen, Juha (toim.): Pikku Huopalahti. Elämää muotojen ja värien vuorovaikutuksessa. Helsingin kaupungin tietokeskus & Pikku Huopalahden asukasyhdistys.
- Koskiahho, Briitta** (1997b): Miksi ja miten finger city -malli piinaa ekokaupungin kehittäjiä? Yhteiskuntasuunnittelu 1/1997.
- Koskiahho, Briitta** (1997c): Ekokaupunki: abstrakteista malleista käytäntöön. Yhteiskuntasuunnittelu 3/1997.
- Kuusi, Pekka** (1963): Sosiologin sana: 60-luvun yhdyskuntasuunnittelun päämäärät. Tiivistelmä alustuksesta Suomi rakentaa -kongressissa. Suomen kunnallislehti 4/1963.
- Laakso, Seppo ja Vuori, Pekka** (1998): Helsingin väestöennuste 1999–2020. Kvartti 3/1998.
- Lainevo, Ari** (1995): Ekologisen kaupunkikehityksen reaaliutopiat. Teoksessa Lapintie, Kimmo & Koskiahho, Briitta & Ikonen, Tuula & Tiilikainen, Ulla (toim.): Ekopolis. Ekologisen kaupungin juuria etsimässä. Tampere, Gaudeamus.
- Lampelto, Riitta** (1999): Itä-Helsingin kumppanuusprojekti, harjoitelma monimuotoisesta alueellisesta yhteistyöstä. Kvartti 1/1999. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Linnamaa, Reija** (1996): Paikallinen elinkeinopolitiikka LED-ideologian toteuttamisvälineenä. Teoksessa Haveri, Arto & Linnamaa, Reija & Siirilä, Seppo (toim.): Puheenvuoroja aluekehityksestä. Tampereen yliopisto, Aluetieteen laitos, sarja A 18.
- Maury, Jon & Mäenpää, Pasi** (1999): Nostetta estetiikasta. Artikkeliteoksessa Lindroos, Annukka (toim.): Kaupunkimiljö – puheenvuoroja kaupunkien kehittämiseksi. Kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 2/99. Saarijärvi, Gummerus.

- Mäenpää, Pasi** (2000): Tee työtä ja menesty, suomalainen! Ylipormestarien puheet la-
massa ja nousuissa. Yhteiskuntasuunnittelu 1999: 3–4.
- Mäntysalo, Raine** (1999): Learning from the UK: Towards Market-oriented Land-use
Planning in Finland. Housing, Theory and Society 1999; 16: 179–191.
- Naess, Petter** (1994): Normative planning theory and sustainable development.
Scandinavian Housing & Planning Research 11.
- Nyman, Kaj** (2000): Maankäyttö- ja rakennuslaki: henki vai kirjain? Yhteiskuntasuunnittelu
2000:2.
- Rajajärvi, Tuomas** (1999): Kaupunkisuunnittelu uudelle vuosituuhannelle. Helsingin kau-
punki tiedottaa 4/1999.
- Sager, Tore** (1999): The rationality issue in land-use planning. Journal of Management
History. Vol. 5 No 2, 1999, pp.87–107.
- Siirilä, Seppo** (1999): Kaupunkipolitiikka ja muutos. Teoksessa Kaupunkipolitiikan aika.
Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos, tiedonantoja 41/1999. Tampere, Tampereen
yliopisto.
- Siltala, Hannu** (1999): Asukasyhteistyötä Pikku Huopalahdessa. Teoksessa Kivistö, Jorma
& Laitalainen, Juha (toim.): Pikku Huopalahti. Elämää muotojen ja värien vuorovai-
kutuksessa. Helsingin kaupungin tietokeskus & Pikku Huopalahden asukasyhdistys.
- Stürmer, Ditte** (1999): Jyväskylä-forum. Kolmen vuoden kokemuksia vuoropuhelusta.
Kvartti 1/1999.
- Suutari, Timo** (1999): Kaupunki- ja maaseutupolitiikan suhde. Teoksessa Siirilä, Seppo
(toim.): Kaupunkipolitiikan aika. Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos, tiedon-
antoja 41/1999. Tampere, Tampereen yliopisto.
- Visanti, Matti** (1999): Pikku Huopalahden suunnittelusta ja suunnitteluperiaatteista. Teok-
sessa Kivistö, Jorma & Laitalainen, Juha (toim.): Pikku Huopalahti. Elämää muoto-
jen ja värien vuorovaikutuksessa. Helsingin kaupungin tietokeskus & Pikku Huopa-
lahden asukasyhdistys.
- Vuori, Pekka** (1999): Helsingin väestöennuste 1999–2007 alueittain. Kvartti 1/1999.

Asiakirjat

- Helsingin kaupunginhallitus** (1995): Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja
19.6.1995.
- Helsingin kaupunginkanslia** (1995): Organisaatiokomitean mietintö. Helsingin
kaupunginkanslian julkaisusarja A 6/1995.
- Helsingin kaupunki** (2000): Helsingin kaupungin hallinnollinen organisaatio. [Http://
www.hel.fi/viraltieto/hkisuo1.html](http://www.hel.fi/viraltieto/hkisuo1.html) (1.1.2000).
- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto** (1965): Toimintakertomus 1965.
- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto** (1967): Toimintakertomus 1967.
- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto** (1987): Toimintasuunnitelma 1988–1993.
- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto** (1989): Kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelma
1989–1994.
- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto** (1998a): Helsingin kaavoituskatsaus '98.

- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto** (1998b): Kaavoitus- ja liikennesuunnitteluohjelma 1998–2003. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 9/1998.
- Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto** (1999): Helsingin kaavoituskatsaus '99.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki**. N:o 132/1999. Annettu Helsingissä 5 päivänä helmikuuta 1999.
- Sisäasiainministeriö** (1999): Kaupunkipolitiikan asiakirja. Kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmä 9.4.1999.
- Töölönlahden asemakaavaluonnos**. Akp/2. E9606.

Sanomalehtiartikkelit

- Helsingin Sanomat** 30.3.2000. Ministeri katsasti Kampin kentän. Verkkoliite, kaupunki (www.helsinginsanomat.fi/uutiset).
- Helsingin Sanomat** 28.9.1998. Pohjanpalo, Olli: Rajut riidat repivät Helsingissä Töölönlahden suunnittelua.
- Helsingin Sanomat** 20.10.1998. Pohjanpalo, Olli: Helsinki ei täydennä Töölönlahden johtoryhmää.
- Helsingin Sanomat** 21.10.1998. Pohjanpalo, Olli: Kaupunginhallitus haluaa oikeuden virastopäälliköiden siirtämiseen.
- Helsingin Sanomat** 29.11.1999. Leena Lavonius: Musiikkikeskuksen suunnittelukilpailun lähtökohtia tarkennetaan.

195

Muu kirjallisuus

- Allardt, Erik** (1983): Sosiologia I. Juva, WSOY.
- Alasuutari, Pertti** (1993): Laadullinen tutkimus. Tampere, Vastapaino.
- Aronen, Kauko** (1997): Viihtyisä keskusta on merkittävä kasvutekijä: monet kaupungin synergiaedut yleensä unohtuvat. Kuntalehti 16/1997.
- Astikainen, Riitta** (1991): Asukkaat teettivät vaihtoehtokaavan Vuosaaren tytärkaupunkihankkeesta. Helsingin Sanomat 7.9.1991.
- Cantell, Timo** (1999): Helsinki suurtaapahtumien näyttämönä. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuskatsauksia 1999:1.
- Dialogi** (1996): (Kaupunkipolitiikka-teemanumero.) Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen lehti 6/1996.
- Economic Commission for Europe** (1998): Vienna Case Study. Implementation of Human Settlements on Urban Renewal and Housing Modernization. Vienna.
- Giddens, Anthony** (1993): Sociology. Second Edition, Fully Revised and Updated. Cambridge, Polity Press.
- Girardet, Herbert** (1992): The Gaia Atlas of Cities. New Directions for Sustainable Urban Living. London, Gaia Books Limited.

- Goodland, Robert & Daly, Herman & El Serafy, Salah & von Droste, Bernd** (ed.) (1992): Environmentally Sustainable Economic Development: Building On Brundtland. Belgium, UNESCO.
- Haarni, Tuukka** (1994): Ihmisten kaupunki? Urbaani muutos ja suunnittelun haasteet. Stakesin raportteja 152.
- Helsingin kaupunkisuunnittelulautakunta** (1964): Toimintakertomus 1964.
- Helsingin kaupunkisuunnittelulautakunta** (1996): Esityslista 15.2.1996. Nro 2.
- Helsingin Sanomat** 17.5.1999. Mikko-Pekka Heikkinen: Vihaiset arkkitehdit lyttävät Kamppiin tulevat kerrostalot.
- Helsingin Sanomat** 6.9.1999. Pasi Tuohimaa: Luokkayhteiskunnan mukainen aluejako palaa pääkaupunkiseudulle.
- Helsingin Sanomat** 6.9.1999. Pasi Tuohimaa: Osuva täsmäisku kaupunkipolitiikkaan.
- Helsingin Sanomat** 12.10.1999. Mikko-Pekka Heikkinen: Musiikkikeskus tulossa maka-siinien päälle.
- Hotakainen, Kari** (1998): Pieni ja hiljainen Helsinki. Helsingin Sanomat 2.12.1998.
- Howe, Elizabeth & Kaufman, Jerome** (1981): The Values of Contemporary American Planners. Journal of the American Planning Association 3/1981.
- Ilonen, Juha** (1996): Valta, voima ja kunnia: kaupungin purkaminen ja rakentaminen sukupolven ja arvojen murroksessa. Tieteessä tapahtuu 4/1996.
- Istala, Päivi** (1990): Pelastetaan Vuosaari! Vuosaari-lehti 23.5.1990.
- Itä-Helsingin uutiset** 6.6.1999. Uusi yleiskaava muovaa Helsingistä suurkaupunkia.
- Kajaste, Kimmo** (toim.) (1992): Kaupunki: Elämän kohtauspaikka. Suomen kaupunki-liitto. Helsinki, Kirjayhtymä.
- Kalliokoski, Sirkka-Liisa** (1996): Vanhentuneissa kaavoissa tikittää aikapommi. Ympäris-tö 2/1996.
- Kanerva, Inka** (1998): Unelma yhteisestä Töölönlahdesta balsamoidaan bunkkeriin. Kuva 3/1998.
- Kasvio, Antti** (1996): Suurkaupunkien sosiologiaa. Teoriaperinteen erittelystä ajankoha-taisten tutkimusteemojen pohdintaan. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaali-psykologian laitoksen työraportti 6/1996.
- Koskiahho, Briitta** (1995): Ekopolis. Käsittellisiä ja metodologisia lähestymistapoja. Teok-sessa Lapintie, Kimmo & Koskiahho, Briitta & Ikonen, Tuula & Tiilikainen, Ulla (toim.): Ekopolis. Ekologisen kaupungin juuria etsimässä. Tampere, Gaudeamus.
- Laakso, Seppo** (1995): Muuttoliike Helsingin seudulla. Helsingin kaupungin tieto-keskuksen julkaisuja 1995:8. Laakso, Seppo (1998): Näkökulmia kaupungin asunto-politiikkaan. Hyvinvointikatsaus 1/1998.
- Lehtovuori, Panu** (1995): Kamppi–Töölönlahti: kaava kaupungin ideana tai tulkintana. Itsenäiset projektit idean kehityksessä. Arkkitehti 1/1995.
- Leino, Pentti** (1987): Kieli ja maailman hahmottaminen. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.): Kieli, kertomus, kulttuuri. Helsinki, Gaudeamus.
- Mansikka, Mikko** (1995): Näkymättömät kaupungit. Ympäristö 3/1995.
- Mills, C. Wright** (1982): Sosiologinen mielikuvitus. Helsinki, Gaudeamus.
- Mäkelä, Klaus** (1987): Rakenne, muuntelu, merkitys ja muutos. Teoksessa Hoikkala, Tom-mi (toim.): Kieli, kertomus, kulttuuri. Helsinki, Gaudeamus.

- Närhi, Kati** (1996): Sosiaalisten vaikutusten arviointi tuo suunnitteluun moniäänisyyttä ja kiinnittää huomion ongelmien ehkäisyyn. *Sosiaaliturva* 12/1996.
- Närhi, Seppo** (1996): Kaupunkikeskustan arvot. *Viherympäristö* 6/1996.
- Peurasuo, Pentti** (1994): Kaupunkisuunnittelu ja viherala – miten ne liittyvät toisiinsa. *Viherympäristö* 4/1994.
- Schulman, Harry** (1998): Kaupunkitutkimuksesta maantieteessä. *Yhteiskuntasuunnittelu* 4/1998.
- Sumu, Ilkka** (1995): Räjähääkö kaupunkirakenne? *Kuntalehti* 6/1995.
- Tawaststjerna, Ilmari** (1994): Kaupunkisuunnittelusta. *Tiedepolitiikka* 4/1994.
- Thornley, A.** (1991): *Urban Planning under Thatcherism. The Challenge of the Market.* London & New York, Routledge.
- Tirkkonen, Seppo** (1992): Haluamme vaikuttaa, ei valittaa (Mielipidekirjoitus). *Helsingin Sanomat* 18.2.1992.
- Tuomioja, Erkki** (1988): Helsinki, Suomen pääkaupunki. Helsinki, Tammi.
- Vartiainen, Pertti** (1996): Suomalaisen kaupunkikehityksen uhat ja mahdollisuudet. *Dialogi* 6/1996.
- Vepsä, Kirsti** (1996): Uutta ilmettä etsitään: Parempi kaupunkikeskusta -projekti on käynnistynyt. *Hallinto* 6/1996.
- Vilkuna, Johanna** (1996): Suunnittelun ja paikallisuuden luonnnot. Tulinnan viitekehys. *Yhteiskuntasuunnittelu* 4/1996.
- Wartiainen, Kai** (1995): Kaupunkisuunnittelun dogmeista. *Arkkitehti* 1/1995.

JÄLKIKIRJOITUS JA VASTALAUSE¹

Luettuani tämän tutkimuksen käsikirjoituksen jouduin hämmennyksen valtaan. Kun luulin osoittaneeni sormellani kuuta, tutkijat kirjoittivat sormestani. Lisäksi joudun käymään väittelyä jo edesmenneen henkilön kanssa, joka ei voi tarkistaa, että häntä lainataan oikein.

Koska tämä saattaa olla ainoaksi jäävä Helsingin kaupunkisuunnittelun ”ruumiin-avaus” vuosilta 1991–2000, haluan saattaa tietoon oman näkemykseni asioiden kulusta.

Mutta ensin muutama lause käytetystä ”tutkimusmenetelmästä”.

Mielestäni vaatimattomankin tieteellisen menetelmän pitäisi lähteä siitä, että faktat ja päättelyt voidaan aina verifioida. Kaikkien ammattitaitoisten tutkijoiden pitäisi toistamalla tutkimusprosessin päästä samoihin tuloksiin. Tässä tutkimuksessa on haastateltu nimettöminä joukkoa kaupunkisuunnittelun asiantuntijoita. Valitsemalla joukon toisin, myös mielipiteet muuttuisivat. Kun kysymyksessä on esimies–alainen-suhteet, salassapito on ehkä ainoa mahdollisuus mielipiteiden esille saamiseksi. Todelliseksi ongelmaksi menetelmä muuttuu, kun kieltäytymisten tai muiden esteiden takia syntyneet aukot täytetään ”sekundalla”.

Kaikkein selvimmin tämä näkyy Töölönlahden suunnittelua koskevassa luvussa. Jokainen asiaa läheltä seurannut voi todeta, ettei haastateltujen joukossa ole ketään kaupunkisuunnitteluviraston keskustaprojektin työntekijää. Ylimääräiseksi todistajaksi on otettu Helsingin Sanomat, joka on kuitenkin talohankkeidensa kanssa yksi osapuoli samalla, kun lehdellä on ollut vahva oma linjansa alueen kehittämisessä. Lehtien aikalaikirjoittelua käytettäessä tieteellisiin tarkoituksiin tulisi-kin harjoittaa ankaraa lähdekritiikkiä.

Suurin huoleni nyt käytetystä subjektiivisesta lähestymistavasta on se, että moraalittomien tutkijoiden käsissä tällainen tiede ei eroa iltapäivälehtien kirjoittelusta. En soisi tämän trendin vahvistuvan.

Sitten itse asiaan eli suunnitteluparadigman murrokseen ja Töölönlahden alueeseen uuden paradigman ilmentymänä.

¹ Kirjoitettu tutkielman ensimmäisen version pohjalta.

Suuri skisma, jos sellainen on ollut olemassa, alkoi vuoden 1991 Kampin–Töölönlahden osayleiskaavasta. Kaupunginvaltuusto hyväksyi osayleiskaavan varsin suurella enemmistöllä. Heti päätöksen jälkeen kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö lähti asemakaavan valmistelussa täysin toisista lähtökohdista; hän olisi halunnut kaukoliikenteen ja lähiliikenteen linja-autot ”matkakeskukseen” Elielinaukiolle moneen kerrokseen maan alle. Jotta järjestelmä olisi voinut liikenteellisesti toimia, olisi keskustatunneli pitänyt rakentaa samaan aikaan.

Itse pidin demokratian halventamisena tuoreen valtuustopäätöksen mitätöintiä jatkovalmistelussa. Reunahuomautuksena todettakoon, että myöhemmin osat vaihtuivat: virastopäällikkö syytti minua osayleiskaavan vastaisesta toiminnasta muun muassa eduskunnan lisärakennuksen kaavoituksen yhteydessä, vaikka valtuusto eri yhteyksissä oli antanut vihreää valoa yleiskaavasta poikkeamiselle.

Keskustatunnelihanke on varsin kiistanalainen ja kallis hanke, josta ei vielä ole kunnan suunnitelmia saati päätöksiä. Kampin ja Töölönlahden alueen toteutuksen sitominen yhdeksi ”pirunnyrkiksi” olisi lykännyt toteutusta kymmenillä vuosilla, jona aikana suunnitelmat olisivat joka tapauksessa vanhentuneet ja jo sata vuotta kestänyt päättämättömyyden tila aina vain jatkunut.

Skisman alku oli siis osin pragmaattinen. Mutta ei voi kieltää, etteikö suunnittelu-filosofiani olisi tuolloin ollut kallellaan innovaatioita ja komplekseja prosesseja suosivaan suuntaan. Lama ja suurtyöttömyys puhuivat niin ikään hankkeiden liikkeelle saamisen puolesta.

Lähestymistapani hankevetoisuutta on kuitenkin liioiteltu. Ei Töölönlahtea ole rakennettu poikkeuslupien turvin ilman asemakaavaa vaan varsin suunnitelmallisesti toimien.

Kaupunkisuunnitteluviraston virastopäällikkö oli aluksi mukana ns. toteutusryhmässä. Ensimmäisessä yhteisessä kokouksessamme ehdotin, että Töölönlahdelle on nopeasti tehtävä tilapäinen nurmikko (lehdistössä myöhemmin ns. Korpisen nurmikko) ja aktivoitava VR:n makasiinit kansalaisten käyttöön. Virastopäällikkö käytti puheenvuoron, jossa hän sanoi ”putoavansa tuoilta naurusta” tehdyn ehdotuksen johdosta. Myöhemmin hän pilkkasi puheissaan makasiineja muun muassa epäedullisista kulmista otettujen valokuvien avulla. Itse vaikutin muun muassa siihen, että Muu ry sai kaupungilta avustusta makasiinien käyttömahdollisuuksien selvittämiseen.

Korpisen nurmikon ja makasiinien aktivoimisen avulla halusin tietoa suuren ja tuntemattoman alueen ”sosiaalipsykologiasta”, mikä oli tarpeen, koska alueelle ei ollut selvää toimintaideaa saati vetäjähankkeita.

Ensimmäiseksi todelliseksi hankkeeksi muodostui nykyaikaisen museo Kiasma sen jälkeen, kun monen museon muodostama ”hybriidi” oli saatu purettua epärea-

listisena hankkeena. Kiasmaa ei kuitenkaan sijoitettu mielivaltaisesti vaan vuoden 1986 Töölönlahti-kilpailun voittajaehdotusten mukaisesti Puutarhakadun linjaa noudattaen: Puutarhakadun eteläpuoli kuului keskustan kompaktiin ruutukaava-alueeseen, kun taas kadun pohjoispuolella rakentamisen on sopeuduttava kiilamaisesti keskustaan ulottuvaan keskuspuistoon puistoelementin ollessa keskeinen. Aloituskorttelin asemakaavaan kuuluu Kiasman lisäksi Sanoma-talo ja VR:n tuleva hotellirakennus.

Myös Kiasmaan liittyi erimielisyyksiä virastopäällikön kanssa. Hän ehdotti muun muassa, että Mannerheim on pantava pyörille ja vedettävä kauemmas Kiasmasta. Asiasta seurasi melkoista liikehdintää kenraali Ehrnroothin johdolla. Suurin erimielisyys koski kuitenkin Töölönlahden rakentamisen peruseriaatetta rakennetaanko alueen yli suuri betonikansi, jota virastopäällikkö kannatti Alvar Aallon terassitorin hengessä, vai nousevatko rakennukset ja puisto maantasosta. Kiasma ratkaisi asian maantasaisen rakentamisen puolesta, mistä monet erityisesti vanhemman polven arkkitehdit pahoittivat mieltänsä. Todettakoon tässä yhteydessä, että VR:n makasiineista ei olisi voinut jäädä edes fragmenttia, jos kansiratkaisu olisi voittanut.

Vastustin itse betonikansia alusta asti. En ole pitänyt Merihakaa tai Itä-Pasilaa mitenkään esimerkillisinä paikkoina. En myöskään uskonut, että puistoa saataisiin kukoistamaan kannen päällä.

Musiikkitalokaan ei ole hankekohtaista suunnittelua, koska loppuosalle Töölönlahden aluetta on valmistumassa ns. kokonaisuasemakaava, jonka yksi osa musiikkitalo on. Mielestäni myös ns. kokonaisvaltaisessa suunnittelussa tarvitaan tietoa talojen tulevasta käytöstä eli hankkeesta. Kommunistisesta Romaniasta löytyy varoittavia esimerkkejä monumentaalisesta rakentamisesta ilman mielekkään sisällön tuomaa paikan henkeä. Kokonaisvaltaisuuden aktiivisimmat puolustajat, kuten eläkkeellä oleva virastopäällikkö Hedman, puolustavat samalla modernismin antiurbaaneja ihanteita. Jäljet pelottavat.

Kampin asemakaava on onnistunut esimerkki vaikean paikan kokonaisvaltaisesta suunnittelusta. Scandic-hotelli on Kiasman tapainen pilotti ja paikan hengen tunnustelija nurkassa, joka ei sido muun alueen kokonaisvaltaisen suunnittelun käsiä. Loppuosa on kehitelty kokonaisuutena.

Mielestäni ”suuressa skismassa” oli kysymys muustakin kuin paradigman murroksesta, joka loppujen lopuksi ei ehkä ollut kovin suuri. Kokonaisvaltaisen suunnittelun käsitteen taakse kätkeytyi mielestäni vanhakantainen asiantuntijoiden arvovaltaan nojautuva epädemokraattinen suunnitteluihanne. Itse näin ja näen kaupunkisuunnittelun kuuluvan kaikille kaupunkilaisille ja katson myös onnistuneeni herättämään keskustelua ja osallistumista asian ympärillä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien palstoilla keskusteltiin vuonna 1993 todennäköisesti enemmän Kiasmasta kuin maata koettelevasta vuosisadan pahimmasta työttömyydestä.

Perinteiseen kokonaisvaltaiseen suunnitteluun sisältyy aina myös luonteelleni vierasta konservatiivisuutta: vain jo tiedossa olevien ratkaisujen pohjalta voidaan laatia tarkkoja ja etukäteen yhteensopivia suunnitelmia, kun kuitenkin tiede ja innovaatiot muuttavat koko ajan yhteiskuntaa ennalta arvaamattomalla tavalla. Myös uusille asioille tulisi antaa tilaa hengittää. Kaupunki on prosessi, joka ei koskaan tule valmiiksi. Tilapäinen on usein pysyvintä.

Väite demarien ja kokoomuksen keskinäisen sopimisen sopimattomuudesta tai epädemokraattisuudesta osoittaa sekin outoa suhtautumista demokratiaan. Näillä kahdella puolueella on enemmistö kaupunginvaltuustossa, jossa niillä on kansalta saatu mandaatti käyttää valtaansa parhaan harkintansa mukaan. Tehdyt päätökset tulevat puntariin vaaleissa. Käytännössä valtuusto ei käytä valtaa ainoastaan muodollisissa istunnoissa. Tärkeissä asioissa, kuten Töölönlahden suunnittelussa alustavia kantoja tunnustellaan valtuustoryhmissä, valtuuston seminaareissa, kaupunginhallituksen iltakouluissa ja muissa luottamushenkilöiden tapaamisissa. Mielestäni kommunikatiivinen valmistelu on välttämätöntä, jotta yhteentörmäyksiltä ja turhalta valmistelulta vältytään. Häviölle jäävä kutsuu enemmistön demokraattista vallankäyttöä valitettavan usein juntaamiseksi ja kabinettipolitiikaksi.

Asemani suunnittelujärjestelmässä ei perustu muutaman kerran vuodessa kokoontuvan toteutustyöryhmän jäsenyyteen vaan valtuuston ja kaupunginhallituksen osoittamaan luottamukseen ja tukeen. Tosiasiassa ideani, jos sellaisista voi puhua, kulkevat hierarkkista tietä virastojen valmisteluun. Poikkihallinnollisilla toteutusryhmillä on ollut vain marginaalinen merkitys.

Kaikissa organisaatioissa on aika ajoin henkilöristiriitoja, mutta harva organisaatio on niin vapaamielinen, ettei hermostu ristiriitojen jatkuvasta ja tarkoituksellisesta esilläolosta tiedotusvälineissä.

Helsingin kunnallishallinto on varsin terve ja läpinäkyvä. Skandaaleilta on vältytty samalla kun pääpuolueiden välit ovat pysyneet hyvinä ja syntyvät enemmistökoalitiot ennustettavina. Tältä pohjalta Helsingin kehitys on ollut viime vuosina myönteistä ja kaupunkisuunnittelu korkeatasoista sekä kansallisesti että kansainvälisesti arvioiden.

Tämä tutkimus ei anna oikeaa kuvaa Helsingin kehittämisestä ja kaupunkisuunnittelusta. ”Läpivalaisuni” perustuu puolen tunnin haastatteluun, josta valittuihin lauseisiin en ole tehnyt korjauksia. Kirjallisia lähteitä ajattelun perusteista ei ole käytetty. Kokonaiskuvan kannalta suuri puute on myös se, ettei kiinteistöpuolen virkamiehiä ja luottamushenkilöitä ole lainkaan haastateltu.

22.9.2000 ja 30.11.2000

Pekka Korpinen
apulaiskaupunginjohtaja

HAASTATTELURUNKO

Haastattelussa kysytään sekä asiatietoja että mielipiteitäsi omasta työstäsi ja kaupunkisuunnittelusta tämän päivän Helsingissä.

Aloitetaan kaupunkisuunnittelijan työtä koskevilla kysymyksillä:

- Millainen koulutus sinulla on ja millainen on työhistoriasi?
- Mitä päivittäisiin tehtäviisi kuuluu?
- Miten päädyit tähän ammattiin? Miksi ryhdyit kaupunkisuunnittelijaksi?
- Kuvailisitko tehtäväkenttääsi enemmän erilaisten vaihtoehtojen pohtimiseksi ja valitsemiseksi niiden välillä – vai onko työsi enemmän käytännön välttämättömyyksien toteuttamista?
- Missä määrin sinulla on mahdollisuus vaikuttaa omiin työtehtäviisi?
- Millaisissa asioissa sinulla mielestäsi on valtaa kaupunkisuunnitteluprosessissa?
- Saatko mielestäsi omia näkemyksiäsi helposti toteutetuksi?
Missä määrin/miksi ei?
- Mikä on mielestäsi tärkein tehtäväsi kaupunkisuunnittelun prosessissa?
- Saitko mielestäsi koulutuksesta riittäviä valmiuksia työhösi?
Tarvitaanko työssäsi mielestäsi jotain erityisosaamista, johon et ole saanut koulutusta?
- Entä miten suuri rooli mielestäsi työssäsi on työkokemuksella?
- Millaisia valmiuksia kaupunkisuunnittelijoilta mielestäsi nykyään edellytetään?
- Mitä merkitystä suunnittelijan sukupuolella on mielestäsi suunnittelutyössä?
- Minkälaisia verkostoja tai yhteyksiä hyödynnät työssäsi? (esim. muut virastot, poliitikot, asiantuntijat)
Miten?
- Jos vertaat nykyistä tilannetta siihen aikaan, kun aloitit työssäsi (KSV:ssa), miten kaupunkisuunnittelu hallinnollisena prosessina on muuttunut kaupunkisuunnitteluvirastosta katsottuna?
Miten muutos näkyy omassa työssäsi?

Seuraavaksi kysytään työympäristöön ja suunnitteluilmapiiriin liittyviä kysymyksiä:

- Voidaanko kaupunkisuunnittelussa mielestäsi nimetä jonkinlainen tälle ajalle tyypillinen yleinen “suunnitteluilmapiiri”?
- Entä voidaanko nimetä joitakin pienempiä ilmapiirejä, jonkinlaisia asiakokonaisuuksia, joista jotkut ihmiset ovat samaa mieltä?
- Pitäisikö suunnittelusta ja sen tavoitteista olla mielestäsi enemmän yksituumaisuutta kuin nykyään on?
Miksi/miksi ei?
- Onko suunnittelussa mielestäsi löydettävissä jonkinlaisia koulukuntia tai leirejä?
Minkälaiden asioiden ympärille tällaisia leirejä on muodostunut ja miksi?
- Miten kuvaisit kaupunkisuunnitteluvirastoa työympäristönä? (esim. haastava, byrokraattinen, vapaa)
- Miten työskentelyilmapiiri on muuttunut sinun työssäolosi aikana?
- Toimiiko suunnittelun organisaatio mielestäsi tarkoituksenmukaisesti?
- Miten eri tahojen yhteistyö sujuu?
- Pyrkivätkö jotkut tahot vaikuttamaan suunnitteluprosessiin yli toimialansa?
Ketkä ja miksi?
- Miten eri toimijoiden väliset ristiriidat vaikuttavat suunnitteluprosessiin?
Miten ristiriidat selvitetään?

Seuraavaksi kysytään erilaisista suunnitteluun vaikuttavista tekijöistä:

- Mitkä ovat mielestäsi tämän hetken tärkeimmät vaikuttajatahot Helsingin kaupunkisuunnittelussa?
- Onko kaupungin suunnitteluun vaikuttavien henkilöiden joukossa mielestäsi avainhenkilöitä, joiden sana painaa eniten?
Mihin näiden avainhenkilöiden painoarvo perustuu, asemaan vai johonkin muuhun?
- Onko valta jakautunut mielestäsi eri tahoille sillä lailla kuin se on lakeja säädettäessä tarkoitettu?
Jos ei, niin onko se jakautunut tarkoituksenmukaisemmin vai huonommin?
- Kummalla ryhmällä on mielestäsi enemmän valtaa tämän päivän kaupunkisuunnittelussa, asiantuntijoilla vai poliitikoilla?
Miten asian mielestäsi pitäisi olla?
Miksi?
- Miten valtion keskushallinnon vaikutus näkyy sinun työssäsi?
- Miten se on muuttunut ajan kuluessa?
- Onko Helsingin suunnittelussa valtaa siirtynyt valtiolta kaupungille?
Jos ei, niin kenelle? / Jos kyllä, niin missä asioissa?

- Miten luulet uuden rakennuslain vaikuttavan tähän tulevaisuudessa?
- Miten poliittinen ilmapiiri ja poliitikot vaikuttavat työhösi?
- Onko politiikan yhteys suunnitteluun muuttunut verrattuna aiempaan?
Millä tavoin? Miksi?
- Onko poliittisilla virkanimityksillä merkitystä kaupunkisuunnittelussa?
Millä tavoin?
- Miten elinkeinoelämä ja sen tarpeet vaikuttavat kaupunkisuunnitteluun tänä päivänä?
Missä määrin niiden mielestäsi pitäisi vaikuttaa?
- Joudutko itse työssäsi tekemisiin yritysmaailman kanssa?
Miten?
Onko se mielestäsi jollain tavoin ongelmallista?
- Miten kuvaisit YVA:n (ympäristövaikutusten arviointi) vaikutusta suunnitteluprosessiin?
- Miten Suomen EU-jäsenyys on vaikuttanut suunnitteluun?
- Kuinka määräävä tekijä taloudellinen tehokkuus on omassa suunnittelutyössäsi?
- Entä tämän päivän kaupunkisuunnittelussa yleensä?

Seuraavaksi kysytään tämän päivän kaupunkisuunnittelua koskevista vaatimuksista ja keskusteluista:

- Vastaako kaupunkisuunnittelu prosessina mielestäsi ajan vaatimuksia?
Miksi?
- Millaisia vaatimuksia tänä päivänä kaupunkisuunnittelulle mielestäsi annetaan?
- Millaisia ajankohtaisia keskustelunaiheita kaupunkisuunnitteluun tänä päivänä liittyy?
- Mikä on mielestäsi tärkein kaupunkisuunnittelua ja kehittämistä ohjaava keskustelu/vaatimus?
Mistä se tulee, kuka sen määrittelee?
Ollaanko siitä kaupunkisuunnittelun piirissä yksimielisiä?
- Onko mielestäsi perusteltua pitää mainittua seikkaa tärkeimpänä?
Miksi?
- Toimiiko kaupunkisuunnitteluorganisaatio tämän tavoitteen mukaisesti?
- Mitä mielestäsi tarkoitetaan, kun puhutaan “kaupunkipolitiikasta”?
- Kaupunkipolitiikka on joskus määritelty “kaupungin tietoiseksi strategiseksi toiminnaksi kaupungin imagon nostamiseksi globalisoituvassa yhteiskunnassa”. Näkyykö tällainen strategia työssäsi?
Miten?
- Jos tällaisia kaupunkipoliittisia strategioita esiintyy, kuka ne mielestäsi määrittelee?
- Nykyään puhutaan paljon “kansainvälisestä kilpailukyvyistä”. Mikä sen merkitys on mielestäsi nykypäivän kaupunkisuunnittelussa?

- Entä mikä on sen merkitys sinun työssäsi?
- Pitäisikö kilpailukykyä tukea esimerkiksi rakentamalla Helsinkiin ns. "osaamiskeskustoja"?
- Miten "kestävä kehitys" näkyy mielestäsi tämän päivän kaupunkisuunnittelussa?
- Entä miten sen mielestäsi pitäisi näkyä?
- Usein puhutaan kaupunkisuunnittelun kriisistä. Mitä sillä mielestäsi tarkoitetaan?
- Onko kaupunkisuunnittelu sinun mielestäsi kriisissä?
Missä mielessä on tai ei ole?
- Onko kaupunkisuunnittelun toimivuudelle mielestäsi nähtävissä jonkinlaisia uhkia? Minkälaisia?
- Mitkä ovat kaupunkisuunnittelun tulevaisuuden haasteet? Muuttuuko se mielestäsi oleellisesti tulevaisuudessa?
- Mitä hyvää tämän päivän kaupunkisuunnittelussa mielestäsi on, mitä huonoa?
- Mihin asiaan toivoisit voivasi vaikuttaa tämän päivän Helsingin kaupunkisuunnittelussa ja miten?

Lopuksi kysytään oman suunnittelutyösi lähtökohdista ja tavoitteista:

- Minkälaisista asioista ammennat ideoita suunnittelutyötä koskeviin näkemyksiisi? (esim. taide, tiede, ihmisten arki)
Miten nämä ideat syntyvät?
- Mitkä ovat mielestäsi tällä hetkellä kaupunkisuunnittelun vallitsevia arvoja?
- Mitä arvoja itse pidät tärkeimpinä kaupunkisuunnittelussa?
- Pitäisikö kaupunkia mielestäsi kehittää enemmän yhden johtoajatuksen mukaan vai antaa kaikkien kukkien kukkia?
- Kuka mielestäsi vastaa suunnittelun mahdollisista virheistä tai haitoista (suunnittelijat, organisaatio, johto)?
Miten näet oman eettisen vastuusi suunnittelijana?
- Missä mielessä pidät itseäsi vallankäyttäjänä, missä mielessä et?
- Millaisia kokemuksia sinulla on työskentelystä kaupunkilaisten kanssa?
- Miten kuvailisit kaupunkilaisten roolia kaupunkisuunnittelussa? Millainen se tänä päivänä on?
Millainen sen pitäisi olla, ts. mikä olisi hyvä kaupunkilaisten osallistumisen määrä ja tapa?
- Kenellä tai missä mielestäsi on tänä päivänä valta päättää miten ja millaista kaupunkia rakennetaan?
- Millainen on mielestäsi hyvä kaupunkisuunnittelija?
- Millainen on mielestäsi hyvä kaupunki?
- Millainen luulet tulevaisuuden Helsingin olevan (esim. 20 vuoden päästä)?
- Millainen se olisi, jos sinä saisit suunnitella sen?